

BUDAPEST.

Kiadja Ráth Mór.

130.185

—
—

B U D A P E S T

ÉS KÖRNYÉKE.

A fővárosi hatóság megbízásából

írta

Hevesi Lajos.

Hiteles adatok nyomán készült új térképpel,

beürendes utca-mutatóval és számos fametszettel.

BUDAPEST.

K I A D J A R Á T H M Ó R.

(Háznégyszög, Kugler cukrász mellett.)

BUDIST 130185

DE KÖNYVÉRE

A KÖNYVÉRE KÖNYVÉRE

1871. ÉVI

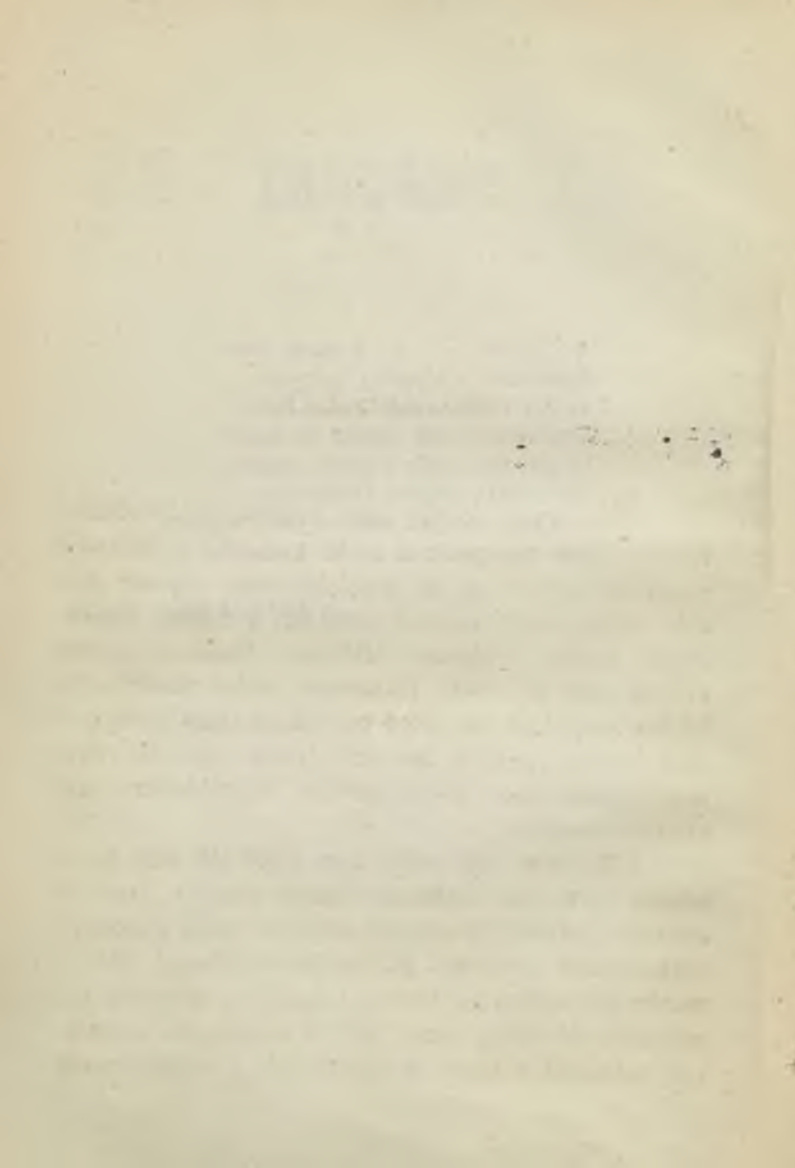
1871. ÉVI KÖNYVÉRE

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

R
1871

— — — — — S elnézi, telve
Gyönyörrel, a kőpartba tört vizet,
Az ifju Pestet, „mely bizton ölelve
Nyujt Corvin agg várának hú kezét“,
Új partsorát, mely a habból kikelve,
Néz pruttya nénjével farkasszemet, . . .
— Kelet s nyugat, mult és jövő, vegyest :
Szép vagy fonák arczoddal, Budapest.

„*A délibábok hőse*“, IV. 13.

ELŐSZÓ.

Midőn a tél folytán azon megtisztelő fölszólítást vettem, hogy Budapestnek és környékének új kalauzát megírván, ezáltal egy az utazó közönség részéről már elég régen érzett hézagot pótoljak, e föladat nehézségeit azonnal világosan átláttam. Csaknem másfél évtized mult el, mióta fővárosunk utolsó részletesebb leírása megjelent, az azóta napvilágot látott kivonatosabb leírások pedig a testvérfővárosok legújabb rohamos lendületének következtében nagyobbbrészt már szintén elavultak.

Föladatom volt tehát igen rövid idő alatt az új adatok igen nagy halmazát összehordani s ezen bő anyagot irodalmi, de egyszersmind az utazó gyakorlati szükségeinek megfelelő alakba öntve eléadni. Még a munka folyamában is tetemes akadályok merültek föl, melyeket előrelátni nehéz volt; a muzeumok, melyeknek tartalmát a könyv érzékeny hiánya nélkül annak

keretén kívül hagyni nem lehetett, ugyanez időtájt a leggyökeresebb átalakulások tárgyai valának, új katalógusaik egy része még el nem készült, sőt kincseik új fölosztása és rendezése is csak részben volt még keresztülvive; a legközelebbi jövőendő némely nagyszerű vállalatai iránt könyvem nyomtatásának bevégezte előtt csak igen kevéssel hoztak végleges határozatok; más vállalatok munkám folyama alatt akkorát haladtak, vagy oly phasisokba léptek, hogy mindig új meg új toldás-foldás vált kívánatossá, — és így végre is körülbelül úgy éreztem magamat mint ama fényképész, a kinek pezsgő élettel színig telt utczáat kell üveglapjára rögzíteni és minden egyes mozgó tárgyat azon a helyen megörökíteni, melyen az csak — a legközelebbi pillanatban l e s z.

Ilyen körülmények között egyes hiányokat, sőt hibákat elkerülni nem igen lehetett, kivált minthogy az egész munka két vállra nehezedett csupán s a földolgozni való anyag bősége az eredetileg csak tíz ívnyire szabott keretet ennek csaknem kétszereséig kitágította. A belátásos olvasó ezen okokat netán előfordulható alkalommal bizonyára enyhítő okok gyanánt fogja latba vetni.

Már a mi könyvem egyes részeit illeti, a következőket kell fölemlitenem:

A történelmi rész, minthogy önálló új buvárlatokba természetesen nem bocsátkozhattam, jobbára Häufler époly szorgalmas, mint rendszeretlen régiebb

műve után indul, melyet megjelenése óta annyian aknáztak ki s oly kevesen említettek meg. A második szakaszban „szükséges tudnivalók“ czim alatt tömördek oly adat, melynek az idegen minden lépten nyomon hasznát veszi, legelőször van gyakorlati módon összeállítva. A harmadik szakaszban („pesti séta“) a széltiben-hosszában emlegetett tárgyak szerzőire különös figyelem van fordítva, holott a régibb munkák épen építészeink, szobrászaink, festőink kiléte-miléte iránt oly közönyösek, hogy a nem is sokkal későbbi kor buvára gyakran már sehogysen képes egyik-másik mű létrehozóját kipuhatolni. A nyilvános gyűjtemények részletezésében forrásul egyrészt a legújabb, még alig elkészült tárgyjegyzékek, másrészt a helyszínen gyűjtött saját jegyzeteim, sőt a muzeum régiségtárát illetőleg főt. dr. Rómer Flóris még kéziratban levő új katalogusa szolgált alapul; az országos képtárban levő műtárgyak felsorolása már az ujonnan megrostált kritikai lajstrom nyomán készült, míg a képtárban magában még most is a hibáktól és tévedésektől hemzsegő régi lajstromot árulják. A „nagyszerű új építkezések“ fejezete a legközelebbi jövőben elkészülendő vagy már készülőben levő nagyszerű műszaki vállalatokról részletes és hiteles adatokat közöl, melyek nagyobb részével a közönség szeme először találkozik. A ki a tárgyat némileg ismeri, a többi fejezetekben szintén fog a régibb adatok mellett sok újat is találni.

Végül sehogy sem állhatom meg, hogy mind-azoknak, kik munkám folyamát fölvilágosítások és közlemények, jó tanács és tényleges segély által előmozdítani szivesek valának, őszinte hálámat ezuttal is ismételve ki ne fejezzem. •

Zugliget, 1873. június 20.

A szerző.

TARTALOM.

I. szakasz.

Budapest.

Történelmi áttekintés.	Lap.
1. A rómaiak korában	3
2. Az Árpádok alatt	4
3. Első fölvirágzás	6
4. A fény korszaka	12
5. A török uralma	25
6. Ujjászületés	36
7. Legujabb fejlődés	45
Földrajzi, helyrajzi és statisztikai adatok	48

II. szakasz.

Szükséges tudnivalók.

1. Megérkezés	53
2. Lakás	55
3. Étél-ital	56
4. Posta és távirda	60
5. Közlekedési eszközök	60
6. Konzulságok	66
7. Ministeriumok	67
8. Rendőrség	68
9. Tűzőrség	68
10. Hordárok	69

	Lap.
11. Szivar és dohány	70
12. Hirlapok és könyvek	70
13. Fürdők	71
14. Társas élet	75
15. Klubok	77
16. Zene	79
17. Színházak	81
18. Bállok	84
19. Sport	85
20. Népünnepek	91
21. Országgyűlés	93
22. Időfölosztás	93

III. s z a k a s z.

Pesti sétá.

Lánczhid, parti raktárak, akadémia, kereskedelmi testület háza, „István főherceg“, „Európa“, Nákó-ház, Diana-fürdő, koronázási halom, Ferencz József-tér, Rudolf-rakpart és házai, Ferencz József-rakpart és házai, új börze, Thonet-udvar, vigadó, biztosító-társulat palotája, Grand Hotel, görögök egyháza, plebánia-tér, szentháromság szobra, főplebánia-templom, fővámház, tábori kórház, ref. templom, nemzeti muzeum, muzeum-utcai házak, gr. Károlyi Alajos, gr. Eszterházy, gr. Festetics és gr. Dégenfeld palotái, lovagda, országház, állatgyógy-intézet, vegytani intézet, nemz. színház, egyetem, hatvani utca, gr. György palotája, megyeház, Károly-kaszárnya, új posta-épület, szerviták temploma és háza, párisi ház, ferencziek temploma, kir. kúria, egyetemi könyvtár, első hazai takarékpénztár épülete, gr. Károlyi György palotája, egyetem temploma, papnövelde, új városház, régi városház, kegyesrendiek gymnasiuma, Várady-ház, vácsi utca, nagy Kristóf, vastuskó, fehér hajó, Formágyi-ház, Haas háza, háznégyszög, József

nádor szobra, Tüköry-ház, Széchenyi-sétány, új-épület, Strelisky-ház, Lipót-templom, Friedmann-ház, „a vadem- berhez“, váczi ut, ipar-udvar	99—120
sugárut,	120
protestáns templom, Dobler-bazár, minta-rajztanoda, új zsinagóga, izraelita kultusztemplom, Erzsébet-sétány, új kioszk	121—124

IV. szakasz.

Kiváló nevezetességek.

I. Nemzeti muzeum	127
1. Képtár	131
2. Néprajzi tár	140
3. Természetiék tára:	
a) Állattár	151
b) Ásványtár (növénytár)	153
4. Régiség- és éremtár	156
5. Könyvtár	161
II. Akadémia palotája	162
Országos képtár	165
III. Városi vigadó	182
IV. Városi közbűgőhid (ferenczvárosi templom, honvéd- menház)	188
V. Sétányok és kertek: Városliget, (utközben: Teréz- templom, Pekáry-ház, vakok intézete, Gschwindt-ház, lövölde, Erzsébet-árvaház, józsefvárosi ref. templom, Orient szálloda, Rókus-kórház, Mária-oszlop), állat- kert, Orczy-kert (utközben: köztelek, üllői kaszárnya, füvészkert, Ludoviceum), muzeum kertje, Erzsébet- sétány, józseftéri sétány, Széchenyi-sétány, vigadó- square, új világ, ellipse, magánkertek	190
VI. Temetők	197

VII. Nagyszerű új épületek:

1. Margitszigeti hid	200
2. Összekötő vaspálya hidja	201
3. A partszegély	201
4. Az osztrák államvaspálya indóháza	203
5. Pesti központi indóház	205
6. Vizvezeték	206
7. Fővámház	208
8. Új színházak	209

V. s z a k a s z.

Budai séta.

Alagut, budai takarékpénztár, kereskedelmi és iparbank, lánczhid-társulat, nyugati vaspálya-társaság, Barber és Klusemann, gr. Andrássy házai, b. Lipthay és gr. Széchenyi Béla palotái, gőzsikló, gr. Sándor-palota, fegyvertár, Hentzi-emlék, gr. Teleki-palota, kir. várak, várkert, vártemplom, várszínház, Mária mennybemenetelének egyháza, főparancsnokság, reáliskola, kapuczinusok temploma, városháza, őrségi templom, Ferdinánd-laktanya, bástyai sétány, kilátás a bástyáról és pedig: Gellérthegy, kis Gellérthegy, sas-hegy, nagy és kis svábhegy, zugliget, Jánoshegy, hárshegy, Lipótmező, kecskehegy, háromhatárhegy, várhegy, ráczváros, Horváth-kert, nyári szinkőr, gr. Karácsonyi-palota, új katonai kórház, vérmező, városmajor, országos tébolyda, császárfürdő, Gül Baba sírja 213—224

Ó-Buda: zsinagóga, hajógyár, római fürdők, római vizvezeték, löpőgyár 224

VI. s z a k a s z.

Kisebb-nagyobb kirándulások.

I. Margit-sziget	231
II. Gödöllő (Besnyő)	235

	Lap.
III. Fóth (Palota, Ujpest)	238
IV. Vándorlások a budai hegyek közt:	
1. Gellérthegy (nádorkert)	243
2. Széchenyi-hegy (Norma-fa)	244
3. Zugliget	245
4. Szép juhászno	249
5. Jánoshegy	250
6. Lipótmező (orsz. tébolyda)	251
7. Háromhatárhegy	252
V. Különféle kirándulások: Kőbánya, Budakesz, Tölgyes- Mária, Remete-Mária, Üröm, Promontór, Haros sziget, Tétény, kamarai erdő	253
VI. Távolabbi kirándulások:	
1. Ócsa	256
2. Zsámbék	256
3. Alcsuth	257
4. Balaton-Füred	258
5. Visegrád	259
6. Magyar felföld (Tátra-Füred)	264
7. Bécs:	
a) Pest-bécsi ut	265
b) Buda-bécsi ut	266
c) Dunai ut Bécsbe:	267

I. SZAKASZ.

BUDAPEST.

BUDGET

Történelmi áttekintés.

1. A rómaiak korában.

Azon három város közül, mely jelenleg Budapest gyűnév alatt egyesítve Magyarország szép fővárosát alkotja, a legkisebb és napjainkban legjelentéktelenebb szerepelt legelső a történelemben. A mostani Ó-Buda ugyanazon helyen fekszik, hol egykor Aquincum (aquæ quinque — öt forrás városa), a későbbi római íróknál Acincum régi római gyarmat feküdt.

Ezen gyarmat fontosságáról a római irodalmi források, valamint a hely színén nagy számmal talált feliratok, emlékkövek, szép kő-koporsók, Diocletiósnak Aquincumban vert S. M. A. Q. (Signata Moneta Aquinci) vagy P. M. A. Q. (Percusa Moneta AQ.) veretű érmei, melyeknek sulymértéke a pesti nemzeti muzeumban most is látható, nemkülönben egy vízvezeték s egy római fürdő még mindig meglevő maradványai egyaránt tanuskodnak.

Vespasian császár uralkodása alatt Aquincumban a második legió, a breukok (negyedik) cohorsa s egy dalmát lovas osztály állomásozott; Valentinian idejében pedig

hajóhid is épült s ennek tulparti fejét, mely már barbár földön („trans in barbarico“) feküdt, Contra-Aquincumnak hívták. E hídő alapjait 1812-ben fedezték fel.

Allítólag a római város romjaiból építette később Attila (Etele) Etelvárat, melyet a hagyomány szerint Attila fivérének, Budának emlékére a magyarok Budavárnak neveztek el. Mindamellett valószínűbb, hogy a szláv őslakók Aquincumot, a „vizek városát,“ „Wuda“ (viz) szóval s hasonlóképen a magyarok „Etelvárral“ (Etel ó-magyar nyelven vizet jelent) fejezték ki, mely utóbbiból azután a német krónikások az ő „Etselburg“-jokat gyártották.

2. Az Árpádok alatt.

Szent István király 1015-ben alapította a boldogságos szűznek szentelt hires fehér templomot, 1022 körül pedig a Péter és Pál apostolokról nevezett templomot és prépostságot, mely azután röviden Ecclesia Budensis, budai egyház nevet viselt s a későbbi királyoktól gazdag javadalmakat, vámszedési, vásári és bíraskodási jogot nyert. Ezen prépostság területén feküdt akkoriban Budavár is, melyet a királyok, kiváltképen sz. László, II. Géza és IV. Béla mindamellett lakásul használtak.

A mi már Pestet illeti, úgy látszik, e várost a bolgárok alapították, kik a magyarok előtt a Duna és Tisza közt laktak. Legalább a Pest szó, mely bolgár nyelven kemenczét jelent, egyenesen rájuk utal s azon számos mészkemenczére, melyek a monda szerint akkor e helyütt léteztek. Ptolemäus régi földleíró Pestet Pessium néven említi. Taksony fejedelem Pest városát az Ural vidékéről bevándorolt Bila és Bocsu nagybolgár fivéreknak ajándékozta. Pest határa csakhamar a Duna jobb (budai) partjára is kiterjedt, hol a mai ráczváros helyén Kispest (minor Pest) alakult. E városrészt a ma-

gyarok Kelenföldnek hívták, melyből a németek Kreynfeld és Krennfeld elnevezése származott; ez ugyyszólván Pest kikötőjét (Portus Pestiensis) képezte s ennek megfelelőleg az időben a mögötte emelkedő Gellérthegy is Mons Pestiensis-nek hivatott.

A német bevándorlás következtében a bolgárok lassanként kiszorultak, úgy hogy a XIII. században Pest lakossága már nagyobbára németekből állott s Rogerius nagyváradi kanonok a mongolok beütéséről irt tudósításában Pestet mint „igen nagy és gazdag német várost“ említi. A Duna bal partján, az ugynevezett Nagy-Pesten (major Pest) a domonkosok 1233-ban építettek templomot.

Ezen legelső fejlődésében (1241) tiprották el Pestet az ádáz mongolok. IV. Béla király itt szedte össze seregét az ázsiai sáskahad ellen. Magyar és idegen tömegek esődültek Pestre, köztük Harecias Frigyes osztrák herceg is, ki csekély segédesapattal állított be királyi szomszédjához, s a tatárok ellen szerencsés kirohanást is intézett. A király azután haderejét az ellenség zöme ellen vezette s a sajómelléki Mohi pusztán (igaz hogy önhibáján kívül) szörnyű vereséget szenvedett. Kevéssel utóbb Batu khán már Pest alatt állott, a várost ostrommal bevette és földig rombolta, csordái férfit, nőt, gyermeket mind kardra hányták, vagy megcsonkítva rabszolgaságba huzolták.

A tatárjárás elmúltával, midőn IV. Béla király esodálandó bölcseséggel és erélylyel fogott tönkre tett országának helyreállításához, természetesen a főváros is mielőbb kikelt romjaiból. A király 1244-iki arany bullájában a Pesten újból letelepülőket számos kiváltsággal ruházta fel; így a város háboru esetén csak tíz fegyveres embert tartozott kiállítani, az ó-budai egyháznak járó só-vámon kívül teljes adómentességet élvezett, szabadon választotta lelkészét és bíróját, korlátlan vásári jogot nyert stb. Együttal

az ugynevezett Kőér is a város területéhez csatoltatott. 1247-ben az „uj-pesti hegyen“ (novus mons Pestiensis), mely a mostani várhegy, a főváros védelmére hatalmas erősséget emeltek. III. László király 1276-ban a vár magyar és szász lakóit külön kiváltságban részesíté, mely a megszökött büntettesek vagyonának elkobozhatását fel függesztette.

Ez időtől fogva az uj Budapest elég gyors fejlődésnek indult.

1279-ben Fülöp, firmai püspök, III. Miklós pápa követe, a budai várba zsinatot hítt össze, mely főképen a még pogány hitet valló kunok megtérítését czélozta és szeptember 14-én oszlott el. Viszont Pesten 1283-ban a sz. Domonkos-rendü szerzetesek tartották egyetemes gyűlésöket. S hogy a polgárság is uj erőteljes életre ébredt, azt, bár különböző módon, nyilván mutatja egyrészt azon győzelem, melyet a harczbíró pesti lakosok 1285-ben egy ujjalag Pest alatt portyázó tatár hadtest fölött kivívtak, másrészt pedig azon körülmény, hogy Lodomér primás kénytelen volt 1294-ben a pesti mészárosokat mészárszékeiknek önkényes áthelyezése miatt egyházi átokkal sujtani. Az 1286 óta Pesten, a Rákos mezején tartott országgyűlések, a mennyiben Pestet és Budát némi politikai jelentőségre emelték, szintén nem csekély befolyással voltak arra, hogy Ó-Buda fővárosi jellege lassanként a két uj városra szálljon át.

3. Első fölvirágzás.

Az Árpád-ház kihalta, melynek utolsó tagját, az 1301-ki junius 14-én elhunyt III. Endrét Budán az evangelista szent Jánoshoz czimzett (mostani helyőrségi) templomban temették el, a politikai szenvedélyeket természetesen az ország fővárosában is erős forrongásba hozta. Midőn ostiai Miklós pápai

követ 1302-ben az Anjou-házból származott Róbert Károly trónkövetelő javára s ennek vetélytársa, a cseh Venczel ellen Budán zsinatot készült tartani, a budai polgárok Petermann városbíró vezetése alatt fellázadtak s a pápa követét a városból kiűzték. Ellenben Venczelt, ki László név alatt 1304-ben lépett fel Budán, ujjongva fogadták.

László király 1307-ben halt meg. Ugyanazon évben október 10-én a Rákos mezején tartott országgyűlés Róbert Károlyt királynak kiáltotta ki. Megkoronáztatása 1309-iki július 15-én a budai Mária-templomban ment végbe. E szertartásnál László budai városbíró „Comes Budensis“ czim alatt szerepelt. Az új király különben vajmi keveset lendített a főváros emelkedésén; kedvelt királyi laka sem Budavár, hanem a regényes fekvésű Visegrád volt.

Fia és utóda Nagy Lajos azonban az ó-budai prépostság területén új és fényes királyi palotát emelt, melyért a prépostságnak az egyházi tulajdonjog elismerése jeléül évenként egy márka aranyat fizetett. Miután azonban e viszony gyakorta egyenetlenségeket támasztott, a király a prépostságnak a várral határos birtokát pápai engedély mellett megváltotta s a prépostságot Somogy- és Zalamegyében kárpótolta. Mikor ez megvolt, Új-Budát szabad királyi várossá emelte, mely is ez időben a Margit-szigettel (akkori nyulak szigetével) szemközt fekvő és sz. Kláráról nevezett kolostortól, a mai Ó-Budát is magába foglalva, a folyam mentében lefelé egészen a mostani buda-ujlaki templomig terjedt. Lajos királyi palotája úgy látszik a buda-ujlaki templom fölött levő dombon állott, a hol romjai egész a török uralom végeig láthatók valának.

Nagy Lajos 1382-ben meghalálozván, leánya, a tizenkét éves Mária koronáztatott „királylyá“, a ki nápolyi Károly trónkövetelő terveit alaposan kijátszandó, már a következő évben a 16 éves Zsigmond cseh herczeggel összekelt. Nápolyi Károly mindazonáltal Budára tartott,

magát uralkodónak kiáltatta ki, a várat megszállta, a királynőt lemondásra kényszeríté s ennek távollétében december 31-én II. Károly név alatt Székesfehérvárott mint Magyarország királya meg is koronáztatott. De már 1386-dik évi február 7-kén a budai várban merényletet intéztek élete ellen, minek következtében alig néhány hét múlva Visegrádon elhunyt. Azonban Mária királynő, kinek a nagyok most újra meghódoltak, midőn épen anyja Erzsébet királyné kíséretében az országot beutazá, Károly párthívei által foglyul ejtetett, míg férje Zsigmond időközben bevonult Budára s 1387-dik évi márczius 20-kán Székesfehérvárott a koronát fejére tette.

Zsigmond IV. Béla budai várában, melyet jelentékenyen megnagyobbított és szépített, gyakorta és huzamosan időzött, minek folytán Buda fontos események színhelye lőn. A várban sz. György terén fejezték le 1395 július havában hédervári Kontot s harmincz bajtársát, kik a király ellen pártot ütöttek. 1396 nyarán kiváló idegen vendégek időztek Buda falai közt. A török részéről mind inkább fenyegető veszély folytán itt sereglettek össze a francia connetable d'Eu ezer főnyi válogatott lovascsapat élén, a Jánosrend nagymestere számos rendjebéli lovaggal, a pfalzi választófejedelem, a mömpelgardi gróf, a nürnbergi várur, Czillei Hermán és sok más német harczos. Az előkelő vendégek czimereiket tiszteletből megannyi emlék gyanánt a budai Miklós-templomban aggatták fel, a hol a király lovaggá ütötte a fiatal Nevers-i grófot, ki később a Nikápoly mellett vívott csatában (1396; szept. 23.) a török előcsapatok meggondolatlan heves üldözése által a magyarok vereségét megindította. Midőn a menekvő király nagyot kerülve Dalmatián át várába visszatért, itt nyílt lázadással fogadták. Az összeesküdött főnemesek körülvették s fogságba akarták helyezni, a király azonban nem vesztve el lélekjelenlétét, hirtelen kardot rántott, egy közel

kimagasló helyre pattant fel s elszánt fenyegetésével anyyira megfélemlíté a támadókat, hogy ezek kegyelemért könyörögtek. Az ármány azonban nem nyugodott. Az összeesküvés fejei a királyt 1401. évi ápril 28-án a budai várban ismét megtámadták s fogolyként Siklós várába zárták, mi alatt az összeesküvők nápolyi Lászlót kiáltották ki királylyá. De Zsigmond, őrei anyjának pártfogása által fogságából kiszabadulván, Czillei Frigyes grófhöz menekült (kinek nővérét 1408-ban nőül vette). Csak akkor midőn ellenfele László Győr mellett Stibor vajda által seregestül tönkre veretett, térhetett vissza Zsigmond újra Buda várába, mely e zavaros időkben is mindvégig hű maradt hozzá. Ezért a város újabb kedvezményekben részesült. Zsigmond 1405-iki ápril 15-én kiadott rendeletével a budai ital- és sulymérték használatát az egész országra kötelezőleg kiterjesztette s Budára országgyűlést hívott össze. Ezen alapította 1408-ban december 6-án a sárkányrendet is, melynek főczélja a török hatalom megtörése volt s nagymestere mindenkor Magyarország királya lett volna. Egy évvel utóbb Ernő herczeg Stájerország és Austria részére e rendnek fiókot alapított.

1410-ben a hussita mozgalom Csehországból már Budáig elhatott, sőt 1411-ben maga prágai Jeromos is megjelent ott, hogy az esztergomi érsek színe előtt tételei védehnére keljen. Az érsek őt azonban elfogatta s csak Zsigmond parancsára nyerte vissza ismét szabadságát, mire aztán Budát elhagyta.

Zsigmond 1411-ben római királylyá választatott s ezentul Budán időnkint fényes udvart tartott. Szép napokra virradt ekkor Budavár, melyek telve valának fény-nyel és dicsőséggel. Itt szolgáltatott Zsigmond igazságot Lengyelország, Velence s a német lovagrend, valamint az osztrák herczegek közt, mely alkalommal, mint a német lovagrend egyik tagja főnökének jelenté, Budán, csak az idege-

neket számítva, „3 király, 3 országnak kapitánya, Serbia despotája, 13 herceg, 21 gróf, 26 báró és 1500 lovag, 3000 szolga, 1 bibornok, 1 pápai követ, 3 érsek, 11 püspök, 86 tárogató, 17 himnók és 40,000 ló volt jelen. Ehez még 17 különböző nyelven beszélő népség, mely egytől egyig Zsigmondtól várta ügyei eldöntését.“ Követék aztán a munka fáradozásait pompás tornajátékok, nagy vadászatok Csepel szigetén és kirándulások a Dunán.

A tudomány és művészet sem járt itt akkor koldus-tarisznyával, Zsigmond Budán „Sunda“ (Sigismunda) nevű egyetemet állított fel, melynek hét küldötte még a constantzi zsinaton is megjelent. A képző művészeteknek pedig Zsigmond nagyszerű építkezései nyitottak tág mezőt. Hogy azokat emelje, a király 1416-ban Párisból 200 francia művészt s mindenféle kézművest hozott be, kiket azután 1419 óta nagy szabású királyi lakának építésével foglalkoztatott. Erősség és palota volt egyesülendő e nagyszerű épületben s benne kiváló fénynyel az ugynevezett „római termet“ állították ki, mely gyaníthatólag 1420-ban Hareziás (Bellicosus) Frigyes meissenai örögrófnak a szász hercegi és választói méltóságba való beiktatási ünnepélyén nyitott meg. S még sokkal magasabb vendégek is osztoztak idő folytán a királyi vár vendégszeretetében, így 1424 nyarán Comnenus Mihály görög császár, ki a Placentius bibornok által vezetett urnapi körmenetben is részt vett, továbbá a portugál király fia, több ízben újra György, Szerbia hercege, kinek Budán palotaszerű háza volt stb.

Érdekesen írja le az akkori Budapestet Bertrandon de la Brocquière francia nemes, Jó Fülöp, Burgund hercegének főlovászmestere, ki 1433-ban husvétját a szent földről visszatértében Budán időzött. Ő délre (jóformán a mai fegyvertár helyén) egy a város kapuján uralkodó palotát említ, „melyet a király építtet s mely, ha egyszer be lesz fejezve, nagy és erős leendő.“ Szerinte „a várost,

ugy az igazságszolgáltatás és kereskedés, valamint az ipar-
 ügyek tekintetében németek igazgatják“ és lakosai közt
 „sok zsidó is van, kik francziául beszélnek.“ Clays Davion
 Arras-ból ide származott szőnyeggyárost, ki Budán haute-
 lisse-szőnyeget készített, névszerint is megemlíti. Pesten
 6—8 francia családra akadt, melyek a Duna partján a
 budai palotával szemközt (a mai kereskedelmi épület he-
 lyén) nagy torony rakásában fáradoztak. E torony tette
 volna lehetővé, hogy a király a Dunát erős lánczczal elzá-
 rathassa. Bertrandon már „három lándzsa magasságig
 vive“ látta a tornyot, melynek ma már semmi nyoma.
 Pesten feltűnően számos ló-csiszárta talált s megjegyzi,
 hogy itt 2000 lovat bármikor összevásárolhatni, és pedig
 egy 10 lovas istállót 200 forintjával számítva.

Zsigmond uralkodása alatt történt végre, hogy a
 folyó bal partján fekvő régi Pest, mely fölött eddig ennek
 saját gyarmatvárosa, a budai vár, bizonyos fölényt gyako-
 rolt, Buda városától elszakadt, a mennyiben a király meg-
 engedte, hogy biráját hat tanácsossal együtt önmaga vá-
 laszthassa, a mivel a polgárok egyelőre be is érték, míg
 nem Mátyás király Pestet is a szabad királyi városok
 közé vette föl.

Zsigmond veje és utódja, I. Albert (mint császár
 II. Albert) alatt, ki a magyar nyelvet nem bírta, a köz-
 életben a német elem jutott tulsulyra s ezáltal több ízben
 surlódás támadt, mely utóvégre az összes német tanács-
 sok és számos kereskedő házainak elpusztítását s kifosz-
 togatását vonta maga után. Albert e viszályoknak egyez-
 kedés útján vetett véget. 1439-ben Albert Budán neve-
 zetes országgyűlést tartott, mely Erzsébet királynét ismerte
 el trónörökös gyanánt. Mindamellet Albertnek nemsokára
 (1439-ben) bekövetkezett halála után az egyik párt a len-
 gyel I. Ulászlót hívta meg a trónra. Ulászló 1440-ben
 sz. Háromság napján vonult be Budára, s Héderváry nádor

az országgyűlés hódolatával egyetemben neki a várat átadta. Erzsébetnek 1442-ben történt halála csak megerősítette őt a trónon s most már nyugodtan szállhatott sikra a törökök ellen, kiket sergei nagy hadvezére Hunyady János vezetése alatt öt csatában legyőztek. Diadalmasan tért vissza Ulászló Budára, hol a zsákmányul ejtett hadi jelvényeket nagy ünnepélyességgel a Mária-, most plebániatemplomban helyezték el. Ezután (1444) Budára nagy országgyűlést hívott össze, melyen az egy Giskrán kívül, Erzsébet összes párthívei kibékültek vele. Kevéssel utóbb ezt is sikerült legyőznie, s ekkor másodizben szállt sikra a török ellen, de soha vissza nem tért, mert a Várna mellett vívott gyászos csatában 1444-iki október 10-kén elesett.

4. A fény korszaka.

Az ország rendjei most Hunyady Jánost választották meg kormányzóvá s a még kiskorú, de már gyermekéveiben megkoronázott utószülött László gyámjává. Hunyady Budavárba költözködött s azt 1456-ban átadta az ifjú királynak. Nehéz idő járt akkor a magyar földön. Dél felé sötét felhő gomolygott a láthatáron s az országot pusztulással fenyegette. A törökök már bevették Konstantinápolyt, elfoglalták Szerbiát s immár Budát fenyegették. Ekkor új sereget állítottak sikra, sz. Kapisztrán János keresztes háborút hirdetett a hitetlenek ellen s Hunyadyval együtt önmaga állott a keresztes vitézek élére. Sikerült is nekik Belgrádot, hol Kapisztrán meghalt, az ostrom alól felszabadítani s e győzelem emlékére hozták be Budán az Ur színváltozásának ünnepét s azon szokást, hogy mindennap egy órakor délben harangszó által hívassék inára a nép Krisztus harczosaiért, mi is a török uralom bekövetkeztéig fennmaradt.

Hunyady János magasztos jelleme, nagy kormányzási képessége s ritka hadvezéri lángelméje természetesen sokfelé irigységgel és ellenséges indulattal találkoztak. Ellenfeleinek vezére a cselszövő, jellemtelen Czillei Ulrik a fiatal király legbefolyásosabb tanácsosa volt, s midőn Hunyady János 1456-iki augusztus 11-én Zimonyban meghalt, nagytehetségű fiai örökölték ellenségeinek összes gyűlölségét. Czillei Ulrik meg is esküdött, hogy mindaddig nem nyugszik, míg a „kutyafajzatot“ gyökerestől ki nem irtotta. Fondorkodásával tudott is ily szellemben a királyra hatni, sőt egy ízben személyesen gyilkos támadást intézett Hunyady László ellen, mely alkalommal azonban saját életével lakolt. A király erre a két Hunyadyt, miután őket teljes bocsánatáról biztosította, Budára csalta s itt az ifjukur virágában álló, lovagias, alig 24 éves Lászlót sz. György terén nyilvános hitszegéssel lefejeztette (1457 márcz. 16), de a felizgatott nép dühétől való félelmében nem merte Mátyást is kivégeztetni, hanem őt fogoly gyanánt előbb Bécsbe s azután Prágába hurezolta. László király félévvel ezután meghalt.

A következő év január hava a Hunyadyak elleneit, kiknek vezérei már most Gara László nádor és Ujlaky Miklós valának, Budán együtt találta, míg Szilágyi Mihály, Hunyady Mátyásnak anyai ágon nagybátyja, 20,000 lovasal Pesten táborozott. A Duna, mely a két ellenpártot egymástól elválasztá, egyelőre szabad kényére hagyta Gara nádort, a ki egymás után több külföldi herezeget hozott javaslatba a trón betöltésére. Éjnek idején azonban a tél megtette kötelességét s a széles folyamot erős jég-kéreggel vonta be, minek folytán Szilágyi fegyveres hatalma egyszerre Budán is érvényre jutott. Ama dicső emlékeken lelkesülve, melyeket a magyar nemzet a Hunyady-névhez fűzni már megszokott, a hadsereg és nép leirhatlan lelkesedéssel a 17 éves Mátyást kiáltotta ki királynak s melléje

kormányzóul öt évre nagybátyját Szilágyit rendelte. Ez 1458-ban január 24-én történt.

Mátyás, ki ez ideig Podiebrád György cseh királynál fogságban ült, csakhamar Budára sietett, hol február 16-án érkezett meg. Bevonulásának ünnepélyessége s az összes nép öröme teljesen méltó volt azon reményekhez, melyekkel az egész ország uj uralkodójára tekintett.

És csakugyan, soha dicsőség álmai oly fényesen be nem teljesültek, sőt szinte hihetetlen módon fölül mulva nem lettek, mint Mátyás király uralkodása alatt, mely az önálló magyar államéletnek valódi fénypontját képezi.

Természetesen Buda városa is, mint a hatalom és fény központja, Mátyás alatt érte el virágzásának tetőpontját. Magyarország akkori magas politikai jelentősége, melyet ország-világ elismert, természetszerű kifejezését nyerte a főváros szépségében és nagyszerűségében, hol is a művészeteknek és tudományoknak időközben az olasz földön végbement pompás újjászületése most óriási téren válhatott gyümölcsözővé.

De engedjük át az akkori főváros leírását a Mátyás udvaránál élő híres Bonfin történetírónak, a ki „dekádáinak“ negyedik könyvében a következőket írja:

„Mátyás király kezdte meg a budai vár kiépítését, melyben a Zsigmond király által emelt gyönyörű épületen kívül akkoriban alig volt egyéb látnivaló. Kiválóan a hátulsó udvart ékesíté fel, a mennyiben itt a Duna fölül külön épületet emelt, mely vízvezetékkal s egy-egy márvány- és ezüst-kuttal is el volt látva. Ehhez egyuttal tekintélyes papnövelde-t csatolt, mely fölött két nyelven irt becses munkákban gazdag könyvtárát helyezte el. Délre a könyvtártól félkör alakú terem következett, melyben égteke állott. Római fénynyel épültek továbbá paloták, melyeknek fenséges termeit és lakosztályait czifra, aranyozott padlózat s tarka czimerek, ajtóit jelképek, kandallóit négyes

fogatok s más római ábrázolatok diszesíték. A földszinten a színeket és a kincstárt helyezték el. Kelet felől szép lépcsőzet vezetett az ebédlő s egyéb termekbe, melyeknek földött karzatán köröskörül lehetett járni. Az épület ezen szárnyában volt a nagy tanács- és étterem is. Tovább haladva, kimagasodó félkörben a különféle vendégszobák látszanak, úgy téli mint nyári lakások, aranyozott termek s olyan szobák, melyekhez a napsugár mindenfelől szabadon férkőzhetett (heliocamini), s ezeken kívül még ezüst ágyakkal és karszékekkel butorzott mellékszobácskák. Nyugat felé fekszik a régi, még megújítatlan vár, közepén ódon csarnokkal, melyet kettős oszlopsoru folyosók koszoruznak, de ezek legszélseje most az új palota legfelsőbb éttermeinek bejáratához van áthelyezve s a tizenkét égi jegyet bámulatos kivitelben ábrázolja. A padlózat berakott vagy beégetett munka. Van itt hideg és meleg fürdő is; a fűtőkamra domboru üreges téglákkal földött, melyek nemcsak különféle színűek, de mindennemű állatok képeivel is diszítvék. Szabad ég alatt három szobor áll teljes fegyverdiszben, a belépőt mintegy a magasból üdvözölve. Középen Mátyás, sisakkal és lándzsával, elméledő állásban paizsára támaszkodva; mellette jobbról atyja, balról szerencsétlen véget ért bátyja László. A nyílt udvar közepén érczből öntött kut emelkedik márvány-medenczével s Pallas istennő jelképes szobrával.

„Az udvar külső bejáratánál két mezitelen ércz-alak áll, paizsszal, dárdával és karddal fegyveresen, mintegy fenyegető örök gyanánt; talapzataikat domborművű diadal-jelvények ékesítik. Mátyás a régi palotának e négyszögletes udvarra néző homlokzatát szintén elkezdé megújítani, mi ha félben nem marad, a régi épület szépségét jelentékenyen emelte volna. Továbbá kettős lépcsőzetet alkalmaztatott hozzá porphyrból, melyen oszlopszerű érczgyertyatartók állottak; ugyancsak porphyrból készült a

kettős kapuzat is, melynek mesterséges ércz-táblázatain Herkules tizenkét munkája ragadta meg a figyelmet. Elöl-hátul szemlélve e kapu egyaránt szép látványt nyújtott s homlokán Bonfin Antalnak Mátyás király meghagyásából szerzett következő felirata volt bevésve:

Atria cum statuis ductis ex aere, foresque
Corvini referunt Principis ingenium.
Mathiam partos post tot ex hoste triumphos
Virtus, aes, marmor, scripta perire vetant.

(Szobrokkal diszlő csarnok s kapu hirdeti fennem
Hollós Mátyásnak nagy, fejedelmi esztét.
Nem veszhet Mátyás! Győzelmit nyögte sok ellen.
Hősi erény, márvány, ércz, irat őrzi nevét.)

E kapu fölé Mátyás óriási költségen emeleteket rakatott, melyek a világűrben uszó bolygók képeivel voltak diszítve. Ezenkívül a homlokzatokat még triglyphekkel szándékozá ékesíttetni, szóval nem mulasztott el semmit, hogy ezen épületet minél nevezetesebbé tegye. Zsigmond oszlopos folyosóit, melyek csaknem az egész várat körülvették, szintén folytatá, noha kevésbé költséges módon, s jelentékeny márvány-épületeket csatolt hozzájuk. A királyi lak természetesen tömördek ablakkal s kapucsarnokkal is birt, mely alatt földalatti folyosó létezett; ezen részben egy ebédlőt, öltözőszobát, irodát és két hálókamrát tartalmazó lakosztály volt berendezve; a Duna felé e szárny mesterségesen készült rom képét mutatá.

A főrenczi Averulinus, ki Corvin építkezéseiről ki-merítő leírást ad, fölemlíti még a vár bejáratánál (sz. György terén) álló Hercules-szobrokat, a pompás budai templomokat, a Dunán uszkáló számos halmedenczét s azon kész terveket, melyek szerint a Dunán a Traján hid-jához hasonló pompás márványhid vala épülendő. Egy másik forrás, Velius szerint a dunai részen nemcsak

lépcsők valának, hanem a kapuk egyike oszlopokon is nyugodott, melyeknek architrávján pompás ércz domborművekben a lapithok hareza volt látható. A sz. György tere közepén Hercules szobra állott, melyet a törökök annyi mással együtt diadalmi jelvény gyanánt Stambulba czipeltek (1526.). Ugyanazon szemtanu magáról Buda városáról mondja, hogy az, mielőtt a törökök felgyújtották, szép olasz renaissance izlésű házaival s egyszersmind fekvésénél fogva is igen feltűnőleg hasonlított a római Vaticánhoz és Janiculushoz.

A diszes királyi várhoz nem kevésbé gyönyörű kert tartozott, melyről Bonfinnál a következőket olvassuk:

„A váron kívül a szomszédos, hegyövezte völgyben (a mai Krisztinaváros helyén) mindenfelé viruló kertek s egy márványból épült nyári lak tűnnek fel. Ennek előcsarnokát mozaikkal kirakott oszlopok veszik körül, melyek fölé ércz gyertyatartók helyezvék. Az ajtó burkolata diadalkapu díszítéséhez hasonlít, az étterem s a szobák teteje és ablakai pedig oly mesteriek, hogy az ó-kor e nemű leghíresebb műveivel kiállják a versenyt. A kertben, melybe oszlopos tornáczon át juthatni, faültvényekből alkotott labirinth mutatkozik, nemkülönben nagy sodronyhálós kalitok, melyek telvék külföldi és hazai szárnyasokkal. A kalitkákbán cserjék, gyümölcsfák, sőt egy berek is található. Vannak továbbá a kertben jól rendezett változatos lombu fasorok, azután egy grotta (cryptoporticus), rétek, kavicsos utak (lithostrata) és halastavak. Odább ismét tornyok emelkednek, tornácokkal, erkélyekkel s éttermekkel (alkalmasint pavillonok), melyekben a lakomát a fölséges kilátás igen kellemesen fűszerezi. A tető ezüstözött cseréptéglával van fődve.“

A pesti oldalon, ott hol mai napság az egyetemi könyvtár áll, Mátyásnak szintén pompás nyaralója volt, nemkülönben Budától mintegy három római mértföldnyire

vadászlaka és nagy vadaskertje, végre harmadik mezei kastélya is a budai sóháznál. Magában a várkertben oroszlánverem s ebben két hatalmas oroszlán, melyeket a király 1470-ben a flórencziektől kapott ajándékba. E nemes állatok oly szelidek valának, hogy kutya módjára követtek a királyt lépten nyomon, sőt trónja lépesőin heverték a jelenlevők nem csekély rémületére. Nem hiába ők voltak a király kedvencz állatai, úgy hogy még Janus Pannonius is megénekelte őket; hir szerint Budán ugyanazon órában haltak meg, mely Bécsben Mátyás halálát látta.

A várban levő könyvtár, a nagyhirű „Corvina“, a királyi lak legbecsesebb kincsei közé tartozott. Oláh Miklós későbbi esztergomi érsek két boltozatos termet említ, melyek egyike csupa keleti, azaz görög, héber, syriai és chaldæi munkákkal volt tele, míg ellenben a másik latin, magyar, német és szláv könyveket tartalmazott, valamennyit szép polczokon jól elrendezve. Minden munka selyembe, bársonyba volt kötve gazdagon s aranyozott ezüst kapcsokkal ellátva. Irva legnagyobb részök pergamenre volt. Harmincz írásművész állt folytonosan a király zsoldjában, mindannyi a betű- és képirásnak egyaránt mestere; ezeken kívül Flórenczben négy nyomdász sajtó dolgozott kizárólagosan a „Corvina“ számára, sőt később Mátyás magában a királyi várlakban is nyomdát állíttatott Heszl András által, mely magyar földön az első nyomda volt. Az öreg Ragusai Felix volt valamennyi íródeák igazgatója. A könyvtár igazgatói között volt a szellemdus és sokat utazott Martius Galeot is. E könyvesházon kívül a várlakban még két kevésbé fényesen berendezett könyvtár volt, de mind ezen irodalmi kincseket, 50,000 kötetten jóval felül, Buda bevétele után a török részint elpusztította, részint Stambulba hurczolta s csekély maradványaik jelenleg is a leghíresebb külföldi könyvtárak főkincsei

közé tartoznak. Más szemtanuk meg azt bizonyítják, hogy a könyvtári épület pompás festvényekkel volt diszítve s volt benne egy óriási égteke mindenféle matematikai eszközökkel együtt, bejáratán pedig két kut állott, az egyik márvány és fiórenczi eredetű, a másik pedig ezüsből való és hazai mű.

1477-ben Buda egyetemet is nyert, midőn Mátyás király a Vitéz János esztergomi érsek által 1463-ban megalapított pozsonyi akadémiát Budára tette át, de nemkülönben a király a budai tudós társaságnak, a dunai társaság egyik ágának gyűléseire is engedett át termet palotájában.

Ily nagyszerű várak mindenesetre méltó volt arra, hogy a legfényesebb ünnepélyek színhelye legyen, melyekben aztán Mátyás uralkodása alatt nem is volt hiány. Nem egyszer tartott ő fényes diadalmenetet ujjongó fővárosa utczáin, ha győztesen tért vissza valamelyik török háborujából, gazdag zsákmányt és fogoly vezéreket hozva magával.

De legnagyobb akkor volt a fény és pompa, midőn a király első neje Katalin halála után menyasszonyát, nápolyi Beatrixot, kit előbb 1477-ki október 12-én Székesfehérvárrt megkoronáztatott, fejedelmi látványosságok közt Budára kíséré a nászoltár elé. Ezen ünnepélyek részleteit a palatinalis gróf követe tartotta fön számunkra, kinek jelentése így szól:

Négyezernyi lovas csapat kezdé meg a diszmenetet, utánok a nápolyi herczegek s a német és velencei küldöttek következtek, ezek után udvarnokok a király színeiben ezüst szablyákkal és kilencz apród gazdagon felszerezett paripákon. Maga a király fehér lovon ült, mely német módra arannyal volt diszítve; gyönggyel, boglárával gazdag palástja, köntöse és topánjai szintén német szabásuak valának. A király mögött pajzshordó apródja

ügetett szép lovon, melynek szerszáma megért 4000 magyar aranyat. Utána a királyné következett, a királyéhoz hasonló fehér paripán; égszín ruhája aranynyal volt himezve, vállai körül sötétbarna selyem palást lengett s fején a korona ragyogott. Szépségét egy szemtanu lelkesült szavakban magasztalja, mondván, hogy alakra és szépségre Vénushoz, illemre Diánához, bölcseségre és ékesszólásra pedig Pallashoz hasonlított. Nyolcz aranyos hintó, mindegyik hófehér hatosfogatu, képezé a menet záradékát. A papság és polgárság a király elé kimentek a székesfehérvári kapu előtti síkra. A zsidók is ünnepélyesen fogadták. A zsidók ősz előljárója lovagolt legelől, oldalán kard volt s tiz font ezüstöt vitt egy kis hordóban ajándék gyanánt. Őt követték hasonlóan felszerelt fia és 24 zsidó levante, egyforma gesztenyeszín ruhában s kalpagjaikon három strucztozzal; ezek után pedig 200 gyalogos vörös zászlóval, melynek közepén „Dávid pajzsa,“ felül a zsidó főpapi süveg, alul pedig két arany csillag díszlett. Törvénytáblaikat hordozva és ünnepélyesen énekelve lépdeltek a királyné előtt. Midőn a menet már csaknem a vár bástyái alá érkezett, az ottani mezőn (a mai vérmezőn) Kristóf bajor herczeg bajtársai, Johann von Stein és St. Loban, a király és királyné szemei láttára lovagjátékokat üztek s oly hatalmasan csaptak össze, hogy mindketten nyeregvesztések lőnek; a példájokat követő lovagpárok is csak úgy jártak, úgy hogy a királyné ijedtében hangosan elsikoltotta magát.

Midőn a menet a székesfehérvári kapun áthaladt, a szomszéd téren a papság járult elébe a szentek ereklyéivel és szűz Mária templomához kísérté, hol tedcum tartatott, mire aztán a királyi várlakba vonultak. Itt, a vár hidja előtt, a király elbocsátá a főrangú urakat, a királynét pedig termeibe kíséré. A következő napokon ünnepélyes kihallgatások, lakomák és bálók váltakoztak.

Minekutána a királyné három nap hosszant pihent az utazás fáradalmaitól, végbement az esküvő. A menet némileg változott rendben vonult a bold. szűz templomához, hol az oltártól kétoldalt két trón állt az uralkodó pár számára. Gábor egri érsek végzé a szertartást, mely alkalommal hat herczeg tartá a pompás mennyezetet. Erre aztán a nászmenet a várbeli díszlakomához tért.

A nagy étterem piros selyemmel és gyöngyökkel pompásan volt díszítve és nyolcz nagy asztal állt benne. A királyi pár asztalával szemközt a falat aranszövetű szőnyeg boritá, e fölött selyem mennyezet szögellt ki, melyen arannyal és gyöngyökkel a király és királyné címerei valának kivarrva. E királyi asztal felső részén Mátyás és Beatrix foglaltak helyet; jobbjuk felől a nápolyi királyfi, az érsek s a nápolyi hercegek és szónokok ültek, ezek után Ferrara és Velence követei; bal felől ült Kristóf bajor herczeg s utána a német követek és tanácsnokok. A második asztalnál Szilágyi Erzsébet, a király anyja ült a legelőkelőbb hölgyek élén; a harmadiknál a nápolyi miniszterek és főúri vendégek; a negyediknél a nádor, a főméltóságok és püspökök; a többi négy asztal körül a főnemesség többi része települt le. Az étterem közepén épen a királyi asztal előtt egy nagy oszlop körül emelkedett a terjedelmes pohárszék, mely nyolczfokozatu és tiz rőf hosszú négyszögöt képezett. A felső polczon a királyi pár étkei és italai valának elhelyezve, míg a többi hét polcz tömérdek arany és ezüst kehely, kanna, tál s egyéb edénnyel volt megrakva. A legalsó polczon többi közt egyszerű képére alkotott ezüst asztaldíszlet is ékeskedett. Az asztal előtt férfimagasságu mesterséges kut gerjesztett figyelmet, sulyra 300 font és öt ezüst csővel ellátva; a királyi asztal fölé pedig a terem héjazatáról ezüst hordó lógott, melyből több csapon át folyt a bor. Ezenkívül még nyolcz kiszolgáló asztal volt a teremben elosztva,

melyeken mindössze 980 darab arany és ezüst edény állott, a serlegeket ide nem számítva. Fölhordatott pedig 12 mesterséges módra készített tál étel. A királyi párnak szánt tálak előtt mindig Hinko, Podiebrád cseh király fia lépdelt s mellette a hosnyák király és Szilézia fejedelme; magukat az étkeket magyar udvari főméltóságok hozták be. A többi vendégek elé táltalt étkeket is magyar és német főurak kísérték be a terembe.

Miután a király s a királyné az asztal mellől fölkeltek s így az ebédnek vége szakadt, az uralkodók követei az ünnepi ajándékokat nyújtották át. Ezután lándzsás lovagjáték ment végbe. Még este és a következő napok folytatában is többrendbeli tornajátékok voltak városszerte szemlélhetők, melyeken a királyi pár hat fehér ló által huzott arany kocsiban jelent meg. Ez alkalommal a király a királynénak megmutatta a különféle városrészeket s a Dunán ladiksétát tett vele. Végre egy bál leírása is megvan még. A nagy étteremben kerekedtek tánczra, miután onnan az asztalok kihordattak. Az első tánczoszlopot a választó és egyéb fejedelmek tanácsosai vezették, a másodikat Kristóf bajor herczeg, a harmadikat a király a királynéval, a negyediket a nápolyi királyfi a menyasszony hugával (ugynevezett „zeunert“ jártak), az ötödiket a nádor, a hatodikat pedig a limpachi herczeg.

Azonban a fényes ünnepélyeket egy izben szomorú esemény szakította meg, ugyanis Pongrácz erdélyi vajda, a király rokonának halála. Temetése nagyszerű volt s ez alkalommal 1000 darab arany és apró pénzben 2000 forinton felül akasztatott föl a fáklyákra áldozatképen. Másnap halottas mise és gyásztor volt a várakban, mely alkalommal az erdélyi városok részéről a királynénak 39 nagy arany serleg, 6 pompás paripa és 8 ruthén vadász-sólyom adatott át ajándék gyanánt.

Nagy szabásu ünnepélyek színhelye volt Buda 1479 decemberében is, midőn Arragoniai János, a királyné fivére, mint pápai legátus este égő szövétneknek kíséretében tartotta bevonulását.

Legutószor Mátyás király 1480 karácsonján látta Budát; akkor a Dunán jött le Bécsből, hogy a Magyar- és Németország közt létrehozott béke kihirdetésén fővárosában jelen legyen. Kevéssel utóbb visszatért Bécsbe, résztveendő az oda gyülekező congressusban, és ugyanott az 1490-iki április 5-kén meghalt.

Elhunytá után fia Corvin János költözött a budai várakba, hol őt ellenei Bátori István, Kinizsi Pál és Drágffy Bertalan alatt ostromolták. Miután a Rákoson, a Mária-templomában s a budai Zsigmond egyházában folytatott többszörös alkudozások célhoz nem vezettek, Corvin János végre elhagyta a várat, mely most Ulászló cseh királyt mint győztes trónkövetelőt fogadta be. Ő 1490 jul. 14-kén kiáltatott ki magyar királylyá a sz. György templomában és aug. 9-kén mint II. Ulászló vonult be a fővárosba, hol nemsokára fejére tette Szent István koronáját, melyet Corvin János maga vitt elébe. Ezen koronázás alkalmával történt először, hogy a magyar király a világ négy tája felé legyintett kardjával, mely szokás azóta a koronázási szertartások állandó részlete maradt.

1506-ban jul. 1-én a királynak Budán Lajos fia született, ki már kilencz évvel utóbb Bécsben Máriával, Miksa császár unokaleányával eljegyeztetett.

Viharos korszakon kelle a két testvér-városnak átmennie, midőn 1514-ben Dózsa György kuruczai, kik eredetileg a török ellen toborzott keresztések valának, a kereszties hadjárat abbanmaradásán fölindulva, mintegy 40,000-en Buda alá szálltak, a külvárosokban lakó nemesek házait kifosztogatták, ezeknek birtokosait pedig magukkal hurczolták, de sőt Pestet is ostrom alá vették s az

egész országot a nemesség elleni küzdelemre hívták föl, „hogy csak egy király, egy püspök és két ur (Dózsa György és Gergely) legyen az országban.“ A veszély annál komolyabbnak látszott, minthogy Budapesten az alsó néposztályok a kuruczokhoz szítottak. A köznép mindenkint agyonverni készült, ki a kuruczok ellen sikra szállana, s Budán két kolostort elfoglalván, a szerzeteseket szétkergette. Még a polgárság kebelében is nem egy barátjuk volt a kuruczoknak. Pest alatt Dózsa Saberes Ambrus pesti polgárt hagyta hátra elsánczolt táborban, hogy gyakori kitörések által a várost folytonosan bolygassa. Azonban Bornemisza János, maga köré gyűjtve Bu!a és Pest őrségeit, a parasztokat Pest alatt tönkre verte, azután a lázadók vidéken is vereséget szenvedtek, Dózsa maga Zápolya János által Temesvárnál legyőzetett, fogságba került és a legkinosabb halállal lőn büntetve. Az 1514-ben Budára összehitt országgyűlésen a parasztok többféle szigorú rendszabályokkal sujtattak. Ugyanezen országgyűlés fogadta el azon magyar törvénykönyvet (*corpus juris Hungarici*), melyet Verbóczy István, mint az országbíró főjegyzője elébe terjesztett. Ez volt végre azon országgyűlés, mely Pestet a szabad királyi városok közt második helyre emelte.

Miután Ulászló 1516 márcz. 13-kán meghalt, ujra igen viharos országgyűlés volt Budán; Zápolya 3000 nemes élén annyira ment, hogy a várlakot rohammal el akarta foglalai, de Tomori várkapitány által visszavertett. Ez időtájt kezdett a reformáció is Magyarországra átszűrődni, eleinte György brandenburgi örgróf által, ki mint az ifju II. Lajos király főudvarmestere Grinaeus Simon, Cordatus Konrád és Wirrsheim Vitus protestánsoknak Budán tanári széket adott; a királyné gyóntatója Henkel János szintén az uj tanhoz hajlott, sőt maga a

királyné is így tőn, elannyira, hogy Luther az általa fordított zsoltárok egy részét neki ajánlotta.

5. A török uralma.

Midőn 1525-ben Törökország felől a legnehezebb felhők gomolyogtak át e hazára, Buda sajnos belvillongások színhelye volt. A köznép által elkövetett fosztogatások és egyéb kihágások napirenden valának, a Rákoson pedig az országgyűlés bizony igen rossz példát adott. 1526-ban április 24-én volt legutószor országgyűlés a Rákoson. A hont megvédelmezni a török ellen, ez volt a feladat. E végső megszorultságban óriási erőfeszítést tett a nemzet, áldozatkészsége határt nem ismert, de . . . hiányzott az egység és összetartás! Még mielőtt a várt hadak mind együtt valának, II. Lajos király csatát vívott Mohácsnál. E csatát elveszté, s vele együtt életét, országát és koronáját.

Szolimán szultán most akadály nélkül előnyomult és 1526-ki szept. 10-én a védtelen Budát elfoglalta. Csak a királyi várat védte 200 szegény zsidó oly hőiesen, hogy végre is Szolimán kénytelen volt megengedni, hogy becsülettel kapitulálhassanak. A nehéz ágyukat, melyek közt két ágyuóriás, a magyarok egykor Belgrád alatt nyert hadi zsákmánya is volt, nemkülönben három érez szobrot (az Apollót, Herkulest és Diánát) Szolimán diadáljelvények gyanánt Sztambulba küldé. Ezalatt a városban tűz ütött ki kétszer, ámbár a szultán szándékában gyújtogatás nem volt. A királyi vár azonban sértetlen maradt. Kilencz napra az elfoglalás után Szolimán a Margitszigeten át hidat veretett a Dunán és átvonult Pestre, hol a jelenvolt főuraknak Zápolya Jánost ígérte királyul. (A hidat a Duna csakhamar elhordta megint.) Két hétig időzött Szolimán

Budapesten, azután 2000-nyi őrség hátrahagyásával visszavert Konstantinápolyba, hol ázsiai események már sürgették jelenlétét. A foglyoknak egész seregét hurczolta magával; azon zsidókat pedig, kik a várlakot oly derekasan védelmezték vala, nagy ígéretekkel rávette, hogy vele menjenek. De alig fordított hátat Szolimán, a budai polgárság rögtön rátámadt a török őrségre s fölkaszabolta, mire aztán Szolimán visszafordult, véres boszut állt és új őrséget rakott a városba. Csaknem két hónapig Budapest tökéletesen el volt pusztulva, mely állapotnak utóbb Zápolya János megérkezése vetett véget. Ő a szertezüllött lakosságot visszahívta, a várat kitisztíttatta és magyar őrséget helyezett bele, mire aztán Székesfehérvárra ment és megkoronáztatta magát.

De a rendek Báthory István nádor elnöklete alatt már jóval előbb I. Ferdinándot, II. Lajos király sógorát választották királylyá. Ez most 1527 augusztus havában Óbuda alá szállt, mire Zápolya megszökött és Cordovai Péter lovassági tábornok a várlak ormára feltüzte a király zászlaját. Aug. 20-án Ferdinánd 2500 lovas élén bevonult a várba, a Boldogasszony templománál leszállt lováról és részt vett a Szent István ünnepélyében, azután a várlak elé vonult és azt elfoglalta. Nádasdy Tamás lett várkapitány és parancsa alá megfelelő őrség lőn helyezve, míg a király maga a dunaparti sikon táborba szállt és onnan kelt kibocsátvánnyal a rendeket országgyűlésre hívta föl. A merész Rhédey Péter parancsa alatt álló dunai hajórajt is fölhívta Buda alá. E hajóraj 40' hosszú, de igen keskeny és gyorsan vitorlázó hajókból állt, melyek mindegyike 30 matrózt és több ágyut viselt; a Dunán véghezvitt hadgyakorlatai osztatlan tetszést arattak. Végre még Buda és Pest között hajóhid veretett, a közlekedés könnyítésére.

1527-ben okt. 6-án Ferdinánd királynak kiáltatott ki és koronázása nov. 3-án Székesfehérvárrt meg is történt; ő volt az első habsburgi sarj magyar trónon.

De Szolimán már 1529-ben segítségére jött Zápolya ellenkirálynak, ki őt a végzetteljes mohácsi sikon fogadta. Szeptember elején a török haderő már megint Budapest előtt táborozott. Szolimán sátra a Gellérthegy oldalában állt. Pest egy óra alatt el lőn foglalva, mire négy felől lángba borították, a lakosságot pedig fölkonzolták. A budai vár, melynek kapui el voltak torlaszolva, három óra hosszat tartotta magát. A zsidó városrészt 3500 zsidó oly makacsul védte, hogy a törökök annak ostromában 2300 embert vesztek, de végre mégis elfoglalták s a derék zsidókat, husznak kivételével, mind kardélre hányták. Csak a várlakban tartotta még magát Nádasdy Tamás 700 főnyi német csapatával. Négynapos ellenállás után azonban az őrség saját parancsnokát fogságba helyezte s a várlakot átadta. Nádasdy a jancsárok körmei közé került, kik a Dunába akarák fojtani, azonban sikerült neki egy kis ladikon Pestre átszökni Zápolyához, ki szabad lábra helyezte és kinek ezentul hive maraút. A várlak áruló őrségét pedig a jancsárok szept. 16-án kimélet nélkül lekaszabolták, Szolimán most Budát Zápolyának átadta és 3000 embert ott hagyva, Bécs alá nyomult, melyet azonban szept. 20-tól okt. 14-ig hasztalan vívott. Midőn siker nélkül visszatért, Zápolya Jánost kinevezte magyar királylyá s a koronát és az ország jelvényeit neki átadta.

Ferdinánd hadvezérei, Rogendorf (1529-ben és 1541-ben) és Fels (1540-ben) többször megkísérlék Budát visszafoglalni. Ezen alkalmakkal a budai polgárok oly tevékeny részt vettek a védelemben, hogy Zápolya 1533-ki arany bullájában nemcsak eddigi kiváltságaikat újra megerősítette, hanem minden budai polgárt utódjaival egyetemben nemesi rangra emelt, a város czimerébe pedig oroszlánt,

piros zászlót és három emberfőt engedett fölvetetni. Zápolya uralma alatt jutott Budán tulsulyra a magyar elem, elanyyira hogy a németek a városi bíróság hivatalából egészen ki lőnek rekesztve.

Zápolya János halála után (1540) neje Izabella fiacskája Zsigmond számára óhajta megtartani Budát. Fels tábornok ekkor Pestet elfoglalá, de Budát hasztalan ostromolta. A következő évben Rogendorf vette át a fővezér-séget s a várost a környező halmokról lődözte. A lőtt rést azonban Török Bálint és Martinuzzi sikerrel védték. Még csel és árulás sem használt. Ehhez járult még az is, hogy török had közelgett segélyül és Csepel szigetén foglalt állást. Ekkor Rogendorf kénytelen volt az ostromot félbehagyni. Visszavonulását borzasztó éjjeli vihar közepette eszközlé, az ostromlottak és törökök által hevesen üldöztetve. Maga Rogendorf is csak nagynehezen bírta Komáromot elérni, hol sebeiben meghalt. Az elpusztult Pesten a törökök 36 nehéz és 150 könnyű ágyut találtak. A megölték fejeit a Dunába dobták, hogy lefelé uszva Belgrádnál táborozó övéiknek hirt vigyenek diadalukról.

Szolimán most ujlag megszállta Budát, a keresztényeket egytől egyig kiűzte a várból s a lakosságot lefegyverezte; még Izabella királynénak is el kelle hagynia Budát és fiával Zsigmonddal Erdélybe belebbezettett. Verbóczy István lett Buda első török kadija.

Igy lőn Buda török város és Magyarország legnagyobb része török pasalik. (1541, szept. 2.)

Ámbár Szolimán a lakosságot ingó és ingatlan vagyonából ki nem fosztotta, nemkülönben telekadót, tizedet s egyéb adókat csak kétséges birtoktól követelt, mégis Buda most gyorsan alásülyedt eddigi magas polczáról. A félhold csaknem valamennyi templomról leszorította a keresztet, a Boldogasszony egyháza főmecsétté lőn átalakítva, benne mondott hálát Szolimán az ő Allah-jának a kivivott

győzelemért, és kapuja fölött a korán e szavai csillogtak aranyban: „Isten parancsolt hűséget, igazságot és jámbor cselekedeteket.“

Az e korbeli utazók szomorú képekben rajzolják a budai dicsőség gyors hanyatlását. Már Auger Gislain Busbeke, kit I. Ferdinánd 1553-ban követségbe küldött Szolimánhoz, fölemlíti, hogy a magyar főurak palotáit gerendákkal kell támasztani, nehogy összeroskadjanak, s lakóik török katonák, . . . menyétek és egerek. A törökök magok, ugymond, helyeket nem pótolják pompás építkezésekkel, mint melyek az ő vallásuk tanaival össze nem férnek. Még legelőkelőbbjeik is bírnak ugyan terjedelmes épületekkel szolgálk számára, kertjeik és fürdőik is vannak, de mindezekben nem látni akár egy oszlopsort vagy bárminemű más építészeti diszitményt. Ugyanazon szerző említ egy forró vizű tavat is, melynek fenekén halak uszkálnak; e tó szerinte „a konstantinápolyi kapun kívül“ van, tehát mainap a császárfürdővel szemközt az utcza túloldalán.

Corvin Mátyás hajdan oly pompás vára természetesen szinte igen rossz állapotba jutott. Kapuja fölé e mondat volt írva: „Nincs isten istenen kívül és Mohammed az ő prófétája.“ Schweiger Salamon „Reisebeschreibung nach Konstantinopel und Jerusalem, (Nürnberg 1665)“ című munkájában e süllyedést, melyet ő 1576-ban szemlél, körülményes leírás tárgyává teszi, melyből a következőket idézzük:

„Legelőször két palota udvarba léptem, melyekben mintegy 30 ágyu hevert, mind külhatalmaké. A lépcsők többnyire le voltak rontva, a befalazott ablakok és ajtók helyeit csupán kis lyukak jelölék. A könyvtár termeiben csak néhány elszórt kéziratot láttam, melyekhez nyulnom az ott lakó török meg nem engedte, a török császár birtokának mondván azokat. Egy másik még csinosabb

szobában, mely hajdan a királyné hálószobája lehetett, előkelő török lakott; itt a következő szavak valának kés-sel a falba karczolva: „Isabella Regina“ és „Sic fata volunt.“ A márvány ajtó fölött még megvolt a Corvinok czimere s e fölírat egy része: „Mathias Corvinus Rex Hungariæ.“ Művészi góthi diszitményekkel és faragott képekkel gazdag, 300 lépésnyi folyosó vezet innen a római terembe, melynek teteje beomlott s festményei por és pókháló által a fölismerhetetlenségig el valának rutitva. A szomszédos szoba kék alapon aranyozott faragványokkal ékeskedék s innen kilátás nyílt egy egész sor szobára, melyeknek falai, tetői és padlói részint festményekkel voltak diszesek, részint mesterséges fadiszletek s aranyozott domborművek által a szemnek kellemes szórakozást nyújtottak. A kastély ellenkező oldalán levő lakosztályban, mely valószínűleg a királyé volt, a szobák még jobb karban valának föntartva, mert e szobák egyikében az okosság, mérséklet, bátorság, erő, hit stb. jelképes falfestményeit még jó állapotban láttam s némelyikben még a csil-lagos eget ábrázoló boltozat élénk színezete is szépen meg volt. Igen olvashatónak találtam ott e fölíratot:

Adspice Mathiae micuit quo tempore regis
Natalis coeli qualis utroque fuit.

(Szemléld imhol a fényt, melyben tündökle az égbolt.
A mikoron Mátyás. s benne király született.)

E szavak egy égitestre vonatkoztak, mely állítólag Mátyás király születésekor az égbolton látható volt. A szomszéd szobában pedig az égitestek helyezkedése volt ábrázolva azon módon, a mint Ulászló születésekor mutatkoztak, és az egyik csillagzat fénykörében még e versek állottak:

Magnanimus princeps diademate gaudet utroque
Vladislaus, tollit ad astra caput.

(Kétszeresen koronás fejvel nagylelkű Ulászló
Megközelíti im a mennyei csillagokat.)

Ezenkívül minden tökéletesen el volt rontva, úgy hogy föl nem lehetett ismerni, a szép várkapolnák például szennyes raktárakká voltak sülyesztve. E romlás ugyan még nem terjedt ki sem a földszintre, sem a mulatókertek hűselő házaira, de ezeken is mindenütt az elhanyagolás nyomai látszottak, mely az idő fogával versenyt gyakorlá rajtok roncsoló erejét. A nyugati oldalon földalatti börtönök léteztek, melyek illőbbek leendettek fenevadak, mint azon szerencsétlen keresztények számára, kik benne hosszú gyötrelmek közt készültek szörnyű végsorsukra.“ Auer János pozsonyi polgár, ki 1663-ban Budán fogva tartatott, e török börtönöknek hűséges leírását adja.

Még silányabb állapotban volt ugyanakkor Pest, melyről Schweiger Salamon ekép nyilatkozik :

„Pest kisebb Budánál, tágas síkságon fekszik, elég magas, vastag és erős falakkal bir és nincs lerombolva. Egy óra alatt megkerültük falait. Benn azonban rozsz, nyomorult épületek és rozzant viskók állnak igen sáros, ronda utcákban, melyekben egypár keresztény is lakott, kiknek saját evangelicus templomaik és plebánusai vannak, de sem harangjaik, sem toronyóráik, minők akkoriban csak Esztergomban és Budán léteztek, ez utóbbin kívül azonban török földön sehol sem tűrték. Budára a hajóhid viszen át, mely 63 naszádon nyugszik.“

Az egyetlen kiválóbb épületek, melyek a törökök által létre jöttek, mindössze egypár mecset és fürdő valának. Hat mecsetjük volt a várban, ugyanannyi a vizivárosban, és négy Pesten.

A fürdőkről az egykoru írók kivétel nélkül nagy elismeréssel nyilatkoznak; így Dr. Wernher 1551-ben, ki azt is fölemlíti, „hogy a fürdők falai és padlóí márványlapokkal vannak burkolva, melyek egykor emléktáblák valának a keresztény templomokban, de melyeknek összes faragmánya előbb simára vésetett és csiszoltatott.“ Több

mint 100 évvel később Brown Edward angol orvos, ki 1688—1673-ig Európát beutazta, szintén leírja a budai fürdőket, melyek közül nyolczat említ. Különös dicsérettel szól a nyolczszögletes Caplia fürdőről („egy igen nemes fürdő”) és Velibég fürdőjéről; ez utóbbi valamennyi közt legtekintélyesebb, igen tágas és öt kupolával volt fődve, melyek legszebbike, a középső, 12 oszlopon nyugodott. A fürdési eljárást épen úgy írja le, mint az a mai gőzfürdőkben dívik. Velibég fürdője a mai császárfürdő helyén kell hogy állt légyen.

Azon borzasztó gondolat, hogy Magyarország gyöngye a hitetlenek kezei közt nyomorúságosan tönkre megy, a keresztény hatalmakat nem hagyta nyugodni. A császár részéről 1542, 1598, 1602 és 1684-ben hasztalan kísérletek történtek Budavár felszabadítására. Pestet ugyan 1602-ben Rostwurm császári tábornok ostrommal bevette s a hajóhidat fölgyújtotta, de már két év múlva ismét föl kelle azt adni. Ez idő folytán egyszer oly furcsa eset is eléadta magát, hogy a folyam egyik oldalán Mátyás főherczeg a törököket Budán ostromolta, míg ugyanakkor odaát Hassan basa a Pestbe zárkozott császáriakat vivta keményen.

Végre 1684-ben junius 1-jén lotharingiai Károly herczeg. a Bécs ellen kiküldött és vereséget szenvedett török erőket üldözve, Pest alá nyomult, melyet a törökök, mielőtt a budai oldalra visszavonultak, a hajóhiddal együtt porrá égettek. De két évnek kelle még ezután elmulnia, míg végre Buda szabadságának órája is ütött.

1686 junius havában 160,000-nyi császári haderő állt magyar földön és két seregre osztva nyomult előre a Duna mentében. Buda körül 92,500 harczos gyűlt össze. Lotharingiai Károly herczeg főhadiszállását a nagy sváb-hegyen helyezte el; a környékező halmok 25,000 császári katonával valának megrakva. A Duna partját föl egész a

vizivárosig 8000 brandenburgi s 20,000 magyar és horvát tartá megszállva s e városrészt már június 24-én elfoglalta. A többi birodalmi csapatok a Pál-völgyében álltak egész a mostani „szép jűhasznő“-ig. A bajor választó 8000 császári katonával, 8000 bajorral és 4000 szászszal a Gellérthegyen ütött táborn s ágyutelepeit a szomszédos naphegyre is kiterjeszté, úgy hogy a bajor tábor a sashegytől egész a Dunáig egyenes vonalban elhúzódott. De még más keresztény nemzetek is nagy számmal voltak képviselve a császári zászlók alatt; Spanyolországból ott küzdöttek Veras és Escalona hercegek sok granddal és 60 cataloniai vitézzel egyetemben, hasonlóképp számos francia, angol és olasz lovag is örömmel ontá véré a kereszténység közös ügyének érdekében. Az ostromszerek 60 nagyobb, 30 kisebb ágyuból és 40 mozsárból állottak. Parancsnok gyanánt rendelkezett velök a flandriai Gonzales Antal és egy Gábor nevű ferenczrendi szerzetes, ki ezért „Tüzes Gábor“ nevet nyert. A Duna pesti partja is ágyúütegekkel volt megrakva és futó árkokkal ellátva. Doria marchese erősített tábora pedig Pest mögött volt a Rákoson.

A várat e haderővel szemben 16,000 török tartá megszállva a 70 éves Arnaut Abdi basa vezénylete alatt. Buda lakossága akkoriban mintegy 40,000-re rugott, kik közt 10,000 zsidó volt. A kórház és lőkézllettár a Margitszigeten volt elhelyezve, melyet a Duna mindkét partjával hajóhid kötött össze. S ámbátor Buda az ozmán birodalom városainak rangfokozatában csak tizedik helyen állott, mint a kelet birodalmának nagyfontosságú kulcsa mégis a legerélyesebb védelemre íteltetett méltónak, a melyben aztán csakugyan részesült is.

Néhány részleges megrohanás után július végén általános ostrom történt, mely által az összes külerődtírnék el lőnek foglalva. De Abdi basa az átadásról hal-

lani sem akart, tudván, hogy a nagyvezér jelentékeny sereggel közeledik fölszabadítására. E 80,000-nyi hadsereg már oly közel volt, hogy Promontortól Biáig terjedő egyenes vonalban foglalt állást; vele szemközt csaknem párhuzamos vonalban a császáriak. Háromszor megkísérlé a nagyvezér katonaságot dobni a várba, augusztus 14-én, 20-án és 29-én. Az első kísérlet meghiúsult; a második alkalmával 8000 lovas közül 6000-nek sikerült a várba utat törni magának; a harmadik ismét dugába dűlt, ámbár a császáriak ezuttal jelentékeny veszteségeket szenvedtek és maga a lotharingiai herceg is komoly veszélyben forgott. (Lovázmestere Mola oldala mellett esett el.) Ez idő folytán a hercegnek Caraffa a magyar felföldről, Scharfenberg pedig Erdélyből segédsapatokat hozott, úgy hogy most már elhatározta, miszerint Budát a nagyvezér szemeláttára rohammal beveszi, s ezt annál inkább minthogy biztos tudomása volt a vár igen megszorult állapotáról.

Szept. 2-án esti 6 órakor a svábhegyről hat ágyu dördülete adott jelt a rohamra. Most támadtatott a herceg legelőször szuronynyal. A várat három oldalról erősen lődözték és a lövegek nyomában menten következett az általános roham. Legkeményebb dulakodás fejlődött a vár éjszaknyugati sarkán, az ugynevezett „császár résén,” a mostani Ferdinánd terén. Minthogy a külerődtvények mind a herceg hatalmában voltak, a megközelítő munkálatokat egész a várfalak tövéig lehetett vezetni, a falak mellett e célra külön szerkesztett állványokat helyeztek el, melyek ütegekkel valának megrakva, úgy hogy ezek magas álláspontjuknál fogva a falakról egész közvetlenséggel seperhették le a védőket. Ugyanekkor a lejjebb állomásozó ütegeknek is sikerült két helyen egyszerre löni rést. E legveszélyesebb ponton Spinola Gyula vitte a parancsot. D'Asti báró volt az első, ki vallonjai élén

benyomult, de golyótól érve rögtön elhullt. Annál féktelenebb dühhel rohantak a magyarok és császáriak a nagy résbe és föntarthatlanul föl a bástya magasára. Fiáth János királyi kapitány, a győri gyalogság parancsnoka, ki már a megelőző napok folytán többször kitüntette magát, legelső vergődött föl a bástyára. Az agg Abdi basa legderekabb vitézeivel elésietett, hogy a már szintén benyomult lotharingiai herceget viasszaszorítsa, s e küzdelemben lelte férfihoz és katonához méltó halálát.

A bajor választó ugyanekkor délfelől nyomult föl a várfalakra. A mellé adott császári csapatokat Oettingen Farkas gróf vezérlé. Pechmann Márton Günther báró volt az első német, ki a bástyára lépett s a nyomában termő katonaság segélyével fönn is maradt. A naphegyen álló bajor ágyutelep ez alatt a vár valamennyi tornyát összelövdözte és fölglyujtotta. Legtovább a jancsárok álltak ellent a zsidók terén (a mostani bécsi kapu táján), de csaknem egytől egyig elhulltak; a többi törökök egy része az égő várakba vette magát, hol csakhamar kénytelen volt kitüzni a fehér zászlót.

Emlékezetre méltó részletekben a vár bevétele szerfölött gazdag volt. De bármi vitézül harczoltak is ostromlók és ostromlottak egyaránt, Petneházy magyar ezredes hősi erénye mégis valamennyiét tulragyogta s még az idegen lovagok bámulatát is oly mértékben fölgerjeszté, hogy I. Lipót császár őt földbirtok adományozásával jutalmazta meg.

A fogoly törökök, kiknek sorsát a lotharingiai herceg a bajor választó kényére bizta, Stratmann császári kancellár szószólása folytán keresztényi bánásmódban részesültek.

Száz és negyvenöt évig nyögte volt Budavár a török igáját. Szept. 2-án hóditották meg hajdan a hitetlenek, és ugyancsak szept. 2-án lón ismét visszavéve kezeikből.

Egész éjjel fosztogatott a katonaság. Midőn a kelő nap első sugarai a főlzabadult várba estek, a rémület és pusztulás szörnyképeit világították meg mindenfelé. Romban hevert minden. A mecsetek, házak, erődítvények, még a szilárd várak is hatalmas tornyaival, mind ezer meg ezer görré volt zuzva. Parázs a házakban, vértócsák az utcákon s mind ennek közepette 4000 emberi hulla. Csak a Boldogasszony temploma maradt menten az ágyuk lövegeitől, de annál többet szenvedett evang. sz. János temploma (a mai úrségi templom), mely körül a főroham dühöngött.

Buda megvételének örömhíre csakhamar beszárnyalta az egész keresztény világot és mindenki szívét ujjongó hálaérzettel tölté el. A főlzabadítás küzdelmének hősei mindennemű tiszteletben részesültek. Magáról az eseményről egész özöne jelent meg a leírásoknak minden nyelven. Legalább 15 érem veretett a nagy nap emlékezetére.

6. Ujjászületés.

Midőn a török lidércz nyomása elmúlt a főváros mellétől, föllélegzett az és lassan, igen lassan emelkedni kezdett ismét, bár azóta mind mainapig nem volt képes akár csak árnyékát is visszanyerni hajdani dicső fényének.

Ráczokat hívtak be, hogy a Gellérthegy lejtőjét újra benépesítsék, mely aztán ráczvárosnak neveztetett. A zsidókat a vizivárosból messzebbre kiszorították Ó-Buda felé; az ő helyöket horvátok foglalák el. Lassankint német családok is visszatértek, és vallonok, olaszok, spanyolok kezdtek ismét letelepedni.

Pest is rendkívül nehezen tudott ujolag napfényre vergődni saját romjainak sulya alól. Nyomorult cigányság kezében volt akkortájt Pestnek csaknem összes kereskedelme és kézipara.

Miután a törökök a karlóczai békében (1699) a Bánság kivételével egész Magyarországról lemondtak, Lipót császár (1703-ki okt. 23-án) Pestet és Budát új kiváltságokkal ruházta föl és Buda első, Pest második szabad királyi várossá lőn. Buda ezenkívül engedélyt nyert, régi czimerébe az ország czimerét is fölvenni. Kollonits primás 1702-ben Budán akadémiát állított és jezsuitákra bízta. Savoyai Jenő herczeg török háboruja (1715—1718) Pesten némikép lendített, minthogy a császári sereg e központból lőn összes szükségleteivel ellátva. Pestváros tanácsa a piaristáknak 1717-ben kolostort és gimnáziumot épített a városháztéren. 1723-ban Pest az igazságszolgáltatásnak is központja lett, ekkor szerveztetvén a hétszemélyes és királyi tábla. A nagyszerű arányokban épült rokkantak palotája (Károly-kaszárnya) Pesten 1727-ben végződött be. Budát ellenben ugyanakkor, midőn Pest ily lendületet kezdett venni, borzasztó tűzvész pusztította, mely a városnak egész nyugati részét hamuba dönté. Csak ezen tűzvész után nyerte Buda mai alakzatát.

További gyarapodás korszaka virradt a testvérvárosokra, midőn Mária Terézia és férje I. Ferencz a rákosi táborozás szemléjére rándultak le 1751-ben. A röpkülő hid, mely 1736 óta egyedül kötötte őket egymáshoz, 1769-ben hajóhid által pótoltatott, mely a rudasfürdő előtt állott. Két évvel előbb Pest első külvárosát nyerte, a Terézvárost. A mivelődés és szórakozás számára is új alkalmatosságok jöttek létre. 1770-ben a (helytelenül ugynevezett) angol kisasszonyok kerültek Budára s onnan később Pestre. 1774-ki aug. 14-én nyílt meg a dunaparti német színház a pesti bástya egyik köröndjében. 1780-ban tették át a magyar. kir. egyetemet a budai várakba, honnan 1784-ben Pestre költözött. Egyáltalán

• II. József császár az országos hivatalokat és intézményeket Budán igyekezett összpontosítani, a mint hogy 1784-ben

ugyanoda tette át a kir. helytartóságot és udvari kamarát is. Mindezekért a hálás budaiak a császárnak lovagszobrot akartak állítani városukban, de József igénytelen hajlama e tiszteletet magáról elhárította. Az ő országlása alatt (1780—90) Pesten új külváros is keletkezett, melyet nevééről Józsefvárosnak neveztek.

Pest lakossága jelentékenyen szaporodott, midőn az 1781-ki edictum a nemkatholikusoknak is tért nyitott az érvényre jutásra. A Pestre áttett egyetemen 1784 körül több új tanszék (gazdaságtan, műszaktan, magyar történelem, magyar és német nyelv) létesült; 1785-ben életbe lépett a fűvészkert és az állatgyógyintézet; 1786-ban fogtak az óriási „ujépület“-hez; 1786—90 között emelkedett a mostani Lipótváros legnagyobb része, széles, egyenes utcákat varázsolvá a hajdani posvány és pusztaság helyére; 1787-ben a tábori kórház végeztetett be. Ez időtájtban Budának is új külvárosa támadt a svábhegy tövében és II. József nővérének tiszteletére Krisztinaváros nevet nyert; végébe pedig a városmajor nevű szép sétahelyet toldották. II. Lipót alatt, kiről az eddigi „ujváros“ Lipótvárosra kereszteltetett, 1790-ben magyar nemzeti színház jött létre, mely eleinte ugyan hathatós pártfogásnak örvendett, de ennek megszűntével hat évi főnállás után elveszett.

Még szebb virágzásra jutott Budapest többféle tekintetben Ferencz császár uralkodása alatt, különösen József főherczeg-nádor valóban atyai pártfogása következtében. 1792-iki május 20-án történt meg Ferencz császár koronázása a budai őrségi templomban. 1795-ben vettetett meg a polgári kórház alapköve, 1796-ban a Rókus-kápolnács 1797-ben a józsefvárosi plébánia-templomé. 1795-ben hozták be Pesten az utczai világítást.

1799-ki jul. 3-án 10,000-nyi orosz hadtest vonult Pesten át Olaszország felé. Ugyanazon év nyarán történt

Batthyány József bíbornok különös pártfogása alatt a városliget első ültetvényének létesítése. Okt. 3-án rakták le az evang. templom alapkövét. 1801 augusztus havában hozták be a himlőoltást. 1803-ban Károly főherczeg nagy hadiszemlét tartott a Rákoson. Ugyanekkor végeztetett be a ref. és 1805-ben a luth. templom. 1807-ben a Budára gyűlt rendek elfogadták a gróf Széchenyi Ferencz nemzeti könyvtárának nemzeti muzeumná való átalakítására tett indítványt s a nádor elfogadta az új intézet védnökségét. 1808-ban ugyane nagylelkű pártfogó építési bizottságot léptetett életbe, mely nagy buzgalommal hozzáfogott Pestnek modern várossá változtatásához. 1810-ben a budai ráczváros, sőt a viziváros egy része is föl egész a csuklyások zárdájáig roppant tűzvész martaléka lett. 1812-ben nyílt meg a pesti német színház. 1814-ben a testvérvárosok falai közt mulattak a bécsi congressusra gyülekezett uralkodók, 1820-ban pedig Ferencz császár és anyja látogatták meg Budapestet nagy kísérettel. 1827-ben gróf Széchenyi István kezdeményezése folytán, ki e célra 60,000 pfrttal nyitotta meg az aláírásokat, létrejött a magyar tudományos akadémia. 1830-ban megkoronáztatott I. Ferdinánd király és megindult a Dunán a gróf Széchenyi István által létrehozott gőzhajózás, mely már 1836-ban Konstantinápolyig kiterjeszkedett. A nemzeti muzeum építése 1837-ben kezdődött, 1840-ben pedig véget ért a nemzeti színházé.

De az erőteljesen és gyorsan fejlődő ikervárosok nagy balesetektől sem maradtak mentek. Egy gonosz vendég érkezett Pestre legelőször 1831-ben: az ázsiai kholera, mely csak az egy Pestnek 2360 lakosába került.

Valóságos katasztrófának kell végkép nevezni az 1838-ki nagy vízáradást. Már a múlt században is többször voltak ugyan Pesten nagyobb árvizek, de ezek sohasem mentek túl a váci töltésen; 1838-ki márczius 13-ka

és 15-ke közt azonban a Duna vize a budai vízmérő zéruspontján fölül 29' 5" magasságra nőtt, a régibb és újabb töltéseket játszva áttörte és Pest legtöbb utcáit 12' magasságig tökéletesen elárasztotta. Ez este 9 órakor történt. Az egész város a legborzasztóbb jelenetek színhelye lett. Egész házsorok roskadtak össze, egész családok merültek el a bős hullámban, hideg és éhség pusztították azokat, kik az ár dühét ki tudták kerülni. A szilárd nyilvános épületek tetőtől pinczéig tömve voltak hajléktalanná vált menekültekkel. A nádor, noha még alig lábadt föl súlyos betegségéből, a mentési munkálatokban élénk részt vett és segílyt, vigaszt vitt mindenüvé. Még a királyi várakban is 66 szobát állított a hajléktalanok rendelkezésére, ugyanott naponként 15,000 kenyeret süttetett, a szükölködők számára, pénzzel pedig az előljáróságot magánpénztárából segítette. Végre márczius 17-én a víz csökkenni kezdett. De mily állapotban hagyta el a szerencsétlen várost! A török sem pusztított gonoszabbul. 4251 lakott ház volt Pesten, melyek közül az ár által 2281 egészen összeomlott, 827 jelentékeny és 1164 csekélyebb károkat szenvedett. Budán az alsóváros 762 háza közül csak 91 maradt sértetlen, 397 tökéletesen elpusztult s a többi többé-kevésbé megkárosodott. Csodával határos és legjobb bizonyítéka a segíly önfeláldozó buzgalmának, hogy mindemellett csak 151 emberélet veszett el. Pesten a házakban tett kár egymaga az akkor oly szerény árak mellett is 10,500,742 pengő forintra becsültetett.

A lissaboni földrengés óta soha ily óriási mérvben pusztító veszedelem egy egész nagy várost nem ért. A katasztrófa által keltett megdöbbenés tehát világszerte igen hatalmas volt s az ennek megfelelő áldozatkész segíly nem is késett mindenfelől nyilatkozni. De első rendben mégis csak a két város ifjonti rugalmassága volt, mi azok

ujjászületését oly bámulatos gyorsá, amerikai viszonyok szerint is ritkának becsülendővé tette.

Szebben és tekintélyesebben magasult ki az új Budapest multjának romjaiból. Ipar és kereskedelem, sőt művészet és irodalom is újabb, erőteljesebb életre serkentek, virág fakadt és gyümölcs ért mindenfelé, midőn — a magyar nemzet forradalmának hirtelen kitörése az összes magán- és közéletet ismét legmélyebb gyökeréig megrázódtatta.

Az 1848-diki zavarok és izgalmak, dicső szárnyalások és vérmes honfiremények után elkezdtek érni a keserű gyümölcsök is. Ezeknek elseje szörnyű büntett vala. A Magyarországra kiküldött cs. kir. biztos, gr. Lamberg Ferencz altábornagy szept. 28-án délutáni 2 órakor, midőn épen a hidon hajtattott át, az elesábitott, feldühitett köznép által meggyilkoltatott. — — —

Windischgrätz Pest felé nyomult, hol ijedség és zür-zavar honolt. A nemzeti haderő még nem volt elégséges arra, hogy sikerrel ellent tudjon állni. Deczember 31-én este a nemzetgyűlés utószor volt együtt Pesten, azután Debreczenbe távozott.

A magyar hadseregnek a fővárost egyelőre az ellenség hatalmában kelle hagynia és 1849-diki január 5-én Windischgrätz herezeg bevonult a kiholt, nesztelen városba. Jan. 7-én a városokban kihirdettetett az ostromállapot.

A következő hónapok folytán a honfi-lelkesedés országszerte óriási lángban esapott föl és a nemzeti szellem azon dicsőséges erőfeszítését hozta létre, mely barátot és ellenséget bámulatra ragadott s a szabadságáért és függetlenségeért, sőt valósággal lételeért küzdő nemzetnek minden szabadságszerető nép rokonszenvét kivirta.

Az ápril 23—24-dike közti éjjelen a császáriak Welden táborszernagy alatt a fővárosból kivonultak és

maguk mögött a hajóhidat lángba borították. Csak Hentzi Henrik vezérőrnagy maradt 4000 emberrel a várban, melyben nagy erélylyel készült a makacs védelemre. Különösen erőssé tette a lánczhiddal szomszéd vízvezetékét, mint mely az egyetlen védhető volt. A lánczhidat, mely csak az imént készült el, a pallók fölszedése által járhatlanná tévé s a budai hidfőt alá is aknáztatá. A budai alsó városrész utcáit torlaszokkal és egyéb akadályokkal töl-teté meg s a várat magát három sor sáncz-czölöppel, lövészárokkal s más egyébbel környezé. A falakon 75 nehéz ágyu állt; eleség- és lőkészlet hónapokra elegendő volt.

Ily állapotban volt a vár, midőn május 3-án a Gellérthegy ormán megjelentek az első magyar huszárok és feltűzték a nemzeti lobogót. Másnap a magyar sereg, mindössze 30,000 ember, a vár alá megérkezett. Görgei fővezér főhadiszállásul a svábhegyi Heiderich-féle nyaralót választotta s a hadmiveleteket személyesen vezette.

Május 4-én Görgei az első rohamot intéztette a vár ellen, de ez a 19-dik honvédszászlóalj hősie elszántsága daczára is sikertelen maradt, mert a tüzérség még nem hatott eléggé. Most Komáromból ostromágyuk hozattak elé és május 14-én az ugynevezett nyárshegyen, mintegy 600 lépésnyire a várfaltól felállíttatott a réslövő üteg, míg a Gellérthegyről bomba-telepek működtek.

Ezalatt Hentzinek módjában volt Budapestet tetszése szerint bombázni. Pest lövetése csaknem szünet nélkül tartott május 4-től 6-áig, midőn délutáni 3 órakor megszűnt, de 9-én és 13-án megújíttatott. A lövések főképen oly épületek ellen irányoztattak, melyek a forradalmi mozgalommal bármily összefüggésben álltak, ilyen volt például a szép városi vigadó, melyben a nemzetgyűlés üléseit tartotta. Több helyütt az ágyuzás következtében tűz ütött ki és igen tetemes károkat okozott. Pest lakosságának nagy része a városligetbe s a szomszéd helységekbe me-

nekült, a budaiak Ó-Budára szöktek. Hogy hány emberéletbe került a bombázás, azt pontosan sohasem lehetett kipuhatolni.

Május 15-én a réslövő üteg elkezdé működését. Ugyanazon éjjel egy gellérthegyi gránát a királyi várakatölggyujtá, ugy hogy déli szárnya minden oltási igyekezet daczára leégett. A nem igen erős réstörő üteg igen jó hatással működött a még gyöngébb várfalak ellen és remélhető volt, hogy a székesfehérvári kaputól jobbra pár nap mulva 10—12 öles rés lesz viható. De Görgei az általános rohamot, lajtorják segedelmével, már a 16-ika és 17-ike közti éjjelre tűzte ki. Ez el volt hamarkodva. Egy órakor éjfélt után kezdődött minden oldalról a meg-rohanás. A honvédek a legnagyobb hősiességgel rontottak neki a halálnak, de Hentzi rendithetlen kötelelességérzete és csapatai szívóssága helyt állottak. Három óra hosszat, hajnalhasadtáig, dult az öldöklő csata a bástya körül; ekkor a roham vissza volt verve, — még távol sem volt eléggé előkészítve.

A réstörő üteg most ujjolag hozzálátott munkájához és öt-öt perczenkint sütögette lövéseit, de május 20-án már csak két ágyuja volt hasznavehető. Töbrendbeli áltámadás után új roham tüzetett ki a 20-ika és 21-ike közé eső éjjelre. Reggeli 3 óra felé a svábhegyrről fölbocsátott rőppentyű adá a jelt. Még háromszor dördült el valamennyi ágyu a környező halmokon, a várra szórva vas üdvözléteit, s aztán megeredt a dühös támadás, egy óriási tusakodás, melynél elkeserültebbet Budavár sokat ostromlott bástyái nem igen láttak. Az ostromlók vitézsége és az őrség állhatatossága 2 óra hosszat egyensúlyozták egymást. De végre a 47-ik honvédzászlóalj első törtetett föl a résre, nyomában a 34-ik zászlóalj és Dom Miguel ezred. Magát Hentzit a rés magasán érte a halálos puskagolyó, ő 12 órával utóbb kimult. Csaknem

egyidejűleg a 17-ik és 19-ik zászlóalj is fölnyomult hágcók segédelmével a nádori épületek melletti bástyára, és végre a bécsi-kapu s a vízvezeték is elfoglaltatott. Az őrség még a vár utczáit is nyomról nyomra védelmezte torlaszok mögől, míg végtére a tömegesen berohanó magyarok által elnyomatott. A várbeliek vesztesége holtakban és sebesültekben 1000 főre rugott, foglyul 2500 ejtetett; a magyarok vesztesége 600-ra tétetik.

A harcz végperceiben Allnoch cs. kir. ezredes még égő szivarját dobta azon lőporos hordóba, mely a lánczhid oszlopába furt aknával vezeték által össze volt kötve; de a hid föl nem vettetett s a robbanatot csak Allnoch életébe került. — — —

Már július 13-án Budavár ismét a császáriak hatalmában volt.

Ezen emlékezetes ostrom folytán mindkét város jelentékeny károkat szenvedett; még mainap is sok ház falaiban látni ágyugolyókat, melyek az utolsó bombázásból erednek és emlékül vagy helyükön hagyattak, vagy szándékosan lőnek a falazatba beillesztve.

A reactio fásultsága, mely a forradalmi láz paroxysmusának véres dicsőségére következett, a fővárosra még sokkalta nyomasztóbban nehezült mint a vidékre. Általános tespedés volt az összes közélet állapota; színház, irodalom, zene és jótékonyság képezék tán még az egyetlen tért, melyen nemzeti törekvések még némileg érvényesülhettek. Az üzleti viszonyok, ámbár az uralkodó nézetek elfogultsága rájuk is sokrészt hátrányosan hatott, mégis aránylag némi gyarapodásnak örvendtek, minek folytán néhány nagyobb középület is létesült, (köztük a budai alagut,) melyekről alább még szó lesz, s nemkülönben néhány fontos új intézet, például 1855-ben a hatosztályos reáliskola s 1857-ben a kereskedelmi akadémia. A ma-

gánépitkezés ellenben, s vele együtt az új lendület sajátképeni külső kifejezése, szokatlan mérvben hátramaradt.

De jött más kor is. Az egész országra nehezülő nyomás a természet törvényei szerint igen erélyes, bár szenvedőleges ellenállást idézett elő. A nemzet lassankint újra ébredő és izmosodó ruganyossága a kormány embeinek mindinkább érezhetővé vált, s midőn aztán 1859-ben az olaszországi háború Austriára roszul végződött s az egész országot nagyszerű mozgalom kezdte át meg át járni, mely még vérbe is került (az ifjú Forinyák halála), ekkor nagyvalahára lazulni kezdtek Magyarország békói, (1861-ki országgyűlés) és miután 1866-ban a monarchiát még egy újabb, súlyosabb csapás érte volna, már nem volt senki sem, ki a teljes, utógondolat és visszatartás nélküli kibékülés sürgős szüksége, sőt elodázhatlansága előtt még szemet hunyhatott volna. Az Andráshy-ministerium kinevezése az országot és fővárost határtalan örömmel tölté el és messze szárnyaló reményeivel egy jobb jövőnek.

7. Legújabb fejlődés.

A kiegyezkedés sikerült és 1867-ben június 8-án I. Ferencz József császár a budai Boldogasszony templomában magyar királyllyá koronáztatott. Azon rendkívüli pompa és minden leírást kijátszó fény, mely az öröm és lelkesedés ama emlékezetes napjaiban az egész fővárost eltölté, bizonyára még mindenkinek élénken szeme előtt áll.

E nagy történelmi mozzanattal új korszak kezdődött, legkivált a magyar fővárosra nézve, mely most ismét szék-város s ezáltal nagyobb mértékben, mint eddig bármikor a mostani uralkodóház országlása óta, gyűpontja lett az egész ország legkülönneműbb érdekeinek.

E fokozott fontosságnak és jelentőségnek azon külső fejlődés is megfelel, melyen a város utóbbi időben keresztültment. Nagyvárosi jellege évről évre fokozódik. A lakosság száma a közegészségi viszonyok kedvezőtlen voltának daczára óriási mértékben nő. A várostól északra és délre a Duna mindkét partján valóságos gyár-külvárosok képződtek, melyeknek toronymagasságu kúrtói, sűrű csoportokká egyesülve, a főváros öszképére a gyáriparos tevékenység egy jelentékeny központjának jellegét ruházzák. A fönséges Duna a két város közti egész folyamában nagyszerű partszegélyi művek által szabályoztatik, melyek nagy része a pesti oldalon már kész, míg a budai oldalon a munkálatok erélyesen folynak. A hatalmas folyamat átkaroló lánczhíd a két part között napról napra növekvő forgalomnak már rég nem felel meg, ámbár a helyi gőzösök folytonos járás-kelése s a parányi átkelő-gőzőskék szakadatlan idestovája mindinkább sűrűsödik; a legközelebbi jövőben két új nagyszerű híd, melyek közül a felső már épül is, új utakat fog nyitni a közlekedés folyton dagadó árjának. 1866 óta az élénk utczai forgalom következtében igen jól jövedelmező közuti vaspályák vonalai is szeldeklik minden irányban a két város utczáit; Pest főutczái már pompás boulevardokká vannak átalakítva párisi minta szerint, vagy legközelebb fognak ily átalakulásban részesülni; a belváros ily boulevardoknak nem sokára egész gyűrűjével lesz körülvéve; egy óriási félkörben pedig, mely mindkét végével a Dunát érinti és folyamátában a legnépesebb városrészeket metszi át, nagyszerűen tervezett körut fog a város vérének új életeret teremteni, ennek viszont egy pontját a nem kevésbé nagyszerű sugárut fogja szelni, mely csaknem függélyesen állitva a váczi boulevardra, ezt legeggyenesb irányban köti majd össze a szintén alapos átalakulásra és tetemés nagyobbitásra szánt

városligettel, — oly corso, melynél szebbet Európa nagy fővárosainak egyike sem fog fölmutathatni.

Az építési tevékenység, mint a fentebbiekből kitűnik, a városon belül és kívül ez idő szerint hatalmas képet öltött. Bécsi és pesti építő társulatok versenyeznek egymással, hogy az utcákat új, nagyszerű, többnyire renaissance modoru építkezésekkel ékesítsék. Emlékszerű jelentőségű nyilvános épületek részint nemrég készültek el, így: a posta és távirda palotája, a margitszigeti fürdők és nyaralók, a közvágóhid, az új izraelita templom s az új városháza, részint pedig már közel állnak az elkészüléshez, így: a fővámház és Lipót-templom, vagy éppen a legközelebbi jövőre van létrehozásuk előirányozva, így nevezetesen az összekötő vaspálya indóházáé, a magyar népszínházé, operaházé stb. Egyszersmind a Pestet környező nagy síkság is szemlátomást pallérozódik, gyarmat gyarmat után csak úgy terem ott: Erzsébetfalva, Kossuthfalva, Rákosfalva, Százház stb., melyek a várost a tekintélyes külfalvakkal egész sorával övezvén körül, egyszersmind jövőendőbeli terjeszkedésének talaját hathatósan előkészítik.

Innen van, hogy a magyar főváros utcáiba lépő idegen már most a hatalmas előbbretörekvés s egy nagyszerű továbbfejlődés benyomását nyeri, melynek e város egy nem is távoli jövőendőben azon hírt fogja köszönhetni, hogy a continens egyik legszebb fővárosa.

Mindkét város közéletére nézve igen fontos lett legujabban azon 1873 óta törvénybe iktatott tény, hogy a két város ezentúl Budapest név alatt egyetlen városi testületté olvadt össze. Valóságos házassági frigy ez a két város között, mely évszázadokon át tartott jegybenjárás és többszörös kihirdetés után (legutószor a magyar nemzeti kormány által 1849. jun. 24.) végre szerencsésen létrejött.

Ohajtjuk, hogy a ritka házaspár folyton gyarapodjék és gyarapodva éljen!

Földrajzi, helyrajzi és statisztikai adatok.

Buda $36^{\circ} 42' 42''$ -cel fekszik keletre Ferrótól és $47^{\circ} 29' 44''$ -cel északra az egyenlítőtől; Pest keleti hosszasága $36^{\circ} 43' 15''$, északi szélessége $47^{\circ} 49' 25''$.

A tenger színe fölött Pest $362'$, a budai vár $490'$, a gellérthegyi erőd $763'$ -nyira emelkedik.

Az egyesült városok *lakosságának száma*¹⁾ az 1870-ki népszámlálás szerint 270,476, mely számból Pestre 200,476, Budára 53,998, Ó-Budára 16,002 lakó jut. (Az utolsóelőtti népszámlálás 1857-ben Budapesten 186,945 személyt állapított meg, és pedig Pesten lakott 131,705, Budán és Ó-Budán 55,240.)

Már az egy Pest magában és Budapest többi részeit számba nem véve az európai városoknak a lakosság száma szerint szerkesztett sorozatában a 23-dik helyen áll, és minthogy a város kiterjedése ezen utóbbi években a lakosság rendkívül gyors gyarapodásával lépést nem tarthatott, a népesedés sűrűsége szokatlan fokra hágott.

Magában véve a városi terület kiterjedése nem nagy, mert mindössze 18,862 magyar = $14,146\frac{1}{2}$ katasztrális holdat, tehát alig $1\frac{1}{2}$ négyszög mértföldet tesz, mely ténynyel szemben érdekes tudni, hogy Versecz város területe 5, Nagy-Kőrösé 7, Szabadkáié 16, Debreczené pedig 18 négyszög mértföldnél nem kevesebb.

A tulajdonképeni Pestváros csak 1368 hold terjedelmű s 5 városrészt foglal magában: a belvárost, Lipótvárost, Józsefvárost és Ferenczvárost, melyekben 27 tér, 219 utca és 5259 ház létezik (s 1857-ben 27 tér, 198

¹⁾ A Pestre vonatkozó statisztikai adatok Kőrösi József kitünő szorgalommal és szaktudománnyal írt „Pest szab. kir. város 1870-ben. — Pest, 1871” című munkája nyomán.

utca és 4418 ház létezett). Innen van aztán, hogy egyetlenegy városrész, a Terézváros, 452 holdnyi területen majdnem 74,000 lakót számlál, tehát többet mint Szeged, mely Magyarország városai közt nagyságra második, s hogy a Józsefváros népesebb Kecskemétnél meg Debreczennél, hogy az egy királyutcának 7596 lakosa van, (több mint az egész Liechtenstein fejedelemségnek), s a háromdob-utcában 5396, a kerepesi uton 5194, a dorottyautezai Wurm-udvarban 320, a királyutczai 20-dik számú házban pedig épen 411 személy él, tehát szószerint egész ország lakik egy utczában s egész falu egy házban.

Budaváros területe (Haeufler adata szerint) 17,526 holdat tesz, melyből magára a városra 650 hold jut. 1873-ban 3346 házzal. A város magvát a vár képezi, mely körül öt külváros csoportosul: a viziváros, országut, ujlak, tabán (ráczváros) és Krisztinaváros.

A földismei viszonyokat illetőleg, a budai hegyek nagyrészt kárpáti homokkőből és mészmárgából állnak, melyek alatt és fölött sűrű mész és dolomit (Jura-mész, Jura-dolomit) fekszik. A jelentéktelen pesti emelkedések harmadlagos mészképletek, melyek csigakövéletekben gazdagok; Kőbányában ezen emelkedések több ölnyi magasságu dombsorozatot képeznek, melyből jó építő anyagot fejtenek. A pesti terület sík részei ősvilági tengerfenék képét viselik; szintén kövületgazdag harmadlagos durva-mész, mely agyaggal váltakozik és alluviális fövenynyel van borítva.

A talajképződés különös sajátossága, hogy ámbár mindkét város kerületét nem igen lehet forrásgazdagnak nevezni, épen *meleg források* feltűnő bőségben fordulnak elő. Budának tömérdek meleg ásványvíz-forrása van, melyek benn a városban öt fürdőt táplálnak (l. „fürdők“), sőt e meleg források területe a Duna medre alatt elnyulva a pesti síkságra is messze beszolgál. Innen van,

hogy a folyam medrében több helyütt fakadnak föl meleg források, melyeknek egy része alacsony vízálláskor hozzáférhető s már a rómaiak korában is fürdésre használattott, továbbá hogy e forrás-területen belül minden furás meleg vízre vezet, így például a margitszigeti artézi kut és remélhetőleg rövid idő múltán azon kut is, melyet Pestváros épen most furat a városligetben. Nagyobb magasban fenn a hegyek közt (Ferenczhalmán, a Háromkut hegyén) szintén akadnak könkénegtartalmu források, hasonlóképen az Ó-Budától észak felé terjedő sikon (a löporgyárak mellett); a Gellérthegytől délnek nyuló síkság pedig sós forrásokkal van behintve, melyek körül természetesen a megfelelő sósvízi növényzet sem hiányzik. (L. „fürdők.“)

A *Duna*, melynek Budapest jelentősége legnagyobb részét köszöni, a testvérvárosok között teljes fönségében mutatkozik. A Margitsziget fölött szélessége 450° — 500° , a sziget alatt 480° ; a lánczhidnál már 240° -re, a vigadó előtt (hol hajdan a hajóhid állott) 220° -re, s a Gellért-hegy tövében végkép 160° -re összeszorul, de alighogy ezen hatalmas hegyfok előtt elhaladt, már megint 600° széles tág medenczeszerű medret váj magának, melynek dél felé elágazó két karja a sik Csepel szigetét öleli. A folyam mélysége természetesen igen különböző; a lánczhidnál a pesti oldalon $21'$, a budai oldalon $33'$, a vigadóval szemközt mindkét oldalon $20'$. A hol legkeskenyebb, ott áramlata is legerősebb. A hatalmas folyó hullámai folyvást eleven sürgés-forgásnak képezik színhelyét; l. ez iránt a közlekedési eszközökről és a sportról szóló fejezeteket.

II. SZAKASZ.

SZÜKSÉGES TUDNIVALÓK.

Szükséges tudnivalók.

1. Megérkezés.

Midőn az idegen a vasuti kocsiból kilép, helyesen cselekszik, ha terjedelmes kézi podgyászát az indóházbeli hordárok egyikének átadja, melyért rendesen 10 kr., vagy ha a hordár kocsit is rendel, vagy földadott utipodgyászt kivált, 20 kr. jár. Természetes, hogy kiki megjegyzi magának azon számot, melyet az illető ember sapkáján visel. A perron kijáratánál a használt uti bárczákat el szokás venni, jó lesz tehát azokat idejekorán előkeresni és készen tartani, nehogy az ajtó körül különösen vásárlkor támadni szokott tolongásban azokat még keresgélni kelljen. Az előcsarnokban rendesen egész sorfalakat képez a mindenféleképpen vállalkozni kívánó szolgálatkész tömeg; egyik podgyászkodat ohajtja czipelni, más kocsiért akar futni, meg más olesó szállással kínál stb.; az utóbbiakra jó lesz nem hallgatni, de ha az utazónak bármiféle szolgálatra szüksége talál lenni, legjobb ha az ugynevezett „hordár“-okhoz fordul, kiket színes sapkáik s az azokon látható számjegyes rézlapok eléggé feltűnőkké tesznek.

Vevény mellett földadott podgyászdarabok kiszolgáltatásuk előtt a pénzügyőr (magyarán: pénzügy) által megmotoztatnak, de tulszigor miatt nincs ok panaszra. Leginkább a külföldi szivarokat és dohányt firtatják, mire tehát a délkeleti dohánytermelő országokból (Oláh-, Törökországból stb.) jövőket, valamint a netalán szüzdohány birtokában levő utasokat különösen figyelmeztetjük.

A megérkező iparkodjék minél előbb kocsit biztosítani magának, mert a bérkocsikat hamar el szokták kapkodni, kivált a távolabb eső magyar állami vaspályánál és korán reggel a budai pályafőnél.

Bérkocsik ára: Kétlovasnak a pesti gőzhajó-állomásokig vagy onnan a városba 1 frt, a pesti indóházhoz vagy onnan be 1 frt 30 kr., a budai indóházhoz vagy onnan Pestre 1 frt 50 kr. jár. Reggeli 6 óra előtt és esti 10 óra után feleárral több. A kocsi belsejében el nem helyezhető minden darab podgyászért 10 kr. — Egylovas kocsis a pesti indóházaktól és gőzhajó-kikötőktől be, vagy oda ki 70 krt kap, a budai pályafőhöz vagy onnan Pestre 1 frtot. Egyébre nézve szabályaik a kétlovasokéival megegyeznek. I. hővebben a „közlekedési eszközök“ alatt.

Társaskocsik járnak: mindkét pesti pályaudvarhoz a Grand Hotel-től, a Zrinyitől (országut), Frohner szállodájától (mindháromnak személyenkint 20 kr., nagyobb podgyászért 10 kr. jár) és a józsefvárosi templomtérről (10 kr.); a budai pályafőhöz a „magyar király“ vendéglőtől (30 kr.) és a „Debreczen városához“ czimzett budai vendéglőtől; a pesti gőzhajó állomásokhoz társaskocsit járatnak Frohner és „Orient“ szállodák.

Lóvasuton szintén be lehet jőni úgy az osztrák, mint a magyar államvaspályától (10 kr.), mely esetben a pályaudvartól pár lépést kell tenni a vágányig, hol a legelső arra vetődő kocsira szállhatni.

2. Lakás.

Budapesten terjedelmes és világvárosi modorban berendezett szállodáknak egész sora létezik, melyekben az idegen minden szükségei és kényelmi igényei tekintetbe vannak véve, de olyankor, midőn az idegenek tömegesen özönlenek a fővárosba, különösen a négy pesti vásár alkalmával (József-vásár márcz. 19-től, Mórárd-vásár június 8-tól, János fejevétele aug. 29-től és Lipót-vásár nov. 15-től számítva két-két hétig) jó lesz a szükségelt szobákat előre megrendelni.

Első rangu szállodák: Grand Hotel Hungaria, a Ferencz József-rakparton; Európa szálloda, a lánczhiddal szemben; „angol királynő,” Deák Ferencz-utca; Frohner szállodája, a Széchenyi-sétányon; nemzeti szálloda, a váczi-utczában; „vadászkürt,” a kishid-utczában; Mihalek szállodája, a szerviták terén.

Jó másodrendű szállodák: „magyar király,” Dorottya-utca; „István főherczeg,” akadémia-utca; „Erzsébet királyné,” egyetem-utca; „nádor,” váczi-utca; „Pannonia,” a nemzeti színház mellett; „Orient,” a kerepesi uton; „Páris városához,” a vácziuton; „London városához,” az osztr. államvaspálya közvetlen szomszédságában; „a tigrishez” és „Vác városához,” mindkettő a nádor-utczában (az utóbbi izraelita étteremmel).

Budán: Széchenyi-szálloda és „Debreczen városához,” mindkettő a Duna partján; a „gyógyforráshoz,” a császárfürdővel szemközt. (Ez utóbbiba többnyire szintén lehet szállni.)

A szobák napi ára 80 krtól 5 frtig terjed. Legujabban a vendéglősök árjegyzékeiket két-két hetenkint a kapitánysághoz tartoznak betérjesztetni, mely azokat láttamozza.

Ily árjegyzéket minden szobájokban kötelesek kitűzni, mely rendszabálynak az utazó közönség nem csekély hasznát veszi. Az említett szállodák csaknem kivétel nélkül jó éttermekkel és elegáns, sőt kiváló fényű kávéházakkal is föl vannak szerelve.

Hotel garni (butorozott hónapos szobákkal): képiró-utcza 1. sz.

A ki huzamosabban kíván a fővárosban tartózkodni, alkalmasint szívesen fog magánszállást szerezni. Kiadandó hónapos szobákat a kapura tűzött czédulákkal szoktak jelezni, de a koronkint uralkodó lakás-szükség következtében alkalmas minőségű elég gyéren akad és olcsónak sem igen mondható. Az előkelőbb városrészekben 30 frt havi lakbéren alul aligha fordul elő; elegáns butorzatnak havi ára 40—50 frt. A fölmondási idő két hét.

3. Étél-ital.

Az étkezési órák általán véve nem mondhatók „nyugatiaknak”. Az ebéd rendes órája 12 és 3 óra közé esik; a ki később jó, azon veszélynek teszi ki magát, hogy már nem lesz egészen kielégítve. Az étkezés mindenütt étlap szerint történik; a table d'hôte eddig Budapesten nem tudott gyökeret verni, azonban a csaknem mindenütt szokásos szabottáru ebédek (1 frt 50 kron kezdve) ezen intézményt nélkülözhetővé teszik.

A későbbi délutáni órákban is igen jól lehet ebédelni Mihalek szervitateri és Marchal a hatvani- és szép-utcza sarkán (az udvar felől) levő kitünő éttermében.

A szállodák éttermein kívül, melyeket a lakosság jobb osztályai sűrűn látogatnak, van Budapesten egy egész sereg igen jó sörház, melyek közül különösen ajánlhatók: Slova, az Erzsébettéren (jeles Dreher-féle sör); Müller,

„a koronánál,“ koronautcza (igen jó Barber-féle sör, mely a Dreherénél könnyebb); „a virágbokornál,“ József-tér; Privorszky, a Duna melletti kereskedelmi épületben; „Lloyd,“ az új börze pinczéjében; vigadó-sörház, a városi vigadóban; „a kis pipánál“ (Karikás tartja, kinek izletes, töről metszett magyar konyhája kiváló hírnek örvend, csak hogy e helység mindig tul van tömve); a komlókert, gránátosutcza 7. sz. (magyar közönség, czigányzene); stb.

Elegáns kávéházak a szállodákban levőkön kívül még: a „koronához“ czimzett, a váciutczában (csaknem egész éjjel nyitva); az Erzsébet-téri új kiosk; Corso-kávéház, a Ferencz József-rakparton (este rendszeren zene, ének s egyéb multságok); Café Bellevue, a kereskedelmi épületben; börze-kávéház, az új börzében, a Mária Valéria-utcza felől; Steingassner, a Ferencz József-rakpart alsó végén; „Velence“ kávéház, a nádorutczában; Karl kávéház, a József-téren; Budán: az alagút fölött; a lánczhíd melletti takarékpénztári épületben s a dunaparti Luczenbacher-házban.

Szerfölött diszes czukrászdák: a Kugleré (színháztér); Fischer (az uri utca elején); Dürr (bécsi utca); Egger (Erzsébet-tér); és Kehrér (Sebestyén-tér). A Kuglerét az aristokratia is gyakran látogatja, kivált a lóversenyek után, midőn e helyiségben a szép, legszebb és legislegszebb világ találkozik.

Konyha és pince dolgában a fővároson nem egyhamar fog ki más. A konyha Bécs és Paris irányadó befolyása alatt áll, de mégsem annyira, hogy a nemzeti elem szintén érvényre nem juthatna. A fővárosi gulyásos és pörkölt igaz hogy a derék alföldi gazdasszony főztét távolról sem közelítheti meg, és a budapesti halászlé sem mérkőzhetik a szegedivel, de az elkényeztetett inyű vidéki

magyar ember ezt bizonyára nem fogja zokon venni, hiszen ő ugys egyebet keres Pesten mint — jóféle paprikást.

Hogy hazánk kiválóan bortermő ország és népünk sem a bornemissza nemzetek sorába tartozik, azt a jelesebb vendéglők italjegyzéke világosan kimutatja. A külföldi, kinek inye csak egy fajta magyar borra, az „Ungarwein“-ra emlékszik, mély ámulattal tapasztalja itt, hogy hányféle tulajdonkép az az „Ungarwein“. Pest közönséges fehér asztali bora a kőbányai, melynél valamivel jobb (vagy legalább drágább) az „extra“ kőbányai: ezenkívül a fővárosi ember poharában leggyakrabban megfordulnak az apeczi, csömöri, szadai és magyaráti fehér borok; vidéki hazánkfia alkalmasint kellemesen meg lesz lepetve, ha a budapesti Schömlauer, Ermelecker és Nessmüller borokban (melyeket ő bizonyára rajnamelléki boroknak volna hajlandó tartani) utóbb a mi somlyai, érmelléki és nesz mélyi borainkra ismer, melyek a fővárosi magyarosodás hatalmas ösztöne folytán ily ó-germán nevezetek alatt forognak közgaraton. Némely szállodákban oly borokkal is szolgálnak, melyeknek etikettjein „Von Unserem“ vagy „Von dem“ fölírat diszlik; ezek könnyű fehér asztali borok, melyeknek a biztató német czégér kénytelen emelni — az árát. Hogy a vörös borok birodalmában Budapesten a budai az uralkodó, igen természetes, s ezeket illetőleg szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a ki sashegyit akar inni, Adlersbergert vagy Adelsbergert kérjen, a mit szállodáink civilizált pinczérei jobban megértenek. Hogy csemegebor dolgában az „Erlauerek“, „Tokayerek“ és egyéb hazai édes aszuké a fölény, magától értetik.

Sajátképeni borozó hely a jóhírű Jálícs-féle pincze (József-tér 7. sz.), mely azonban kényelem dolgában csak szerény igényeknek felel meg s a bor mellé csak hideg étkekkel szolgál. Budán és Ó-Budán a legközönségesebb korcsmákban bámulatos minőségű vörös borokat mérnek

igen olcsón, nem is csoda tehát, hogy e legkevésbé sem diszes helyiségeknek a főváros legjobb osztályaiából is jutnak látogatói. A legjobbak közül megemlítjük itt a híres Krén Mátyás koresmáját Ó-Budán, a kis koronautczában, melynek sarkán a póstahivatal van, és a II ögl szép kerti helyiségét Buda-Ujlakon a templom tőszomszédságában.

A bor mellett azonban Budapesten a sör is nagyon fölkapott, a világhódítók e legujabbika, melynek hatahna immár Edinburghtól Kairóig és Szent-Pétervártól Buenos-Ayresig terjed. Fővárosi sörünk nagyjából a kőbányai terjedelmes Dreber- és Barber-féle sörfőzdekből származik, ezenkívül néhol a promontóri italt is mérik s legujabban a pilseni könnyű, kesernyész világos sör kezdi magát érvényesíteni.

A borra valóknak is jó lesz e helyütt néhány szót szentelnünk. A mivelt világ már rég megszokta e rossz szokást oly szokásnak tekinteni, melynek senki által nem szentesített törvényeit mai napság a legszűkebb marku fősvény is bajosan merné egyszerűen ignorálni. A magyar főváros szolgáló személyzetének markát is igen kellemesen csiklandozza a borra való, s a szállodákban a kapustól kezdve le a háziszolgáig mindenki az usus vagy abusos joga szerint reá háramlandó járulék reményével kecsgetteti magát, a kávéházakban és vendéglőkben pedig a főpinczér s az ételfogó egyforma hévvel áhitozzák a mindennapi dotatiót. Az utazni szokott idegen, ki e részben másutt sem talált jobb állapotokat, ezen nem fog megbotránkozni és bőkezűsége gyeplőit egészen kedve szerint fogja megereszteni vagy megszorítani. Mellesleg legyen itt megemlítve, hogy vendéglőkben és kávéházakban 3—5 kr. teljesen elegendő.

4. Pósta és távirda.

A pesti főpósthivatal egyelőre még régi alkalmatlan helyiségében (a hatvani és gránátosutca sarkán) húzódik meg, de hihetőleg még ez év folytán az uriutczai pompás új pósta- és távirda-épületbe fog átköltözködni.

A közönség kényelmére azonban még következő fiók-pósthivatalok léteznek, melyek ajánlott és terhes leveleket is elfogadnak :

Lipótvárosban, kétsasutca 25. sz.

Terézvárosban, királyutca 43. sz.

Józsefvárosban, Józsefutca 38. sz.

Ferencvárosban, soroksáriutca 19. sz., végre az osztrák állami vaspálya indóházában.

Az osztrák-magyar államban általánosan érvényes pósta-szabályok természetesen itt is irányadók.

Városi levelek 3 krral bérmentesítendőők.

A távirda hivatala ez idő szerint még a kereskedelmi testület épületében van elhelyezve (Ferencz József-ter, bejárat a Dunapart felől). A sürgönyök fölvétele az I. emeleten történik; a hivatalszoba üvegfalának jobb felől eső ablakán át történik a sürgöny benyújtása, balra pedig a fizetés s a vevény kiszolgáltatása, mely utóbbi azonban egyszerű sürgönyöknél most már nem szokásos.

Budán a pósthivatal a várbeli bécsikapu-utczában van, a távirdahivatal pedig a szent György-terén, a gőzsiklótól (fölmenet) balra.

5. Közlekedési eszközök.

Kétlovas bérkocsi (fiakker) Pesten 250, Budán 66 van; egylovas (komfortáblí) Pesten 301, Budán 60. A pestiek vörös, a budaiak fehér számot viselnek.

A pesti kétlovas bérkocsik állomáshelyei ezek : Ferencz József-tér, főút, Lipót-templom, Erzsébet-tér, szerviták tere, színháztér, a „Zrinyi“ mellett, barátok tere, rózsatér, egyetemtér, szénatér.

A pesti egylovasok állomáshelyei : új-épület, osztr. államvaspálya, marokkói utca, főút és váczai út sarka, Teréz-templom, Zrinyi-utca, Ferencz József-tér, országút, fehér hajóutca, „angol királynő“ szálloda, József-tér, Wurm-utca, aranykéz-utca, dohány-utca, újvilág-utca, városháztér, reáliskola-utca, Lipót-utca, főhg. Sándor-utca, kerepesi út.

Díjszabályzat a kétlovasok számára : Egy óránál kevesebb időre 80 kr. Egy órára 1 frt. Minden további negyedóra 25 kr. A budai várba várakozás és visszajövet nélkül 1 frt 20 kr. Ugyanoda várakozással és visszatéréssel óraszerint fizetendő. A pályaudvarokhoz és kikötőhelyekhez l. az 54. lapon. A pesti indóházaktól a budai indóházhoz 2 frt. A két pesti indóház egyikétől a másikig 1 frt 50 kr. Temetéssel a temetőbe 2 frt. A városligetbe vagy Orczy-kertbe 1 frt 20 kr. A budai Laszlovszky-nyaralóhoz 2 frt. A Lipót-mezőre 2 frt 50 kr. Egész napra reggeli 7 órától esti 9 óráig (az etetésre két órát számítva) 7 frt. Fél napra, 6 órába számítva, 4 frt.

Díjszabályzat az egylovasok számára : Az első negyedóra 25 kr. Félóra 40 kr. Három negyedóra 60 kr. Egy óra 80 kr. Minden további negyedóra 20 kr. Az indóházakhoz és kikötőhelyekhez l. az 54. lapon. Az egyik pesti indóháztól a másikhoz 1 frt. A városligetbe vagy Orczy-kertbe 80 kr. A pesti indóházaktól a budaihoz 1 frt 20 kr. Az egylovas kocsist a várba hajtásra kényszeríteni nem lehet, de ha önkényt belcegyezik, ezért a közönséges szabályzati díjnál többet kívánnia nem szabad.

E dijszabályzat csak Budapest vámsorompóin belül, és pedig reggeli 6 órától esti 10 óráig és a színházakból jövőtre érvényes; ezen eseteken kívül a díjak felénnyivel megtoldandók. A környékbe tett kirándulások árát a kocsissal való megegyezés határozza meg. A lánczhíd és alagut vámját oda és vissza a kocsizó vendég tartozik megfizetni. Ha a kocsi visszamenetre nem használtatik, a kocsisnak e czimen semmi követelése nincsen.

Valamint más nagyvárosokban, úgy a kocsisok nálunk sem barátjai a hivatalos dijszabályzatnak. A ki elégtelenségüket nem hajlandó pár hatos erejéig terjedő borraival megvásárolni vagy éppen tulcsapongó igényeiknek eleget tenni, az helyesen cselekszik, ha beszálláskor a kocsi számával ellátott dijszabály-czédulát kézbesíteti magának. A kocsisok különben kötelesek a vendég felszólításán kívül is neki ily czédulát átadni s az utczákon állomásozó rendőrközögek néha egyik-másik kocsit meg szokták állítani, hogy meggyőződjenek, vajjon a vendég csakugyan kapott-e árjegyzéket. Ha a kocsis ezt elmulasztotta, szigorú büntetés vár rá. A kinek kocsisa ellen bármi oknál fogva panasza van, az kifogásait (bármilyen nyelven) egyszerűen az árjegyzéki czédula erre szánt rovatába jegyzi s azt borítékba zárva a főkapitánysághoz küldi, mely neki haladéktalan elégtételt szerez.

A társaskocsik közlekedése koránsem éri el a más nagyvárosokban tapasztalt szaporaságot. Pár évvel ezelőtt alapult ugyan Pesten társaskocsi-részvényvállalat, mely az egész várost szorosan megszabott vonalak szerint bejáratta, de e vállalat csakhamar tönkre ment. A mostan fenálló társaskocsik különböző vállalkozók tulajdonai. Legsűrűbben használja a közönség a városligetbe közlekedő 200 omnibuszt (10 kr.), melyek a Deák Ferencz-téren, a harminczadutezában, a József-téren, a Lipót-templom előtt, az Erzsébet-téren, a Sebestyén-téren, a „két pisztolynál“

(muzeum) s a nádorutcza és főút sarkán állomásoznak. Járnak ezenkívül omnibuszok:

a császárfürdőbe a pesti evang. templomtól (12 kr.),
a ráczfürdőbe a pesti Deák Ferencz-térről s a Teréz-templomtól (12 kr.),

a rudasfürdőbe a pesti evang. templomtól (10 kr.),
a budai sósfürdőbe a pesti József-térről (22 kr.),

Erzsébetfalvára a pesti József-térről (25 kr.),

Soroksárra a pesti József- és szénatérről (35 kr.),

a városmajorba a budai lánczhidőtől (11 kr.),

Budakeszre, a „szép juhásznőt“ érintve, a budai országhaton levő kórháztól (30 kr.),

Promontórra és Tétényre a rudasfürdőtől (30 kr.),

Buda-Eörsre a budai krisztinavárosi sörcsarnoktól (30 kr., feleut 15 kr.),

a svábhegyre, és pedig a kápolnához, 10 társaskocsiképen működő bérkocsi jár a krisztinavárosi sörcsarnoktól (mindjárt az alagut tulsó végén) bármikor (személyenkint 1 frt. 50 kr.)

A lóvasutak úgy Pesten mint Budán a közönség nagy kedvezésében részesülnek és reggeli 5—6 órától esti 9—10 óráig, ünnepnapokon tovább is közlekednek.

A pesti közuti vaspálya-társaság 1865-ben alakult és mostani részvénytőkéje, mely 1,520,000 frtra rug, 7600 darab részvényre oszlik el. Első vonalát (a pest-ujpestit) 1866-iki aug. 1-jén nyitotta meg, mely a közlekedésnek rögtön oly nagy lendületet adott, hogy a társulat csakhamar az egész városra, sőt a fontosabb külfalvakra is kiterjeszté vágányainak hálózatát, melynek összes hossza jelenleg 4.41 mértföldet tesz és folytonos gyarapodásnak örvend. A városi, ujbpesti és kőbányai vonalak kettős vágányuak, és pedig a városon belül a sinek Klampfusz-, a városon kívül Vignol-féle rendszerűek. A most használatban levő kocsik száma közel 200, melyekhez 600 ló szükséges

megjegyzendő, hogy ez az egyetlen lóvasut, melynek kocsijai 3 osztályzatúak. A forgalom igen nagy, és pedig 1872-ben a pálya 6,392,636 személyt szállított, tehát átlagosan mindennap 17,515-öt. A pálya végpontjain, nevezetesen Kőbányán, Újpesten, az üllői vámnál, a városligetben izléses és czélszerű indóházakkal, illetőleg várótermekkel bir, ezenkívül a városligetben elegáns személyfelvételi csarnokkal is; ugyanott van a társulatnak gépforgalomra berendezett műhelye. Különös dicséretet érdemel a szolgálat pontossága, mely bizonyos igen czélszerű ujtások által van elérve, milyen például az ellenőrzés s a bérzák rendszere, melyek seriessel és számmal bíró juktákból állanak.

Közlekedési vonalak :

I. Szénatér, országut, váczi ut, osztr. államvaspálya, Újpest, (honnan tovább Palotára is lóvasut jár).

II. Országut (Károly-kaszárnya), kerepesi ut, köztemető, magy. államvaspálya, Kőbánya.

III. Osztr. államvaspálya, váczi ut, országut, kerepesi ut, Damjanics-utca, városliget.

IV. Ludoviceum, üllői ut. országut, kerepesi ut, városliget.

V. Ludoviceum, üllői ut, országut, váczi ut, osztr. államvaspálya, kis söresarnok.

VI. Sótér, al-dunator, mézáróscutca, szénatér, országut, kerepesi ut, magy. államvaspálya.

A színházaktól s a vasuti személyvonatok megérkezte után külön kocsi indulnak, ugyszintén az „új világ“ mulatóhelytől is.

Helyek ára : a pest-újpesti és pest-kőbányai vonalakon I. hely 20 kr., II. hely 15 kr., III. hely (imperiale) 10 kr.; a többi vonalakon kivétel nélkül 10 kr. Podgyászért 5—10 kr. jár. A jegyet meg kell tartani,

mert az ellenőr mindig számon kéri s ellenkező esetben új jegyet kell váltani.

A kocsik könnyebb fölismerhetősége végett a városligetiek zöld, a kőbányaiak vörös-fehér, a városbeliek fehér zászlócskát viselnek; az új-pestieknek zászlójuk nincsen.

Igazgató: Jellinek Mór.

A budai közuti vaspálya-társaság a népesedési és helyi viszonyok sokkal kedvezőtlenebb volta miatt a pesti sikereit eddig el nem érhetette, ámbár a főnálló körülmények között a lehető legnagyobb eredménnyre jut. A társulat tőkéje 550,000 ft, mely 2750 darab részvényben nyugszik. A vágányok hossza a hídfőtől az éléstárig 800°, innen Ó-Budáig 2860°, a zugligetig pedig 3420°, összesen tehát $1\frac{3}{4}$ mértföldnél valamivel több. A zugligeti vonal hegynék menvén, jelentékeny hátránnyal küzd, az emelkedés itt $\frac{1}{60}$ — $\frac{1}{20}$ s az egész vonal emelkedése 56°, mely ily távolsághoz arányitva óriásinak mondható. A forgalomban levő kocsik száma 49, a lovaké 112, a személyzeté 133. Az ó-budai vonalon a sínek laposak, a zugligetin Vignol-rendszerűek; a vágány szélessége 4' 4" 4". A társulat istállói az éléstár s a „szép Ilona“ vendéglő mellett vannak. Eddig (az utcák keskenysége miatt) az egész pálya csak egyvágányu s ezért számos kitérő helyre szorul. A brutto bevétel 1872-ben 164,500 ftot, a tiszta nyereség 25,804 ftot tett.

Helyek ára:

I. Az ó-budai vonalon: a császárfürdőig 8 kr.; a császárfürdőtől Ó-Budáig 8 kr.; a hídfőtől Ó-Budáig (40 percz alatt) I. hely 15 kr., II. hely 12 kr., III. hely 7 krajczár.

II. A zugligeti vonalon: a zugligetig 25 kr.; a vámházig 10 kr. (A kocsik vörös-fehér zászlót viselnek.)

Igazgató: Lates I.

A társulat hálózata esztendőre jelentékenyen bővülni fog egy promontór-tétényi vonal által, mely már engedélyezve van.

A szintén már engedélyezett svábhegyi mozdonyvasuttal a budai közuti vaspálya a vámháznál fog akép érintkezni, hogy az egyik kocsijai a másik sinjeire átmehetnek.

Helyi gőzösök, még pedig igen elegáns és könnyű szerkezetűek, szolgálnak a Dunán igen szapora személyszállításnak. Indulás óránként. Ki- és beszállóhelyek Pesten: a dunagőzhajózási társulat épülete és a vigadó előtt, Budán: a rudasfürdőnél, bombatéren, császárfürdőnél és Ó-Budán, végre a Margitsziget alsó és felső végén. Viteldij egyelőre még: I. hely 11 kr., II. hely 9 kr., mely árat azonban a társulat 15 és 13 kr-ra szándékszik fölrugtatni. E helyi gőzösökön kívül a két part között szakadatlanul ide s tova zakatolva jár-kei néhány kis

átkelő propeller, a párisi „mouches“ mintájára berendezve. Kiállók: a Rudolf-rakpart felső végén, a plebánia-templom s a fővámház előtt. Viteldij: I. hely 7 kr., II. hely 5 kr.

A gőzsikló végre legrövidebb uton szállítja a közönséget a budai vár fokára. Váróterme az alagut innenső torkolatától balra. A felszállás tartama egy perc. A kocsik 5—5 percenként indulnak. Viteldij: 8 és 6 kr. A bárca fele a leszállásra szolgálván, azt meg kell tartani.

6. Konzulságok.

Nagybritannia: Mr. Edmund Monson, főkonzul; országút 39. sz.

Franciaország: Vicomte de Beaumont, főkonzul; „angol királynő“ szálloda.

Német birodalom: v. Wæcker-Gotter, főkonzul; országut 25. sz.

Svájc: Keller Ulrik, konzul; Buda, hatyu utca 588. sz.

Németalföld: Brüll Miksa, főkonzul; kétsas-utca 11. sz.

Belgium: Louis Bolt, főkonzul; Grand Hotel.

Spanyolország: Guttmann M. D., konzul; bálványutca 7. sz.

Törökország: Essad bey, főkonzul; Őszutca 14. sz.

Oroszország: Blumer ur, főkonzul; Grand Hotel.

Dánia: Halbauer Nándor, konzul; királyutca 29. sz.

Görögország: Haris Sándor, konzul; Deák Ferencz-utca 15. sz.

Olaszország: Luigi di Salvini, főkonzul; megyeháztér 9. sz.

Svédország és Norvégia: Altschul S., konzul; Dorottya-utca 6. sz.

Egyesült államok: Kauzer J. István, konzulsági ügynök; vasutca 13. sz.

7. Ministeriumok.

Ministerelnökség: Budavár, sz. György tere, 5. szám.

Belügyérség: Budavár, uri utca 52. sz.

Igazságügyérség: Pest, Deák Ferencz-utca 14. sz.

Pénzügyérség: Budavár, sz. háromság tere 187. sz.

Vallási és közoktatási ügyérség: Budavár, országház.

Keresk. és közgazdasági ügyérség: Pest, Mária Valeria-utca 9. sz.

Közlekedési ügyérség: Pest, tükör utca 1. sz.

Honvédelmi ügyérség: Budavár, uri utca 52. sz.

Horvát miniszterium: Budavár, disztér 16. sz.

Ő Felsége személye körüli ügyérség: Bécs, bankutca 6. sz.

8. Rendőrség.

A közbiztosság Budapesten nincs rosszabb állapotban mint bármely más európai fővárosé. Rendőrségünk élén európai miveltségű és beható szakismeretű tapasztalt férfiak állanak, s a mit erély és eszély karöltve végezhetnek, az municipalis rendőrségünk részéről is megtörténik. A rendőrfőnök főkapitány czimet visel, (Pesten Thaisz Elek, Budán Kovács Károly, Ó-Budán Lomniczy). Hivatali órák: délelőtti 9—12 és délutáni 3—6. Éjjeli szolgálatot az inspectió végez.

Pestváros rendőrségi ereje 147 rendőrbiztosból és 250 drabantból áll. Amazok egyenruhája kék és fekete sujtású, fekete nemez-kalapjukon fehér forgó, karjukon a város színeit viselő szalag, gallérjuk alatt elől számjegyes réz-lemez van. E biztosok miveltségi foka olyan, hogy az idegen bizvást folyamodhatik hozzájuk tanács vagy segély miatt. A drabantok egyenruhája szintén sötétkék, de sujtása a város színeit mutatja, sapkájok vörös, a számot mellükön viselik.

9. Tűzőrség.

A közbiztosság e fontos ága azelőtt fővárosunkban elég rossz lábon állott, négy év óta azonban, miután az akadémia palotájában kiütött tűz a közvéleményt hatalmasan fölizgatta, a tűzvédség ügye oly nagy lendületet

vett, hogy a budapesti tűzvédi intézményeket ez idő szerint mintaszerűeknek lehet nevezni. Gróf Széchenyi Ödön e részben a kezdeményezés érdeme, kinek elnöksége alatt legelőször is Pesten alakult önkénytes tűzoltó-egylet, melynek nyomán csakhamar városi tűzvédség is létesült, (mely jelenleg már rendkívül hathatós gőzfeeskendővel is dolgozik, minője Bécsnek sincs,) ezeken kívül a malmok is külön tűzőrséget alapítottak. Budán hasonlóképp önkénytes tűzoltó-egylet létezik, mely mellett még néhány nagyobb gyártelep is, például a Ganz-féle vasöntőde s az ó-budai hajógyár, külön tűzőrséggel bír. Az összes tűzoltó intézetek főparancsnoka gróf Széchenyi Ödön, kinek vezénylete alatt azok még csak nem régebben is a walesi herczeg előtt elléptetve, a magas vendég föltétlen elismerésével találkoztak. A pestiek őrszobája és szertára a plebánia-téren és pedig a plebánia-épület földszintjén láthatók. Táviratu jelző készülékkel felszerelt tűzór-szoba létezik a városház tornyán.

10. Hordárok.

A város utecasarkain mindenfelé szürke egyenruhába bujtatott, színes sapkát viselő emberek tűnnek föl, kiknek homloka fölött egy szó és egy szám olvasható. Ezek a mi hordáraink, kiket a közönség mindenféle megbízások teljesítésére és munkák végzésére használ. Ezen munkások öt társaság kebléből valók, vannak ugyanis:

targonezások, (irodájok: váczut 2. sz.),

hordárok, (irodájok ugyanott), ezeknek sapkája piros,

bizományosok (Commissionär; iroda: kis kereszt-uteza 35. sz.), kék sapkával,

közzolgák (Dienstmänner; iroda: két szerccsenuteza 17. sz.), narancssárga sapkával, és

expressek (iroda: királyutca 21. sz.), barna sapkával.

Ezek közül a közszolgák intézete Budára is kiterjed.

11. Szivar és dohány.

A kincstári szivar Budapesten általán véve nem ér föl a bécsivel, azonban e részben a véletlen is igen nagy szerepet játszik, úgy hogy egyáltalán kedvezőtlen ítéletet hozni mégsem akarnánk. Az idegent mindenesetre érdekelni fogja, hogy dohány- és szivar-különlegességek raktára Pesten is létezik (Szemek és Mayernél, váci-utca, a „nagy Kristóf“-fal szemközt), hol igen jól vásárolhatni. A szállodák pinczérei is mindenfelé erősen foglalkoznak importált szivarok elárusításával, melyek azonban legnagyobb részt inkább magas ár, mint jó minőség által tűnnek ki. Kéz alatt sok török dohány jó forgalomba, mely Török- és Oláhországból a Dunán uszik föl Budapestre és többnyire nem ok nélkül szereti kerülni a pénzügyőrség gyanakodó szemét. A rajtakapás fölött jelentékeny pénzbírság Damokles-kardja függvén, e tárgyról többet mondanunk szükségtelen. Jó importált szivarokat találni még Testory boltjában, a Kristóf-tér és váci utca sarkán.

Hogy végre magyar szűzdohányt keresni vidékről senki sem jó Pestre, az kétségtelen tény.

12. Hírlapok és könyvek.

A fővárosnak csaknem összes időszakai sajtója Pesten tanyázik.

Magyar napilapok: Pesti Napló, Reform, Budapesti Közlöny (hivatalos lap), Magyar Állam (klerikális),

Szabad Egyház (hasonlókép), ezeknek mindannyija Deák-párti. Ellenzékiek A Hon és Ellenőr. A szélsőbal közlönye a Magyar Ujság. Igen élénk szépirodalmi napilap a Fővárosi Lapok. Esti lapokat csak Napló és A Hon adnak.

Német napilapok: Pester Lloyd, Ungarischer Lloyd és Pester Journal; mind a három Deák-párti. Esti lapja a két elsőnek van.

Képes hetilapok: Magyarország és a Nagy Világ; Vasárnapi Ujság. Az utóbbi inkább néplap.

Képes éleczlapok: Borsszem Jankó, Deák-párti; Bolond Miska és Üstökös, ellenzékiek.

Minden nagyobb kávéházban több pesti, bécsi és külföldi hirlap áll a vendég rendelkezésére, mint Bécsen kívül a legtöbb közép-európai nagyvárosban.

Jó könyvkereskedésekben hiány nincsen, ellenben eddigelé teljes hiányát érezzük amaz olvasótermeknek, melyeknek becsével az idegen különösen Párisban és Londonban ismerkedik meg.

Nagy könyvtárak: a nemzeti muzeumé (180,000 kötet), az akadémiaé (100,000 kötet) s az egyetemé (120,000 kötet), ez utóbbi a barátok terén 6. sz. alatt. Olvasó órák: 9—12 és 3—5.

Kölcsönkönyvtárak: Stolp, Lauffer és Lampel; mindhárom a vacziutczában.

13. F ü r d ő k.

Fürdőket illetőleg Budapest okvetlenül minden más hasonló terjedelmű városon tultesz. A hatalmas Duna folyam s a budai part számos meleg ásványforrásai az emberi iparral karöltve mindent megtettek, hogy a legvizekedvelőbb közönség fürdési hajlamait is kielégítsék.

Pesten következő fürdőket kell fölemlitenünk:

Diána-fürdő, a Ferencz József-téren (Dunasor, 8. sz.). Csövekben vezetett dunavíz. Elegáns, tiszta és tisztességes. Kádfürdők ára 70 kr.—1 frt. Gőzfürdő urak vagy hölgyek számára 1 frt.

Tartsay-féle gőzfürdő, kis keresztutca 30. sz. Árak: 60 kr. és 1 frt.

Gschwindt-féle fürdő, az üllői uton, a kaszárnyával szemben. Új és minden ujrendszere lényelemmel bíró.

Vasfürdő, királyutca 61. sz.

A dunafürdők a nyári időszaiban igen sűrű látogatásnak örvendenek, nyár derekán néha még késő éjjel sem fogynak ki a közönségből. Tulajdonképeni fürdő számos kis fürdőszobával és 2 nagy födetlen medenczével, melyek uszni nem tudók számára is alkalmasak, a Depiny intézete, a vigadó előtti part alatt. Külön fürdő 15 kr., nagy medencze 30 kr., kis medencze 20 kr. Szabadusóknak talán jobban inyére lesznek a szabadabb mozgást engedő

uszodák, minő Pesten három van, és pedig a Rudolf-rakpart felső végén a Káldoré és Scholzé, a Ferencz József-rakpart alsó részén pedig a Walteré. Uszás ára 30 kr. Ezek is mind el vannak látva kis külön fürdőkkel, melyek azonban a legforróbb órákban el szoktak kapkodva lenni. A hölgyek uszó órái reggel vannak 6—10 óra közt.

Állati fürdőket kaphatni a városi közvágóhidon.

A természet és művészet által még dusabban meg van áldva ős Buda. Ott van mindenek előtt

a császárfürdő, e régi jóhírű meleg kénvizes fürdő, melyet már a rómaiak is használtak, Mátyás király nagyobbitott s a törökök, különösen Mohammed basa (1543—48), is jelentékenyen bővítettek. (L. a történelmi

részt.) A mostani közfürdő nagy medenczáját a Caplia nevű hajdani nagy török fürdő maradványa képezi. E század elején a császárfürdő a Marczibányi-család birtoka volt, (melynek is a fürdőház egyik lakszobája örökös tulajdona maradt,) de 1802-ben ajándékképen az irgalmas szerzet birtokába ment át, mely a mostani tekintélyes épületet rakatta. E fürdő a főváros legkellemesebb és legkényelmesb fürdőhelyei közé tartozik. Közvetlenül a Duna partján s a mögötte emelkedő szőlőhegyek alján fekszik; a város középpontjától a negyedóránként közlekedő lóvasut, számos társaskocsi és diszes gyorsmenetű gőzhajók öszműködése következtében csak alig félóránnyira esik; forrása tizenegy van, melyeknek 22—52 R. fok hőmérsékű vize nagyszámu porcellán- és márvány-kádat lát el s mindenek fölött kitűnő ásványos gőzfürdőt létesít, melynek gyógyhatásai általánosán elismervék; van ezenkívül földetlen uszodája urak számára, melynek vize állandóan 21 fok meleg, és elegáns földött uszodája hölgyek számára; s ha mindezekhez számítjuk még a platánokkal beültetett oszlopos gyógyudvart, a Duna partján elterülő sétányt, a naponkint reggel és délután játszó cigány-zenekart, a számos kiadó lakszobát (napját 1—3 firtal számítva), ugyan meg kell vallani, hogy e fürdő a közönségnek nyújtott kényelem és élvezet sokféleségét tekintve a főváros többi intézeteit felülmulja. Árak: kádfürdő 30—60 kr., gőzfürdő 60 kr., urak uszodája 30 kr., hölgyeké 40 kr.

A folyam mentében a császárfürdőre

a Lukács-fürdő következik, mely szintén török eredetű; néhány török fürdőt még maig is látni a vele tőszomszéd és érdekes kerek saroktornyai által feltűnő ugynevezett császármalmok épületében. E fürdő azonban kevésbé elegáns az előbbinél.

Öt pereczel lejebb

a királyfürdőhöz jutunk, mely a kórház- és fő-

utca sarkát képezi. Kád- és tükörfürdők 40 kr-ával. Nagyobb igényeknek kevésbé felel meg.

A budai fürdők második fő csoportja ama 30 fok hőmérsékű forrásokon alapul, melyek a Gellérthegy kebeléből bugyognak. Ezeknek legkitűnőbbje:

a ráczfürdő, mely a Gellérthegy északi lejtőjén a ráczvárosban fekszik. Már Mátyás király korában fürdő állt itt, mely a királyi lakkal oszlopos folyosók által össze volt kötve. A régi fürdő egy része a mostani közfürdőt képezi. A mai ráczfürdő, melyet 1860-ban Dr. Heinrich Nep. János épített s azóta folyton a legkitűnőbb karban tart, mint Európa legszebb fürdő-intézeteinek egyike rég el van ismerve s mintául szolgált az újabban keletkezett hasonló rendszerű bécsi, párisi és londoni fürdőknek. Számos kád- és kőfürdőn kívül van benne egy mór izlésben épült, a legnagyobb fényvel és finom izléssel berendezett gőzfürdő urak számára (60 kr.) s egy még sokkal elegánsabb, valóban gyönyörű gőzfürdő hölgyek számára. (1 frt.) A Pesttel való omnibusz-közlekedést l. a 63. lapon. A fürdő közelében van a helyigőzősök és átkelő propellek kiállója is.

Öt percczel lejjebb a Gellérthegy tövében következik a rudasfürdő, mely 1831-ben épült, porcellán- és kádfürdőkkel bir és 4 meleg forrásból nyeri vizét. Árak: 30—50 kr. A kisebb udvarban közfürdő létezik, mely 1560—70 között épült és nyolcz hatalmas oszlopon nyugvó tekintélyes török kupolája miatt figyelmet érdemel.

E fürdőhöz hét percznyire esik, ugyancsak a Gellérthegy tövében,

a sárosfürdő, melynek szintén török bolthajtásos közfürdője van; egészségi hatását dicsérik, de a berendezés csak szerényebb igényeknek felel meg.

A Gellérthegyől délnek terjedő síkság közepén, melyen számos keserű-só forrás bugyog, sűrű lombszigethez hasonlóan zöldel

az Erzsébet-sósfürdő, a várostól mintegy fél-órányira, de igen poros országuton érhető csak el, miért is legjobb a József-térről induló társaskocsit használni. (22 kr.) Az igen jó berendezésű fürdőt, melynek vize különösen sok kénsavas szikényt, keserföldet és konyhasót tartalmaz, messze külföldről is fölkeresik a betegek, kivált a hölgyek. A fürdőépületben igen kényelmes szobákat bérelhetni huzamosb veszteglésre. Az Erzsébetforrás vize ezer meg ezer palaczkban megy évenként világgá.

Uszoda (a Péczelyé) Budán a bombatér közelében létezik.

Malátafürdő Budán van a gyártelep-társulat gőz- és malátafürdőjében, ujlak 361. sz.; de kaphatni a császárfürdőben is.

Végre a Duna kellő közepén, a császárfürdővel szemközt fekszik a kies

Margitsziget, melynek pompás fürdőháza Ybl nagyszerű terve szerint most két éve épült. A Margit-fürdő Budapest legdiszesebb épületei közt foglal helyet s a sziget felső kikötőhidjának tőszomszédjában fekszik, míg az alsó kiszállóhelytől gyalog jó negyedórányira, a szigeten közlekedő kis lóvasuton pedig néhány perecznyire van. Valamennyi fürdője a legujabb divat és rendszer szerint készült (különösen czélszerűek a zuhanyok), a vízben sok a kén és kőnkéneg. A fürdők ára 80 kr. Lásd bővebben a „Kirándulások“ alatt.

14. Társas élet.

A mivelten idegen a fővárosban sokféleképp alkalmat lel a lakosság jobb rétegeivel érintkezésbe jőni. Jó aján-

latok könnyen megnyitják neki a magán köröket is, melyekben a fővárosi család vendégszeretetét csakhamar tapasztalhatni fogja.

A társasélet eléggé nagyvárosi. A fényűzés mindenfelé nagy, sőt nagyobb, mint mennyit a közgazdaságtan elvei megengednének. A lakások butorzata fényesnél fényesebb, a hölgyek öltözéke izlés, ár és divatszerűség tekintetében kifogást nem hágy. A népesebb utczákon való járkálás ugyanezért idegen és ittlakó számára egyaránt érdekes, annál inkább minthogy a testvérfővárosok házfalai közt a női szépség és kellem oly bő kincse rejlik, hogy egy része mindig kénytelen a járdákra tularadni.

Azon órák és utcák, melyekben a szép világ leginkább szeret mutatkozni, az évszak szerint különbözők. Derült téli napokon, különösen dél körül az akadémiától a városházig egyenes vonalban terjedő utcasor valósággal nagyvárosi módon hemzseg a tarka-barka, szebbnél-szebben fölciczomázott sétáló tömegtől, s ily alkalommal különösen a szépen aszfaltozott váci utca egész szélétében hosszában járda gyanánt szolgál. Az enyhe tavaszi és őszi esték ellenben a dunaparra vonzanak ezernyi ezret, kik a boulevardokká alakított rakpartokon élvezik a leáldozó nap utolsó sugarát s a csöndesen tova hömpölygő széles folyam hús lehat.

A ki sok elegantiát és szépséget együtt kíván látni, helyesen cselekszik, ha a délutáni órákban Kugler színház-téri czukrászdájába megy, hol pazar fényű termekben és szobákban a legszebb ajkak szüresölik a legjobb fagylatot. Az erzsébettéri szép új kioszk, alig hogy elkészült, máris szintén magához vonzza az őt illető nem kevésbé szép, de még sokkalta számosabb közönséget.

A városliget április és május hónapokban áll teljes pompájában és néha zsufolva van sétáló, kocsikázó, lovagló és evező városi néppel. A forró nyári hónapok alatt

azonban néha a por sokkal inkább erőt vesz benne az öntözők vizén, semhogy a mulatságot el ne sózza.

A városligetről, zugligetről, valamint Budapest egyéb zöld foltjairól bővebben lesz szó a „sétányok és kertek” fejezetében.

15. Klubok.

A társulási szellem fővárosunkban szerencsére nemcsak üzleti, hanem társaséleti célokra is hatalmas lendületet vett és igen tekintélyes klubvilágot hozott létre. Alig van ez idő szerint tisztességes ember, ki egy vagy több klubnak tagja ne volna, melyeknek egyike-másika valóságos angol komforttal van berendezve.

A számos kisebb társas egyletekre kiterjeszkedni természetesen e sorok célja nem lehet; legjelentékenyebbek a következők:

A nemzeti casino (hatvani utca 8. sz.), melyet gróf Széchenyi István alapított s mely legnagyobb szerepét a magyar forradalom előtti években játszá, midőn még a híres casino-bálok is virágoztak. E klubnak az arisztokráciából is számos tagja van. Évi járulék: 100 frt. Vendégek 3—4 napra bármely tag által bevezethetők, de vannak két hétre szóló vendégjegyek is.

A nemzeti kör (uri utca 6. sz.). Igen diszes társaság.

A Deák-kör (Dorottya-utca 14. sz.). Csupán az országgyűlés Deák-párti képviselői látogatják.

A baloldali kör (váczi utca 1. sz.). Baloldali képviselők politikai klubja.

A központi ellenzéki kör, azelőtt „népkör” (kerepesi utca 4. sz.).

A Lloyd-társulat (új Lloyd-épület). Nagyobb-részt a tekintélyes üzletvilág képviselőiből áll. Új diszes

helyiségét 1872-ben nyitotta meg. Vendégek egy hétre bevezethetők. A társulat közlönye az általa 1853-ban alapított „Pester Lloyd.”

A pesti kereskedelmi csarnok (mérlegutca 7. sz.). Pár évvel ezelőtt a kézműipar legelső kereskedelmi képviselői által alapított. Tagjai többnyire e körből valók. Helyiségeiben a téli estéken komoly fölolvadásokat rendez, melyekre kitűnő tudósok vállalkoznak.

Az iparoskör (váci utca a „nádor” szállodában); nemrég alapították.

A pesti hivatalnokok köre, nádorutca 1. sz.

A magyar írók és művészek köre (országut, a muzeummal szemben). Ezen csak az idén alakult kör új gyupontját képezi a főváros irodalmi és művészi törekvéseinek. Elnöke Szigligeti Ede. Belépti díj 5 frt, tagdíj havonként 3 frt, vidéki tagoknak 1 frt.

Anglo-American Club (váci utca 14. sz.). A fővárosban megforduló angolok és amerikaiak gyűlőhelye; rendes tagjai közt azonban sok nem-angol, de az angol életet kedvelő egyénre is bukkanunk. E klub egészen angol lábon mozog, egész berendezése angol, konyhája szintén. Elnöke az angol főkonzul.

A vasuti és gőzhajózási klub (új börzeépület, 2. emelet). Többnyire mérnökök látogatják.

A pesti sakk-kör (nádorutca 11. sz.) a Velenze-kávéház mellék-termében. Elnöke Erkel Ferencz hírneves zeneköltőnk.

A szabadkőművesek Pesten mintegy tizennégy a „nagy óriens”-hez tartozó páholylyal bírnak, melyek részint a skót, részint a symbolicus szertartást követik. Amazok nagymestere Joannovits György, emezeké Pulszky Ferencz.

Buda társaskörei közül megemlíthetjük:

a Deák-kört (a Széchenyi-szállodában) s

a polgári társaskört (a dunaparti Masjon-házban). Idegenek tagok által bevezetethetik magukat.

16. Z e n e.

Mai napság a világ minden zugolyában sok jó és még sokkal több rossz zenére akadunk, s a magyar fővárosban is bizony csak így van ez. Közönségünk nagy részének zenei érzéke mindenkor igen élénk volt s a virtuóz vándormadarak ezért Budapestet folyvást sűrűn látogatják. Csakugyan alig jelen meg most Bécsben kiváló, sőt épenséggel ki nem váló művész is, ki meg tudná állani, hogy le ne ránduljon egyszersmind mihozzánk.

A hangverseny-idény ez okból igen élénk szokott lenni, farsang előtt és után, különösen miután pár évvel ezelőtt a zongora uralkodója Liszt Ferencz köztünk települt le s a telet nálunk töltvén az összes zenevilágba lelket és életet lehel. Maga Liszt tél folytán zenei reggélyeket (matinécs musicales) szokott vasárnaponként rendezni a belvárosi plebánia termeiben (plebánia-tér), melyeken belépti díjat nem szednek és a ház ura minden nála jelentkező zenekarátot szívesen fogad. Ezenkívül az idény folyamában néha akad alkalom a nagy mestert nyilvánosan is hallhatni, ha egyik-másik jótékony czél kedvéért a zongorához ül. Ha ily ritka esemény áll be, az idegen is mindenesetre azonnal megtudja és belépti jegy iránt intézkedhetik.

A hajdani „philharmónikus“ hangversenyeket most két éve Richter János győri születésű hazánkfiának nagy zenei hangversenyei igen szerencsésen váltották föl s azóta mély gyökeret vertek fővárosunk zenevilágában. A karnagy Wagner Rikárd tanítványa s a mester saját ítéllete szerint egyike a legjobb Wagner-dirigenseknek. Ő

most a nemzeti színház zenekarát vezényli s azt oly kitűnően betanította, hogy hangversenyei (farsang előtt három, farsang után is három) a klasszikus zene minden barátjának a legtisztább gyönyört fogják szerezni. Ámbár e productiók színhelye a vigadó nagy terme, a belépti jegyek oly kapósak, hogy némely hangversenyre már egy héttel a kitűzött est előtt lehetetlen zártszéket kapni; jó lesz tehát jegyre minél előbb szert tenni.

Egy jó pesti vonós-négyes társaság összeállítását is néhányszor megkísérlették már helybeli zenészeink, de e kísérletek az utóbbi években csak ideiglenes sikert arattak (Grün J. M. hegedűművész alatt) s most e részben ismét árvák vagyunk.

Nagyobb zenei előadásokat rendez még minden esztendőben az énekakadémia s a zenekedvelők egylete (bálványutcza 10. sz.), melynek vezetését legujabban Richter vette át, ki már is igen szép eredményt mutathat föl.

Legtöbb hangverseny a vigadó nagy vagy kis termében megy végbe; kevésbé gyakran veszik igénybe a Grand Hotel, az Európa szálloda s a zenekedvelők nagy termeit. Az irói segély-egylet javára évenként egyszer nagy akadémia szokott tartatni az akadémia disztermében.

A magyar zenét Pesten az idegen nemzetiségű utazó is mindennek előtt keresni szokta, hát még a magyar utazó, kinek kedélyére e megszokott édes hangok még sokkal különb hatással vannak. A pesti cigányzene főképviselője utóbbi időben Patikárus († 1872), Sárközy, az egri Bunkó, a győri Farkas Miska, aztán Rác Pali, Berkes Lajos és Horváth Marci voltak. Az utolsó három uralkodik jelenleg cigányzenénk mezején és mindig nagy közönségnek muzsikál. Megjegyezhetjük itt, hogy Patikárus Ferkó 1867-ben a párisi világkiállítás Fantaféle söresarnokában, Horváth Marci pedig 1872-ben

északi Németországon, Dánián, Svéd- és Angolországon által tett körutján köztetszést aratott.

Czigányzenét találni minden este a komlóban és Beleznay-kertben is (l. „vendéglők“), továbbá hetenkint többször az „angol királynő“, „Európa“ és „vadászkürt“ szállodákban. A napilapok hirdetési rovata ez iránt legjobban fog utba igazíthatni.

Séta-hangversenyek a vigadóban vannak vasárnaponként délutáni 5 órától kezdve, de csak a téli idény folytán s a farsang kivételével. Belépti díj 30 kr.

Katonai térzenét az Erzsébet-sétányon és a budai ellipszen hallhatni nyáron, háromszor hetenkint, még pedig ingyen. Ha az ellipszen másféle zene működik, az ottani vendéglőbe 30—40 krnyi díj mellett lehet belépni.

17. Színházak.

Az előadások télen 7, nyáron 7 $\frac{1}{2}$ órákor kezdődnek.

Nemzeti színház, a kerepesi ut elején. A szavaló és éneklő drámai művészet eddigelé ugyanazon fedél alatt tanyázik, azonban a legközelebbi jövőendő már külön hajlékban fogja látni mind a kettőt, mert az ideiglenes operaházat hováhamarább föl fogják építeni. Az ideiglenes operaház a véglegesnek elkészültével népszínházzá változik. A telek, melyen építeni fogják, e sorok írásakor még nem volt meghatározva, de a választás csak a József- és Terézváros közt ingadozik. (Hermína-tér? királyutczai Valero-telek? kerepesi ut?) Az intézet főigazgatását az intendáns viszi, ki alatt külön szak-igazgatók működnek; azonban e szervezet most szintén provisorium korszakát éli. Az opera jelenleg igen jó, sőt kitűnő erővel rendelkezik; főbb tagjai: Nagyné Benza Ida, Pauliné Markovics Ilka,

Balázsné Bognár Vilma, Tannerné Szabó Róza, Kvassayné (Saxlehner k. a.), Blaháné, Human Olga és Alexa k. a., s az urak közül: Stéger, Ellinger, Pauli, Odry, Láng, Kúszeghy. A drámai szakma néhány év óta igen fájdalmas veszteségeket szenvedett igen jelentékeny és külföldi fogalmak szerint is számot tevő művészek halála által, kik részben még most sincsenek pótolva. Mindazonáltal a sikerült esték koránsem ritkák. Kiváló erők: Prielle Kornélia, Lendvayné, Molnárné, Paulainé, Blaháné, Szathmáryné, Szigligeti k. a., az urak közül pedig: Szigeti, Molnár, Lendvay, Náday, Feleki, Paulai, Tamási stb.

Az opera estéi kedden, csütörtökön és szombaton vannak; a dráma estéi hétfőn, szerdán, pénteken és vasárnap. Népszínműveket csaknem minden vasárnap látni s e szakma most igen jó erőkkel rendelkezik.

Operai előadások alkalmával páholyokra és zártszékekre nézve nagy a kereslet; ilyenkor tehát tanácsos a szálloda kapusa vagy hordár által már reggeli 9 órakor meghozatni a napipénztártól a szükséges jegyeket.

Helyek ára drámai estéken: földszinti vagy első emeleti páholy 8 frt., másodemeleti páholy 7 frt., erkélyszék vagy földszinti támlány 2 frt., földszinti zártszék 1 frt. 50 kr., másodemeleti zártszék 1 frt. 20 kr. és 1 frt. Számozott földszinti állóhely 1 frt. Belépti jegy a földszintre 80 kr. — Operai estéken: páholy 10 és 8 frt., zártszék 2 frt. 50 kr. és 2 frt.

Budai várszínház, a gőzsikló felső végétől jobbra sz. György terén. Magyar dráma és opera. Igazgatóság és személyzet a pesti nemzeti színházé.

Helyek ára: földszinti és első emeleti páholy 4 frt. 50 kr., másodemeleti páholy 3 frt. 50 kr., zártszék 1 frt. (népszínműveknél 1 frt. 10 kr.) Operai estéken páholy 5 frt. 50 kr. és 4 frt. 50 kr., zártszék 1 frt. 30 kr.

Jegyek Pesten is válthatók Kertész szervita-téri dohányüzletében, és pedig délelőtt 10—1 óra közt és délután 5 $\frac{1}{2}$ órától kezdve.

Népszínház az—István-téren, Miklósy igazgatása alatt.

Operettek és népszimnűvek.

Helyek ára: páholy 8 és 6 frt., erkély- és földszinti támlány 1 frt. 50 kr., zártszék 50 kr., 80 kr. és 1 frt. Bemenet a földszintre 60 kr.

Nyári szinkör (Miklósy) a városligetben, az artézi kut és állatkert között. *nem kiterjed*

Helyek ára olcsóbb mint a népszínházban.

Német részvény-színház, Lipótváros, gyapju-utca. Igazgató: Kullak-F. *Szramper*

Többnyire vígjáték, bohózat és operette. A magyar közönséget annyiban érdekli, hogy bécsi és németországi jeles vendégek gyakran lépnek föl színpadján. Jegyek napközben is kaphatók az erzsébet-téri 9. sz. alatt levő dohány-tőzsdében.

Helyek ára: páholy 8 és 6 frt., szék az idegenek páholyában 2 frt. 50 kr., zártszék 1 frt. 50 kr., 1 frt. 20 kr., 1 frt. és 60 kr. Bemenet 80 kr. és 1 frt.

Budai nyári szinkör, az alaguton túl, balra a Horváth-kertben. Csak nyáron. Az árak olcsóbbak mint Pesten. (A most működő társaság magyar, igazgatója Fehérváry.)

Német nyári szinkör a pesti városligetben; a köröndtől jobbra. Szabad ég alatt, tehát csak kedvező időjárás mellett. A társaság a részvény-színházé. Bécsi vendégek itt is gyakran játszanak. Jegyek a városban is válthatók (l. fenebb).

Fürst színháza (Orpheum), a Hermina-téren. Német bohózatok és operettek.

világtörténelemnek, még most sem aludtak ki, miről eléggé is tanuskodnak az újabb kor számos csatamezői; béke idején azonban e lovagias hajlamok a sport különféle köreiben iparkodnak, a mennyire lehet, érvényre jutni. Mindezek előtt

a lóversenyek keltik föl a legnagyobb közönség élénk érdekeltségét. Egy szép versenynap, kivált ha még vasárnapra is esik, rendesen valóságos népünnep képét mutatja. A kettős és négyes uri fogatok, két- és egylovas bérkocsik, omnibuszok s egyéb szekerek szakadatlan sora robog ilyenkor végig a hosszú soroksári utcán és tovább a még hosszabb jegenyefasoron, mely a versenytérre vezet. (Utközben balra a közbúgóhid látszik, melyről alább szó lesz, s távolabb a nemrég bevégzett szép honvédmenház.) A társaskocsik csak a versenytér kerítéseiig szállítják a közönséget, mely innen gyalog megy az állványokig, a többi kocsik azonban az állvány fölépcsője előtt állanak meg. (Előbb kiszállani tilos, nehogy a kocsik sora megakadjon.) Kétlovas bérkocsi oda és vissza 8 frtot, egylovas 4 frtot kap, omnibuszon egy hely ára oda és vissza 1 frt.

A versenytér mintegy félóránnyira fekszik a soroksári uteza vámsorompóján kívül (t. i. kocsin), a Rákos leggyepesebb részét foglalja magában s kerülete 1 angol mértföld 390° és 2'. Pár éve már, hogy Pest ellenkező részére, a löporraktárak tájára akarják áthelyezni, hol a városhoz sokkal közelebb esnék; de hogy e helyváltoztatás mikor fog megtörténni, arról még semmi tudomás nincsen. A mostani versenytér s az állványok berendezése igen czélszerű. A résztvényesek gyepjén „totalisateur“ nevű készülék is van, a fogadni kívánók kényelmére. Az állványokon 10 frtos páholyok s 3, 2 és 1 frtos zártszékek vannak. A résztvényesek gyepjére való bemenet (az egész meeting tartamára) 15 frt.

Minden esztendőben két meetingje van a pesti gyepeknek; minden meeting 3 napból áll, egy-egy nap szünettel. A tavaszi meeting májusra esik, de ezt megelőzőleg rendszeren már márczius végén is szoktak egy egynapos tavasz-elői versenyt rendezni; az őszi meeting októberhó első felében megy végbe. A közönség részvétét természetesen az időjárás kedvező vagy kedvezőtlen volta, az udvar jelenléte s egyéb ily körülmények határozzák meg. A kitűzött díjak közül legelőkelőbbek: a nagy és kis császárdíj (1000, illetőleg 600 arany), az 500 aranyos nemzeti díj s a gróf Károlyi-féle mintegy 3500 frtra rugó díj. Ezeken kívül van hölgyek díja, (melyre urlovarok versenyeznek a szokott színekben), Nákó-díj, Batthyány-Hunyady-díj stb.

Különös érdekű intermezzót képez mindig a mezzei gazdák versenye, melyben csak parasztok vesznek részt saját lovaikkal. A nyeret zablát megvető, kemény falusi gyerekek és derék tátosaik számára 3 díj van kitűzve: 100, 70 és 30 frtos.

A lóverseny közönsége, a versenytérrel visszafelé mentében, mindig tengernyi nézőséget vonz a város belsejébe vezető utcák járdáira. Az elegáns világ, urak és hölgyek egyaránt, verseny után rendszeren Kugler színház-téri czukrászdájában találkozik egy kis frisitőre. Az idegennek ez kitűnő alkalmat szolgáltat, hogy a főváros színét-virágát, vagy legalább annak tetemes részét együtt lássa.

A lovar-egylet irodája a versenyek előtt most a nemzeti casinóban (hatvani utca 8. sz.) van.

A ki a lovaglás élvezetét rövid időre sem akarja nélkülözni, azt

a nemzeti lovagdára (ötpacsirta utca 19. sz., mindjárt a muzeum mögött) utaljuk, hol urak naponként 10—12-ig és 1—2-ig, hölgyek pedig 12—1 óráig lovagolnak. 12 jegy ára 16 frt. 80 kr. — Magán lovagdat

tart Settl F. (kis mező utca 33. sz.), hol lovakat kölcsön is kaphatni.

A vadászat a főváros környékén nagyban divik, de gyakorlására fegyver-engedély kell, mely Pesten az egész idényre 2 frt. és a népszámlálási hivatalban (szervita utca 8. sz.) kapható, Budán pedig 5 frtéért a város-házán keresendő. Lőport árulnak: Vághy, nádorutca 1. sz., Kölber, magyarutca 2. sz. és Luzsa, kerepesi ut 68. sz. Az 1872—73-diki télen Pest környékén, a Rákos síkján, néha egész a nógrádi hegyek aljáig terjedő nagy róka vadászatok tartattak, melyekben király és királyné ő felségeik és ötvennél több ur és urhölgy (az urak mind „in red“), gyakran pedig előkelő idegen vendégek is résztvettek. Master of the hounds gróf Eszterházy Miklós volt. Ezen vadászatokat a következő évek téli idényeiben is folytatni fogják.

A ki magányosan akar a főváros környékén Nimród nyomaiba lépni, az, minthogy a vadászat joga mindenütt el van adva vagy ki van bérelve, valamely bérlővel vagy birtokossal tartozik egyezkedni. L. különben az új magyar vadászati törvényt, melynek különlenyomata pár krajczáron minden könyvkereskedésben kapható.

A polgári lövölde, (Pesten: királyutca 99. sz., Budán: viziváros János-utca 382. sz.) a czéllövészet barátjának bő alkalmat nyújt e kellemes időtöltésben részesülhetni. Évi díj Pesten 10 frt., Budán 6 frt. Minden tisztességes idegent szívesen látnak, sőt puskával és lőszerezrel is szolgálnak neki, ha előbb Kirner pesti vagy Ércz-hegyi budai főlövész-mesternél jelentkezik. Különben mindenről, a mi e tárgyra vonatkozik, szíves utbaigazítást nyerhetni Kirner fegyver-raktárában (szerviták tere 4. sz.).

Tornászok mindent, mire szívek áhítozik, meglegnek a nemzeti tornász-egylet szép csarnokában (ősz-utca

17. sz.), hol Bockelberg tornatanárnál jelentkezhetni. Vendégek mindig tárt kaput találnak.

A vívást a tornászegylet helyiségeiben lehet gyakorolni; jóhirű magán-vívótermei vannak Keresztesynek (őszutcza 15. sz.) és Chapponnak (kerepesi ut 70. sz.)

Az evező-sport az utolsó évtized folytán igen nagy lendületet vett, a mi természetes is, minthogy a szőke Duna hatalmas háta az evezőlapát hőseinek oly térrel szolgál, melynél tágasabb és kedvezőbb másutt sem egyhamar akad. Ennélfogva jelenleg van is Budapesten öt hajósegylet, és pedig: 1. a „nemzeti hajósegylet,“ melynek tagjai fekete-fehér sávost és sapkát viselnek és hajó-színje a Rudolf-rakpart felső végén van; 2. a „budapesti hajósegylet,“ mely fehér inges és hajósházát a Margitsziget alsó csúcsánál állította föl; 3. az „egyetértés“-hajósegylet, melyet „sárgáknak“ is neveznek, barna (azelőtt sárga) inggel és piros sapkával, házuk a Ferencz József-rakparton alul; 4. a „Duna“-hajósegylet, fehér inggel és kék sapkával, házuk a Rudolf-rakparton felül; 5. a „budai“ hajósegylet, vörös inggel és sapkával, házuk a budai parton, a sziget déli csúcsának irányában áll.

Minden nyáron egyszer, és pedig többnyire a király születésnapján (aug. 18.) vagy sz. István ünnepén (aug. 20.) délután a Duna tükrön a hajósegyletek által rendezett nagyszerű regatta szokott véghez menni, melynek díjai 100 aranyig mennek. Ily alkalommal Komárom, Bécs és egyéb dunaparti városok egyletei is szoktak versenyzőket küldeni. E hajós-versenyek mindig a közönség legtömegesebb részvételével találkoznak s a nézőség a folyam közepén horgonyzó nagy személyszállító gőzösökön foglalva helyet, kényelmesen követheti a küzdelem fejlődését. Népies és népszerű intermezzo gyanánt szolgál ilyenkor a dunai molnár- és hajósegélyek versenye, mely a lóversenyeinknél szokásos mezeigazdák versenyének felel meg,

s ehhez a tömérdek vizimalom, mely igaz hogy legujabban a fővárosi Duna keretéből kiküszöböltetett, igen alkalmas legénységet szolgáltat. (Helyek ára rendszeren 3 és 2 frt.)

Ártatlanabb evező-sportot mindenki egész nap üzhet a városligeti tó vizein, hol száznál több kisebb-nagyobb fa- és vas-csónak 20—30 krért óránként folyvást rendelkezésre áll. Tengeri viharoktól és erős hullámcsapásoktól félni ott semmi ok.

Ha azután elkövetkezik a tél és jeges bilincseibe veri a vizeket, az evező-sportot a

jég-sport váltja föl. A Dunán, ha egészen be is van fagyva, korcsolyázni nem igen szokás és csupán szélein csuszkálnak az utcái gyerkőczök. Csak olyannak, ki a jég szilárdságában és saját ügyességében tökéletesen megbízik és ugyszólván „megél a jég hátán,” lehet ajánlani, hogy korcsolyás kirándulást tegyen a Dunán, de mindenekelőtt jól megjegyezze magának azon helyeket, hol a Duna medrében meleg források bugyognak, mert ezek fölött a jég igen vékony szokott lenni, sőt végkép hiányzik is.

A budapesti jég-sport tulajdonképeni színhelye a városligeti tó, melynek terjedelmes tükre a helyi igényeknek tökéletesen megfelel. A jégsík egy része be van kerítve s a korcsolyázó-egyleté, melynek a tó partján deszkaháza is van, hol a szükséges eszközök kaphatók. Belépti díj 50 kr. Állandó jegy az egész idény tartamára 5 frt. Délutánonként, ha az idő kedvez, a jégtükre mindig hemzseg az elegáns fiatalságtól, különösen a legtetszetősebb öltözkü urhölgyektől, kik vidám zene ütemére lengedeznek ide s tova a sima talajon, . . . bukásról bukásra és győzelemről győzelemre sietve. Farsang folytán a jégen éjjeli jelmezbált is szoktak rendezni, mely igen mulatságos. A társulat területén kívül a tavon 10 krért lehet

korcsolyázni. A városból a tóhoz társaskocsik közlekednek, a szokott állomásoktól indulva. (10 kr.)

20. N é p ü n n e p e k.

Sajátképeni nagyszabásu népünnepei, minő például Napoleon napja volt hajdan Párisban, a magyar fővárosnak nincsenek. Mindazonáltal évenként akad egy pár alkalom, melyet megragadva a lakosság régi szokás szerint a maga emberségéből szerez magának olyan népünnepély-formát. Mindenek előtt itt természetesen

István napját kell emlitenünk (augusztus 20.). E napon minden ízben 50,000 embernél több özönlik át Pestről Budavárba, hol a nemzet legszentebb ereklyéje, szent István király jobb keze a királyi várak szent Zsigmondról nevezett kápolnájából, melyben őriztetik, nagy egyházi és katonai diszszel a főplebánia-templomba vitetik át, hol egy idcig közáhitat tárgya marad. A szertartás folyamatának mozzanatait ágyulóvések és harangzugás jelzik.

Nep. sz. János napját, mely május 16-án esik, a budapesti halászok, kiknek ez védszentje, május 15-én este szokták megünnepelni. Mihelyt az est beállt, a budai parton helyet foglalt halászok a lánczhidon felül égő-lámpákat bocsátanak vízre, melyeket a folyó habjai tovább visznek, (épen ez történik a prágai Moldva folyón is,) emlékeztére azon csillagoknak, melyek állítólag a Moldva színe fölött lebegtek, miután a hullámok a szent férfit elnyelték. A budai parton eldurantott taraczklovések kísérik e régi szertartást.

Husvét hétfőjén a Gellérthegy lép előtérbe, melyen e napot örök időktől fogva nagy népünnepélylyel szokta megülni a budai lakosság. Ilyenkor az egész hegy

tarkabarka a sok női viganótól és sok mindenféle vigassággal van tele. Egyelőre azonban pár évig az ősz Gellért nélkülözni fogja a husvétii öntözést, mert e népmulatságot, a hegy lejtőjének nemrég megkezdett befásítására s a zsenge csemeték kimelésére való tekintetből az idén a hegy tövét övező Tabán külvárosba száműzték, hol néhány évig lesz kénytelen magát meghuzni.

Nagypénteken este ugy a pesti városház és szerviták terén, mint a budai várban nyilvános egyházi körmenetek tartatnak roppant néptömeg jelenlétében, mi igen érdekes látványt nyújt.

Május elseje ősrégi hagyomány szerint mindazokat, kik a tavasz ő szépségességénél hivatalosan tisztelegni kívánnak, már reggeli 5 órakor kiszólitja a városligetbe, mely e szokatlan órában igen jókedvű és nagyszámu közönséggel telik meg, hogy később 7 és 8 óra közt ismét tökéletesen árva maradjon. Ezen órákban a ligetbeli vendéglők természetesen zsufolva vannak, úgyhogy a ki gyomrával jó viszonyban él s ezt folytatni akarja, reggelijét bizonyára akkorra fogja halasztani, mikor ismét visszaér a városba. A társas- és bérkocsik tatosai e szép reggelen (melyen különben hagyományos rossz idő szokott uralkodni) egytől-egyig zöld lombbal vannak koszoruzva, melylyel bizonyosan jobb szeretnének jóllakni, mint ékeskedni.

A bucsuk az idegennek keveset nyujtanak, csak a svábhegyi (jun. 2.) és óbudai (Péter és Pál, jun. 29.) bucsuk alkalmával fejlődik valóságos sokadalom, mely mulatságos is, de nagyrészt a korcsmákat választja színhelyeül. Este felé aztán sok a becsipett állapot, — e megjegyzés a hölgyeknek szól.

21. Országgyűlés.

A képviselőház üléseit a főhg. Sándor-utczai ország-házban, a felsőház pedig a nemzeti muzeum nagy termében tartja. Az üléseket mindig falragaszok hirdetik az utcasarkokon s a középületek falain.

A képviselőház karzatára szóló jegyeket a látogatást megelőző napon délutáni 4 órakor kell szerezní az ország-ház háznagyi hivatalában; a felsőház üléseire jegyeket oszt közvetlenül az ülések előtt gróf Szapáry Antal (barátok tere 2. sz.). A képviselőház tervrajza, melyen a képviselők ülőhelyei meg vannak jelölve, a karzati szolgáknál 10 krért kapható.

22. Időfólosztás.

Hogy Budapest megtekintésére mennyi időt kell szánni, az természetesen igen különböző tényezőktől függ. Az időjárás, az utazó hangulata, a különböző nevezetességek iránt benne ébredt érdeklődés, tartózkodásának netaláni különös céljai stb. erre nézve irányadók.

Felületes benyomás megszerzésére 2—3 nap talán elegendő, ha föltételezzük, hogy mindig jó idő van s az utazó fáradhatatlansága e próbát ki tudja állani.

Kétnapos tartózkodásra a néznivalókat talán következőleg lehetne elosztani: ¹⁾

Első nap: Délelőtt a nemzeti muzeum, különösen a képtár, régiségtár és néprajzi gyűjtemény megtekintése, mi bármi futólagosan eszközölve déli 1 óráig mindenesetre

¹⁾ Az itt szóba jövő egyes tárgyakról l. az alább következő részletes utmutatásokat.

eltart. Délután sétakocsizás a városon keresztül, úgy intézve, hogy a kiválóbb építkezések legalább kívülről megtekinthetők legyenek, 4 óra felé gőzhajón a Margitszigetre, melyet 6 órakor elhagyván a sietős turista gőzhajón egyenesen a Gellérthegy alá rándul, melyre kis félóra alatt fölsétálva a naplenyugtakor különösen bájos kilátást élvezheti. Onnan az átkelő propellerrel, mely a hegy alján állomásozik, gyorsan át Pestre, hol — kivált holdvilág esetében — a vacsorát a városligetben lesz jó elkölteni.

Második nap: Délelőtt az akadémia, az országos (Eszterházy-) képtár s a vigadó falfestményeinek megtekintése; délután kirándulás a zugligetbe, honnan a svábhegyen át térhetni vissza, vagy a svábhegyre s onnan át a zugligetbe, mely alkalommal, a ki jól gyalogol, a János-hegyet is megmászhatja.

Kényelmesebben élvez az, ki e nevezetességeket 3 napra osztja el következőleg:

Első nap: Délelőtt akadémia, képtár és műtárlat (mindkettő ugyanott). Délután a város megtekintése és városligeti séta. Este kirándulás a Gellérthegyre (a fővámháztól propelleren kelvén át a Dunán). Azután színház, új világ vagy Erzsébet-sétány, vagy mind a három.

Második nap: A ki korán kel, a Dunán kiválólag sok aranyat lel, különösen ha a Margitszigetre hajókázik s ott megfürdik. 9 órakor vissza s el a muzeumba. Délután zugliget, fölsétálás a János-hegyre, onnan le a „szép juhásznő“-höz s innen társaskocsival vagy oda rendelt bérkocsival vissza a városba.

Harmadik nap: Reggeli a császárfürdőben s ugyanott fürdés az igen kellemes uszodában; vagy pedig a helyett gőzfürdő a ráczfürdőben, melyet nem kell elmulasztani. Délelőtt megtekintése a vigadónak s az igen érdekes közbághidnak, mely valóban mintaszerű intézet.

Délután kirándulás lóvasuton (vagy vasuton) Palotára s onnan gyalog vagy kocsin Fóthra a gróf Károlyi parkja és a szép templom megtekintése végett; vagy pedig e helyett kirándulás vasuton Gödöllőre s annak környékére.

A ki még negyed nap is Pesten van, az hajón menjen Visegrádra (l. a „kirándulások“ alatt), honnan még aznap visszatérhet.

A kinek ideje van huzamosabban tartózkodni a magyar fővárosban, az alább meg fogja lelni a szükséges utasításokat és tanácsokat.

III. SZAKASZ.

PESTI SÉTA.

Pesti séta.

Ha a nyájas olvasó nem átallja vezetésünket elfogadni, úgy most néhány óra alatt be fogjuk járni a város főbb részeit, egy-egy pillantást szentelve a kiválóbb épületeknek, a mennyiben ezek az idegent is érdekelhetik.

Kiindulási pontul a Ferencz József terét választjuk, a főváros e legszebb közterét, melynek a környező nagy és részben emlékszerű épületek, úgy szintén az alatta hőmpolygó fenséges folyam s az ezen túl emelkedő bájos budai halmok többszörös érdeket kölcsönöznek. Mindenek előtt hatalmas vonzerőt gyakorol a szemre és hosszasan leköti a figyelmet

a lánczhid. E világhírű építmény 1842—49-ig emeltetett egy részvénytársaság által, melynek élén gróf Széchenyi István és báró Sina György állottak. A terveket William Tierney Clark angol mérnök készíté, kinek fivére Clark Ádám vezette az építési munkálatokat. A költségek összege 4,412,628 pengő frt. volt. A közlekedésnek 1849 novemberében adatott át a kész mű, mely, mióta 1849-iki április 23-án a császári hadsereg a hajóhidat elégette, Buda és Pest között az egyetlen állandó összeköttetést eszközli. A víz mélysége a középső oszlopok körül mintegy 40', a hid hossza 1230', a két középső

oszlop közti távolság 600', melynél nagyobb sokáig a világ semmi lánczhidjánál elérve nem lőn. Az oszlopok, helyesebben pillérek, óriási mauthhauseni gránit-koczkákból rakvák, az ezeken álló diadalkapu alaku 42' m. hidnyílások pedig sósikuti fővenykőből épültek. A parti pilléreken négy kolosszális nyugvó oroszlán látszik, ezek Marsalkó pesti szobrász művei; talapzataik előlapjait a Széchenyi és Sina családok ércz dombormívű czimerei díszítik, míg az oldal-lapok kettején (egy budain és egy pestin) következő nem-rég bevésott aranybetűs fölíratot olvassuk:

„V. Ferdinánd király országglása alatt gróf Széchenyi Istvánban támadt a gondolat, Buda és Pest városokat összekapcsolni, s a nagy hazafi ezen óriási mű kivitelére báró Sina Györggyel egyesült, ki is József főherczeg Magyarország nádora mint az országos küldöttség elnökével az 1840: XXXIX. törvényczikk által helybenhagyott szerződést kötven, annak alapján még báró Rothschild Salamon és Kapriorai Wodiáner Sámuel József csatlakoztak a vállalathoz. Az építmény Tierney Clark Vilmos angol mérnök által tiz év alatt vitetett véghez s a hid 1849. nov. 21-én adatott át a nyilvános közlekedésnek. Isten áldása lengjen a művön és alapítóinak emlékezte éljen e hazában.“

1870-ben a hid 7 millió frtért a kormány birtokába ment át és szóban volt, hogy a vételár törlesztése után a hidvám eltöröltessék, de e szándék valósulása azóta ismét kérdésessé vált. (A mostani hidvám: gyalognak 2 kr., egylovas kocsinak 14 kr., kétlovasnak 21 kr. Pestről Budára a hid jobboldali, Budáról Pestre baloldali járdáját használják.)

A hidtól jobbra-balra költséges diszszel épült parti raktárak nyulnak el szép vasrácsozattal, öntöttvas kapuzatokkal s a dunagőzhajózási társulat két hivatali épületével, melyek átlátszó lapu órákkal vannak ellátva. (Építőjük Reitter Ferencz.) Jobb kéz felé a teret

az akadémia palotájának pompás olasz renaissance-izlésű homlokzata szegi be. (L. a „kiválóbb nevezetességek“ között.) E gazdagon diszitett monumentális épülettel szemközt, a tér tulsó oldalán

a kereskedelmi testület épületének oszlopcsarnokkal elevenített tekintélyes kétemeletű homlokzatát látjuk. Ezen épület 1827—30 között Hild József pesti építész által emeltetett s ezelőtt igen sokáig a pesti tőzsde és a pesti Lloyd-társulat székhelye is volt, melyek azonban nemrég saját dunaparti új házukba költöztek át. A Lloyd által használt helyiségekben azóta a Deák-kör tanyázik. Az első emeletnek a tér felé néző nagy terme is van, mely annakelőtte bálók és hangversenyek rendezésére szokott használtatni.

A Dunával szemben levő házsorban látjuk: az „István főherceghez“ címzett szállodát, (építette Zitterbarth), aztán az „Európa“ szállodát, melyet Hild igen nemes arányokban épített, (a szomszéd épülettel csak tavaly lőn egyesítve, az egész öszhangjának kárára). Első emeletében diszes nagy báli terem van tekintélyes műmárvány oszlopokkal és Casagrande által véssett domborművekkel. Épen a hid irányában a hajdan két-, most háromemeletes Nákó-ház áll, építette Hild, átalakította Bucher, (most a franco-magyar banké), lejjebb a hg. Koburg ház s a Hild építette Diana-fürdő. Mindezen épületek arányai igen szépek s udvaraikban elég jó szobrokkal diszitett kutak állanak, a Diana-fürdő kapujánál kétoldalt Apolló és Minerva szobra (nem épen jelentéktelen művek), a kapu alatt, az udvaron és lépcsőházban pedig ó-római szobor- és dombormű-maradványok, melyek Budapest területén találtattak. A tér közepét

a koronázási halom foglalja el, melyen I. Ferencz József király 1867. jun. 8-án szent István kardjával a szokásos négy kardvágást megtette. A halom Magyarország

és Erdély minden megyéjének földjéből lőn alkotva; terméskübből vésett párkányát Feszli pesti építész tervezte. A halom történelmi jelentőségének daczára is aligha fog mostani helyén megmaradni, hol a közlekedést gátolja; egy ideig hire volt, hogy a városligetbe fogják áthelyezni. A tér más díszítést fog nyerni két nagy emlékszoborban, melyek egyike, a gróf Széchenyi Istváné, mintázatban már kész és egyelőre készítője Engel József szobrász műtermében (Józsefváros, futó utca 17. sz.) látható. E szobor helye az akadémia palotája előtt lesz.

A Ferencz József-tértől jobbra folyam ellenében a Rudolf-rakpart, balra ármentében pedig a Ferencz József-rakpart ágazik el. Mindkettőn pompás négyemeletes épületek sorakoznak, melyek a hajóval érkező idegenben rögtön egy modern város nagyszerű arányokban történő fejlődésének fogalmát szülik. A Rudolf-rakpart eddig kész épületei: az akadémiához tartozó, Stüler által tervezett bérház, a Duna-gőzhajózási társulat háza, (építője Schubert Bécsben), a Ganz-féle palotaszerű bérház (építette Ybl Miklós), mely modern bérházaink legnagyobb részénél sokkal jobb, azután az első erdélyi vaspálya-társaság s a kassai vaspálya-társaság épületei és egy Stein-féle ház. Mindezek már jelenleg is fölötte impozans dunasort képeznek, mely a Ferencz József-tér által megszakítva, az azonnal kezdődő Ferencz József-rakpartban tán még pompásabban folytatódik. A csinos kis square után, melyet e sor kezdetén nemrég ültettek s melyben legújabb határozat szerint b. Eötvös József szobrát fogják fölállítani, mindjárt a Stein Náthán bérháza következik (építette Gottge), mely fájdalom nem sikerült és toronymagasságu mansardjaival, számtalan szűk ablakával stb. stb. igen kellemetlenül hat. Vele tőzsomszéd

az új börze, mely Giambologna ismeretes Merkurjának aranyozott másolatai s az ezeket fitogtató sarok-

tornyocskák által messziről feltűnik, 1872-ben épült Benko és Kolbenheyer tervei szerint és szép börze-teremmel bir, mely Lotz Károly négy allegoricus fresco-alakjával (kereskedelem, ipar, hajókázás és földmívelés) van díszítve. Az első emeleten vannak a Lloyd-társaság fényes berendezésű termei. Tovább haladva, egy óriási háznégyszög-höz érünk; ez

a *Thonet-udvar*, melyet a Thonet testvérek, egy híres bútorgyár birtokosai, építtettek 1871-ben Szkalnitzky és Koch által. Ezen épület fő-homlokzata nagy szabad térre szolgál, mely szép ültetvényekkel s egy csinos kioszkkal van ellátva. Hátterét

a *városi rigadó* (redoute) hatalmas tömegei által megdöbbenő eleje képezi (l. bővebben a „kiválóbb nevezetességek“ között). A Thonet-udvarral szemközt a tér másik oldalán az „első magyar általános

Biztosító-társulat palotája.

biztosító-társulat palotájának sokoszlopu homloka látszik. Ezen palota építészai Kauser és Frey; a fő-

erkélyt támasztó fehér márvány karyatidok (melyek különben nem igen sikerültek) bécsi művész remeklései. Lejebb következik a roppant arányokban épült

Grand Hotel.

Grand Hotel (Hungaria), Szkalnitzky és Koch műve, üvegtetejű s 3000 □'-nyi tériméjű szép udvarral, izléses díszteremmel és kívül-belül számos igen jó részlettel. A szálloda kávéháza kiváló pompával van diszítve.

Ezután még a Lévy-féle átjáróház, s a Heinrich-sarokház előtt haladunk el s elérjük azon csinos kis ültetvényt, mely a Ferencz József-rakpart alsó végét képezi. Az egész part az idén aszfaltoztatott (az Anglo-Hungarian Bituminous Rock Paving Company által) és gyönyörű, bármely világvároshoz illő sétányt képez.

A partszegélyt az al-dunaparton tovább követve, azonnal

a n. e. görögök egyházához érünk. Ezen elég jó izlésű templomnak két tornya van, melyek Ybl rajzai

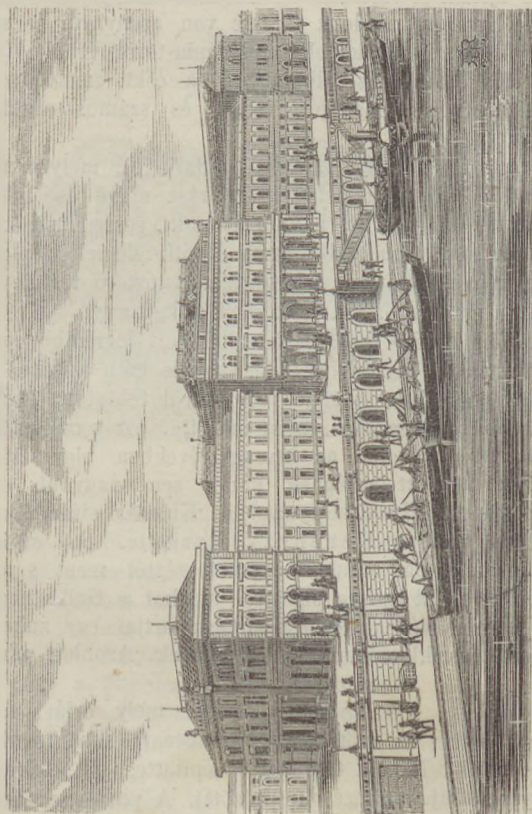
szerint épen most emeltetnek magasabbra; a homlokzatot, melynek szép vörös márvány-kapuzata van, szintén meg fogják ujítani és valószínűleg fresco-festményekkel díszíteni. Belseje byzánczi modoru és tele van arannyal és szentek képeivel. Kevéssel lejjebb a plebánia-térre érünk, (hol az 1867-diki koronázás alkalmával az eskü emelvénye állt). A tér közepét csinos góth izlésű és számos alakkal teleállított

szenstháromság oszlopa foglalja el, mely a nemrég elhalt Halbig János bécsi szobrász műve és 1863-ban állíttatott föl. A tér baloldalát a kegyesrendűek kétemeletes zárdája, jobboldalát pedig a góth-féle izlésű plebánia-épület képezi, melynek földszintjén a tűzoltó testület készlettára szemlélhető. A háttérben a kéttornyu

főplebánia-templom látszik, Pest legrégebbi egyháza, melynek hátsó része 1500-ból való és góth izlésben épült, míg igen jelentéktelen eleje 1726 körül toldatott hozzá és a legkésőbb renaissance irányát mutatja. A templomot környező apró boltokat az ötvenes években bigyesztették a falakhoz, a disztelenségnek korán sem nagyobb díszére. A szentélyben Kray tábornagy és Kulcsár siremlékei vannak; ez utóbbit Ferenczy készítette. Az al-dunasor további folyama minden nevezetességtől ment s a szem inkább a budai partra szárnyal át, hol a Gellérthegy hirtelen meredélyének festői szirt-csoportjai egy zuhantában megállított sziklaomlásra emlékeztetnek. Azonban pár percz múlva

az új fővámházhoz érünk, mely óriási arányok szerint, nemes és erőteljes renaissance izlésben fogalmazott épületet Ybl Miklós tervezte és építette. (L. bővebben a „nagyszerű új építkezések“ között). A part ezen pontjáról a Duna szétágazását igen jól belátni, hasonlókép a sík Csepel-sziget felső végét is, melyen több helység tornyai látszanak. A budai partról csaknem a Duna közepéig behuzódó

ezülp-sor a folyamatban levő Duna-szabályozás vonalát mutatja, mely által a Gellérthegyen alul elterjedő sekélyes

Az új fővámház.

helyek, nevezetesen az alacsony vízállásnál egészen kilátászó „Kopasz” zátony veszélyei idővel el lesznek háríthatók,

minek a főváros különösen jégzajláskor fogja hasznát venni. A Duna mentében lefelé a pesti oldalon látszó nagy épület a tábori kórház, melyen alul a soroksári Duna-ág nemrég töltéssel lőn elrekesztve s ezentul kikötő gyanánt fog használtatni.

A fővámháztól balra a széles mészáros-utczába fordulunk, mely már a pesti boulevardok belső gyűrűjéhez fog csatoltatni. Ez derékszögben távozik a Dunától s a hajdan igen silány, jelenleg igen diszes szénatérre vezet, melyre csillag-alakban hat nagy, széles utca nyilik, és pedig: a mészáros-utca, soroksári ut, üllői ut, stáció utca, országút és kecskeméti utca. E téren áll

a reformátusok temploma, mely 1816--30-ig épült, csinos oszlop-csarnokkal és újabb torony-sisakkal bir. A templomban Zichy grófnő ékes márvány emléke van. A téren áthaladva, mellesleg végig nézhetünk a széles üllői uton, melyen számos ház épül. A vége felé látszó nagy épület az üllői kaszárnya, azon innen a háromemeletes „köztelek“ látszik. Mi azonban be nem fordulva, egyenest az országút felé tartunk, hol

a nemzeti muzeum ötlik szemünkbe (l. a „kiválóbb nevezetességek“ között), melynek csinos parkjában Kazinczy és Berzsenyi ércz mellszobrai állnak, ifj. gróf Vay Miklóstól. Mi azonban ez alkalommal kívül kerüljük meg a parkot, a muzeumtól jobbra bekanyarodván a muzeum-utczába. Ezen utca még 3 évvel ezelőtt sötét, ronda, éjjel veszedelmes sikátor volt; az országút felőli sarkán, hol most diszes házesoport készül, melynek sarkát az első hazai takarékpénztár (Ybl tervei szerint épült) háza képezi, akkoriban a hirhedett „két pisztoly“ vendéglő, helyesebben korecsma állt. A muzeumutczában s a muzeum mögött az utóbbi évek folytán igen diszes aristokratikus telep épült, mely többnyire főnemesi palotákból áll. És pedig a sarok-épulettől negyedik ház a gr. Károlyi Ede

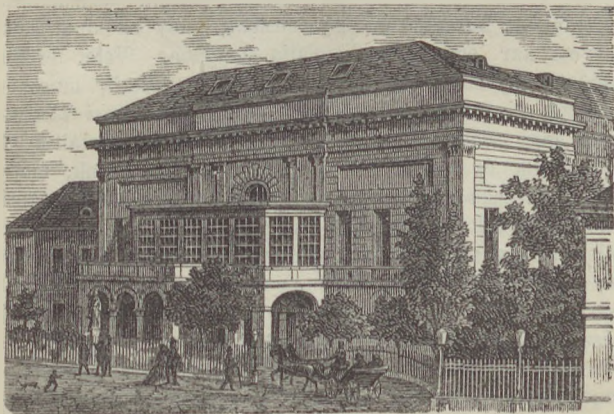
és Sándor palotával egybekötött bérháza (építették Szkalniczky és Koch), utána az ugyanazok által épített gr. Zichy N. János palotája következik. Átellenben az ötpacsirta-utca sarkán

gróf Károlyi Alajos palotája ötlik szemünkbe, urias előcsarnokával és francia mansardtetejével. E palotát Ybl építette francia renaissance modorban; mögötte igen izléses diszkertecske terül, melyre csinos hozzátartozó bérház következik (Ybl). A palota belső berendezésében főuri pompa és mívelt izlés párosulnak; van benne sok értékes modern festmény is, melyek közül különösen említésre méltók: Meissonnier „németalföldi zászlósa,” Gérôme „kakasviadala,” Isabey „francia falusi vendéglője,” Achenbach Oswaldtól több nápolyi tájkép, Pettenkofen több magyar tájképe (ezek közt a híres „szolnoki vásár” is), Hoguet tengeri tájképei, Szoldatics jeles madonnája, stb. A bejáró egyik falán Lotz Károly a vendégszeretet és bőség, másikán a béke és háziasság jelképes alakjait festé, a vestibule plafondján pedig középen a hórakat s kétoldalt a quadrigán kocsizó Apollót és a bika-fogaton járó Lunát viaszfestésben. A fölépcső igen szép bronz-rácsozata Schröffel műve, kinek egyáltalán a belső berendezés körül sok érdeme van.

Ugyanazon sorban tovább menve az 1858-ban Ybl által épült nemzeti lovagdát látjuk, azután az új Eszterházy-palotát (építette Baumgarten bécsi építész) s az utca másik sarkán elérjük a nemes izlés által igen jó hatásu

gróf Festetics György-féle palotát, mely szintén Ybl Miklós műve. Az evvel szemközti sarokház gróf Dégenfeldé és Ybl-től való. Itt balra a főhg. Sándor-utczába térünk, hol a megint csak Ybl építette renaissance-modoru

országház előtt elhaladván (v. ö. a 93. l.) csakhamar ismét kiérünk az országutra, melyet jobb felé követünk. Itt előbb az állatgyógy-intézetet érjük el, majd az evvel tőszomszéd ugynevezett régi fűvészkertben álló s Wágner építőmester által ujonnan épült vegytani intézetet, mely a tudomány mai állása szerint lehető legczélszerűbben van berendezve. (Igazgatója Than Károly egyetemi vegytanár.) A kerti telken szándékoznak építeni az új egyetemet is. Még néhány lépés s elértük azon keresztutat, hol jobbról a széles kerepesi út, balról az elegáns hatvani utca végződnek az országuton. Mi a sarokháznál (mely a nemzeti színház tulajdona s mely helyett nemsokára új ház fog épülni) jobbra fordulunk, de ezuttal csak a második épületig megyünk, mely

Nemzeti színház.

a *nemzeti színház* (v. ö. a 81. l.). A nemzeti múzsá c temploma 1840-ben épült hg. Grassalkovich által ajándékozott telken Zitterbarth Mátyás pesti építész

tervei szerint. Építkezési modora a nagyszerűtől éppen annyira van mint a széptől; látszik rajta, hogy csak hajlékért esengett akkor még a magyar dráma, bármi szerény legyen az. Kivül egyszerű előcsarnok van, mely előtt parányi kertecskében id. Lendvay Márton jeles színészünk éppen nem jeles (horgany öntetű) szobra áll, melynek helyén annakelőtte Katona József még jelesebb költőnk még kevésbé jeles (ugyancsak horgany öntésű) szobra állt. Az épület homlokzatán egy fülkében Megyeri szerényke mellszobra. A színház foyér-ja dóriai oszlopokkal bir, de a mai kor igényeinek meg nem felel; a nézőtér pár év óta kék és fehér színekben van diszítve.

Forduljunk most vissza és menjünk végig a szépen aszfaltozott hatvani utcán. A jobb felé eső első kereszt-utca az új-világ utca; ennek sarkán terjedelmes ódon épületet látunk: az egyetemet, mely azonban csak az orvosi kar egy részét foglalja magába. Vele ferdén szemközt ugyancsak az új-világ utcában létezik most is az „arany sas“, mely vendéglő hajdan a fővárosi társaséletben nagy szerepet játszott. Mi azonban az aszfaltot el nem hagyjuk és nemsokára a szép utczához érünk, mely kereszt-utczácska balra tér be. Sarkán egyfelől a nemzeti kaszinó és Marchal elegans ét-terme, másfelől „a Kamon“, jelenleg a jogászság kedvencz kávéháza, mely a hajdan híres „Fillinger“ helyét pótolja. A szép utcában főtűző izléses kis palota a gróf Győryé és Baumgarten bécsi építész műve. Még néhány lépést teszünk a hatvani utcában, mire a gránátos utca sarkán dísztelenkedő egyemeletes régi posta-épület mellett jobbra befordulunk s azonnal elérjük

a *megyeház* oszlopsoros homlokzatát. Ezen terjedelmes épület nagy termében számos magyar nádor arczképe látható, ugyszintén a Ferencz császáré és „a szövetségesek összejövételét“ ábrázoló történelmi festvény; a két

utóbbi Krafft Pétertől való. Ugyanazon sorban terjed el messzire a VI. Károly uralkodása alatt Martinelli által épített

Károly-kaszárnya, eredetileg rokkantak házának 600' hosszú fő-homlokzata, ama kor ízlése szerint allegorikus alakokkal díszítve. A 12,000 □° területű épületnek négy udvara van. A kapuval szemközt látjuk a még alig kész

új posta- és távirda-épület egyik oldalát. E nagyszerű építményt Szkalnitzky és Koch emelték hatalmas arányok szerint nemes ízlésű renaissance modorban s benne mindenesetre a modern Pest egyik legkiválóbb ékeségét teremttették. A fő-homlokzat sajnos hogy a szűk zsidó utczára szolgál, melynek kitágítása ezért már tervben is van. A postára és távirdára vonatkozó jelképes alakokat Gastell bécsi szobrász készíté pályanyertes mintái nyomán. E palota hátulso része

a szerviták templomával határos, melyet a hozzá csatlakozó s az uri utca felé is szögletet képező zárdával együtt most tetőtől talpig átépítenek, illetőleg már átépítették; az egész megújítását Diescher építész eszközli. Ha a templomot megkerüljük, vagy a posta-épület hosszában a zsidó utczát követjük, az uri utczába érünk, hol balra fordulva csakhamar az ugynevezett párisi ház ötlik szemünkbe, mely a párisi passage-ok mintájára épült Pollák Mihály által (kívül hüvelyknyi vastagságú terméskő-lapokkal van borítva igen czélszerűen és jó hatással) és többnyire czipészboltokkal van tele. Kapuja előtt elmenvén, kiérünk a barátok terére, (az uri utca szűk végződésén itt a kigyó-utcai sarokház lerombolása által fognak már esztendőre segíteni). A tér közepén nyilvános kut áll, igen csinos szobor-csoportozattal. A mint a térre kiérünk, balra a hatvani utca és kerepesi ut végtelen távlatát látjuk, míg előttünk a takarékpénztári épület aranyos

sarok-tornyocskája fénylik és utunkat mutatja. A téren balra

a ferencziek temploma áll, mely 1690-ben épült elég silány izléssel; a torony zavarosan összeállított s ezért kedvezőtlen benyomásu felső része a 60-as évekből való. E templom cryptájában nyugodtak sokáig gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök vértanu-tetemei, mignem most két éve nagy ünnepélyességgel a kerepesi sírkertbe vitettek át, hol számukra méltó mauzoleum készül. (L. „temetők“.) A templommal szemközt elnyúló emeletes és koránsem mutatós épület

a kir. kuria, melyben valamint ma, úgy 1723—1848-ig a hétszemélyes és kir. tábla tartották üléseiket. A barátok templomának folytatását képezi

az egyetemi könyvtár, rozzant, ódon épület, melynek nagy könyves terme 126' hosszú, 43' széles és 26' magas. A könyvtár mintegy 120,000 kötetet számlál, melyek közt számos kézirat, festéses codex és különösen sok hungaricum. A kapu alatt befalazva két római kő és két Mátyás korabeli vörös márványmű töredéke látszik. Az olvasó-terem kényelmi igényeknek nem felel meg. Az egyetemi könyvtárnak különben nem sokára díszes új épületet fognak emelni s a munkálatokat már meg is kezdték; a tervet Szkalnitzky építész készítette. Következik ezután

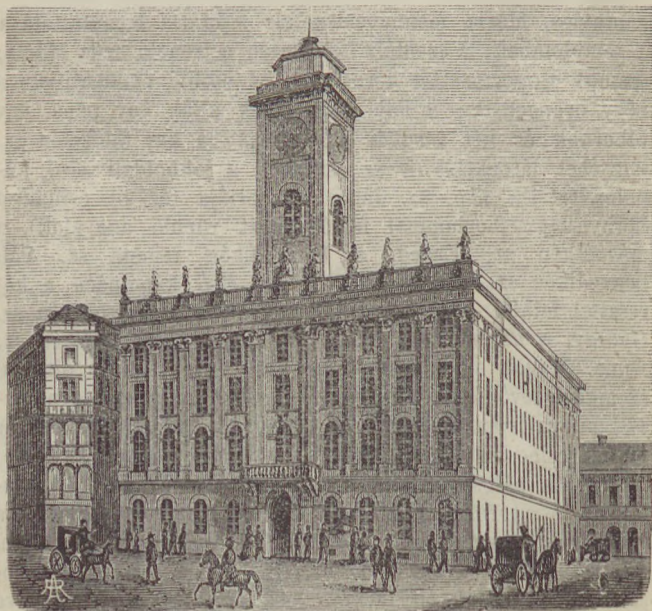
az első hazai takarékpénztár emlékszerű stílusban emelt nagyszertű épülete. Építésze Ybl Miklós. Magassága 12° 4'. Sarokkupolája 17° magas. Valamint összbenyomása igen kedvező, úgy ezen mű részletei közt is sok érdekes akad; van szép udvara, Kahle által Potsdamban horganyból öntött kutja, kapuja, (melynek szép famunkáját Dübel bécsi udv. asztalos készíté), szabadon függő vas-szerkezetű csigalépcsője stb. Az épület költsége a telekkel együtt csak 650,000 frt. volt. Az egyetem utczában tovább haladván, a

gr. Károlyi György palotájához érünk, mely egyszerűen, de jó arányokban épült Koch Henrik által és szép kerttel is bir. A palotával szemben

az egyetem templomát látjuk. Ez sem valami jelentékeny, de mindedig mégis Pest legszebb templomának mondható. Pálosok építették a törökök kiűzetése után 1698-ban; belsejét Bergl János kremsi születésű festő frismész-képekkel díszíté 1776-ban, és pedig a belépti csarnok tetején Mózes az égő bokor előtt térdelve látható, a hajó boltozatának egyes négyszögeiben: szűz Mária fogantatása, Mária mennybemenetele s Mária bemutattatása a templomban; a szentély boltozatán a trónoló szűz Mária, számos csoportozattól környezve; ez utóbbi pendentifjein a négy evangelista; a hajó boltíveinek alján egy pápa, egy bibornok és két püspök ülő alakja; a kar tetőzetén sz. Erzsébet látogatása a sz. szűznél; a jobboldali első kápolna tetején nep. sz. János allegoriája (az öt csillagtól környezett ciboriummal felhők közt röpülő angyalok), a másodikán sz. Egyed, a harmadikén remete sz. Pál, negyedikén sz. András; a baloldali első kápolnáén a kereszttel felhők közt szárnyaló angyalok, a másodikán sz. György, a harmadikén Mater Dolorosa, a negyedikén sz. Anna. Magok az oltárképek olajfestmények, de az oltárral szemközt levő falon minden kápolnában még egy igen csinos angyalcsoport látszik al fresco. A templom-székek és padok csinosan vannak faragva, sőt intarsiákkal ékesítve: készítőjük pálos-szerzetes volt a múlt században. A homlokzat és torony 1857-ben megújított, ugyancsak a templomhoz csatlakozó zárda jobb felé eső része 1872-ben. A zárdában most az egyetem jogi, bölcsészeti és theologiai karai vannak elhelyezve. Az egyetemi szertartásokra szolgáló nagy teremben Mária Terézia királynő és férje szobrai láthatók.

A templom előtt befordulunk a papnövelde utcába, mely a Lipót utcához vezet. Ezen utcában balra épült csak az imént Steindl Imre által

az új városház; izlése góthféle, anyaga nyers téglából és terméskőből; a homlokzat hatalmas profiljai és sokszínűsége által igen hatásos volna, ha a szűk utca miatt egészen érvényre juthatna. Innen visszafordulunk s a Lipót utcából a kis rózsza-térre, innen meg a szűk városház utcán át a városház térre jutunk, melynek építészeti központját

Régi városház.

a régi városház képezi, melyet 1844-ben Kassalik építész fejezett be. Az eredetileg csak kétemeletes

épület, mely egészen szabadon álló négyszöget képez, az akkori viszonyok természete folytán csak 80,000 pfrtba került. A homlokzat párkányát 11 nagy kő-alak koronázza. A tetőn messze tulemelkedő, 138' magas, négyszögü torony felső folyosójáról szép kilátás kínálkozik a főváros kő- és cserép-tömkelegére. A toronyban most tűz-őrség tanyázik, melynek ott távirója is van. A torony bejárata a harmadik emeleten, a fölépesőtől jobbra van. A városház-tér Duna irányt fekvő oldalát hosszú egyemeletes épület képezi:

a kegyesrendiek gymnasiauma, mely a 18. század első feléből származik. Az épület Dunára néző oldala kétemeletes, újabb és zárda gyanánt szolgál. Az udvar közepén mintegy 10 évvel ezelőtt a szerzet kétemeletes iskolai épületet emelt. A kegyesrendiekkel szemközt a kigyó utcza sarkán balra az ifj. Diescher által épített szép Várady-féle bérház áll. A városház térről a pompásan aszfaltozott

váci utczába lépünk, mely az elegans városi élet fő-ütere s Pest tulajdonképeni corsója, mely e rangot mindenestre még sokáig meg fogja tartani az épülő és tervezett új boulevardok befejezése után is. Ezen utcza házainak egy része épen nem nagyvárosias, a boltok azonban igen elegansak s az utcza élet rendkívül eleven és mozgalmas. A hol a váci utcza a kis Kristóf-tér torkolatát érinti, az egyik sarokház első emeletének megtompított szögletén a „nagy Kristóf“ kolosszális alakja tűnik föl, mely a pesti életben már közmondásos jelentőséget nyert. A szemkösti új négyemeletes (Joanovits-féle) ház sarkán, ugyancsak az első emeleten látható az ugynevezett „vastuskó“, mely azelőtt az ugyanott állott régi házikó földszintjén volt alkalmazva s melyhez hasonló monda fűződik mint a bécsi „Stockimeisen“-hez. E sarokház tőszomszédja a Formágyi-féle új bérház, melynek eleje szép

vas oszlopokon nyugszik és nemes izlése által kiválik; építője Unger Emil építész. (A Kristóf-tér végén látjuk épülni azon új utca házait, mely a hajdani „fehér hajó” szálloda helyét foglalja el.) A váci utcán tovább menve, csakhamar a színház-térre érünk, melynek közepe jelenleg alacsony ideiglenes bazár által van elrútítva. Balra hatalmas új épületet látunk, melynek homlokzatáról ugyan az állványok még el nem tűntek, de mely óriási nagysága, a fölhasznált anyagok szépsége s részben az architectura érdeme által is már most igen hatalmas benyomást tesz. Ez a Haas Fülöp híres szőnyeggyáros-czég áru- és bérháza; építette Linzbauer építész; költségei a milliót messze túlhaladják. (Ezen ház s a mögötte álló vigadó közt csak az idén végezték be a vigadó kiegészítő épületét, mely az új ét-termeket s a nagy terem körül futó belső folyosó egy részét tartalmazza.) A mint a térre lépünk, egyenesen előttünk az ugynevezett *háznégyszögöt* látjuk, nevezetesen e házcsoport azon részét, mely a kereskedelmi banké; e házcsoport legrégibb része annak, a mit talán a „modern” Pestnek lehet nevezni. (Építette Hild, csak a József-tér felé nyíló Kovács-féle ház való Maltas-tól.) Jobb felé eső sarkán van Kugler elegáns czukrászdája, a sarok fordulatán túl pedig a Ráth Mór könyvkereskedésének diszes portáléja tűnik föl. Mindkettő mellett elhaladva s a jobb felől integető Erzsébet-sétány zöld ültetvényei által ezuttal még el nem csábítatva, előbb a csinos parkká alakított József-térre fordulunk, melynek közepén gránit talapzaton

József főherczeg-nádor szobra áll, mely a Pest és Buda körül elővülhetlen érdemű férfit a szent István-rend diszruhájába öltözve kolosszális nagyságban ábrázolja. Az ércművet Halbig János müncheni tanár mintázta és állította föl, öntését a müncheni (akkor még királyi) ércöntőde végezte. Leleplezése 1869. ápr. 25-én történt az

egész udvar jelenlétében. Magassága a talapzattal együtt $4\frac{1}{2}$ öl, a hozzá szükségelt ércz 85 mázsát nyom, s a mintegy 40,000 frtra rugó költségek a fővárosi polgárság adakozásaiból lőnek fedezve.

József-szobor.

A szobrot jobb kéz felé hagyva átmegyünk a téren s az éjszagnak irányult nádor utcát követjük a negyedik keresztutczáig, mely fő-ut nevet visel. Itt egy perczre megállapodva balra nézünk s egy pillantást vetünk az idén elkészült kolosszális *Tüköry-házra*, mely a főváros legpompásabb bérházainak egyike és Hauszmann építész műve. Utunk irányát azonban ezért el nem hagyván, csakhamar a

Széchenyi-sétányra érünk, melyet gróf Széchenyi István 1846-ban undok mocsár helyén alapított; az első fát maga a grófnő ültette. A sétány közepén jó vendéglő van. Az ültetvényen túl az 1786-ban József császár által épített óriási terjedelmű

új-épület egyik oldala (két szárnypavillon s a közjök eső courtine) terjed. E nagy sárga kaszánya több tágas udvart foglal magában, a legnagyobbak tériméje 9480 m^2 , tehát 568 m^2 -el nagyobb az Erzsébet-térnél. Az új-épület tömegei, melyek a Lipótvárosnak észak felé szükségelt természetes kiterjeszkedését gátolják, le fognak romboltatni és egészen új városrész fog helyökbe lépni. Ez iránt az alkudozások már folyamatban vannak.

Most a sétány innenső oldalán végig megyünk az utolsó keresztutczáig (három korona utca). Itt egy perczre megállapodunk, hogy a balra nyuló hold utczában szemlünkbe ötlő, keskeny homlokzatu Strelisky-háznak szenteljünk egy futó pillantást; e jó stylű épület Freund építész műve, a felső emelet freskói Lotz Károlytól valók s a photographiára vonatkoznak. Mi azonban jobbra a három korona utczába fordulunk, mely csakhamar a

Lipót-templomhoz vezet. Ezen hatalmas arányokban tervezett kupolás építményhez az 1849-ben összelödzött régi kis lipótvárosi templom helyén 1851-ben fogtak Hild József építész tervei szerint, kinek halála után a munkálatok vezetését Ybl vette át, ki a terven is jelentékenyen változtatott. Hild kupolája csak $9^0 2'$ átmérőjű volt, Ybl-é pedig $11^0 3'$ lesz és négy kápolna közé esik, mi által szilárdsága tetemesen nyer. A kupola csúcsa $300'$ -nyira lesz a kövezet fölött. Az építés pénzhányból csak igen lassan foly, sőt 1868-ban a kupolának már egészen elkészült köralakú alapfala is összedült, hihetőleg az (egyrészt ajándékul nyert) építési anyag egyenlőtlen voltának következtében, mire aztán a munka darab időre egészen megakadt. Legújabbban

ismét hozzáfogtak és miután évenkénti 80,000 forintot sikerült számára biztosítani, most remélhető, hogy 10 év múlva a székesegyház be lesz végezve. Hogy az építkezési alaprészt jövedelemmel gyarapíttassék, két évvel ezelőtt hosszán elnyúló boltos bazárt raktak a templom köré, melyet az építés bevégeztével hihetőleg ismét le fognak rombolni.

Lipót-templom (Hild szerint).

A templom igen szép lakházakkal van környezve, melyek közül a baloldali (Friedmann-féle) sarokház különösen föltűnik kevésbé izléses, mint bizarr velencei-forma modora által; építője Pichler építőmester volt. A vele

szemközti „vademberhez“ czimzett régibb kétemeletes ház Hild műve és igen jó arányokat mutat. Itten bekenyárodván, a templomtéren végig megyünk s kiérünk a hatalmas

váci-utrá, mely félév óta párisi mintájú nagyszerű boulevarddá van alakítva, minővé még ez év folytán a kerepesi és országutakat is át fogják változtatni. E pompás távlatot nyújtó közut két házsora azonban mindeddig nincs egészen a modern kor izlésének színvonalára emelve s bár az új nagy házak rajta egymásután emelkednek, mégis maradt eddig földszintes rozszant viskó is elég. Az út tulsó oldalán sárgás színű hatalmas új sarokház tűnik leginkább szemünkbe; ez az ugynevezett „ipar-udvar“, melyet Freistädter birtokos építtetett Kallina építész által; a felső emelet freskói Lotz Károlytól valók. Jobbra fordulva, a templom hátsó köröndje mögött haladunk tovább a sima aszfalton. A mint a második bérház kapujához érünk, álljunk meg s nézzünk a tulsó oldalra. A mi ház ott áll, az mind el fog pusztulni onnan, mert éppen ott fog kezdődni a pompás

sugárut. E gyönyörű közlekedési ér a váci utról egyenes vonalban fog vezetni a városligetben éppen most furt artézi kutig; a váci uttal 45 foknyi szögletet képez, hossza $1200^0 = 1$ angol mértföld; szélessége az octogonig 18^0 , (az octogon egy pompás nyolcszögű tér lesz, melyen a sugárut a nagy körutat szelni fogja), innen a körtérig (a körtér egy másik kör alakú szabad tér lesz a sugárut folyamában) s ettől tovább a városligetig 24^0 . A sugárut építkezéseit illetőleg eddigi tudomásunk ennyiből áll: a váci-uti két saroképület, melyek egyikének telke igen hegyes, a másiké igen tompa szögletet képez, két nagyarányú magánház lesz, a tompa szögletűn Stein kereskedő fog építeni, a hegyes szögletű iránt az alkudozások még folynak. Mindkét épületnek gipsz-mintá-

zata (Ybl eszméi szerint) a bécsi közkiállításon látható, részleteik azonban természetesen még nincsenek megmászhatatlanul megállapítva. Az octogonig aztán csupa 4- és 3-emeletű ház következik, melyek közül hét már most is közel áll a bevégzéshez, sőt egyrészt tető alatt van s 1874-diki augusztusban lakható lesz. Ezen házak terveit Ybl és Unger építészek készítették, kivitelöket az utóbbi vezeti. Magát az octogont négy nagy 3-emeletes épület fogja képezni, melyek mindegyike hatalmas 4-emeletes risalittal birand. Terveik Szkalnitzky tanártól valók s gipsz-mintázatuk jelenleg szintén a bécsi közkiállításon van; ezek már véglegesen meg vannak állapítva. Az octogontól kezdve 3- és 2-emeletű házak fognak következni egész a körtérig, melyet 8 szép nyaraló fog képezni. Az egész körtér (ideális) mintázata szintén a közkiállításon szerepel. A körtértől a városligetig a sugárutat két oldalt szép vasrácsoszatok fogják beszegni, melyek mögött öt-öt öhyire kezdődnek csak az épületek, és pedig kertecskékkel környezett csinos nyaralók. Az ut városligeti végén négy ily nyaraló már készen is áll és pedig (kifelé számítva) jobbra az utolsóelőtti Kolbenheyer, az utolsó Wéber Antal, balra az utolsóelőtti Unger s az utolsó Gnauth stuttgarti tanár műve; ezen utóbbit eddig bizvást legszebbnek mondhatjuk. E négy nyárilak mintázata hasonlóképen Bécsben látható¹⁾. A sugárut létesítésének összes munkálatait a „municipalis bank“ vállalta el, mely e célból külön „sugárutí építő társulatot“ léptetett életbe. Eredetileg az egész műnek 5 év lefolyta után készen kell vala állnia, azonban a közbejött pénzügyi katasztrófa következtében e határidő aligha lesz szigorúan megtartható. (A

¹⁾ Mellesleg megjegyezhetjük, hogy az összes mintázatot Marhenke V. pesti szobrász készítette Punczmann építész főügyelete alatt.

kit e munkálatok folyama érdekel, az a váczi-utra torkoló könyök-utczán menjen végig, mely egyenesen a sugárut megkezdett részéhez vezet.)

Ha sétánkat a váczi uton jobbra folytatjuk, a Deák Ferencz-térre érünk, mely az idén a boulevardizáló munkálatok által tökéletesen átalakult. E téren látjuk balra a 4-emeletes Gyertyánffy- s a 2-emeletes Orczy-ház között a király utca szűk elejét s az utóbbi ház mentében a széles országutat. A Deák-téren áll a

protestansok temploma, mely 1799—1811-ig épült Koburg herczeg által ajándékozott telken. Az oltárkép Rafael transfigurációjának jó másolata, melyet a kempteni Lochbihler festett 1812-ben. Innen az eleintén szűk,

Izraelita-templom.

de annál lármásabb király-utczába fordulunk, mely az egész Terézvároson keresztül a városligeti fasorig húzódik.

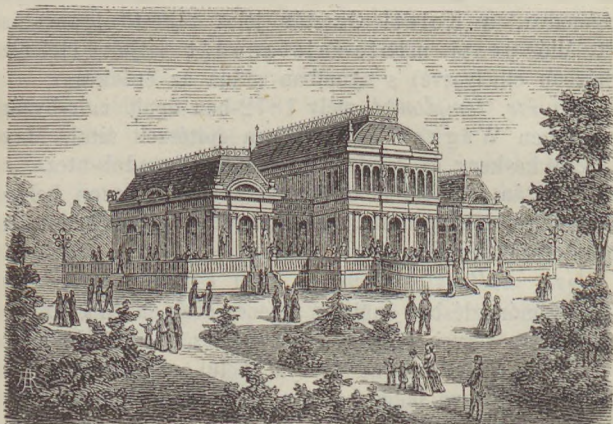
Pár házzal odább balra nagy házat látunk épülőben: a Dobler-féle bazárt, mely a két-szerecsen utczába is átnyulik és Freund építész műve. A jobboldali járdán haladjunk az első haránt-utczáig (Rombach-utca), melyen végigmenve, a Keleti Gusztáv jeles tájfestő igazgatása alatt álló pesti minta-rajztanodát látjuk (jelenleg bérházban elhelyezve) s nyomban utána az érdekes

új izr. templomot, mely 1872-ben épült mór-byzán-czi izlésben Wágner és Kallina építészek által. Maga az utca keskeny és ronda, s ilyen a háromdob-utca is, melybe aztán jobbfelé befordulunk, kiérendők azon helyre, hol a széles dohány-utca az országuttal egyesül. A dohány-utca elején áll az

izr. kultusztemplom; e szép sokszínű nyerstégla-építmény mór izlésben épült az ötvenes évek elején Förster bécsi építész tervei szerint s két többszögű, kerek kupolával fődött, 138' magas tornya, belül pedig öntött vas oszlopokon nyugvó hölgy-karzata van. Ezen épületet megtekintvén forduljunk vissza s menjünk végig egyenest az országuton s a Deák-téren át a 8912 □^o terjedelmű, szép négyszögletes

Erzsébet-sétányra, mely az idén részint átalakított, részint át fog alakíttatni. E tér közepén azelőtt az ideiglenes német színház éktelenkedett, melynek helyét most a gyapjuutcai német részvény-színház pótolja. A sétány keleti oldalán az 1872-ben megkezdett s már 1873-ban bevégzett *szép új kioszk* áll, melyet Hauszmann és Halitzky építettek. A mellette levő régibb kioszkot el fogják mozdítani. Az új kioszk elé még 1873 folytán két szép szökőkutat szándékoznak állítani, ércöntetű alakokkal. A sétány növényzete igen csinos és legujabban a virág-tenyésztésre is több gond van fordítva. Megemlítendő itt azon szerfűlött erős illat, mely májusban és júniusban az egész Lipótváros utczáit betölti s az ide-

gen orrát különösen megkapja; ezen illatot egy pár csehl olajfa (*Elaeagnus angustifolia*) szórja, mely ez időtájt a sétányon teljes virágában áll.

Erzsébet-téri új kioszk.

Az Erzsébet-tér éjszakkéleti sarkán elhagyjuk a sétányt és a fürdő utcán át egyenest lemegyünk a Ferencz József-térre, melyről pár órával előbb körsétánkra indultunk.

IV. SZAKASZ.

KIVÁLÓ NEVEZETESSÉGEK.

ALL INFORMATION CONTAINED
HEREIN IS UNCLASSIFIED

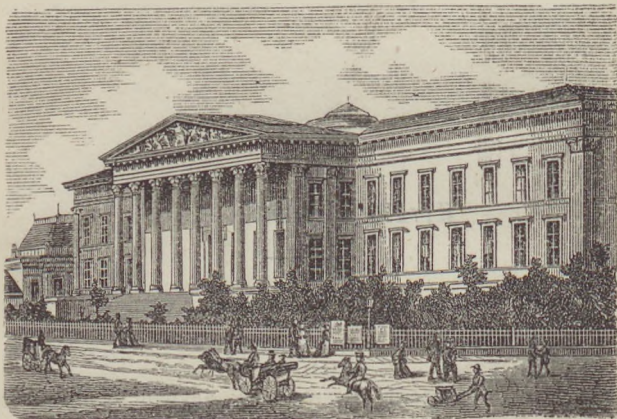
Kiváló nevezetességek.

I. A nemzeti muzeum.

, (Országut.)

Ezen nagyszerű és egynémely ágában a művelt külföld figyelmére is kiválólag érdemes intézet József főherceg-nádor nagylelkű kezdeményezésének gyümölcse, mint ki az 1807-i országgyűlésen azon tervvel lépett föl, hogy a gróf Széchenyi Ferencz által 1802-ben az országnak adományozott könyv-, régiség- és éremtár általános múzeumná bővítettessék ki. E terv az országgyűlés tetszésével találkozván, csakhamar határozatba ment, hogy az adó minden forintjától egy garas a múzeumra legyen fordítandó. A gyűjtemények erre rövid időn Grassalkovics hg., Szapáry gróf s a nádor ajándékai által gyarapodtak s 1813-ban gr. Batthyány Antal a múzeumnak terjedelmes telket adományozott az országuton: ugyanazt, melyen az intézet mai napság áll. Több szerencsés vétel is következett időnkint, ily uton szereztetvén meg a Kitaibel tanár híres fűvészeti gyűjteménye, Jankovich Miklós értékes gyűjteményei (120,000 frton), Veszlerle és Kiss Ferencz éremgyűjteményei s más cgyebek. Gr. Illésházy István 1835-ben

gazdag könyvtárával, Pyrker László egri érsek 102 kitűnő festményrel gazdagította a múzeum kincseit stb. stb.

A nemzeti múzeum.

A mostani épület, melyet Pollák Mihály pesti építész a negyvenes években emelt, két udvaru hatalmas négyszögöt képez, 570° hosszú, 37° széles és $12\frac{1}{2}^{\circ}$ magas. Homlokzatán széles lépcsőzet fölött nyolcz kolosszális, korinthy rendű, hornyolatos oszlopot látunk; az ezeken nyugvó háromszögű ormó falát hét alakból álló nagy dombormű (ajándékokat osztó Pannonia) díszíti, melyet Monti mintázott és Förster horganyból öntött. A nagy lépcsőzetről, a főajtón áthaladva, fehér márvány lépcsőn a díszterembe jutunk, melyben most a fölsőház tartja üléseit, azelőtt pedig hangversenyeket s egyéb köz-ünnepélyeket szoktak tartani. Ezen teremhez körönd-alaku kupolás „pantheon” fűződik, melyben valamikor híres magyarok szobrai fogják helyüket lelni, most pedig néhány nemrég

szerzett nagy gipsz-öntvény áll. A lépcsőházat nemsokára frismész-festmények fogják díszíteni, melyeknek kivitele Lotz Károly és Than Mór, a geniális Rahl Károly e derék tanítványainak csetjére van bízva, kik a kartonokat már jobbadán el is készítették.

Ezek szerint a tetőn következő allegoricus ábrázolatok lesznek láthatók: I. a képzelet; II. az észlelő szemlélés; III. a hagyomány; IV. az ihletettség; V. a szép iránt való lelkesedés; VI. (a II. és III.-nak megfelelőleg) az összes tudományok, közepén a bölcsészet, az igazságra és önismeretre támaszkodva, balról az exact, jobbról az elméleti tudományok; VII. (a IV. és V.-nek megfelelőleg) az összes művészetek, közepén a költészet, a gráciáktól környezve, balról a képző, jobbról az előadó művészetek.

A tető alatt a négy fal hosszfestményekkel lesz szegélyezve, melyek következő 12 darabra oszlanak: I. Ázsia kitárja kapuit, melyekből Attila kivonul. II. A volgaparti magyarokat a táltos Attila nyugati birodalmának elfoglalására lelkesíti; kivándorlás; vérrel pecsételt szerződés; Zalán futása; rómaiak leverése; Árpád a trónon; áldomás a Duna partjain. III. A kereszténység hirdetése. IV. Géza vezér a béke műveit terjeszti. V. Sz. István keresztelése. VI. Sz. István keresztény iskolákat alapít, mellette Walter atya és neje Sarolta. VII. A pogányság végső leveretése; a bányászat és pénzverés behozatala I. Béla által. VIII. Sz. László a kereszties hadak fővezére lesz; Könyves Kálmán a boszorkányok elégetését eltiltja; III. Béla az írásheli folyamodást hozza be; IV. Béla visszatér elpusztított országába; nagy Lajos idegen követeket fogad, közelében Kolozsvári Márton szobrász sz. László szobrának mintájával; Hunyady János pápai kereszttel díszítetik; Mátyás király tudósai körében; Pázmán Péter egy protestans pappal vitában; Bethlen Gábor, Bocskay, Lorántfy Zsuzsánna. IX. Mária Terézia az urbariumot a mágnások-

kal elfogadtatja, az egyetem átalakítására vonatkozó iratot a primásnak átnyújtja. X. József nádor a múzeumot megalapítja; Pyrker érsek a képtárt ajándékozza; Széchenyi Ferencz bőkezűsége; Horváth István első custos. XI. (az ajtó fölött) Pannónia megkoszoruzza a tudomány és művészet geniusait. XII. A magyar szellemi fejlődés utolsó bevégezett korszaka; középen Széchenyi István, balról az utolsó mozgalmas idők áldozatai, jobbról Kossuth a nép felszabadítását kihirdeti.

Az egyik oldalfalon 3 jelképes festmény lesz: I. a béke s anyagi jólét; II. a műveltség diadala; III. a szellemi és erkölcsi jólét.

A másik oldalfal 2 jelképes ábrázolatot nyer: I. a jövőbe vetett hit; II. a lelkesedés és honszeretet.

A tető s a 3 első hosszfestmény Lotz Károly, a többiek Than Mór művei.

A kivitel határideje eddig, bár a rajzok már elfogadtattak, meghatározva még nincsen.

A múzeum jelenlegi igazgatója Pulszky Ferencz, ki alatt a nagy intézet máris igen öröndetesen fejlődött és fog fejlődni tovább is.

A gyűjtemények következő osztályokból állanak:

- a) képtár,
- b) néprajzi gyűjtemény,
- c) könyvtár,
- d) természetiek tára, és
- e) régiségtár.

Ezen osztályok az 1873-i május 1-ről kelt beosztás szerint következő napokon nyílnak meg a nagy közönségnek:

Hétfőn, szerdán és pénteken délelőtt 9—1 óráig: képtár.

Ugyanazon napokon délután 3—6 óráig: régiségtár.

Kedden, csütörtökön és szombaton délelőtti 9—1-ig: természetiek tára és néprajzi tár.

Ugyanazon napokon délután 3—6 óráig: ásványtár.

Vasárnap fölváltva majd az egyik, majd a másik osztály, és pedig csak 9—1 óráig.

Az idegen azonban, kinek ideje a rendes órákat bevégni nem engedi, csekély borraavalóért minden osztályt tetszése szerint megnézheti.

Az egyes osztályok tartalmának felsorolása ez idő szerint némi nehézségekkel jár, minthogy a gyűjtemények gyors növekvése s az evvel összefüggő térszükség úgy a lajstromozást, mint a rendezést is gyakran fölforgatják. A következőkben, ezen hátrányokkal lehetőleg számolva, mégis igyekszünk az olvasót legalább a fődolgokra nézve tájékoztatni.

1. Képtár.

A második emeleten balra. Fölmenet a két udvar közötti átjáróban.

Képtárőr: Ligeti Antal tájfestő, kinek új képsorozatát (30 kr.) ajánljuk azoknak, kik a 'következendő' utmutatással netalán be nem érnék.

A képtár legkiválóbb vagy bármely okból figyelemre érdemes művei ezek:

Belépti folyosó. Szobrász-művek. — Ezek mind fölirattal vannak ellátva. Köztük Izsó Miklóstól: „magyar pásztor“ és Egressy Gábor, Zrinyi a költő és Pákh Albert mellszobrai; Engel Józseftől: Pázmán Péter és Mária Terézia mellszobrai; Gasser Jánostól: id. Markó Károly mellszobra; Ferenczy első magyar szobrászunktól: a (még Canova iskolájából való) „görög leány“; végre egy Canova iskolájából való Merkur-fő.

I. terem. Történelmi arcképek. — 1. Brocky, Mészáros Lázár 1848-diki magyar hadügyér arcképe.

2. Brocky, Kmety tábornok arczképe. 4. Einsle, Pyrker érsek arczképe. 15. Ismeretlen, Mátyás király arczképe. 26. Ismeretlen, gróf Gvadányi tábornok és költő arczképe. 27. Borsos, hg. Eszterházy Pál arczképe. 30. Ismeretlen, az ifjú Rákóczy Ferencz arczképe. 31. Függer, Bacsányi János költő arczképe. 44. Krafft, Károly főherczeg arczképe. 45. Richter, II. Rákóczy Ferencz arczképe. 46. Richter, hessen-darmstadti Amália herczegnő, II. Rákóczy Ferencz nejének arczképe. 47. Ismeretlen, Nagy Lajos király leánya, Mária. 50. Donát, Kazinczy Ferencz arczképe.

II. terem. Magyar festők. — 1. Thán, szent Caecilia. 2. Zichy, az anya fájdalma holt gyermeke fölött. 3. Zichy, keresztről levétel. 4. Kupeczky, a festő saját arczképe. 5. Haan, IX. Pius pápa arczképe. 8. Krafft, I. Ferencz császár koronáztatása 1792-ben. 9. Madarász, Zrinyi Ilona Munkács várában bírái előtt. 10. Thán, Medor és Angelika, Ariosto „örjöngő Roland“-ja szerint. 11. Wéber, nyugvó oroszánok. 12. Székely, II. Lajos tetemeinek megtalálása a mohácsi vész után 1526-ban. 13. Székely, az egri nők városukat a törökök ellen védelmezik. 14. Krafft, Zrinyi Miklós utolsó kitörése Sziget várából. 15. Barabás, a menyasszony megérkezte. 16. Canzi, szüreti ünnepély. 17. Borsos, arczkép. 18. Piloty (müncheni), Nero Róma égését szemléli, (gróf Pálffy János ajándoka). 19. Schaffer, Mátyás király történelmi régiségei. 20. Marastoni, görög nő. 21. Szamossy, madonna. 22. Haan, gyertyafény mellett olvasó férfi. 23. Marastoni, szerzetes. 24. Tikos, szoptató anya. 25. Székely, a törökök által üldözött Dobozi Mihály nejét saját kércelmére megöli. 26. Brocky, nyugvó Psyche. 27. Brocky, kánai menyegző. 28. Brocky, Amor és Psyche. 29. Wágner, Dugovics Titus a török zászlótartóval együtt leugrik Nándor faláról. 30. Thán,

a Nap szerelmei Délibákkal. 31. Székely, mohácsi csata. 32. Thán, a törökök Szolnok alatt elfogják Pekryt és Nyáryt. 33. Madarász, a lefejezett Hunyady Lászlót anyja Szilágyi Erzsébet és arája Gara Mária siratják. 34. Heinrich, régész. 35. Haan, Léda. 36. Kovács, olasz nő. 37. Madarász, Zrinyi Péter és Frangepán Kristóf bécsujhelyi börtönükben kivégeztetésök előtt sakoznak. 38. Thán, Imre király lázadó öcsését saját táborában elfogja (1204). 39. Orlay, Zách Felicián, leánya Klára becsületeért boszut állandó, I. Károly királyt meg akarja gyilkolni (1330). 40. Thán, jelenet Madách Imre „az ember tragédiája” című művéből. 41. Molnár, Dezső föláldozza magát Róbert Károly királyért. 42. Thán, njonczozási jelenet. 43. Benczur, Hunyady László bucsuja. 44. Molnár, Ábrahám kivándorlása. 45. Mányoky, arczkép. 46. Mányoky, arczkép. 47. Kupeczky, arczkép. 48. Barabás, vándorló oláh család. 49. Kiss, Pethes János bucsuzása leányától. 50. Teleki Blanka grófnő, Tomyris szittyá királynő mint Cyrus legyőzője (Rubens után).

III. terem. Markó-terem. — Id. Markó Károlytól valók a következő képek: 1. Ábrahám megvendégeli a három angyalt, 2. Diána vadászaton, 3. Tóbiás az angyallal, 4. alakítás Pyrker „a szent hajdan gyöngyei” című művéhez, 6. Eurydice halála, 7. Krisztus halála, 9. Acqua nera Róma mellett, 11. Ruth és Boáz, 14. olasz erdős tájkép, 15. Jákob és Ézsau, 17. olasz aratási tájkép, 18. a nemi-i tó, 19. olasz erdei részlet, 24. Ariadne Naxos szigeten, 25. Krisztus keresztelése, 28. Diána és Endymion, 34. tengeri tájkép, 36. olasz aratási tájkép, 38. Krisztus útja Emausba, 39. fürdő-nymphák, 40. Tivoli, 41. római mezőség, 49. genrekép; ezeken kívül néhány jelentéktelen kezdőműve. Itt vannak továbbá: 10. Ligeti, Dévény vár romjai, 12. ifj. Markó Károly, Salva-

tor Rosa az Apenninben tanulmányozva. 13. Brodszky, Saskó vára. 16. ifj. Markó Károly, eszményi tájkép. 29. Szilassy, Dryope és Apollo átváltozása. 21. Keleti, őserdő szarvasokkal. 22. Komlóssy, bakonyi részlet. 23. Ugyanaz, részlet a thüringi hegységből. 26. ifj. Markó Károly, erdei tájkép. 27. Schäffer, csendélet. 29. ifj. Markó Károly, esti tájkép. 30. Markó Katalin, eszményi tájkép. 31. Markó Ferencz, eszményi tájkép. 35. Munkácsy, zivataros tájkép. 37. Ligeti, Palermo tája. 47. Orient, tájkép. 48. Ugyanaz, tájkép. 51. Sterio, magyar konyha (vizfestmény). 54. Marastoni, dombormű utánzata.

Az állványokon: 55. Weber, juhnyáj esőben. 56. Wenglein, tájkép. 57. Kubinsky, tájkép. 58. Fischenhuse, északi tenger Kuxhaven mellett. 59. Schleich, tájkép. 60. Hansch, havasi tájkép. 61. Kappis, rajna-melléki szüret. 62. Closs, részlet a Hadrián villájából Róma mellett. 63. Billet, normann konyha. 64. Keleti, a száműzött parkja. 65. Voltz, állatcsoport. 66. Hartmann, őszi tájkép.

IV. terem. Olasz iskolák. — 1. Gentile Bellini, Cornaro Katalin, Cyprus királynőjének arczképe. 2. Cima da Conegliano, madonna. 3. Palma giovine, jelenet Krisztus temetése előtt. 6. Bonifazio Veneziano, szent család. 7. Palma vecchio, szent család sz. Katalinnal és sz. Ferenczczel. 8. Másolat Giorgione sybillája után. 9. Pinturicchio, madonna. 10. Bonif. Veneziano, Krisztus a kereszttel. 11. Paolo Veronese, allegorikus kép. 12. Vinc. Catena, szent család. 13. Padovanino, Vénus és Minerva Amor szemeit bekötözik. 14. Bassano, három szent király. 15. Palma vecchio, arczkép. 16. Paolo Veronese, Giustiniani velencei hadvezér arczképe. 17. Palma giov., Krisztus holtteste, két angyaltól emelve. 19. Tiepolo, Mária dics-

körben. 20. Pier da Cosimo, szűz Mária a gyermekkel és sz. Katalinnal. 21. Annib. Caracci, férfi arczképe. 22. Tintoretto, hasonlóképen. 23. Battoni, Dávid Góliáth fejével. 24. Tintoretto, arczkép. 25. Tizián (?), ifju apáca. 26. Régi másolata Tizián sz. Magdolnájának. 27. Ismeretlen, arczkép. 28. Velencei iskola, a hitetlen Tamás. 29. Bern. Strozzi, ájtatoskodó nő. 30. Raphael iskolája, szent család. 31. Giorgione, két vak egymást vezeti. 32. Régi másolat Tizián után, szűz Mária a gyermekkel és sz. Magdolnával. 33. Lor. Lotto, arczkép. 34. Carlo Dolce, Krisztus megáldja a kenyeret és bort. 35. Gian Bellini, Barbarigo doge arczképe. 36. Morone, arczkép. 37. Schiavone, madonna. 38. Franceschini, Mózes megtalálása. 39. Pordenone, sz. Máté. 40. Ugyanaz. sz. János. 41. Ugyanaz, páduai sz. Antal. 42. Padovanino, Artemisia. 43. Bonif. Veneziano, sz. család sz. Rózával. 44. Másolat id. Palma után, sz. Katalin. 45. Murillo, páduai sz. Antal ifju éveiben. 48. Giulio Romano, tanulmányfő. 49. Santa Croce, sz. József és ker. sz. János. 53. Parmigianino, Krisztus és sz. János. 54. Guercino, sz. Sebestyén. 55. Bagnacavallo, sz. család. 56. Garofalo, madonna. 57. Piazzetta, sz. Peregrin. 59. Palma vecchio, a festő leánya. 60. Paris Bordone, sz. Rozália. 61. Santa Croce, sz. Justina. 62. Tiepolo, istenatyja. 64. Pordenone, sz. Márk. 65. Ugyanaz, sz. Lukács. 66. Ugyanaz, sz. Bernát. 68. Lod. Caracci, almát tartó ifju. 69. Velencei isk., a megváltó. 70. Padovanino, arczkép. 71. Lombard isk., Krisztusfej. 72. Basaiti, arczkép. 73. Angiolo Bronzino, Venus és Amor. 74. Lombard isk., madonna. 76. Pietro Belotti, az élet fonalát elmetező párka. 77. Velencei isk., eszményi női fő. 80. Tizian, gyászoló istenanya (bevégezetlen). 81. Guercino, sz. Péter. 82 és

83. Claude Lorrain, tájképek. 84. Lor. Lotto, két női fő. 85. Guido Reni, csoport a kereszt alján. 86. Polidoro Lanzani, szent család szent Rózával. 87. Amalteo Pomponio, sz. Pál.

V. terem. Különféle iskolák és korok. — A falakon: 1. Memling, keresztre feszítés. 4. Rubens iskolája, arczkép. 5. Cranach, sz. Katalin eljegyzése, sz. Borbála, Margit és Rozáliával. 6. Lucas von Leyden, Lucretia. 7. Elzheimer, Ceres egy vén asszony korsajából iszik. 8. ifj. Holbein János, ifju hölgy arczképe. 10. Breughel, iddogáló férfi és nő. 11. Hamilton, holt zerge. 12. és 13. Geldrop, mellképek. 14. Németalf. isk., arczkép. 15. Ismeretlen, II. Lajos és Anna nővére, Csehország királynéja. 16. Cranach, sz. Mária gyermekét szülővel kínálva. 17. Ugyanaz, Herodias. 18. Amberger, arczkép. 19. Cranach isk., Judith. 20. Ismeretlen, IX. Károly francia király. 22. Heemskerck, Krisztus Pilátus előtt. 23. Ismeretlen, Calvin arczképe. 24. Ismeretlen, II. Fülöp spanyol király. 27. Ismeretlen, V. Károly császár. 28. Cranach, aggastyán és ifju. 30. Id. Porbus, kereszteleés. 31. Ugyanaz, ajtatostkodó család. 32. és 33. Cranach, aggastyán és leány. 34. De Moor, Mária angol királynő. 35. Quesnel, zenélő hölgy. 36. Ifj. Holbein János, női arczkép. 38. Van Dyk, szerzetes arczképe. 39. O-spanyol isk., a szenvedélyek. 46. Carpioni, vizáradás. 47. Farinati, Krisztus a kenyérrel és halakkal csodát tesz. 49. Bassano, Paolo Veronese arczképe. 50. Carpaccio, két férfi. 52. Albani, nymphea és faun. 53. Velencei isk., női arczkép. 55. Luca Giordano, a kis vértanuk halála. 57. Tizian isk., Krisztus és a samaritánus nő. 58. Id. Lampi, Cupido. 59. Tizian isk., Madonna gyermekével és sz. Ferenczcel. 60. Lazarini, József Faraó király álmát magyarázza. 62. Velencei isk., István

magyar herczeg, II. Endre király és Beatrix fia. 65. Régi másolat Guido Reni megváltójáról. 67. Luca Giordano, Herkules és Minotaurus. 69. Brandel, Áron, Moldva hercege. 71. Velenczei isk., Thomasina Maurocona, V. István királyunk özvegye és fiacskája, a későbbi III. Endre király. 72. Lampi, női mellkép. 73. Van Hoeck, sz. család. 75. Palma vecchio, könyves hölgy. 76. Raphael Mengs (?), másolata Raphael Madonna della Sedia-jának. 77. Cima da Conegliano, Madonna a gyermekkel sz. József és Katalin társaságában. 79. Letterini, Krisztus és a farizeus. 80. Ugyanaz, Krisztus és sz. Péter. 81. Brusasorci, sz. Mihály. 82. Appiani, sz. János. 84. Carpioni, Leander hulláját nyμφhák viszik. 85. Ugyanaz, bacchanál. 86. Strozzi, a szent szűz üdvözlete. 88. Carlo Maratta, madonna. 91. Tiepolo, sz. Jeromos halála. 92. Másolat Correggio női arczképe után. 93. Salviati, sz. Bernát inti nővérét. 94. Ugyanaz, sz. Bernát IV. Jenő pápa előtt. 96. Cerquozzi, népesoport. 98. Ismeretlen, I. Ferdinánd császár arczképe. 99. Le Sueur, Mózes a zsidókat keresztülvzeti a vörös tengeren. 100. Rugendas, 17-ik századbeli lándzsások. 101. és 102. Schinnagel, tájképek. 103. Id. Van der Meer, kalózok egy tengeri város kapui előtt. 104. Dufresnoy, Dávid és Góliáth. 106. Svanevelt, esti tájkép. 107. Rosa di Tivoli, kecskék és tehenek. 108. Ugyanaz, kecskék. 109. Van der Burg, tengerparti romok. 110, 111. és 112. Querfurt, tájképek. 113. Spranger, sz. Katalin. 114. és 115. Saftleven, gyermek-arczképek. 116. és 117. Brackenburch, étkező társaság. 118. Bamboccio, tájkép. 119. Van der Kabel, csendélet. 120. Van der Helst, virágok. 122. és 123. másolatok Teniers után. 124. Wouvermans, tájkép utazókkal. 125. Ugyanaz, kovácsműhely. 127. Hondecoeter, kakas és tyúk. 128.

Rubens isk., katonák és fehérnép. 130. Liotard, Silenus gyermekekkel (dombormű-utánzás). 132. Krakker, vén koldusnő. 134. Brouwer, két víg férfi. 135. és 136. Schütz Ker., templom belseje. 137, 138, 139, 140. Grimmer, a négy évszak. 141. Van Goyen, tengeri tájkép. 142. és 143. Savery, tájképek. 144. Breenberg, Cephalus és Procris. 145. Van Aelst, csendélet. 146. Bourguignon, lovas ütközet. 147. Van der Kabel, szárnyas állatok. 148. Tempesta, tengeri vihar. 154. Nürnbergi isk., sz. Kristóf élete. 155. Ugyanaz, sz. Mátyás élete. 156. Wohlgemuth isk., a vétkes nő Krisztus előtt. 159. Ó-német isk., Krisztus sirbatétele. 160. Ugyanaz, sz. Katalin eljegyzése. 162. Németalf. isk., Krisztus Márhánál. 163. Cignaroli, Cato halála. 164. Ugyanaz, Socrates halála. 166. Tiepolo, Krisztus vesszőztatése. 168. Metz Gertrud, gyümölcs. 169. Ugyanaz, virágcsokor. 170. és 171. Till, szárnyas állatok. 172. Honthorst, menekülés Egyiptomba. 174. Németalf. isk., sz. Péter börtönben. 175. Ismeretlen, Ziska husszita vezér arczképe. 176. Schwarz Ker., Krisztus vesszőztatése.

Az állványokon: 1. Barabás, a budapesti lánczhid alapkövének letétele. 3. Greguss János, ebéd után. 4. Marastoni, velencei vízhordónók. 6. Brocky, tanulmányfő. 7. Haan, másolat Tizian után. 8. Weber, V. Ferdinánd koronázása. 9. id. Markó Károly, Páris ítélete. 10. Rauch, Lauterbrunn. 11. Ugyanaz, Ischia sziget. 12. Raffalt, tájkép. 14. Van Os, tájkép állatokkal. 15. Van Haanen, téli tájkép. 19. Hansch, tájkép. 20. Verboekhoven, tengeri tájkép. 22. Molteni, genrekép. 23. Van Haanen, éjjeli kép. 26. és 27. Kleyn, részletek a Schelde mellől. 30. Alt Rudolf, részlet Velenczéből. 31. Alt Jakab, Castellamare. 32. Ranftl, kolduló árva. 33. Kleyn, Scheveningen. 35. Ender,

genre kép. 36. Schiavone, Raphael és Fornarina. 38. Marohn, szerelemvallás. 40. Hayez, Beatrice di Tenda utolsó perczei. 41. Bisi, a milanói sz. Ambrus templomából. 42. Amerling, tanulmányfő. 44. Meyerheim W., tengeri tájkép. 46. Greuze, tanulmányfő. 47. Delfosse, családi jelenet. 48. Ranftl, takarmánygyűjtő nő. 49. Verboekhoven, tájkép állatokkal.

VI. terem. Különféle iskolák. — 1. Marieschi, a meggyilkolt Candiani doge. 2. Ugyanaz, Gradenigo alamizsnát oszt a velencei S. Giovanni in Bragora templomnál. 3. Ismeretlen, római Pantheon. 5—8. Grundmann, tájképek. 11—22. Quardi, látképek Velenczéből és szigeteiről. 23. Canale, velencei Rialto-hid. 24. Gramizia, Danæ. 25. Liotard, Mária Terézia (krétarajz). 26 és 27. Fidanza, tájképek. 28. Salv. Rosa, tengeri tájkép. 30 és 31. Chilone, velencei látképek. 32. Zuccarelli, sz. Romuald és Gradenigo ásnak, míg sz. Orseolo imádkozik. 33. Ugyanaz, sz. Orseolo. 35—37. Wegmayer, csendélet. 38. Van Meytens, Mária Terézia a pozsonyi koronázási halmon. 39. Ugyanaz, lotharingiai Ferencz. 40. Tschagggeny, flamand parasztok. 41. Amerling, tudós. 42. Barabás, I. Ferencz József 1853-ban. 43. Wagner, Erzsébet királyné. 44. Barabás, Albrecht főherczeg. 45. Danhauser, a művész műterme. 46. Ugyanaz, jelenet Pyrker „Rudolphias” című költeményéből. 47. Genisson, templom belseje. 49. Guerna, a pápa fogadtatása Velenczében. 50—53. Danhauser, jelenetek a „Rudolphias”-ból. 54. és 55. Lux, csendélet. 57. Egger, I. Ferencz császár. 59. Gauermann, itatás felső Ausztriában. 60. Becker, hölgy és apród a 17. században. 61. Granet, éneklő csuklyások. 64. Van Pecter, Mucius Scævola. 65. Bürkel, kovácműhely a bajor felvidéken. 67 és 68. Danhauser, tanulmányfő és alvó. 74. Dorfmeister, táj-

kép. 75. Barabás, József nádor. 76. Bonif. Veneziano, sz. András és sz. Péter. 78. Poussin Mikl., sz. János fejevétele. 80. Farinati, sz. Katalin vértanúsága. 81. Romanino, madonna. 82. Paolo Veronese isk., sz. család.

VII. terem. Művészek arczképei. — 1. Kern, Mosonyi Mihály zeneszerző. 2. Grimm, Joachim József hegedűművész. 4. Barabás, Liszt Ferencz. 6. Ugyanaz, Schodelné. 7. Donát, saját arczképe. 9. Györgyi, Liszt Ferencz. 10. Kiss, Székely Imre zongoraművész. 11. Kovács, Hollósy Kornélia. 12. Molnár, saját arczképe. 14. Telepi, Hegedűsné. 15. Marastoni, saját arczképe. 16. Barabás, Egressy Béni zeneszerző. 20. Donát, Bihari cigányzenész. 21. Másolat Schrotzbergntán, id. Markó Károly. 22. Kovács, Tinódy Sebestyén.

2. Néprajzi tárl.

Öre: Xántus János.

E gyűjtemény azon néprajzi tárgyakból áll, melyeket 1869—70-ben Xántus János a m. kir. tanügyministerium megbízásából országos költségen Keletázsiában gyűjtött, és a mennyire eddig lajstromozva van, 2533 számot tesz.

Most ideiglenesen a természetiek tárlának első termében van elhelyezve, de még e nyár folytán ugyanazon számozás szerint az első emeleti folyosón fog fölállíttatni. Az ezáltal megürült helyre azon magyarországi madarakat fogják áttenni, melyek jelenleg még az említett folyosóban állanak.

A katalogus 20 krért kapható.

A tárgyak nagy tömegéből, mint a szemlélőre nézve legérdekesbeket, a következőket emeljük ki:

Japán: 1—77. szám, különféle bambuszpapír-minták. 78—80, nyers selyemre festett kárpit-minták. 102—

147, kitűnő mindenféle mívű bambuszpapir-kárpitok. 153—170, japáni képes könyvek, köztük szakmunkák a réz-öntésről, testgyakorlásról, szövésről stb. 171, képes díszkiadású munka a japáni halakról. 172, ugyanolyan a japáni növényekről. 173, ugyanolyan a japáni madarakról. 174, Korea illusztrált leírása. 182, Jedo város térrajza, egészen pontos méretek szerint. 183, a japáni birodalom térképe, kifestett fametszvény, a greenwichi délkör szerint számítva. 203, igen finom rotang-kosár. 204, kosár bambuszkéregből. 246, étkező asztalka. 248, zseblámpa papiroshból. 262, halásznők kalapja, a talipot-pálma leveleiből való. 266, eső-köpeny a nibong-pálma rostjaiból. 279, kereskedelmi hajó mintája. 285, sajátyszerű skatulya, négyfelé kitolható fiókkal. 288, rendőr kalapja. 299—302, kelme-próbák japáni gyárakból. 305, cithera. 306, régi zeneszerszám, Fiz herczeg czimerével. 307, modern japáni gitár. 309, esernyő lakkos papirból. 326, tücsökfogó rotangból. 334—340, finom porcellánok a miakói gyárból. 346, legfinomabb porcellán-csésze a kiotói gyárból. 359, ugyanolyan, náddal befonva. 361—377, kiotói porcellánok. 378—383, legfinomabb jedói vörös porcellánok. 384, jedói tojáshéj-porcellán. 386, theas kanna Satsuma herczeg kagosimai gyárból. 391, legfinomabb craquele-porcellán ugyanazon gyárból. 415, rendkívül szép és igen becses régi thea-melegítő, ugyanonnan. 417—432, kézmű-eszközök. 433, a császári íjászok íjja, egészen papirosból való, még a hurja is, mely mindazonáltal 60—70 rőfnyi távolba röpíti a nyilat. 434, hozzá tartozó nyilak. 436, harikari-tőr a hasfölvágásra. 443, bambuszbot, melyben másfél öles bambusz-horgászvessző rejlik. 446, előkelő urhölgy dísz-öltönye. 447—451, nyers se-lyem. 452, antik bronze-csöngettyű. 453, hasonló gyertya-tartó. 455, régi bronze-korsó. 456, váza kovácsolt bronzból. 457—496, igen szép régi bronzecok. 497, jómódu

ember aczél-sisakja. 500, Leja istennő, szép fa-faragmány egy yokohamai templomból. 508—513, szabad kézzel selyemre festett legyező. 517, Jedó terve, kitűnő színes fametszvény, 8□' tériméjü. 527—530, különféle nyomtatott hirdetmények. 531, színlap Yokohamából 1869-diki okt. 23-áról. 532—533, bambusz-levélpapirosok fénytelen szín-nyomatokkal, melyeket a levél tartalmához illőleg szokás kiválasztani. 538, harczfival incselkedő gyermekek, elefántesont faragmány. 539, egy ember kelepczébe ejtette a rókát, mely azonban a kelepczéből kiszökött s az ember hátára ugrott, hol amaz farkánál fogva igyekszik visszatartani; kiválóan szép elefántesont faragmány. 541—545, igen szép régi zománczolt bronz-eedények, melyek különösen ritkák és keresettek, mert gyártásuk már 200 éve megszűnt. 549, felfüggeszthető fal óra, mely az órákat felülről lefelé mutatja. 550, vörös lakkszelence, igen ritka, mert már hasonlót nem gyártanak. 552, áldozásra való kis papirtekercsek tartója. 553—555, legfinomabb bronz-lakk dobozok. 560, pompás antik bronz-eedényke. 561, ladik-delejtű. 562, hajó delejtűje. 563—565, dohány-zacskók préselt bambusz-papirból, melyek époly tartósak mint a bőrből valók, de igen olcsók. 571, tollkés tokostul. 576—578, nagy lakk-tálczák. 583, női pipere-ládika aranylakkból való domborművel. 585, előkelő hölgy gyaloghintájának mintája minden hozzátartozókkal együtt. 586, hölgy-pipereszekrény. 588, ugyanaz, de egészen szerecsendióból való és szövetmódra ki van rakva. 589, utazásra való étkező készlet lakkból. 590—592, a császári testőrség parancsnokának s a katonatiszteknek fővegje, papirból való, de a kardesapásnak, sőt golyónak is ellent áll. 593, három asztal a hozzátartozó aranylakkból készült és 40 darabból álló étkező terítékkal, természetes nagyságában. 596, igen szép aranylakkos tál. 602, teknőczhéjból készült tálca

aranyozott domborvésettél. 603, legfinomabb divatos női pipereszekrény. 606, antik szivar-tárca, nagy ritkaság, mert ilyen többé nem készül. 607, ékszer-szekrény, antik fekete lakkból. 608, állvány gyöngyház-lakkból, igen díszes. 609, keztyű-tok. 613, fém-tükör legfinomabb antik aranylakk-tokban. 614—616, antik ékszerládikák. 617, rendkívül érdekes és becses uti étkező-készlet, a legfinomabb antik aranylakkal, minő századok óta nem készül többé. 619, legfinomabb női pipere-tükör aczélből tokkal együtt modern aranylakk-állványon. 620, állvány rizsporral és kendőző szerekkel. 621, hölgy-fésűk. 622, hajtűk fából. 624, háncsból és tollakból készült ecset az orcák, ajkak és orrlyukak festésére. 625—626, elegáns japániak. 627—644, szép ládácskák, színes szalmával kirakva. 645, hasonló művű rendkívül finom pipere-szekrényke. 646, szintén. 655, pecsétnyomó gyöngyházból. 656, 75 darab különféle császárok alatt veretett régi rézpénz. 657—659, újabb pénzek. 661, színes fából készült, barna lakkal finoman bevont és gyöngyházzal kirakott szekrény. 663, mesteri nádfonatu szivartok.

China: 712—759, színes levélborítékok bambusból. 773—794, különféle nyomtatványok bambusból, köztük 8—9□' térfogatuak. 801—808, hirdetményi papírok a császári pecséttel. 809—810, vonalzott számla-papírok. 829—837, számla-papírok. 838—841, ujévi üdvözlő jegyek. 844—845, chinai dáma- és sakktábla papírosból. 846—847, fehér mázu levélborítékok. 848—849, üzleti könyvek. 850—857, pompás levélpapírosok. 858, mézgazott levélborítékok. 859, ugyanolyan, de már czimezve és a postáról kerülve. 860—865, hivatalos borítékok. 872, villámhárítók. 873, ajtó fölé aggatni szokott betegséghárítók. 874—875, fali naptár. 876—877, nagy üzleti és irodai fali naptár. 878, vőlegény levélborítékja. 879, a ningpói papirgyár számlája az ott vásárolt papírneműekről,

4 rőf hosszú és mindkét oldalon teleírva. 880—881, bonczteni tan-táblák. 882, százesztendő naptár, 6 rőf hosszú igen szép fametszvény. 883, rajzokkal ellátott címertan, 1848-ban jelent meg. 884, a bővülés kézikönyve fametszetekkel, 1803. 887, éremtañ rajzokkal, 1790. 888, idegen országok embereinek és állatainak leírása rajzokkal, 1610. 889, „a rosz lélek átváltozásai“, theologiai munka, illusztrálva, 1807. 890, Confucius élete, díszkiállítású mű bambuszon, 1843. 891, a „Punzaub“, azaz: egy 40 kötetes illusztrált természetrajzi munkának 1479-ik kiadása, mely pedig már 1174-ben nyomtatott!! 893, illusztrált tudománytár, 1803. 897, a lóidomításról szóló képes munka, 1825. 900, algebra és magasabb mennyiségtan, 1740-ben nyomtatott. 901, régi chinai költők, 1774. 902, modern chinai költők, szép díszkiadás 1860-ból. 903, China őstörténelme, cantoni kiadás 1307-ből!! 904, China újabb történelme, díszkiadás, Canton, 1869, képekkel. 906—909, oltárképek. 910, Mancsu családostul utazik, hogy trónját elfoglalja; nyers selymen festett történelmi kép. 913, hongkongi napilap 1869-iki nov. 18-ről. 914, a ningpói kormányzó mandarin proclamatiója, mely szerint Lung Csuñ gyilkosság és templomrablás miatt halálra ítéltetik. 915, shanghaji színlap 1869-i aug. 10-ről. 916, cantoni színlap. 917, közönséges látogatójegyek. 918, Kung herczeg miniszterelnök névjegye, valamennyi hivatalos czímével. 919, Kung herczeg hivatalos sürgönye Ross Browne amerikai követhöz. 920, ugyanannak boritéka. 922, a pekingi császári hivatalos közlöny azon száma, melyben az osztrák-magyar birodalommal kötött szerződés hírül adatik, kelt 1869-i sept. 7-én. 923, első helyi utazó-jegy egy chinai gőzhajóról. 924, ugyanarról való podgyász-vevény. 925—926, Kung herczeg leányának az amerikai követ leányához írt levelei. 928—941, kézi festmények rizspapíroson. 942—946, hasonlók a szent fügefá-

pállasztott levelein. 949, kecskeszaruból készült lámpás. 950, ébenfa lámpa. 952, tatár íjász pajzsa. 956, bambusz-tölcsér, minővel az apró pénzt a hordókba szokták tölteni. 960, eső-köpeny pálmalevelekből. 968—971, reszelő bambuszból. 973—974, tatár íjások sisakjai; a festett példány tiszté. 977, rotanggal körülfont theás kanna, melyben a thea 8 óra hosszat ki nem hűl. 989—991, kiakasztani való üzleti czégek. 1002, primitiv fadob, állványán. 1003—1004, hegedűk, az utóbbi kigyó-bőrrel van behuzva. 1009—1010, uracs kalapja bambuszból. 1016—1017, Formosa szigetbeli gyökerekből készült bálványok. 1027, tégladarab a nankingi porcellán-toronyról, melyet a tajpingok légbe röpítettek. 1035, bambusz lámpák. 1040—1050, theás kannák égetett agyagból, a legszegényebb néposztály számára, darabjuk 3—4 kr. 1051—1054, a legfinomabb theás kannák egy csészére. 1056—1126, különféle antik és modern porcellánok. 1127, különösen szép theás tál; a vörös márvány lakk rég elfeledt technikájával. 1128—1131, szép selyemhimzések. 1132, himzett pártá. 1133, mindkét oldalt egészen egyformán himzett selyem. 1134, ananász-rostokból készült zsebkendő, mindkét oldalán egyformán himezve. 1152—1157, szép bambusz-tárgyak. 1158, cantoni virágos hajó mintája, egy darabból. 1159—1160, pompás ébenfa serlegek. 1161, mesterileg faragott szantálfa kosár. 1163, szantálfa burnótszelence, chinai koporsó alakjában. 1164—1174, pompás legyezők. 1176, préselt és lakkozott vászonból készült theás csésze, mely forró vízben sem romlik el. 1177, pompásan faragott és kirakott szekrény. 1178—1194, bámulatra méltó faragott munkák különféle anyagokból. 1195—1196, gyermek-játék, igen jó agyagból égetett alakoeskákkal. 1197—1209, öltöző-tárgyak. 1214, kártyajáték. 1215, szerencsejáték. 1218, delejtű csillagászati naptárral. 1219, fadoboz Mongolországból.

1220, vörös lakkból faragott s aztán zöldre lakkozott szekrényke; megszűnt technika. 1223, hegykristály pápaszem. 1224—1225, 8 rovasos jellel ellátott táblácskák, melyekből a mátkapárok jövendőtnek maguknak. 1228—1238, értékes billegő hajtűk. 1239—1250, ékszerek, (az 1241. számúnak közepén látszó lapocska a nagyorru borsevő csőréből való). 1254, cantoni gondola mintája, 1255, Ling Junk királyi hadihajó mintája. 1256—1292, igen értékes és ritka bronzek, egy részök technikáját már elfeledték. 1306, aranyozott selyem legyező, melyen az alakok tollakból vannak összerakva, igen szép. 1307—1318, finom fekete lakk munkák. 1319, a mostani császár minden pénznevei. 1320, a mostani dynastia összes pénzei. 1321, az angol kormány által Hongkongban csupán chinai használatra veretett pénzek. 1322, angol veretű legkisebb, átlukgatott pénzek, melyekből 500 megy egy ezüst frtra. 1323, a 15—18. század pénzei. 1324, pénzek a 12—14. századból. 1325, pénzek a 8—11. századból. 1326, pénzek a 4—7. századból. 1327, pénzek az 1—3. századból Kr. u. 1328, pénzek az 1—3. századból Kr. előtt. 1329, pénzek a 4—5. századból Kr. e. 1330, pénzek a 6—8. századból Kr. e. 1331, pénzek, melyek ezer évnél többel verettek Krisztus születése előtt. 1332, emlékérmek. 1333—1345, templomi eszközök ónhoz hasonló vegyületekből. 1346—1354, bálványok, melyek közül némelyek ősrégiek. 1356—1382, különféle bronzek. 1385—1386, azon eszközök, melyekkel az elefántcsontot faragják. 1394, női cipő. 1395, a hozzá tartozó női láb mintája. 1396—1403, az ópiumszívók szerszámai. 1405, hátvakaró csontból és orrszarvu-bőrből. 1407—1408, mesterséges női fésűk. 1409, kecskeszarv mint üveg pótlója. 1414, karperecz kajszinbarackmagból. 1419, szegek bambuszból. 1421, összekötött (foldott) porcellán esésze, kizárólag chinai mesterség. 1422, hason módra

foldozott pohár. 1428—1445, chinai kelme-próbák. 1448—1451, a cantoni alkirály testőreinek fegyverei. 1452, arczképkeret szantálfából. 1453—1464, nyers selyem-próbák. 1470, hordároknak való rud kosarakkal.

Cochinchina: 1472, igen mesterségesen font mandarin-kalap finom rotangból. 1475, finom női kalap rotangból, felső része a talipot-pálma leveleiből készült. 1486, haj-rögzítő gyaluforgács. 1494, fűből való vitorla-kelme. 1510—1511, teak-fából készült és gyöngyházzal díszített bolti czégek. 1512—1519, különféle hason munkájú tárgyak. 1520, hason mivű házi oltár, igen szép. 1524, a hajdani anámi hadseregből való kard, hüvelye teknőczhéj. 1534, fontmérleg. 1535, rákhéjból készült vízmerő. 1537—1571, különféle asztalos- és ács-szerszám. 1575—1576, ólom aprópénz. 1577, felfűzött aprópénz, melyből 750 darab tesz egy ezüst forintot. 1578, régi anámi bronzepénzek a 16—18. századból. 1579, hasonlók a 14—15. századból. 1580, hasonlók a 12—13. századból. 1581, emlékérmek. 1582—1583, nehéz négyszögű pénzek színezüstből, a 15. századbéli Huán Tming korából, igen ritkák. 1586, mértékpálcza bambuszból. 1587—1588, anámi lándzsák. 1589—1591, jó mivű égetett agyag alakok.

Siam: 1613—1614, furcsa alaku színezett papiros halak, minőket az ajtók elé szoktak kifüggeszteni, hogy hírül adják, miszerint eladó lány van a háznál. 1625—1628, igen finom gyékények komócsinból. 1635, aranyozott szövétnekek, minőkkel a gazdagok máglyáit szokták meggyújtani. 1640—1645, pali-nyelvben írott kéziratok, talipot-levelekre karczolva, arany metszettel. 1664, pénzerszény bambuszból. 1668—1671, üveg-cserepekkel kirakott fa-díszedények. 1672—1688, különféle vésetes és faragmányos bronz-eodények. 1691—1702, Buddha-szobrocskák aranyozott bronzból. 1703—1704, aranyozott cserepek az ankorai templom tetejéről, Buddhát ábrázo-

lók. 1712, hamvveder. 1715, sajkába való tűzhely edényestül. 1716—1718, különös alaku cserépedények. 1730, különös alaku hangszer. 1731, ugyanahoz való dobverők. 1732—1736, hangszerek. 1738—1743, színezett papíralarczok, minőket a papok körmenetek alkalmával viselnek. 1744—1746, gyermek-játékszerek. 1761, szegény emberek ruhakelméje. 1762, gazdagok ruhakelméje. 1763, nemesség ruhakelméje. 1764, a legelőkelőbbek kelméje. 1765, Buddha papjainak borotvája. 1766, ópium-pipa tengerisül héjából. 1772—1773, kis leányok fügefalevele. 1778, pálma leveleken való írásnál használatos irla. 1779, forgalomban levő ólom-pénzek. 1780, ugyanoly réz-pénzek. 1781, pénz gyanánt használt kauri-csigák. 1782, porcelán-pénzek. 1783, négy tikal, a legnagyobb ezüstpénz. 1784—1786, gömbalaku ezüstpénzek. 1787—1789, lapos ezüstpénzek. 1801, rizskásás kanál. 1807—1808, agyag-golyókat lövő íjj. 1809, hozzá tartozó golyók. 1810—1814, hangszerek. 1831, két személyre való ladik, természetes nagyságában. 1832, szövőszék.

Maláj sziget-tenger: 1853, állatpikkelyekből készült kalap. 1858, dísz-kalap, melyet a delhűi szultámnő ajándékozott a múzeumnak. 1869—1870, gyermek-kalapok pikkelyekből. 1873—1875, pompás dobozok fűből. 1883—1886, szép fonatu gyékények pálma - levelekből. 1915, egy kis leány teljes öltözéke, ezüstből. 1916, sajka-minta. 1917—1918, krisz, azaz: hétszer hajló görbe tör. 1921, kivégzésekre használt tör, melyet a leültetett kivégzendőnek mezítelen bal vállán keresztül szoktak szívébe döfni. 1922, angol veretű pénzek.

Ceylon és környéke: 1928, a királpálma levelcinek aljából készült veder. 1930—1932, pálmalevélből készült skatulyák. 1933, az angol-ind hadsereg sisakja. 1934, skatulya egy pálma-levélből. 1940—1946, különféle tárgyak pálmalevelekből. 1947—1948, pompás mívű

vánkoshéjak, minők ott általánosan használtatnak. 1949, egész párna. 1950—1951, finom fű-szövetek. 1952, nautilus-héjból készült dísz-edény. 1957, különös szerkezetű sajka. 1969, a kandy-i templom nagy oltárképének másolata. 1971, bambusz-labdák labdázásra. 1981, világhírű fekete lakk. 1985—1986, singaléz nyelvű első és második iskolai tankönyv, talipot-levéltre karczolva s aztán befekettítve. 1987, a johorei maharajah sajátkezű vadászenvedélye, Xántus János számára kiállítva, pálma-levéltre karczolva és pecséttel ellátva. 1988, régi ceyloni ugynevezett elefánt-pénz. 1989, a burmai császárság „páva” nevű ezüstpénze. 2000, antilop-szaruból készült tőr, déli Arábiából. 2007—2018, papirosra nyomtatott singaléz könyvek. 2019—2036, tamil nyelvű könyvek. 2037, Ceylon hivatalos lapja singaléz nyelven, 1868-diki decz. 31-éről.

Java: 2076, fekete fűből készült háló. 2078, tövises nyers rotangból készült tolvajfogó, melyet az éji űr a tolvaj nyakába kerít. 2099, pénzhamisító minta fából s az evvel gyártott pénzek. 2106, nagy ezüst „szükségpénz” 1820-ból. 2108, szükségpénzek e század elejéről. 2112—2134, a németalföld-indiai társulat pénzei. 2144, a soloi császárok nagy rézpénze. 2157, Boro Bodo romjaiból való legrégibb hindu bálvány, igen szép. 2159, bronzebálvány a 15. századból. 2179—2180, nyeletlen buzogányok. 2182—2184, a szultánok jelvénye. 2193, szép régi krisz, négyélű. 2194, nagy bronzetál a régi hindu korból. 2199, 240' hosszú bambusz-híd mintája. 2200, hasonló.

Molukkok: 2231, igen kezdetleges hangszer (Uj-Guineából). 2232, hosszukás dob (Celebesről). 2235, tegez mérgezett nyilakkal. 2263, sarló-alaku kés (Celebesről). 2264—2265, mohamedán fa-bálványok, egy Bali sziget-

beli templomból. 2266—2268, a ternatei szultán bronzpénzei.

Sumatra: 2282, halfogó bambuszból. 2283, gyökérrostokból készült skatulya. 2284, hasonló műű legyező. 2290, a padangi szultánnő kalapja, üveg-darabkákkal kirakott pálmalevelekből. 2309, pálmalevélből készült veder. 2310, 2311, igen kezdetleges hangszerek. 2321, keskeny paizs. 2322, tomtom. 2330—2332, rézpénzek Sumatra észak-keleti részéből. 2333—2334, előkelők czipói. 2340, furesa hangszer, melynek neve „game gamelang.”

Borneo: 2342, a Bruni folyamon evező asszonyok kalapja. 2361—2362, igen izléses nagy födeles kosarak, a Rajang folyó mellékéről. 2363—2371, szép fonatu nád-kosarak, a bodros uszány nedvével festve. 2379, festett fa-paizs, ellenség hajával diszítve. 2385, 2386, igen kütönös tűzszereség minden hozzátartozókkal együtt; szép lalálmány. 2392, a falu birájának hivatalbeli botja. 2393—2397, pénzek. 2401, upa-kéregből készült mellény; 2402—2407, szemérem-takarók, tarkán himzett gyapotszövetből. 2410—2417, szép mustráju női viganók. 2420, búvös jelekkel ellátott méregtartó. 2424, porcellángyöngyből készült főveg; felső nyílásán a haját keresztülhuzzák, úgy hogy szabadon lóg alá. 2426—2439, búvös szerek. 2452, horgony. 2453, bronzé-ágyu. 2454, hasonlóképen. 2465, méregszelencze. 2480, a fegyverek hogycinek mérgezésére való mérreg. 2484, javasember fővege. 2485, kuruzsló fővege. 2508, igen finom „hullámos damaszk-aczélból” készült hóhérpallos. 2494—2528, harezi fegyverek, melyek közt igen szépek vannak. 2529, 2530, füstölt daják-koponyák, minők a középületeken diadaljelek gyanánt diszlenek.

3. Természetiek tára.

a) Állattani osztály.

Bemenet a második emeleten, a lépcsővel szemközt.

Igazgató őr: Dr. Frivaldszky János; segéd-őr: Dr. Karl.

Ezen gyűjtemény, melynek rendezése még be nincs fejezve, 268,000 példánynál többet tartalmaz, és pedig az emlősöknek 370 fajtát 860 példánynyal, a madarak 3000 fajából 5000 példányt, 3400 madártojást, 150 madárfészket, 600 faj = 2500 példány hüllőt, 1000 faj = 3100 példány halat, 22,000 faj = 140,000 példány rovar, 10,000 példány héjanczot és pókfélét, 100,000 példány puhányt, 3000 példány férget, tuskébőrt és úrbélüt. Mind e számok inkább alacsonyabban, mint magasabban vannak becsülve.

A jelenleg megsejmlélhető termek közül kettő madarakat, kettő emlősöket tartalmaz. Az első teremben a néprajzi tár van elhelyezve (l. főnebb), de 2—3 hó múlva a magyarországi madarakkal lesz megnépesítve, melyek most a bemenettől jobbra eső folyosóban állnak. A madarak második terme a kül- és belföldi madarak becses gyűjteményét tartalmazza. Mintbogy minden meg van czédulázva, nem kell tán nagyon mélyen a részletekbe bocsátkoznunk; csak könnyebb eligazodás végett jegyezzük meg, hogy az amerikai madarak föliratai vörös, az ázsiaiak föliratai sárga, az európai madarakéi pedig zöld szegélylyel bírnak. Legjobban képviselvék: a papagályok, galambok (érdekes ezek közt a koronás galamb), fáczánok (különösen szép egy himalájai), darvak és gémek, tuzokok és struczok. Feltűnő egy gazdag kolibri-gyűjtemény is, mely a létezők leggazdagabbjai közé tartozik s többi közt

sok oly példánnyal bir, melyeket Xántus Közép-Amerikában gyűjtött s melyeknek a British Museum is hijával van. Egy kis paradicsmadár-gyűjtemény is tetszéssel fog találkozni.

Az emlősök közt feltűnnek: egy ritka szépségű oroszlán, melyet Londonban tömtek ki, egy tekintélyes ázsiai elefánt, szép amerikai bison, álarczos disznók malaczostul, litván bölény, gyönyörű szép aradmegyei vad-disznó-család, (különösen pompás példány a kan), indus tapirok, egy jávai orrszarvu, (melyet Xántus maga lőtt s mely több lövés által találva még 14 angol mértföldet futott), bóczlábak és tobzoskák, uj-zélandi *Echidna hystrix* (különösen érdekes), ujhollandi csőrönd (hasonlóképen), egy cselle (delphin), nyakorjányok (zsiráf), szép sor hör-csök, elég csinos egér-gyűjtemény, köztük a magyar vakony (*spalax typhlus*, mely csak Magyar- és déli Oroszországban fordul elő), szép jávorgim-koponya, parányi pészma-szarvas Jávából, zebra, csinos mókus-gyűjtemény, két foka, 5 ritka szépségű borneói oráng-utáng, (melyeket Xántus ejtett el), számos és igen szép majmok, érdekes majmóczok (lemurok) Madagaskárból, egy pompás királytigris és a magyarországi menyétek szép sorozata.

A bemenettől balra eső teremben halakat és hüllőket fognak elhelyezni; most ott ideiglenesen a Xántus gyűjteményéből való tárgyak vannak fölállítva. Szépek e teremben: a kigyók és korállók, az indiai szigettengerből való madárfészkek és tojások, egy halgyűjtemény, egy őriási krokodil koponyája, egy dr. Karl segédőr által szerzett adriai halgyűjtemény; a hüllők igen nagy része még nincs elhelyezve. Nagy üvegekben feltűnnek: egy hold-hal (*pesce luna*) Fiuméből, egy jávai python s egy délamerikai boa-kigyó.

Ezen teremből a dolgozó szobába léptünk, mely a kézikönyvtárt fogja fölvenni, innen tovább egy terembe,

mely rovarokat és lepeket tartalmaz, miknek nagy száma részben már rendszeresen össze van állítva. Itt a kártékony rovarok gyűjteménye is szemlélhető. Egy további (VII.) terem, mely héjanczokat és puhányokat tartalmaz, még nincsen megnyitva.

b) Ásványtani osztály.

A lépcsőtől jobbra fordulva egy ajtón keresztül azon már említett folyosóba jutni, hol most magyarországi madarak állnak ideiglenes szekrényekben, s később a néprajzi tár fog helyet lelteni. Innen tovább a

fűvészeti osztályba jutunk, mely azonban, minthogy a jelentékeny növény-gyűjtemény (mely a Kitaibel, Sadler, Kovács, Albach és mások gyűjteményeinek egyesítéséből származott) tér- és butor-hiány miatt még föl nincs állítva, jelenleg nem tesz kielégítő benyomást. Egy teremben ausztráliai fákat, viaszból utánzott gyümölcsöket s több eféléket látni. Fűvészeti űr: a buvárlatairól kedvezően ismert Jankó Viktor.

Innen az ásvány-tárba lépünk, mely tudósokat és nagy közönséget bizonyára egyaránt fog érdekelni s a mostani űr dr. Krenner József tanár által részben már újra rendeztetett.

I. terem. A legszebb űslénytani gyűjtemények egyikét tartalmazza. Az ajtótól balra kerülve, a falak mellett többi közt ezeket látjuk: a mastodon állkapcsainak töredékeit és fogait, az óriásgim agancsát és fejeit, a dinotherium, tapir és orrszarvu maradványait, az utóbbinak különösen szép fejeit, aztán egy gyönyörű angol ichthyosaurus-fejet, kövült teknőczöket az óbudai mésztuffból, egész sorát az űsbőlények koponyáinak, az olaszországi Monte Bolea halainak sorozatát, két sopronmegyei pompás czápa-

fogat, a Tiszából halászott igen szép és jól conservált fiatal mammoth-fejet, végre különmemű mammoth-maradványok, szárcsontok, bordák, fogak, alsó állkapcsok stb. szép gyűjteményét. A középen álló szekrényben diluvialis barlanglakók maradványait látjuk, például a magyar és erdélyi barlangi medve, szép barlangi hyénák s a barlangi farkas csontjait. E szekrényeken igen szép óriási mammoth-agyarakat látunk.

II. terem. A középső szekrények a petrographicus gyűjteményt s a lebköveket (meteórokat) tartalmazzák. Az utóbbiak világhírűek, mert közöttük látjuk a lénártói, knyahinai és budetini gyönyörű lebköveket; a budetini egyáltalán a legszebb létező lebkő, melynek gipsz-öntvénye minden hasonló gyűjteményben látható. E terem fal-szekrényeit ujjakkal fogják helyettesíteni.

III. terem. Pest és Esztergom környékének földtani illusztrálását tartalmazza; ezenkívül két szekrény köszönet.

IV. terem (egészen új felszerelésű és beosztású). Tartalmát nagy számú épolý érdekes mint értékes tárgyak képezik. A belföldiek föliratai vörös, a külföldiekéi fekete szegélyűek. Az ajtótól balfelé megkerülvén a terem, mindenekelőtt az erdélyi termésarany kitűnő gyűjteményére akadunk, mely valóságos unicum és az aranyat mindenféle alakjában: gyönyörű jegecekben, levél-, fog-, haj- s még egyéb formákban mutatja, ugyszintén mosott arany képében is, mely között a legnagyobb darabot látjuk, mely eddigelé Európában találtatott, t. i. egy negyedfontos darabot Oraviczáról. Következnek azután szép ezüstök Kongsbergből (Svédország), hóarany Chiliből, magyar és szász előfordulmányok. Az éreny- (platina-) próbák közt különösen szép két ökölnyi darab, mely az Uralból került. Van azután: fonesor (amalgam) ritka szépségű jegecekkel (az egyik példány valóban összehasonlíthatlanul szép), mely

a rajnamelléki bajor Moschellandsbergből és Magyarországból származik. Ezután: igen szépen jegedett orosz és magyar réz; termés mireny (arsen); dárdany (antimon) és bátrany (wismuth); szép sorozatban termés irány (tellur), mely igen ritka és csak Erdélyben fordul elő; igen szép gyűjtemény siciliai és magyar kénekből; pompás brazíliai, indiai és uj Cap-gyémántok, (brazíliaiak az anyakőzetben foglalva is); magyarországi kénmireny (auripigment); meglepő szépségű felső-bányai és még diszesebb körmöczi antimonit; a ritka tetradymit (tellurwismuth); ólany (Molybdänglanz); discrasit (dárdanyezüst); kitünő szász, csehi és selmeczi argentitek; szép galenit (ólomfényle) nagy jegecekkel és számos változatokkal; altáj-hegységi irányólm (Tellurblei); ritka jegecedett tarkarézezc; eselenyfényle (Manganblende, Alabandin) Erdélyből; kitünő gyűjteménye a horganyfénylenek (sphalerit); a ritka Hessit (irányezüst) Altáj hegységéből és Rózbányáról; angolországi és bánsági jegeczült Redruthit; szép bel- és külföldi higkénlek (Zinnober), melyek közül a gömörmegeyi Szlanáról való különösen finom szinezetű; álany (Nickel); pompás pyritek (vaskovand) Elba szigetéről, Piemontból és Magyarországról; a ritka Hauerit Kalinkáról és pedig ezen ásvány legnagyobb létező jegece; említésre méltó rézkovandok (chalcopyrit); ritka ónkovand (stannin), rémérecek (kobaltérezek); Linnéit; gyönyörű smaltin-jegecek; chloanthit; svéd kobaltin; szép választéku marcasit; arsenopyrit (mirenykovand); irány-arányérezek (Tellurgolderze, ugymint: sylvanit == ir-irány, Schrifttellur, és Nagyágit, mindkettő erdélyi és igen szép; zinkenit, miargyrit s a ritka Kenn-gottit); vörös ezüst-érezek (pyrargyrit, a rubinvörös Proustit); hárcz-hegységi Bournonit; kerékércz (Radlerz) Kapnikról válogatott darabokban; fakond (tetradrit); tenantit (mireny-fakond); igen jó Stephanit; polybasit; termés highalvaes (calomel); szépen szinezett kőók; szalmiak;

atacamit; pompás gyűjteménye a legkülönfélébb árnyalatu folypatoknak, melyek közt egy Kapnikról való violaszintű különösen szép; Cryolit (az aluminium nyersanyagja) Grönländből; vörös réz (Rothkupfer) Chessyből, Angliából és Bánságból; téglacérez (Ziegelerz) ugyanonnan; korundok jegecz- és gömbör-alakban (kék mint zafir, vörös mint rubin); gyönyörű hæmatit (vasfényle) Svájczból, Elbáról, a Vezuvról, Braziliából stb., igen érdekes; végre a szent-gotthárdhegyi vasrózsa.

A közepső szekrényben fölöttébb érdekes és gyönyörködtető féldrágakő- és drágakő-gyűjtemény van; amazok tableaukba vannak összerakva, melyek közül azonban e teremben csak 14, a következő teremben pedig 26 van elhelyezve. E ritka szép adalék a Lobkovitz herczeg gyűjteményéből való.

4. Érem- és régiségtár.

Az első emeleten jobbra.

Ór: dr. Rómer Flóris tanár; segéd: Hampel Antal.

Ezen igen nevezetes gyűjtemény, mely több tekintetben az egész világon ritkítja párját, e század folytán részint nagy vételek által (így például 1832—36-ig a gyönyörű Jankovich-féle gyűjtemény szereztetett meg 125,000 frtért, 1841-ben a Veszerle-féle éremgyűjtemény 20,000 frtért stb.), részint pedig hazafias ajándékok által igen tartalmassá vált. Legutóbbi időben egészen újból lőn rendezve, s annak, ki behatóbb tájékozást kíván, ajánljuk az új nagy illusztrált katalógust, mely egy rövidebben kívül kapható.

I. terem. Pénzek, kő- és bronzekorbeli tárgyak. (A pénzek, mintegy 60,000 darab, József főherczeg, gróf

Széchenyi Ferencz, Kubinyi Péter, Jankovich, Kiss, Veszlerle, Prokesch-Osten s mások gyűjteményeiből valók.) — 1. asztal: görög és római, a 3. táblán kelt pénzek. — 2. asztal: magyar királyi pénzek. — 3. asztal: erdélyi pénzek, magyar érmek. — 4. asztal: forgalomban levő európai pénzek. — 5. asztal: a savoyai ház bronzpénzei.

Kő- és bronz-tárgyak: 1. szekrény: kő- és csontszerszámok, részben magyarországiak; a 7. táblán réz- és bronz-tárgyak; a 22. táblán ékszerek, melyek közt sok magyar; a 23. táblán sírokban lelt ékszerek. — 2. szekrény: ékszerek; a 32. táblán páratlan szépségű tekerces mellkapcsok bronz-sodronyból, szép hajtúk és gyűrűk. — 3. szekrény: védfegyverek; a 34. táblán ritka nyak-védlemez a Mátrából; a 37. és 40. táblán ritka szépségű karvédek; a 35., 38. és 41. táblán támadó és ütő fegyverek, Magyarország ős fegyverei. — 4. szekrény: szuró és hajító fegyverek, köztük igen szép bronzkardok. — 5. szekrény: különféle magyarországi és hallstadti tárgyak. — 6. szekrény: leletek, ezek közt a gazdag szilahi lelet, melynek egy része igen szép.

II. terem. Vastárgyak a népvándorlás korából. — 1. szekrény: szerszámok. — 2. szekrény: sok kés. — 3. szekrény: a lóczy lelet és egyéb tárgyak. — 4. szekrény: nagyérdékű ezüst- és vastárgyak. — 5. szekrény: igen érdekes gombok, csatok, öv-lapok, az ősrégi aranyművesség remekei, melyek közt a híres bakódi lelet. — 6. szekrény: az előbbi folytatása; ezen szekrény tetején áll a pusztatörteli nagy bronz-edény, mely a maga nemében legnagyobb példány. — 7. és 8. szekrény: kis egyiptomi gyűjtemény.

III. terem. Római tárgyak. — 1. szekrény: kalácsütő minták stb. — 2. szekrény: pecsétnyomók. — 3. szekrény: arezzói edények stb. — 4. szekrény:

igen ritka edények. — 5. és 6. szekrény: különféle alaku edények Aquincumból és Sabariából. — 7. szekrény: házi edények. — 8. szekrény: bronz-bálványképek, szép Bacchus és ülő Merkur Magyarországból. — 9. szekrény: Jupiter Dolichenus tiszteletére vert bronzelapok. — 10. szekrény: durva bronz-alakok. — 11. szekrény: újabb utánzások és másolatok. — 12—16. szekrény: üveg-tárgyak, ezek közt az ismeretes szegszárdi lelet azon nagy edénnyel, melyben még az ősrégi ital (bor, méz és olajból álló) létezik, továbbá egy ivócsésze kiálló görög fölirattal, a gyűjtemény egyik főkincse. — 17. szekrény: csekélyke etruszk gyűjtemény. — 18. szekrény: pompejibeli tárgyak, Albrecht főherczeg ajándékai. — 1. asztal: az 1. táblán Erdélyben talált római viasztáblák és azok fényképei (fölrataik könnyebb elolvashatása végett), legelső rangu régészeti ritkaság; a 2. táblán nem kevésbé érdekes római katonai szabadságlevelék, egy bronz domborművekkel ellátott pénzládika, Mithras tiszteletére készített (ritka) olomttáblácskák; a 3. táblán ezüst fibulák, ritka ezüst ékszerek stb.; a 4. táblán csinos aranyműves-munkák és kitűnő karban megtartott borostyánkő-ékszerek Szombathelyről. — 2. asztal: az 5. táblán bronz-kulcsok, mérlegek és igen érdekes súlymértékek sorozata; a 7. táblán fibulák és csinos csont-tűk; a 8. táblán egy rendkívül ritka, csaknem unicum gyanánt tekinthető ó-római festéktábla festékestül. — Az ablakok mellett: két római amphora Aquilejából; az ablak előtt: igen ritka bronz-kerekek, melyekhez fogható alig van 2—3 európai muzeumban.

IV. terem. Fegyverterem. — 1. szekrény: az 1. osztályban közelfegyverek, ugymint: buzogányok, csillagos buzogányok stb. a XV. és XVI. századból, melyek közt igen szép példányok, többi közt egy török buzogány, mely az orrszarvu tülkéből készült; a 2. osztályban XV. szá-

zadbeli német csatabárdok, egész sora a XV. és XVI. századbeli fokosoknak, melyek közt valóságos diszpéldányok. — 2. szekrény: vágó fegyverek, vas kardok sorozata a legrégebb időktől kezdve oly gazdagságban, minővel a világ legnagyobb fegyver-múzeumai alig dicsekedhetnek, aztán egy sor szép bronz-kard és középkori velencei egyenes kard. — 3. szekrény: a kardok folytatása; 4., 5. és 6. Mátyás királyunk közkatonáinak kardjai; ezenkívül sarkantyuk. — 4. szekrény: magyar, török, osztrák, lengyel, indus és egyéb kardok és szabályák, köztük azon dísz-kard is, melyet Kmety tábornokunk a törököktől kapott, mert Karsot az oroszok ellen oly fényesen védelmezte. — 5. szekrény: magyar pánczélszuró, török és horvát handzsárok, távol-fegyverek, kézijjak stb. — 6. szekrény: lőfegyverek, XV. századbeli kézi tüzcső kovácsolt vasból, kerékre járó kakasu puskák, karabélyok, trombonok, szélpuskák, mindezek közül sok igen pompásan díszítve s a művész nevével ellátva; ezenkívül kerek kakasu pisztolyok, nyeregpisztolyok, hosszú csövű török és cserkesz puskák, lőportülkök, lőkészletes zacskók stb. — 7. szekrény: XIV.—XVIII. századbeli pánczélingek és sisakok, régi pajzsok (ezek közt egy Mátyás királyé), XVI. századbeli huszár-pajzsok, Thurzó György nádor sisakja és pajzsa a XVII. század elejéről, igen szép. — 8. szekrény: lándzsák, alabárdok, magdeburgi harczy-kaszák stb. — A közép-szekrényben: rendkívüli értékű fényűzési fegyverek, melyek szokatlan szépségűek; a szekrény alatt: középkori elefántcsont nyereg, minő Európában csak három létezik; aztán Kemény János erdélyi fejedelem nyerge. — Az ékszer-terembe vezető ajtó fölött: aranyozott ólom-sas I. Napoleon diadalkocsijáról.

V. terem. Ékszer-czikkék. — 1. és 2. szekrény: csontfaragmányok, XII. és XIII. századbeli ereklyés ládák, régi medenczék, kannák s több efélék, melyek közül sok

állatformájú; egy centaur alaku bronz-kanna (Kassa vidékéről), mely eddig unicum; nőfej alaku sárgaréz-korsó; aranyozott réz-mellszobor (szent hermája) Trencsénmegye levéltárából; aranyozott nagy feszületek stb. — Az ablaknál kezdődő szekrényekben: valóságos kincsek; Constantinus Monomachos († 1028) görög császár koronájának rekeszelt zománczczal (émail cloïsonné) ékesített arany lapjai; néhány magyar mivű arany mentekötő; III. Béla magyar király és neje Ágnes vagy Anna Székesfehérvárrt kiásott temetkezési ékszerei; nagy arany gyűrűk, melyek egyike Abdallah ben Mohammed nevet visel; néhány szép tárgy Albert király síremlékéből; régi könyvfödelek, elefántcsont faragmányok, egyházi köpenycsatok. — 3. szekrény: egyházi dísz-részletek. — 4. szekrény: díszkötésű imádságos könyvek, házi oltárkák, gyertyatartók, az izraelita ritus tárgyai. — 5. szekrény: protestans kelyhek. — 6—9. szekrény: díszes billikomok, kannák, serlegek stb.. egynehány állatalaku. — 10. szekrény: elefántcsontból, strucztojásból, kagylókból s más efélékből készült serlegek. — 11. és 12. szekrény: tálczák. csészek, edények nemes fémből. — 13. szekrény: spinett-alaku varróvankos. 1617. évszámmal ellátva és pompásan zománczolva; szép álló órák. — 14. szekrény: egyházi és mythologiai elefántcsont faragmányok, gazdag kanál-gyűjtemény; I. Lipót, Báthory Zsigmond és Christiern arczképei; szép metszett kövek. — 15. és 16. szekrény: házi eszközök. — A tulajdonképeni kincsek két kirakatban vannak. — 1. kirakat: olasz és német aranyműves-munkák pompás zománczczal, drágakövekkel stb., igen kitünők: Bakács Tamás érsek XV. századbéli keresztje; Izabella királyné igaz gyönggyel kirakott övláncza és opál-kebeldisze. — 2. kirakat: fölötte izlésteljes erdélyi zománcz- és filigrán-munkák, melyek ujabbán sok utánczóra találtak; délszláv, különösen szerb munkák,

német és olasz ékszerek, a magyar hölgyvilág pipere-tárgyai, különösen hajtűk.

VI. terem. Régi butorok, órák, képek, pecsétnyomó gyűjtemény (közte III. Béla király arany bullája, II. Géza király pecsétnyomója, Esztergom város régi dupla pecsétje, hatósági pecsétek 1848—49-ből); egy oszlopon József nádor hegykristályba metszett arczképe; szép régi olasz butorok; régi órák gyűjteménye.

A termék egyike klasszikus szobrok gipsz-öntvényeit tartalmazza.

A régiségtárral még ez év folytán egyesíteni szándékoznak Ráth György ur értékes magángyűjteményét (háromkorona utca 2. sz.), mely igen érdekes bronz-okat, praehistoricus tárgyakat, edzéseket, metszvényeket stb. tartalmaz.

5. Könyvtár.

Első emelet, balra, hol 14 szobára terjed.

Őr: Mátrai Gábor, Segéd-őr: Barna Nándor.

A termék közül különösen a Széchenyi-díszterem válik ki, mely alapítójának arczképével; valamennyi megye czímereivel és szép faragmányu tölgyfa-butorokkal van díszítve.

A könyvtár, mely Hungaricában különösen gazdag, mintegy 190,000 kötetre terjed és 2000 kéziratot is tartalmaz, melyeknek egynémelyike igen becses. A könyvek közül kiváló figyelemre méltók: Corvin Mátyás miniaturákkal díszített imádságoskönyve; anjou-i Róbert Károly két imádságoskönyve; a Thuróczy-krónika 1488-ból való és miniaturákkal ellátott díszkiadása, pergamenre nyomtatva; egy ó-magyar miséskönyv magyar temetkezési énekekkel; a clarissai nénék szerzetének magyar nyelven írt

szabályai, igen szép kézirat gazdag díszkötésben; egy XV. századbeli hymnarium missale, bizonyos Scheiffarth Margit apácza által írva; egy XV. századbeli graduale ecclesiasticum a kassai főegyházból; egy XV. századbeli psalterium antiphonarium feriale; egy elevenen befalazott pálos-szerzetes kéziratú imádságoskönyve (szélein megmardosva!).

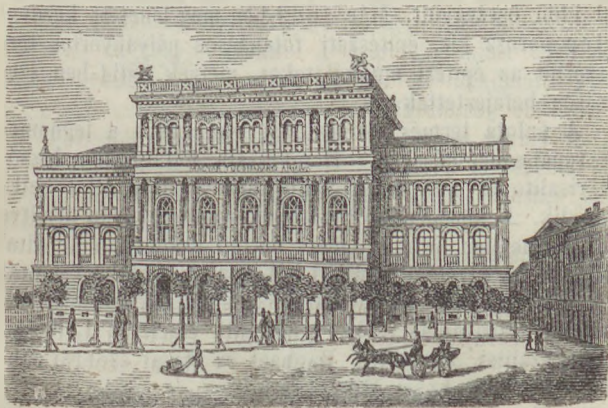
A könyvtár hiányos katalogizálása és berendezése miatt sokáig csaknem használhatatlan volt, de ujabban a magyar közoktatásügyi miniszterium megbízásából a müncheni és bécsi rendszer nyomán rendeztetik be.

II. Az akadémia palotája.

(Ferencz József-tér.)

A magyar tudós társaság eszméje 1790-ben fogalmazott meg Révay Miklós fejében, de a kivitel kezdeményezésének érdeme gróf Széchenyi Istváné, ki 1825-iki nov. 2-án a pozsonyi országgyűlésen lelkesült beszédben indítványozta az akadémia föllállítását s első alap gyanánt rögtön följánlotta akkori évi jövedelmét: 60,000 pfírtot. E nemes példa buzditóan hatott és jelentékeny összegek lőnek mindjárt aláírva, (gr. Károlyi György 40,000, gr. Andrásh György 10,000, Vay Ábrahám 8,000 pfírtot stb.), úgy hogy pár percz alatt 120,000 pfírtnyi alaptőke volt együtt. A következő évek nem kevésbé gyümölcsöztek s mindenünnen gyűltek az adakozások, a mint hogy József nádor 10,000, hg. Batthyány Fülöp 40,000, gróf Károlyi István 20,000, gróf Károlyi Lajos 10,000 pfírtot stb. adományoztak. A megyék és városok sem maradtak hátra és így történt, hogy az akadémia pénzalapja már 1830-ban 280,000 pfírt-ra rugott. Ugyanezen évben az intézet a császári helybenhagyást is

megnyerte, az ország védelme és ellenőrzése alá állíttatott s fővédnökségét József nádor vette át. 1830-ki nov. 17-én alakult meg az akadémia, melynek első elnöke a tudós gróf Teleki József, első alelnöke gróf Széchenyi István volt.

Az akadémia palotája.

A társaság célja: egyrészt a magyar nyelvet a tudomány minden ágában, a theológiát kivéve, művelni s másrészt a tudomány művelése általán véve. E célok elérésére megalapítása óta a rendelkezésére álló eszközökkel lelkiismeretes buzgalommal törekedett s ebbeli működésének költséges és kötetlens tudományos kiadványok szolgálnak tanubizonyoságul.

Az akadémiának ez idő szerint 20 tiszteletbeli, 44 rendes, 166 levelező és 83 kül-tagja, mindössze tehát 313 tagja van. A tudomány ágait illetőleg három osztályra oszlik: a nyelvészeti és szépirodalmi, a bölcsészeti s történelmi, s a mennyiségtani és természettudományi osztályra.

A tud. akadémiának jelentőségéhez méltó otthonban való elhelyezését 1860-ban pendítette meg gróf Dessewffy Emil akkori elnök, s az egész nemzethez intézett szózat rögtön oly viszhangot keltett országszerte, hogy az építkezésre szükséges összeg, mely a milliót jóval fölülhaladá, rövid időn összegyűlt. Már 1862-ben meg lehetett kezdeni Stüler porosz kir. építészeti főtanácsos pályanyertes tervei szerint az építési munkálatokat, melyek 1864-ben szerencsésen befejeztettek.

A palota termés fővenykből van rakva a legnemezebb renaissance-izlésben. Homlokzata hatalmasan kiszögellő risalito és két alacsonyabb szárnyosztály által cikelyeződik. A középépület különösen gazdagon van díszítve és felső emeletén Wolf Albert berlini szobrásztanár által mintázott s az egyetemi karokat jelképező hat szobrot mutat föl, míg a tető négy sarkát hatalmas sphinxek koronázzák. Az épület szárnyainak sarkát a második emeleten Leibnitz, Newton, Galilei, Descartes, Raphael és Révai szobrai ékesítik; az utóbbit Izó Miklós faragá.

A Ferencz József-tér felőli főkapun át az épületbe lépve mindenek előtt pompás előcsarnokba jutunk, mely barna talapzatu szép szürke márvány oszlopokon nyugszik. Innen néhány lépcsőfok széles folyosóra s közvetlenül a főlépcső aljához vezet, melytől balra egy fülkében Vörösmarty Mihály szobra áll, ifj. Vay Miklós báró műve (csak gipsz-öntvény). A folyosó balra a könyvtár termeibe vezet, melyek öntöttvas oszlopokon nyugosznak. A főteremben gr. Teleki József márvány mellszobra áll. Az első emeleten hasonló, de gazdagabban kifejlesztett folyosóról a dísz-terembe jutni, melyben az akadémia évenkénti nagygyűlései és egyéb tudományos jellegű nagyobb ünnepélyek szoktak végbe menni. A termet három oldal felől oszlopokon nyugvó karzatok környezik, míg a negyedik oldal öt hatalmas ívezetű ablakkal a térre nyílik. A tetőt 24

karyatid támasztja. A falak nyolcz nagy mezőjét magyar történeti tárgyu festményekkel fogják diszittetni, melyek mindegyikének költségét egy-egy ujonnan kinevezett magyar püspök fogná viselni, (legalább a nemrég fölmerült terv szerint, csak hogy az egy-egy képre szánt 1500 frt tisztelt díj sokkal csekélyebb, sem hogy érte jeles művész e nagy munkára vállalkozhatnék). A nagy teremhez több díszes szoba csatlakozik, melyek egyike az akadémia elhunyt tagjainak arczképeit tartalmazza. Ugyanazon emeleten van az akadémia kisebb ülésterme is, melyet tavaly Ligeti Antal négy szép és nagy magyarországi tájképével ékesítettek. A második emeletre vezető lépcsőn Stüler építész mellszobra áll.

A palota második és harmadik emeletén 1865 óta a világhírű Eszterházy-képtár, most

országos képtár

van elhelyezve, mely hajdan Bécs egyik legbecsesebb művészeti kincse volt, de két évvel ezelőtt 1,200.000 frtéért (Mündler Ottó hírneves műismerő becslése szerint) az ország tulajdonába ment át. Áll pedig e gyűjtemény 694 olajfestményből s mintegy 54,000 lapra terjedő igen szép régi rézmetszet- és kézrajz-gyűjteményből, mely számos Rembrandt-féle edzést, Dürer-féle fametszvényt és rajzot stb. tartalmaz.

Nyitva a képtár rendszeren minden szerdán és pénteken 9—12 és 1—5 óráig vasárnapokon 9—1 óráig van, 1873 nyarán azonban mindennap nyitva lesz s különben is az idegen által Kratzmann képtárörnél való jelentkezés után mindenkor megtekinthető.

A következő sorozat teljes lajstromát képezi a Mündler Ottó és Pulszky Ferencz által a műtudomány

mai állása szerint ujjonnan meghatározott képeknek. (A szobák számai az ajtók fölött állanak.)

I. szoba. Csaknem csupa 17. és 18. századbéli francia iskolák. — 1. Rigaud, Erzsébet Sarolta rajnai palatinalis grófnő és orleansi hercegné arczképe. 2. Claude Lorrain után, tájkép. 3. De Marne, hollandi tájkép hazatérő nyájjal. 4. De la Hire, szent szűz tájképben. 5. Greuze, fiatal leány mellképe. 6. Claude Lorrain után, tájkép. 7. Kupeczky (?), Erős Ágost, lengyel király. 8. Claude Lorrain után, tengeri kikötő napfölkeltkor. 9. Van Schuppen, Fridrik württembergi herceg. 10. Bourguignon utánzója, csatakép. 11. Stella, Mária egybekelése. 12. Greuze után, ifju falusi leányok egy remetének eleséget hoznak s ezért tőle olvasókat és szalagokat cserélnek. 13. Peyron, macedoniai Perseus, legyőzője Aemilius Paulus színe előtt. 14. Hubert Robert, rom. 15. Millet, tájkép római építkezéssel. 16. Claude Lorain után, tájkép. 17. Rigaud, Fleury bibornok arczképe. 18. Bourguignon utánzója, a 10. számúnak párja. 19. Vouet iskolája, felhőkön alvó és jobb kezére támaszkodó nő. 20. Colombel, Hágár a pusztában. 21. Coypel, az istenek az Olympusban, tetőfestmény vázlata. 22. Poussin M. után, Bacchus születése. 23. Facin lovag, tájkép pásztorokkal. 24. Gourte (?), erdei tájkép pásztorokkal. 25. Bourdon, Bacchus és Ceres. 26. De Marne, romok kuttal. 27. Manglard, tengeri tájkép napfölkeltkor. 28. Le Doux asszony, fiatal nő, ki karjával könyvre támaszkodik. 29. Hub. Robert, nagy váza. 30. Vernet József (?), éjjeli kép. 31. Poussin M. utánzása, szűz Mária meglátogattatása. 32. Stella, Kleopatra és Augusztus, Antonius halálakor. 33. Loir, Kleobis és Biton anyjokat az argosi templom ünnepélyéhez viszik. 34. De la Hire, Ninus Semiramist megkínálja a koronával. 35. Poussin M. iskolája, Krisz-

tus és a samaritán nő. 36. Boilly, családi kép. 37. De la Tremoilliére, Venus és Amor. 38. Poussin Miklós utánzása, Mózes megtaláltatása.

II. szoba. Többnyire francia és német iskolák. —

1. Poussin M. után, Krisztus sírbatétele. 2. Lebrun utáni iskolai másolat, fölfeszített Krisztus. 3. Hutin, Hágár a pusztában. 4. Dávid J. L. (?), bölcsész feje. 5. Lebrun, XIV. Lajos apotheosisa. 6. Reynolds, Hughes tengernagy arczképe. 7. Valentin, ebéd; a jobbról ülő alak a festész arczképe. 8. Claude Lorrain után, tájkép. 9. Jouvenet (előbb Poussin M.-nak keresztelve), az ércz kigyó, vázlat. 10. De la Hire, Theseus megleli atyja fegyvereit. 11. Rigaud, saját arczképe. 12. Lebrun, a nymwegeri békekötés 1678-ban XIV. Lajos és Holland között. 13. Blanchart, sz. Jeromos. 14. Vouet, Apolló a muzsák körében. 15. Claude Lorrain, esti tájkép. 16. Lesueur, az ifju Tóbiás hazatérte. 17. Largilière iskolája, Louis de Bourbon Condé herczeg. 18. Lebrun utánzója, XIV. Lajos 1671-ben Hollandnak hadat izen. 19. Quadal, fegyveres ifju, kutyákkal. 20. Kaufmann Angelika, az ifju Pyrrhust Glaukias illyr királynak bemutatják. 21. Seybold, saját arczképe. 22. Rottenhammer, Diana és Actäon. 23. Seybold, a művész leánya. 24. Pfeiler, három gyermek gyümölcsessel. 25. Wutky, holdvilágos tengeri tájkép. 26. Denner, gróf Zinzendorf Miklós Lajos, a hernhutiak alapítójának arczképe. 27. Oelenhainz, fiatal ember arczképe. 28. Kupeczky, mellkép. 29. Brand Ker., tájkép. 30. Naumann, Mengs Raphael festő arczképe. 31. Sandrart, arczkép. 32. Pfeiler, a 24. számunak párja. 33. Kaufmann Angelika, pipere-asztal mellett álló hölgy arczképe. 34. Dietrich, tájkép. 35. hasonlóképén. 36. Mengs Raphael, szent család, tojásdad alakban. 37. Oelenhainz, arczkép. 38. Altomonte (Hohenberg), egy halott föltámasz-

tása. 39. Unterberger, Charitas. 40. Sauerland, szárnyas állatok. 41. Gran, sz. Erzsébet alamizsnát oszt.

III. szoba. Többnyire ujkori és német iskolákbeli képek. — 1. Molnár, fürdő leányok. 2. Waldmüller, aggastyán feje. 3. Altenkopf, Pottendorf kastély. 4. Kobel, Hohentwiel kastély. 5. Elzheimer, erdős tájkép. 6. Füger, Bethseba a fürdőben. 7. Auerbach, Erős Ágost lengyel király. 8. Ismeretlen, tájkép. 9. Loth, Loth és leányai. 10. Bys J. R., Kleopatra. 11. Van der Meeren, csatakép. 12. Morland, három disznó. 13. Hamilton, holt vad. 14. Weirotter, hegyek és sziklák. 15. Rottenhammer, Éva teremtetése Breughel által festett tájképben. 16. Drechsler, virágok. 17. Borsos, leányok a bál után. 18. Selleny, pólai szinkör. 19. Landi, mezítelen leány. 20. Löffler, családi jelenet. 21. Hackert, tájkép. 22. Schönn, oláh falu. 23. Karz, Tivoli Róma mellett. 24. Waldmüller, kandiszekrényes ember. 25. Tont, férfi arczképe. 26. Romanelli, Montespan hercegnő arczképe. 27. Vernet Károly, orleansi Fülöp herceg és kísérete.

IV. szoba. Ó-német iskola. — 1. Ismeretlen, Herodias sz. János fejével. 2. Rogier van der Weyden, keresztről levétel. 3. Ismeretlen, Herodias tánczol apja előtt. 4. Cranach, a házasságtörő asszony Krisztus előtt (1532-ről keltezve). 5. Ismeretlen, női arczkép. 6. Ismeretlen, férfi arczkép. 7. Cranach, keresztről levétel. 8. Cranach, Herodias sz. János fejével. 9. Keszler, férfi arczkép. 10. Lucidel (Neufchatel) Miklós, férfi arczkép. 11. Ugyanaz, női arczkép. 12. Ugyanaz. Herzogenbuschi Pilgram János Henrik norinbergai patricius arczképe. 13. Ó-németalföldi, keresztrefeszítés. 14. Aldegrevier (leydeni Lukács után), Márk evangelista. 15. Ugyanaz (ugyanaz után), János evangelista. 16. Ugyanaz (ugyanaz után), Lukács evangelista. 17. Ugyanaz

(ugyanaz után), Máté evangelista. 18. Ismeretlen, női arczkép. 19. Ismeretlen, férfi arczkép. 20. Heinz, arczkép. 21. Norinbergai iskola, keresztre feszítés. 22. Lucidel, a 12. számúnak párja.

V. szoba. Többnyire németalföldi iskola. — 1. Dow Gerard utánzása, remete sz. Antal. 2. Van der Meulen, lovassági harcz. 3. Michau, tájkép. 4. Id. Teniers D. után, sz. Antal kísértése. 5. Zorg, a pásztorok imádása. 6. Hamilton, lovagda. 7. Van Goyen, tájkép. 8. Aart van der Neer, tájkép. 9. Ruysdael, csekély folyó fás partja. 10. Pynacker, tájkép. 11. Hasonlóképen. 12. Potter után, állatok. 13. Van der Myn, Hágár a pusztában. 14. Aart van der Neer, hollandi városka. 15. Hamilton, lovagda. 16. Van Staveren, remete sz. Antal. 17. Aart van der Neer, éjjeli tűzvész. 18. Michau, tájkép. 19. Van der Werff, sirbatétel. 20. Bloot, tánczó parasztok. 21. Lermanns, sz. József a kis Jézussal. 22. Brouwer, paraszt szoba iddogálókka. 23. Molenae, paraszt multság. 24. Dusart, hollandi korcsma. 25. Everdingen, tájkép. 26. Van der Velde, tengeri tájkép. 27. De Fries, tájkép. 28. Van Steenwyk, sz. Péter megszabadítása. 29. Neefs, góth templom belseje. 30. Ostade, paraszt szoba belseje négy alakka. 31. Mignard, Klió.

Jobbra az utolsó szoba két részre van osztva, melyek elsejében egy csomó ó-olasz és ó-német kép, Ipolyi Arnold püspök ajándoka, van elhelyezve, míg a másik osztályban igen jeles, többnyire angol arczkép-metszvények sorozata függ. Katalogus ez idő szerint még nem létezik, de az Ipolyi képeit illetőleg a következő felsorolásnak fog megfelelni: 1. a sienai számlák könyvtáblája Inghirami podestà idejéből, a négy provisor czimereivel, XIII. század. — 2. Könyvtábla Salviatici palatinális gróf idejéből, Ghiffol camerlengo és san donatoi szerzetes arczképével, XIII.

század. — 3. Könyvtábla Montorioi Rajnaldus podestà idejéből, Thomasius kamarás arczképével, 1296-ból. — 4. Könyvtábla a XIV. századból. — 5. Könyvtábla 1400-ból; sz. Antal apát és két térdeplő domonkosrendü. — 6. Sienai iskola, Heródes lakomája, XV. század. — 7. Ugyanaz, XV. század, a három sz. király imádása. — 8. Ugyanaz, XV. század, a gyermek imádtatása. — 9. Ugyanaz, XV. század, Krisztus az olajfák hegyén. — 10. Ugyanaz, XIV. század, triptychon, trónoló szent szűz négy álló szenttel, a föltámadt megváltó s a fogantatás. — 11. Áldó Krisztus, a XV. század végéről. — 12. Fulinati, 1497, sienai sz. Bernát. — 13, 14. Sienai iskola, XIV. század, diptychon: Krisztus a keresztfán és sz. Ferencz a sebhelyeket nyerve. — 15. Lorenzetti (?), remetéek Thebaisban. — 16, 17. Sienai iskola, diptychon: szűz Mária fogantatása. — 18. Három fej egy sírbatételből, a XV. század végéről. — 19. Giudoccio Cozzale, trónoló madonna, sz. Margit és sz. Katalin. — 20. Spinello Aretino, sz. Nemasius, ker. sz. János, a tetőcsucsban Jezsáias próféta. — 21. az előbbi predellája: sz. Nemasius és János vértanúsága. — 22. Krisztus a keresztfán, XIII. század. — 23. Sienai iskola, vértanu sz. Péter. — 24. Ugyanaz, XV. század, sz. János. — 25. Ugyanaz, XIV. század, trónoló madonna, két angyal, négy szent és két adományozó. — 26. Umbriai iskola, sienai sz. Bernát. — 27. Sienai iskola, XV. század, egyiptomi szűz Mária urvétele. — 28. Ugyanaz, XIV. század, madonna. — 29. Giotto iskolája, madonna. — 30. Sienai iskola, a szent szűz koronáztatásának egy része, XIV. század. — 31. Giotto, női fej az assisi-i sz. Ferencz al-templomából, fresco. — 32. Flórenczi iskola, XV. század, szent szűz és sz. János. — 33. Sienai iskola, XV. század, szent szűz angyalokkal. — 34. Ugyanaz, XIV. század, sz. Lőrincz.

— 35. Ugyanaz, két arkangyal. — 36. Sz. Erzsébet, Borbála és Katalin, XIV. század. — 37. Sienai iskola, XIV. század, szent szűz hat szenttel. — 38. Ugyanaz, XV. század, a szent szűz megjelen sz. Bernátnak. — 39. Lorenzetti, madonna. — 40. Sienai iskola, XIV. század, trónoló madonna szentekkel. — 41. Duccio modorában, sz. János hitszónoklása. — 42. Sienai iskola, Krisztus és sz. János. — 43. Lippi F., madonna (megromlott). — 44. Sienai iskola, XIV. század, sz. Magdolna. — 45. Ugyanaz, XV. század, keresztrefeszítés. — 46. Ugyanaz, XV. század, Máté evangelista. — 47. Ugyanaz, XIV. század, sz. Magdolna. — 48. Ugyanaz, XV. század, keresztrefeszítés. — 49. Flórenczi iskola, XV. század eleje, aquinói sz. Tamás. — 50. Sienai iskola, XV. század vége, sz. Margit és Katalin. — 51. Madonna. — 52. Cranach Lukács, a szent szűz s a megváltó kegyelmet esdenek a nyilazó mindenhatótól. — 53. Madonna del Popolo, XV. század. — 54. Keresztrefeszítés, töredék a XVI. századból. — 55. Fogantatás, XV. század. (E képek közül a 12. és 52. számú a Böhm-féle, a többi legnagyobbbrészt a Ramboux-féle gyűjteményből való).

A harmadik emeleten :

VI. szoba. Németalföldiek. — 1. Jordaens, Meleager és Atalanta. 2. Ugyanaz, meleget és hideget szájából fuvó paraszt. 3. Rubens iskolája, szűz Mária mennybemenetele. 4. Rubens után, a papság minden fokai imádkozva. — 5. Rubens (?), az elkárhozottak bukása. 6. Jansens, sz. Jeromos. 7. Iskolai másolat Rubens után, sz. család. 8. Jordaens, férfi arczkép. 9. Van Dyk után, Venus Adonis halálát siratja. 10. Snayers, táborozás. 11. Rubens iskolája, három angyal fellegek között. 12. Hollandi iskola, férfi arcz-

kép. 13. Rubens után, Ferdinánd főherczeg, spanyol infans és németalföldi helytartó arczképe. 14. Rubens, Mucius Scaevola Porsena király előtt. 15. Van Dyk, egy házaspár arczképei. 16. Ugyanaz, sz. háromság. 17. Coques, a Van Eyck család Antwerpenben. 18. Rubens iskolája, Krisztus tövissel koronáztatásának váz-lata. 19. Van Dyk után, sz. Magdolna. 20. Iskolai má-solat Rubens után, sz. család. 21. Rubens, Merkur Hébet az Olympusba viszi (másolat Raphael után).

VIII. szoba. Németalföldiek. — 1. Mirevelt, férfi arczkép. 2. Koning, Hágár kiűzetése. 3. Van Helle-mont, hollandi vásár. 4. Mirevelt, női arczkép. 5. Jan Steen, paraszt mulatság. 6. Bramer, karszékben ülő férfi. 7. Ugyanaz, karszékben ülő öreg asszony. 8. Cuyp A., tájkép, az előtérben a festő áll családjával és rokonaival. 9. Bramer, férfi arczkép. 10. Mirevelt (?), női arczkép. 11. Van Lint, férfi arczkép. 12. Cuyp J. G., női arczkép. 13. Everdingen, tájkép. 14. Cuyp J. G., férfi arczkép. 15. De Vos M., allegoria egy böles uralkodó kormányzatára. 16. Van der Eckhout, Ver-tumnus és Pomona. 17. Ismeretlen, három sz. király. 18. De Champagne, női arczkép. 19. Ovens, Charitas. 20. De Champagne, férfi arczkép. 21. Swanevelt, tájkép. 22. Mommers, Piazza del Popolo Rómában. 23. De Vos C.- Mirevelt festő családotul. 24. Ismeretlen, tájkép. 25. Snyders, sólyom ellen tusakodó tyuk. 26. Mirevelt J., férfi arczkép. 27. Ugyanaz, női arczkép. 28. Van Rick, szárnyas állatok. 29. Van Schirrings, a londoni nagy tűzvész. 30. Van Geldern, fiatal ember. 31. Neefs (azalakok Franktól), építészeti festmény. 32. Ostade, a tollmetsző. 33. Boll, saját arczképe. 34. Van Goyen, tájkép. 35. Aart van der Neer, hold-világos tájkép. 36. Van Goyen utánzója, Köln város látképe. 37. Snyders, vadkan-vadászat. 38. Rembrandt

tanítványa, Krisztus Pilátus előtt. 39. Hondekoeter, kakassal viaskodó páva. 40. Peters, tengeri tájkép. 41. Rembrandt, legyezős ifju hölgy (1660-ról keltezve). 42. Lievens, pipával játszó fiu. 43. Van der Werff, sz. Magdolna. 44. Rembrandt, keztyüs és legyezős ifju hölgy. 45. Breughel P., Aeneást a sybilla levezeti az alvilágba. 46. Ryckaert, éneklő férfi. 47. Breughel P., Aeneás megérkezése az alvilágban.

VIII. szoba. Németalföldiek. — 1. Hondekoeter, szárnyas állatok. 2. Weenix (?), vadludat czipelő fiu. 3. Honthorst (?), olvasó öreg ember. 4. Orizzonte, tájkép. 5. Ruysdael Sámuel, vendéglő fákkal (1677-ről keltezve). 6. De Heem, gyümölcsök és tengeri állatok. 7. Seghers, Simon és leánya Pero. 8. Berghem, tájkép. 9. Dusart és Van Kessel, halásznő. 10. Van der Leeuw, tájkép. 11. Orizzonte, tájkép. 12. Ruysdael Sámuel, hazatérő bucsujárók. 13. Maas, férfi arczkép. 14. Ryckaert, pásztorok imádása. 15. Ruysdael Sámuel, hollandi bucsu (1665-ről keltezve). 16. Brackenburg, házi jelenet. 17. Denner, saját arczképe. 18. Brackenburg, házi jelenet. 19. Schon-Jans, öreg zenész. 20. Van der Hagen (?), tájkép. 21. Ruthart, tájkép. 22. Ugyanaz, az előbbi párja. 23. Tempesta, tájkép. 24. Brouwer, három borozó paraszt, a hordó mellett ülve. 25. Tempesta, a 23. számunak párja. 26. Van Leux, pap arczképe. 27. Van der Helst, karszékben ülő asszony. 28. Brackenburg, paraszt mulatóság. 29. Quinkhart, emlékpénzzel diszitett férfi arczképe. 30. Geldorp, férfi arczkép. 31. Beerestraaten, tengeri vihar.

IX. szoba. Németalföldiek. 1. Govaert Flinck, férfi arczkép. 2. Delfti Van der Meer, csendélet. 3. De Wett, a csodás halászat. 4. Peters, tengeri tájkép. 5. Breughel János, Noé családja a bárkára bocsátkozva.

6. Porbus, orániai Mórícz herczeg arczképe. 7. Kay, férfi arczkép. 8. Seghers, csendélet. 9. Quellinus, négy évszak. 10. Breughel János, Ádám és Éva a paradicsomban. 11. Weenix, szárnyasok. 12. Van Ulden, erdő marháival. 13. Hals, férfi arczkép. 14. Van der Werff, Zsuzsanna s a két aggastyán. 15. Id. Teniers D., tehenét és juhát haza terelő pásztor. 16. Bleckers, az angyal Tóbiás családjánál. 17. De Witte, tájkép lovasokkal. 18. Van Limborch, Apolló s a muzsák. 19. Wouvermans után, vadászati kép. 20. Maas, női arczkép Diana alakjában. 21. Weenix, egy hölgy gyermekével. 22. Ugyanaz, egy ur majommal és kutyával. 23. Hobbema, erdő szarvas-vadászattal. 24. Van Schyndel, tájkép. 25. Van Limborch, Páris ítélete. 26. Baudewyns, erdő vége. 27. Rembrandt, ülő férfi (1642-ről keltezve). 28. Weenix, romok. 29. Hals Ferencz tanítványa, női arczkép. 30. Van Artois, erdő széle. 31. Teniers után, a könyörületesség hét műve. 32. Potter, hegyvidék hiddal s a távolban rotundával, az előtérben nyugvó juhok és kecskék. 33. Glauber, tájkép. 34. Berghem (?), tájkép. 35. Wyck, nagykereskedő rakhelye, melynek boltívén át kikötő látszik. 36. Both, tájkép. 37. Maas, lóvásár. 38. Van der Laenen, lovag hölgyekkel. 39. De Vlieger, tengeri tájkép. 40. Grebber, asszony és aggastyán. 41. Floris, Diána. 42. Gross A., tengeri tájkép. 43. Du Jardin, tájkép. 44. Ruysdael Salamon, tájkép. 45. Wynants, tájkép. 46. Wouvermans, lókupecz, lovakat szemlélve. 47. Cuyp A., tájkép tehenekkel. 48. Bronzino, női arczkép. 49. Fyt, vad. 50. De Man, sakkjáték. 51. Van der Bent, tájkép. 52. Hannemann, férfi arczkép. 53. De Koningk, kincsásó. 54. Moucheron, tájkép. 55. Van Decker, tájkép.

X. szoba. Németalföldiek. — 1. Cuylemborch, grotta nymphákkal. 2. Van Nieulant, romok. 3. Savery, tájkép. 4. Wynants után, tájkép. 5. Wonters, menekülés Egyiptomba. 6. Kalf, ércz edény. 7. Everdingen, tájkép. 8. Wouvermans, tájkép. 9. Solimacker, tájkép. 10. Romeyn, tájkép. 11. Tillemans, Eberfeld Henrik brémai gyógyszerész arczképe. 12. Van Stry (Cuyp A. után), tájkép. 13. Mommers, tájkép. 14. Ugyanaz, franczia pórnö, vásárra mentében. 15. Bergkeyden, tájkép. 16. Metsu, hölgy előtt térdelő férfi. 17. Tillemans, a 11. számúnak párja. 18. Ismeretlen, nagy előterem. 19. De Vlieger, tájkép. 20. Pynacker, tájkép. 21. Ruysdael, erdei táj vízi madarakkal. 22. Verboom, erdő. 23. Rubens, férfi arczkép. 24. Brekelenkam, ülő férfi. 25. Palamedes (Stevens), Gusztáv Adolf halála. 26. Molenaer J., paraszt mulatság. 27. Meyering, a németalföldi helytartó hajdani székhelye Brüsszelben. 28. Tempesta, tájkép. 29. Saftleven, tehénöl. 30. Cuyp A., tájkép. 31. Ryckaert, vegyész. 32. Ifj. Teniers D. (1636-ról keltezve), falusi orvos. 33. Van Bassen, konyha belseje. 34. Fyt, kutya és holt szárnyasok. 35. Van Thulden, sz. Orsolya és szüzeinek vértanúsága. 36. Másolat ifj. Teniers után, fegyvertár dobon koczkázó harczosokkal. 37. Saenredam, palota előterme.

XI. szoba. Flórencziek, rómaiak és néhány németalföldi. — 1. Pannini, építészeti kép. 2. De Cotignola, Krisztus holtteste, körülötte sz. János és Nikodémus. 3. Daniele da Volterra (?), Krisztus-fej. 4. Correggio iskolája, női alak tanulmánya. 5. Másolat Solimena után, gyermekét szoptató szűz Mária. 6. Ismeretlen, szűz Mária gyermekével. 7. Maratta után, menekülés Egyiptomba. 8. Carlo Dolci, madonna-fej. 9. Garofalo, a házasságtörő nő Krisztus előtt. 10. Vasari, ká-

nai menyegző. 11. Sassoferato, madonna, 12. Zuccarelli, tájkép. 13. Alessandrino, kinzó kamara. 14. Orsí, Venus és Amor. 15. Bronzino, Krisztus holtteste. 16. Furini, sz. Magdolna. 17. Trevisani (?), Ottoboni bibornok, későbbi VIII. Sándor pápa bevonulása. 18. Parmigianino, sz. család. 19. Mansuetus (azelőtt Perugino-nak tartva), sz. Katalin. 20. Luca di Ravenna, madonna. 21. Cavedone (azelőtt Allori), evang. sz. János. 22. Zuccarelli, tájkép. 23. D'Arpino lovag, Diana és Actäon. 24. Baroccio iskolája, sz. Egyed. 25. Borgognone, sírbatétel. 26. Nogari, egy velencei doge arczképe. 27. Tibaldi, egy szent vértanúsága. 28. Másolat Raphael után, madonna. 29. Bolognese, tájkép. 30. Bevilacqua, fogantatás. 31. Cambera, madonna. 32. Correggio után, szoptató szent szűz. 33. Mengs Raphael, madonna. 34. Crespi, gyermekét szoptató pásztor. 35. Baroccio, Krisztus-fej. 36. Ismeretlen, tanulmány. 37. Tintoretto, férfi arczkép. 38. Tibaldi, egy szent elfogatása. 39. Cigoli, madonna. 40. Grimaldi (azelőtt Domenichino), tájkép. 41. Giulio Romano, Diana és Endymion. 42. Frank Konst., saját arczképe. 43. Roos, gyermekek egy nyáj mellett. 44. Van Os, tengeri tájkép. 45. Ugyanaz, az előbbi párja. 46. Id. Teniers, sz. Antal kísértetése. 47. Poelenburg (1626-ról keletve), tájkép I. Károly angol király gyermekeivel. 48. Van Huysum, virágok. 49. Ruysdael Jakab, tájkép vizeséssel. 50. Gentileschi, félmeztelen női alak. 51. Vasari, három grácia. 52. Bronzino, Krisztus születésének hírül hozatala. 53. Lionardo da Vinci, saját arczképe. 54. Correggio után, három angyal, tanulmány. 55. Vanni, sz. család. 56. Da Salerno, apostolok szűz Mária teteme körül. 57. Ismeretlen, sz. Jeromos. 58. Brusasorci modora (azelőtt Baroccio), sz. család. 59. Vignali, Krisztus sz. Benno

lábait mossa. 60. Signorelli Fer. (előbb Pinturicchio), Titus Sempronius Gracchus az orákulum tanácsára egy kígyót öl meg, hogy neje Cornelia életét megmentse. 61. Raphael után, Mária és sz. János az alvó gyermek előtt térdelnek. 62. Andrea del Sarto, madonna. 63. Bugiardini, sz. Mária gyermekével. 64. Raphael után, a megdicsőülés. 65. Marinari, Judith. 66. Luini Aurél (azelőtt Bernát), sz. Katalin mellképe. 67. Luti, angyalfő tanulmánya. 68. Raphael, sz. Mária a gyermekkel és sz. Jánossal (Passavant-nál az 55. lapon fölemlítve). 69. Francesco Maria della Rovere arczképe, mely Passavant szerint Raphael egyik ifjúkori műve lehetne, (azelőtt Perugino neve alatt szerepelt mint Raphael arczképe). 70. Marinaro, Herodias. 71. Correggio hagyományos arczképe (azelőtt Correggio műve gyanánt szerepelt). 72. Lippi F. iskolája (azelőtt Baldovinetto), sz. család sz. Lőrinczczel. 73. Ghirlandajo, Krisztus születése (MDX. fő-mű). 74. Rosseli, őrangyal. 75. Baroccio, fogantatás. 76. Correggio után, angyalfejek tanulmánya. 77. Bronzino (Andrea del Sarto után), sz. család. 78. Correggio, szoptató szent szűz. 79. Lionardo da Vinci iskolája, sz. Mária gyermekével és sz. Józseffel. 80. Conco, sz. Jeromos. 81. Andrea del Sarto után, sz. család. 82. Ferrari, sz. Mária a gyermekkel és egy szerzetessel. 83. Gian Petrini (Lionardo da Vinci tanítványa), sz. Mária gyermekével és sz. Jeromossal (azelőtt magának Lionardo-nak tulajdonított).

XII. szoba. Németalföldiek. — 1. Wytman, esendélet. 2. Toorenvliet, orvos egy beteg nőnél. 3. Le Doux J., három kártyázó katona. 4. Ifj. Teniers utánzója, disznóól. 5. Netscher, egy nő kutyájával. 6. Berghem utánzása, hazatérő marha. 7. Saftleven, állatok. 8. Van Steenwyk, antwerpi templom belseje. 9. Ostade, borozgató parasztok. 10. Netscher, Lady

Harvey, II. Károly angol király kedvesének arczképe. 11. Van Aelst, gyümölcs. 12. Bega (?), meleget és hideget fuvó férfi. 13. Em. de Witte, protestans templom belseje. 14. Romeyn, tájkép. 15. Van der Werff, női arczkép. 16. Netscher, a trombitás. 17. Frank J. B., Eszter Ahasverus előtt. 18. Van Borsum, tájkép. 19. Roos, egy mainczi választó fejedelem arczképe. 20. Rosa J., szirtes tájkép. 21. Roos, tájkép. 22. Kneller, férfi arczkép. 23. Asselyn, római ferenczrendű kolostor. 24. Neefs, templom belseje. 25. Rosa J., tájkép. 26. Frank J. B., átkelés a Jordán vizén. 27. Van Hugtenburg, lóvásár. 28. Ostade, parasztszoba belseje. 29. Pynacker, tájkép. 30. De Vlieger, tájkép. 31. Saftleven, tájkép. 32. Berghem utánzója, legelő marha. 33. Verthangen, nymphák és satyrok. 34. Griffier, hegyi tájkép. 35. De Heusch, tájkép. 36. Swanevelt, tájkép. 37. Palamedes (azelőtt Van Dyk Fülöp), csatakép. 38. Momper, tájkép. 39. Bamboccio, alla mora játszó banditák. 40. Swanevelt, tájkép. 41. Molenaer, parasztszoba belseje. 42. Berghem, tájkép. 43. Wouvermans, itatás. 44. Van Dyk A., Ecce homo vázlata. 45. Both, tengerparti romok. 46. Ostade A., parasztszoba belseje. 47. Ostade Izsák, hasonlóképen. 48. Mirevelt M. (?), férfi feje. 49. Rubens iskolája, férfi mellkép. 50. Rubens (?) Mucius Scaevola, vázlat. 51. Both, férgeket kereső nő. 52. Egbert van der Poel, tűzvész. 53. Breughel P. utánzása, Juno megjelen az alvilágban. 54. Breughel János, Krisztus a keresztet czipeli.

XIII. szoba. Bolognaiak és velenczeiek. — 1. Michelangelo de Caravaggio iskolája, kártyázók. 2. Vaccaro, sz. Sebestyén két női alakkal. 3. Guercino, Krisztus-fej. 4. Guido Reni iskolája, a pásztorok imádása. 5. Solimena, több szent vértanúsága. 6. Ugyanaz (?), sz. Benedek betegeket gyógyít. 7. Sacchi (?), sz.

Mária az alvó kis Jézus előtt. 8. Ismeretlen, sz. Ferencz. 9. Bern. Strozzi, fogantatás. 10. Domenichino iskolája, Ludovici bibornok arczképe. 11. Guido Reni után, Mária dicsfényben. 12. Gennari, nyugvás Egyiptomban. 13. Ismeretlen, Dávid Goliáth fejével. 14. Lanfranco (azelőtt Caracci A.), sz. Jeromos. 15. Iskolai másolat Guido Reni után, fölfeszített Krisztus. 16. Desiderio, góth templom belseje. 17. Biliverti, Tarquinius és Lucretia. 18. Cignani, Európa megszökötése. 19. Sacchi iskolája, Jézus mint gyermek a templomban. 20. Tizian után, Venus és Adonis, vázlat. 21. Michelangelo da Caravaggio, saját arczképe. 22. Guido Reni, Dávid és Abigail. 23. Caravaggio iskolája, két satyr szőlőt sajtol. 24. Cignani, Bacchus diadalmenete. 25. Vaccaro (azelőtt Domenichino), Loth és leányai. 26. Feti, vak vakot vezetve. 27. Maratti modora (azelőtt Guido Reni), a pásztorok imádása. 28. Pannini modora, sz. Pál szónokol a korinthisoknak. 29. Guercino után, sz. család. 30. Da Sesto utánzója, evang. sz. János. 31. Domenichino iskolája, Dávid. 32. Cignani, Ádám és Éva a paradicsomban. 33. Francia Fer., sz. Mária gyermekével. 34. Gessi, alvó gyermek. 35. Da Imola, sz. Katalin eljegyzése. 36. Guido Reni után, Ecce homo. 37. Guido Reni, Lucretia. 38. Domenichino, sz. Jeromos. 39. Francia Jak. (azelőtt Fer.), sz. Mária a gyermekkel és két angyallal. 40. Licinio, női mellkép. 41. Padovanino, Venus és Amor. 42. Seb. del Piombo után, Polus bibornok arczképe. 43. Tiepolo, Katholikus Ferdinánd spanyol király a cadixi csatában legyőzi a mórokat. 44. Feti, alvó leány. 45. Previtali, sz. Mária gyermekével. 46. Nuvolone iskolája, allegoria az erényre és bűnre. 47. Carpioni, allegoria az emberi életre, melyben minden életkor kívánságai álom alakjában jelennek meg. 48. Paolo Veronese iskolája, fölfeszített

Krisztus. 49. Carpioni, Bacchus ünnepe. 50. Ugyanaz, Bacchus diadalmenete. 51. Dossi, pihenés Egyiptomban. 52. Cantarini, sz. Mária gyermekével és két szenttel. 53. Bassano, alvó pásztor. 54. Trevisani, Lucretia. 55. Mola utánzója, sz. Mária gyermekével. 56. Bellotto, Flórencz látképe. 57. Ugyanaz, ugyanaz. 58. Tintoretto iskolája, a házasságtörő nő. 59. Bordone után, női mellkép. 60. Bellini iskolája (előbb Palma vecchio), sz. Mária Jézussal és sz. Jánossal. 61. Crivelli, madonna. 62. Scarsellino, sz. Katalin egybekelése. 63. Ismeretlen, sz. Mária dicsőrköb. 64. Canaletto, Velence látképe. 65. Celesti, a béke és barátság, allegoria. 66. Bassano, sz. Mária s a pásztorok. 67. Bello, sz. Mária gyermekével és több alakkal. 68. Schiavone, Krisztus Emausban. 69. Tizian után, kedvesének arczképe. 70. Brusasorci, zenélő nő. 71. Ricci, a pásztorok imádása. 72. Ugyanaz, a három sz. király imádása. 73. Paolo Veronese iskolája, sz. Mária gyermekével, sz. János, sz. Anna és egy angyal. 74. Bern. Strozzi, az adógaras. 75. Pellegrini, egy beteg meggyógyítása. 76. Turchi iskolája, fogantatás. 77. Liberi, Jupiter és Mnemosyne. 78. Ricci, sz. Mária mennybe menetele. 79. Bassano iskolája, fogantatás. 80. Paolo Veronese után, az árusok kiűzetése. 81. Ismeretlen, férfi arczkép. 82. Tizian (?), Bembo bibornok arczképe. 83. Paolo Veronese után, sz. Magdolna Krisztus lábait fürösztli.

XIV. szoba. Spanyolok és olaszok. — 1. Vasquez Alonzo, gyümölcs. 2. De Brado, sz. Mária a gyermekkel és sz. Jánossal. 3. Spagnoletto, sz. Sebestyén. 4. Pacheco, Mózes a sziklára csapva. 5. Cerezo, Ecce homo. 6. Ribalta, sz. Katalin a keresztény vallást védelmezi Maxentius császár jelenlétében. 7. Puga, vén apácza. 8. Rotari (?) (előbb Murillo), paraszt leány

guzsalylyal. 9. Juan de Sevilla, sz. család. 10. Goya, köszörüs. 11. Goya, tejes kancsót vivő leány. 12. Gonzales, ker. sz. János. 13. Coello, sz. József a szüzzel és gyermekével. 14. Orrente, Krisztus Emausban. 15. Zurbaran, sz. Mária feje. 16. Pareda, sz. Antal a kis Jézussal. 17. Spagnoletto utánzása, könyves aggastyán. 18. Spagnoletto, bibornok arczképe. 18. Ugyanannak modora, remete sz. Pál. 20. Ismeretlen, tánczólo parasztok. 21. Escalante, sz. Mária fogantatása. 22. Menendez (?), ker. sz. János. 23. Murillo, saját arczképe. 24. Alonzo Cano, Krisztus megjelenik sz. Magdolnának. 25. Ribalta (?), Zakariás visszatérte. 26. Tavarone, szent szűz. 27. Cano (?), sz. Tamás. 28. Murillo, sz. család. 29. Murillo, sz. Mária gyermekével és két angyallal. 30. Murillo, sz. Mária gyermekével, mely három hitkövetnek kenyeret nyújt. 31. Ismeretlen (azelőtt Murillo), ember ásóval. 32. Juan de Juanz, a megváltó. 33. Murillo, menekülés Egyiptomba. 34. Nunez, fiu két kutyával. 35. Maldura, a colosseum Rómában. 36. Velasquez, előkelő ur lóháton. 37. Carducco, sz. Mária gyermekével és sz. Ferenczezel. 38. Moya, saját arczképe. 39. Vargas (Paolo Veronese után), sz. Mária gyermekével. 40. De Villacis, sz. Mária gyermekével és sz. Teréziával. 41. Martinez, Jób. 42. Ismeretlen (azelőtt Coello), a három sz. király. 43. Villadomat, remete sz. Antal halála. 44. Cano, evang. sz. János Pathmosban. 45. Martinez, öreg ember feje. 46. Murillo, sz. József a kis Jézussal. 47. Rubens után (előbb Coello), Krisztus születése. 48. Spagnoletto, sz. András vértanusága. 49. Ismeretlen, sz. József. 50. Vargas. Krisztus az olajfák hegyén. 51. Pareda, sz. háromság. 52. Espinosa, sz. Sebestyén. 53. Zurbaran, sz. szűz. 54. Carreno, sz. Domokos. 55. Calabrese, sirbatétel. 56. Luca Giordano, Venus és Adonis. 57.

Manfredi, a mora játék. 58. Luca Giordano, menekülés Egyiptomba. 59. Salvatore Rosa után, tájkép. 60. Ugyanaz után, tájkép. 61. Furini, Venus és Adonis. 62. Egészen elromlott (azelőtt Fra Bartolomeo), szűz Mária gyermekével. 63. Boltraffio (azelőtt Lionardo da Vinci), sz. Mária gyermekével. 64. Da Pontormo, sz. Mária gyermekével és sz. Annával. 65. Andrea del Sarto utánzása, sz. család. 66. Puligo, sz. Mária gyermekével, sz. Sebestyén és Rókus. 67. Luini Bern., sz. Mária gyermekével, sz. Katalin és Borbála. 68. Ugyanaz, sz. Mária gyermekével, sz. Erzsébet és János.

Az országos képtár remekei közül néhánynak fényképe szép album alakjában megjelent Ráth Mórnál (fényképezte Simonyi, szövegét írta Keleti Gusztáv) s nagyobb és kisebb alakban kapható.

Az akadémia palotájában van elhelyezve az országos képzőművészeti egyesület *állandó műtárlata* is. Bemenet az udvar felőli lépcső második emeletén, de az országos képtár felől is. (Belépti díj 30 kr.)

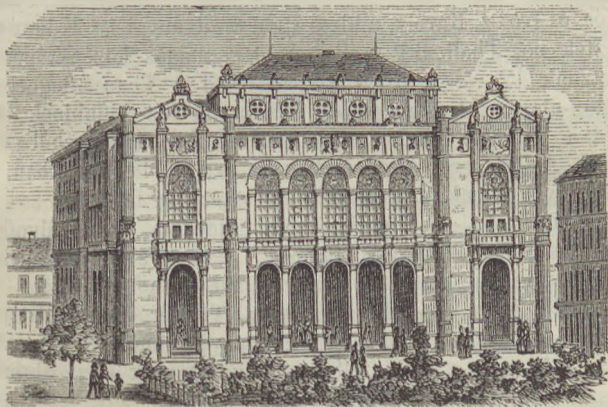
III. A városi vigadó.

(Al-dunasor.)

Ezen óriási épületet, mely az 1849-ki bombázás folytán elveszett régi redoute-épület helyén áll, Pestváros 1859—65-ig emeltette Feszli pesti műépítész tervei szerint s egy milliónál jóval több költségen még az akkori alacsonyabb építkezési árak mellett is. Az épület stíljéről tulajdonképpen szólni nehéz, mert az igen különös módon van byzanti, mór és román elemekből összeforrasztva. Az egész összességének, valamint a részleteknek szerves keresztülviteléről s ez által létrejövő öszhangos benyomásról tehát szó sem lehet; e művet leghelyesebben talán monu-

mentális eszközökkel és arányokban rögtönzött vázlatnak mondhatnók, mely az eszméket és hatást bár nem nélkülözi, de æstheticus élvezetet nyújtani nem képes. Ugy a mint van, a vigadó, hatalmas tömegei, ezeknek erőyes hangsúlyozása és a szép építő-anyag festői hatása által a dunaparti házsornak megkapó és méltóságteljes középpont gyanánt szolgál.

Homlokzatát a földszinten nyíló óriási árkádok s az emeleti öt nagyszerű ablakíveszet cikkekelyezi. Fölül az épület eleje két oldalt eső tetőcsucs által van koronázva, melyek

A városi vigadó.

mögött következik csak a tetőzet főrésze gyanánt a vigadó nagy termének teteje, mely azonban csak nagyobb távolságból szemlélve jut hatásra. A két szárny kolosszális többszögű szöglet-pilléreit az első emelet színvonalán Alexy Károly szobrász 9' magas domborművei környezik, melyek tánczó, éneklő és zenélő leányokat ábrázolnak. A földszinten sörház, kávéház s a kettő között a Fleischmann

és Weber czég szép virágcsarnoka van. A Deák Ferencz-utcától a színház-utczáig az egész épületen széltriben nagy arányok szerint fogalmazott átjáró-csarnok vonul keresztül kocsik és gyalogosok számára. Ennek közepén van a lépcsőház bejárata. A lépcsőház öszhangja szertelen magas volta által van megzavarva s a lépcső is sokkal keskenyebb és meredekebb, semmint várnunk lehetne. Fele utján a lépcső két ágra válik, melyek az emeleti széles folyosóra vezetnek föl, honnan

a *lépcsőház festményei* legkényelmesebben megtekinthetők. Ezen jeles frismész-festmények, melyeket Than Mór és Lotz Károly, a híres Rahl tanítványai 1866-ban végeztek be, Than 32' széles és 16' magas közép-képéből, Lotznak 12 részre oszló falszegélyéből és Than allegoricus külön-alakjainak sorozatából állnak. A két előbbinek tárgya a Tündér Ilonára vonatkozó ősrégi népmeséből van véve. A falszegély képeinek sora a jobbik sarokban, a folyosóval szemközt kezdődve következőleg fejlődik:

I. kép. — Tündér Ilona, kinek a tél királynőjében hatalmas ellensége támadt, asszonyaitól környezve Árgyus király kertjében arany almát termő fát ültet.

II. kép. — Éjnek idején Tündér Ilona hattyufogatos szekeren élélebeg s a fa arany gyümölcseiből szakít magának, míg a szél szelleme elhintett mák által álomba készíti a fa őreit.

III. kép. — Ezért másnap maga a királyfi kiáll a fát őrizni s a hattyu-szekeren közelgő tündért épen le akarja nyilazni, midőn szíve szerelemre gyulad a kecses nő iránt és nyila lankadtan földre hull.

IV. kép. — A szép pár szerelemtől és boldogságtól ittasan elszunnyadt a fa árnyékában, midőn a tél irigy tündére elésuhan s az alvó Tündér Ilonát gyönyörű aranyhajától megfosztja. A királyfi szülei a szerelmes párt ezen állapotban meglepik.

V. kép. — Ilona kibontakozik szerelmese karjaiból és asszonyaival szökik. Az elhagyott kérelmei nem tudják őt tartóztatni, az elválásnak meg kell lennie.

VI. kép (hossz-kép). — A királyfi az egész udvar jelenlétében elbucsuzik szüleitől, hogy elinduljon fölkeresni kedvesét.

VII. kép. — A királyfi egy jóakaró óriáshoz érkezik, ki boszorkányai által megmutattatja neki a helyes utat.

VIII. kép. — A királyfi hatalmába kerítette három óriás varázsszereit (köpönyeget, ostort és sípot), melyekre tervének kivitele végett szüksége van, s a varázs-köpenyen tovább áll, meg nem sebezve az utána dobált szikladarabok által.

IX. kép. — A királyfi megérkezik tündérországba s harczra készül a sárkány ellen.

X. kép. — Még egyszer behálózza a királyfit a tél gonosz tündére és oly mély álomba meríti, hogy kedvese nem lévén képes őt felkölteni, kétségbeesve visszatér palotájába.

XI. kép. — A királyfi, teljesen lemondva már terve sikerülhetéséről, önkardjába akar dűlni, mitől azonban egy harmadik tündér visszatartja, ki szárnyas táltos lován eléröpül.

XII. kép (nagy középső festmény). — A szerelmes pár végre ismét egyesülhetett. A szemlélőtől jobbra Tündér Ilona ül asszonyaitól környezve, kiknek egyike által aranyhaját fésűlteti. Mögötte arany-gyümölcsű fán Szél urfi ül és vidáman pengeti hárfáját. Bal felől a királyfi siet elé a táltos lovon; fegyvereit két fiatal leány hordja, középuött pedig Hymen lebeg égő szövétnekével. Vizi istennők és amorettek elevenítik a kellemes tájékat.

XIII. kép (a XII. fölött). — A szerelmes pár nász-ünnepélye; Tündér Ilona s a királyfi középuött trónon ülnek,

mig köröskörül táncz, zene és jó kedv csap dínom-dánomot.

Az egész kép-szegélyzet arany háttérre van festve, mely egyrészt a tárgy mesés voltának jobban megfelel s másrészt az építkezés keretébe is jobban beleillik; világitást azonban felülről csak rosztat nyer s a messze kiszögellő párkányzat által is kedvezőtlenül be van árnyékolva. Thán életnagyságon felül való és szintén arany alakra festett egyes alakjai, melyek a falazat lapjait díszítik, a zenét, költészetet, szavalást, humort, tánczot, szerelmet stb. ábrázolják; mindenikök fölött egy-egy kedves kis gyermek-alak szárnyal.

A külső folyosóról egy belsőbe lépünk, mely két hatalmas szárnyas-ajtóval a nagy, egygyel pedig a kis terembe nyílik.

A nagy terem arányai igen jelentékenyek, azonban a túlzott magasság (65') miatt egészen érvényre nem juthatnak. A sik tetőzet csinosan mezőkre van osztva, melyek gazdagon tagozott keretekbe foglalvák. Közepén a nemzeti czimer díszleg, mely körül négy háromszögű mezőben hazánk négy nagy folyama van egy-egy férfi- és nőalak által jelképezve (Thán ecsete által). A Dunát az alakok nagysága jellemzi főképen, a Tiszát a fölötte lengő délibáb, a Drávát szerb viseletű női alak, a Szávát római határkő s török mecset. A terem három oldala felül nyílt karzatokkal van áttörve, melyek párosított oszlopokból s mór izlésű ivekből állanak. A karzatokra vezető lépcsők a belső nagy folyosónak a kis terem felé eső végén s a nagy teremnek a csemege-teremtől balra eső zugában vannak.

A csemege-terem, melybe a nagy tereméből az oszlopos karzaton keresztül hatásos belátás nyílik, elég tágas többszögöt képez, mely azonban szertelen magassága által szinte toronyszerű benyomást tesz. E terem jobbik falát

Wagner Sándor hazánkfia s Münchenben a festészet akadémiai tanára egy terjedelmes frismész-festményvel látta el, melynek tárgya az ifju Mátyás király, ki a hetyke cseh Holubárt lovagjátékban legyőzvé, a hölgyek emelvénye elé léptet, hogy a királyné kezéből elfogadja a győzelem díját. Szemközt a másik falon Thán Mór még nagyobb arányu freskója látszik: az „Attila lakomája,” Priscus római történész leírása szerint. (Attila a kép középterében trónján ül, térdéhez kedvencz fia Ellák simulván; köröskörül vitézeinek csoportjai az ősz dalnokok harci énekeit hallgatják, melyek az ősök dicsőségét magasztalják; az előtérben ifjakat látni, kiknek harci tűzét az ének hatalmasan serkenti, és méléző aggastyánokat, kiknek a dal régi emlékeit támasztja föl ujra.) A buffet fölött négy medaillonban Lotz Károly festett igen kedves gyermekcsoportokat.

A vigadó kis terme művészi díszítés nélkül szűkülöködik. A termék tetőzetéről négy óriási bronz-csillár lóg, melyek Hollenbach bécsi gyárában készültek, a vigadó építészeti modorával lehetőleg öszhangban tartva. A szobrászi dísz még mind a három terem teljesen nélkülözi, az oszlop alaku szobor-talapatok még árván állnak, nemkülönben az épület homlokzatának egy része is.

A vigadó hátulsó része, mely a Haas-féle díszépülettel határos, csak 1872—73-ban épült ki Linzbauer építész által s koránsem mondható sikerültnek. Benne az új étkező helyiségek és egy pár magán-lakás van elhelyezve.

Megtekinteni a vigadó termeit egész nap lehet 20 kr. belépti díj mellett; jelentkezni a vigadói irodában kell, a főlépcsőtől balra.

IV. A városi közvágóhid.

(A soroksári vámsorompó előtt.)

Igazgatója : Riegler László.

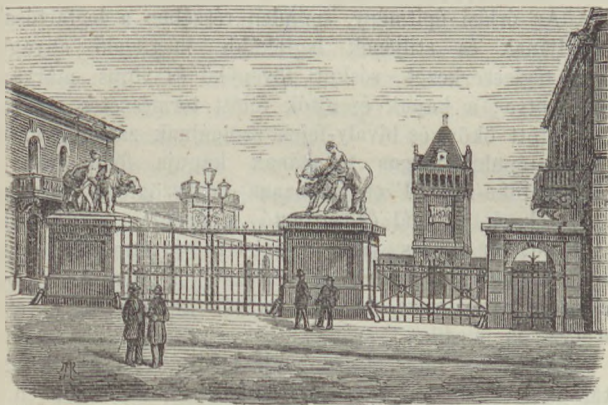
A szénatérrel elindulva, (honnan társaskocsik is kijárnak,) a hosszú soroksári uton kell végig mennünk, melynek folyamatában az Ybl tervei szerint épülő ferenczvárosi templomot, a Concordia-gőzmalmot, kártolyfonódát s a „molnárók és sütők“ gőzmalmát látjuk (mind balra) s aztán a vámsorompót elhagyva az országútra érünk ¹⁾, melytől balra azonnal szemünkbe ötlük a közvágóhid terjedelmes épület-rendszere, e valóságos mintaintézet, melyhez fogható széles Európában alig van kettő-három.

A vasrácsozatu főkapu két tömör kő-oszlopán két pompás 8' magas állatcsoportozat (bivaly és bika, egyegy természetes férfialakkal) magaslik, melyeket Begas Reinhold híres berlini tanár mesterileg vésett. Minden csoport 500 mázsát nyomó egyetlen sósikuti kődarabból van faragva. A kapun áthaladva, a nagy udvarra lépünk és a mindjárt jobbra eső igazgatósági épületbe fordulunk, melyben belépti jegyet és szakismerő vezetőt adnak mellénk. Kutyák a közvágóhid összes területéről ki vannak tiltva. A vezetőnek borraivalót elfogadni semmi szín alatt nem szabad; ha szolgálatait a látogató meg akarja jutalmazni, az igazgatósági épületben e célra kitett perselybe tehet valamit.

A közvágóhid 1870—72-ben épült H e n n i c k e Gyula porosz királyi műépítész pályanyertes tervezete sze-

¹⁾ Ugyanezen országút vezet a lóverseny-térre, hova menet balra a szép új *honvéd-menházat* látjuk, mely Kraft lipcei építész pályanyertes tervei szerint épült és igen jó benyomást tesz.

rint, részint saját, részint helyettese Rathey Ottó felügyelete alatt, és pedig igen jutányosan, csak 1,703,670 frtnyi költséggel, melyből a közvágóhíddal összekötött marhavásárra 300,000 frtnál több jut ki. Az intézet teljesen kész ugyan, de azért mégis minden esztendőben bővítik és tökéletesítik. A közvágóhid és marhavásár területének összege 25 holdat tesz. A közvágóhid istállóiban 600 darab nagy és 2000 darab apró marha, a marhavásáréiban

A közvágóhid kapuzata.

300 darab, a földetlen kerítéseken belül pedig 5000 darab szarvasmarha és 10,000 darab apró marha fér el. A vágómarha szállítása már a legközelebbi jövőendőben a budapesti összekötő vaspálya külön szárnyán fog történni.

Vágókamra eddig 30 van berendezve, melyek mind-egyike 24□^o-re terjed s márvány falakkal és medlachi porcellán-cseréplapokból álló padlóval bir; e kamrák száma azonban 40-re fog kiegészítettetni. A hús épentartása

évenként 50—60,000 mázsa jeget igényel, melyet a húskamrák fölött 12' vastag réteggé töltenek fel. Átlagosan véve naponként 150 darab marhát, évenként 54,000 darab szarvasmarhát s megfelelő számú apró marhát vágnak, (az utóbbiból 1872-ben négy hó folytán 60,000 darabon felül, többi közt csak az egy husvét hetében mintegy 1000 borjut és 5600 bárányt vágtak). A kezelés költségei 30,000 frtnál kevesebbet tesznek, a tiszta évi jövedelem átlagosan 180,000 frtot.

Az óriási építmény, minden részében a legtartósabb s céljának és stíljének leginkább megfelelő anyagból (nyers téglaszerkezet, sóskuti fővenyű és vörös márvány) van alkotva; a kapuk és ajtók fölött természetes szarvakkal ellátott ökör- és bivaly-fejek szolgálnak zárkő gyanánt, a közép-épület magas tornyának kapuja fölött van az egyetlen bika-fej. Ezen impozans négyszögletes torony a vízvezetéknek szolgál és víztartó medenczéje 3000 akót fogad be; az összes víz-szükségletet 14' átmérőjű egyetlenegy kitűnő kut fedezi. A vízvezetékot Aird J. A. berlini cég rendezte be. A baromvásár közepén ugynevezett húsbörze is létezik.

Az egész intézet azon mintaszerű rend és tisztaság által, melyet minden részeiben észlelhetni, nemkülönben az egészben úgy mint a részletekben mindenhol nyilvánuló művészi érzék s az összes felszerelés feddhetlen célszerűsége által igen kedvező benyomást szül. Az idegen semmi esetre el ne mulasztja, bármily drága idejének két óráját ezen intézet megtekintésére fordítani.

V. Sétányok és kertek.

Budapest látképében sokáig a zöld szín volt az, mely legkevésbé vált ki a mindent elfátyolozó nagyvárosi

por- és gőzködből. A színezés ezen hiányán, mely a modern szemet oly érzékenyen sérti, az utolsó évek folyamában némiképen segítve lőn és most is folyvást történnek lépések, melyeknek czélja a város „tűdőt“ lehetség szerint szaporítani és bővíteni.

Pest leglátogatottabb és legterjedelmesebb sétálóhelye *a városliget* (a társaskocsikat és lóvasutat l. a 62. és 64. lapon). Ezen eredetileg 308 holdra terjedő park, melynek nagyobbitása és színtétele iránt a tervek épen most készülnek, első alakjában Nebbien Henrik érdemét képezi és József főherczeg-nádornak igen sokat köszön. Odamenet jó lesz társaskocsit, visszajövet lóvasutat használni, mi alkalmat nyújt a főváros két eddig nem érintett fő-irányával megismerkedhetni.

A társaskocsi negyedóra alatt bejárja a hosszú királyutczát, a sűrű népesedésű Terézváros e közlekedési fő-erét. Eleje keskeny és fölöttébb zajos, később kissé tágasabbá és tűrhetőbbé válik. Kiválóbb épülete nem sok van. Elejétől nem messze balra a kétszerecsen-utczába is átnyúló Dobler-féle bazár (építész Freund) most készül. Első harmada körül az 1794-ben épült s pár évvel ezelőtt új toronysisakkal ellátott Teréz-templomot látjuk, mely előtt kőszoborral ékesített nyilvános kut áll. A templommal szemközt álló különös góth-fajta stílusban épült Pekáry-féle bérház Brein építész-től ered. Kevéssel fölebb az 1841-ben épült vakok intézetére akadunk. Nehány legújabbban épült király-utczai ház a jobb művészeti irányt képviseli; ilyen például a 67. számú Gschwindt-féle bérház, melyet Weber épített. Az utca legvégén jobbra 99. szám alatt a polgári lövöld tája élénk tekintélyes kapuzatát, (benn nagy tánczterem és elég jó vendéglő).

Itt kezdődik a vadgesztenyefákból álló lombos és árnyékos városligeti fasor, mely egyenesen kivezet a ligetbe.

a nagy fürdőházat, melynek vízzel való ellátása végett a fasor végétől balra eső ligetben épen most furják az artézi kutat; továbbá egy szép városi vendéglőt, mely mintegy 150,000 frt. költséggel a régi „bimbóház“ helyére fog épülni, sőt épült volna már az idén, ha a közbejött pénzválság a tervet egyelőre dugába nem dönti. Igen csinos épület a közuti vaspálya új váróterme is, a városliget elejétől (jövet) jobbra.

A városba lóvasuton térve vissza, a Damjanich-utczán robogunk át, melyben balra a pesti közuti vaspálya-társaság istállóit, jobbra az izraelita leány-árvaházat látjuk; a pálya aztán balra kanyarodik s a tekintélyes városi leány-árvaházat (Elisabethinum) jobbra hagyva, pár percz múlva a hosszú egyenes kerepesi utra fordul be, mely még az idén boulevarddá fog átalakíttatni a váci ut mintájára. Balra nemsokára a Diescher által román izlésben épített kicsiny, de csinos ref. templomot, aztán a terjedelmes Rókus-kórházat pillantjuk meg, melyet nemsokára le fognak rombolni s helyette a József- és Ferenczváros végén két új kórházat építeni. (A kórházon felül, a sertéskereskedő- és bodzafa-utczák által képzett sarkon fog épülni nemsokára az új népszínház.) A kórházzal a Rókus-kápolna függ össze, mely 1711 után keletkezett s csak 12° hosszú és 4° széles. A kórháznak yele határos része 1798-ban nyitvatott meg Batthiány József bibornok-primás által s azóta többször megújittatott. Az épület legnagyobb (keleti) része azonban csak 1839—40-ből való. A kórház előtti kis téren szép Mária-oszlop áll szürke márványból a szent szűz érzőntetű szobrával. (Lengyel egri kanonok állíttatta föl.) Jobbra az „Orient“ szálloda hatalmas toronyba sarkalló tömegét látjuk, az országot felé végre balra a nemzeti színházat, mely iránt l. a 81-dik lapot. A waggont

aztán az ország- vagy váczi ut valamelyik pontján hagyhatjuk el.

Pestnek nagyságra második kertje :

az *Orczykert*, az üllői ut végén, hova szintén lovasut viszzen.

Odamenet az üllői ut jobb oldalán a mezsei gazdaságnak szentelt, eredetileg csak emeletes, de tavaly három emeletesre fölépített „Köztelek“ kapja meg figyelmünket. Tovább az óriási üllői kaszárnya 110⁰ hosszú homlokzata (10 öllel hosszabb a Károly-kaszárnyáénál), mely mögött a főudvar 50⁰ hosszú és 23⁰ széles; ezen épületet Pestváros költségén (az akkori árak szerint csak 150,000 pfirton) építette Kasselik pesti építész. Vele szemközt a Gschwindt-féle fürdő-intézetet látjuk, aztán ennek sorában tovább az 1843-ban alapított „Josephinum“ fiúárvházat, a Jurányi tanár igazgatása alatt álló, 1846-ban alapított, 28,090 □⁰ területű fűvészkertet, melynek csinos pálmaháza van, végre a „Ludoviceum“ nevű magyar katonai akadémiát, mely évtizedeken át katonai kórháznak használtatott, míg hosszas alkudozások után végre tavaly ismét eredeti rendeltetésének lőn visszaadva. Területe 2266 □⁰, hossza 54, szélessége 41, magassága 14⁰. Építése 1830—1836-ig tartott. A fölépcsőn Nagy Lajos, Corvin Mátyás, Hunyady János, b. Kray Pál, Gyulai Ignác, gr. Zrinyi Miklós, gr. Forgách Miklós, gr. Thurzó István, gr. Pálffy Pál, gr. Nádasdy Ferencz, gr. Eszterházy Ferencz és gr. Batthyány Károly, a kapu fölött gr. Hadik András, gr. Pálffy János, gr. Csáky András, Kinizsi Pál és b. Alvinczy József, végre a kápolna fölött gr. Erdődy Miklós, gr. Koháry István, Dobó István, Báthory István és gr. Keglevich mellszobrai állnak, melyeknek művészeti bece azonban vajmi csekély.

A Ludoviceummal határos az Orczy-kert, melynek területe 76,321 □⁰. Szép angol park ez, kanyargó utak-

kal, terebélyes régi fákkal és 2000 □^o területű tóval, melynek közepén a szokásos sziget sem hiányzik. Azelőtt igen divatban is volt és sűrűn látogatták, de azóta sorsa nagyot hanyatlott s már csak közvetlen környezetének lakói járnak bele sétálni. Legnagyobb nevezetessége az Illés kutja, melynek vize egész Pesten legjobb. A kert bejárata mellett szerény vendéglő is van. Visszajövet az országuti

múzeum kertjét nézhetjük meg, melynek csinos ültetvényeit a környező lakosság igen megbecsüli. Az összes társaséletre nézve nagyobb jelentőségű mégis a lipótvárosi kies

Erzsébet-sétány, melyen kivált a középosztály igen sokat sétálgat. Az egyik sarkát elfoglaló régi kiosk, különösen zene-estéken, a vidám városi élet egyik legjelentékenyebb központja, mely a már-már elkészülő új kioszkban mindenesetre még fokozódni fog. (Bővebben l. a 123-dik lapon.) Kevésbé jelentékenyek, bár a gyermekvilágra nézve elég fontosak:

a józsef-téri sétány, monumentális középpontjával (l. a 116-dik lapon) és

a Széchenyi-sétány, az új-épület déli oldalán, jó vendéglővel.

A rigadó előtti square kicsiny ugyan, de igen csinos és kellemes hely, hol különösen a reggelizés nyáron igen kecségtető úgy a reggeli árnyék s a szép dunai kilátás, mint az elegáns kiosk kényelmei miatt.

Az „új világ“, mely a váci ut végétől balra esik és a lóvasuttal kényelmesen elérhető, szintén kellemes és elég nagy kertet, jó vendéglőt, kitűnő sört, minden este zenét és egyéb mulattató előadásokat nyújt. A belépti díjak változók, de nem túl magasak. Végre a pesti közönségnek is egyik kedvelt helye:

a *budai ellipse*, mely a várhegy pesti oldalán terül el és szép estéken elég népes szokott lenni. Szép kilátás a városra és folyamra, kellemes séta-utak, jó kávéház és vendéglő az alagut fölötti sík téren, esténként zene.

Magán-kert Pesten belül igen kevés van; legcsinosabbak, bár nem épen terjedelmesek, a gr. Károlyi György egyetem-utczai palotája s gr. Károlyi Alajos és gr. Festetics György ötpacsirta-utczai palotáik mellett levő díszkertek, végre a Mayr-féle királyutczai kert.

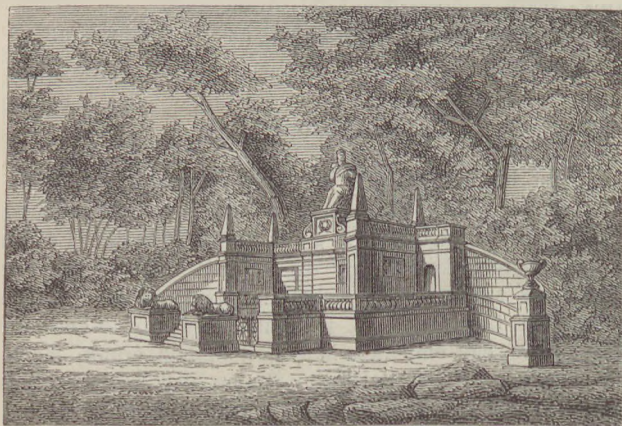
A többi budai sétányokat l. az V. szakaszban.

VI. Temetők.

Pest három temetője közül legnevezetesebb:

az *új köztemető*, mely a kerepesi vámsorompón kívül jobbra, a városi gáz-gyáron túl fekszik. (Lóvasut 10 kr.) E temetkezési hely 40 holdnál nagyobb területet foglal el és számos szép sirbolton kívül néhány érdekes sirhantot is tartalmaz. A főkaputól kiinduló fő-kocsiuton végig menve, egy emberkéz-hányta dombhoz érünk, melyen épen most építik gr. Batthyány Lajos első magyar minis-terelnök s a honfi-érület vértanujának nagyszerű *mauzoleumát*, melynek pályanyertes tervezetét Schickedanz Albert építész készíté. E domb felé menve, a jobbra beforduló harmadik köznek 4. vagy 5. sírköve, mely nagysága által könnyen feltűnik, id. Lendvay Márton 1858-ban elhalt kőszorus színészünk sírját jelöli. Ha a mauzoleum jobb oldalától elágazó rövid sír-utczát követjük, annak végén balra Garay János († 1853) jeles költőnk nyughelyét látjuk, egyszerű fehér gulával jelölve, melynek aljában egypár könyv látható. A mauzoleum közelében nyugszanak Egressy Gábor és Szerdahelyi Kálmán († 1872) is, nemzeti színpadunk e kiváló hősei.

Ha a főkapunál jobbra fordulva, a temető falán végig sétálunk, számos családi sírboltot látunk, melyek közül különösen a Trattner-Károlyi, Hartleben, Kasselik, Mack családok, Vörösmarty Mihály (1800—1855), az Eggenberger-Wieser, Kauser, Walthier, Strobentz, Wieser, Halbauer családok, Szalay László híres történészünk (1813—1864), a Deák, Rupp, Emich családok s Bugát Pál híres orvos sírboltjai, azután Ganz Ábrahám vasgyá-

Batthyány-síremlék.

ros pompás román izlésű sarok-kápolnája, azután Balassa János kitűnő sebész-tanár (1814—1868) mellszoborral és két kesergő geniussal díszített sírja, Rottenbiller Lipót hajdan Pestváros főpolgármesterének dór izlésű sokszínű márvány-sírboltja, Pákh Albert jeles író (1823—1867) góth irányú s a „Vasárnapi Ujság” olvasói által emelt emlékköve, ily fölirattal:

Szenvedt s panasz helyett tréfálva vágott,
 De gúnyszavát megczáfolá szive,
 S a fáklya, melyet mind elől vive,
 Nem szórt tüzet, csupán világosságot;

végre a Kuhn, Biberbauer, Wenczely (Kugler megváltó-szobrával), Gundy és Pugin családok sírboltjai.

A főkaputól balra menve, a sírboltok sorából a következő családokéit látjuk kitűnni: Müller, Csicsmanczay, Forinyák, Purman, Kurz, gróf Andrásy, Bene hires orvos, Engesser, Medetz, Pekáry, Csausz boncztanár, Sebastiani (a román stílus nagy sarok-kápolna), Ebner, Schwendtner, Calderoni, Gebhardt tanár († 1869), Zubek, Sauer tanár († 1863), Onhaiser, Gozsdu Manó közgazdász († 1870), Murati, Dona, Lepora, Bottlik, Kovács és Schlick, (ez utóbbié pompás kiviteli öntöttvas kápolna). A temető közepén a régi józsefvárosi temetőből 1861-ben ide áthozott csontok emlékköve magaslik.

A sírkert minden részéről igen szép kilátás kínálkozik a budai hegyek kellemes körvonalzásu lánczolatára.

A *váczi temető*, a vaczi uton kívül, (bejárata az igen látogatott „kis sörcsarnok“-kal szemközt) már rég el van hagyva s egy pár félig bedült régi családi sírbolton kívül, melyek még festőileg hatni képesek, semmi nevezetességgel nem bir. Az esti és éji órákban e temető biztossági viszonyaihoz sok kifogás fér. Ha a főkapujától jobbra elágazó magas töltést követjük,

az *izraeliták temetőjéhez* érünk, melyben sok nagy márványkő van, műbecsü azonban nem akad.

Budán két temető van. Egyik a Krisztina-városi, melynek alsó részében a Buda falai alatt elhullt honvédek sírja van, fekete fa-rácsozattól környezve, eddig emlék-kő nélkül. A rácsozat mellett apró fakeresztesckék sorakoznak, melyek bádog-táblái az itt nyugvók neveit viselik. (Az emlék-kőre a budai honvéd-egyletnél már 8000 frt.

gyült össze.) E közös sirtól nem messze esik a Döbren-tei Gáboré. A másik budai temető a városmajoron túl mindjárt a vámsorompón kívül terül el; ennek katonai osztályában nyugsznak a napoleoni hadjáratokból ismeretes Alvinczy s az 1849-ben elesett Hentzi tábornokok.

VII. Nagyszerű új építkezések.

1. A margit-szigeti hid.

E nagyszerű építmény, mely 1872-iki augusztus 1-jén kezdetett meg és 1874 végén a közlekedésnek át fog adatni, 1875. július 1-jén pedig külső diszítését illetőleg is teljesen be lesz végezve, a párisi „Société de constructions de Batignolles“ (azelőtt Ernest Gouin et Cie.) vállalata. Költsége 4,200.000, a följáratoké mintegy 400.000, az ezekhez szükségelt kisajátításokkal együtt pedig 700.000 frt. lesz. A vas ívekből álló híd a Margit-sziget déli csucsa alatt épül, mely által (illetőleg azon kő-töltés által, melybe a sziget csucsa meg fog hosszabbíttatni) a híd két egyenlő s egymással 150° 5'-nyi szögletet képező részre fog oszolni. Minden részének három nyílása van, melyeknek ívközei 73·5, 82·6 és 87·9 meterre szabvák. A híd kocsijának magassága a Duna szempontja fölött a szigetnél 18·69 meter, a szerkezet alsó szélének legnagyobb magassága a szempont fölött 17·5 meter. A híd egész hossza 474·12 m., a kocsit széléssége 11·063 m., a gyalogutaké egyenkint 2·85 m., a híd összes szélessége tehát 16·7 m. Legnagyobb emelkedése 1 : 36 lesz. E hidon valószínűleg a lóvasut is közlekedni fog. A pesti hídfőnél fogja kezdetét venni a több ponton már épülni kezdő pesti nagy körut, mely az egész várost óriási félkörben átmetszvé, ismét a Duna partján, az új fővámház mellett fog végződni.

2. Az összekötő vaspálya hidja.

Ez a pesti közbúgóhid s a budai nádor-kert között a Gellérthegyen alul fog épülni. Főadata: az osztrák államvaspályát és a magyar államvaspályákat egyrészt, a déli vaspályával másrészt, kettős vágányu pálya által összekötni. Négy nyílása lesz, melyek mindegyikének ivköze 94 m.; szerkezete fiókmű párhuzamos hevederekkel, a gyámvasak magassága 10 m. A vasut vágányain kívül kétoldalt 1.5 m. szélességű járdák is lesznek rajta alkalmazva. Az építésére szükséges vas sulya 56.000 vámmázsát tesz. A szerkezet Fekete-házy János m. kir. mérnöktől ered, megjegyzendő lévén, hogy ez az első nagyobb hid, melyet magyar ember szerkesztett. Az építés vállalkozója két párisi cég: Filleul-Brochy és Cail et Cie. Az összes költség mintegy 2 millió frtra rug. Az építéshez még 1873-ban hozzáfognak s azt 18 hónap alatt, tehát már 1874-ben okvetlenül el kell készíteni.

A hid közelében épül majd az összekötő vasut teher-pályaudvara, mely a Flóra gyertyagyár és a Boráros-tér közti területet fogja elfoglalni, miáltal több városi telek, az egész tábori kórház, a régi vámház, számos magán telek és ház, egy vegyész gyár, egy téglagyár s a Concordia-gőzmalom melléképületei egy részének kisajátítása, sőt a soroksári utca egy részének másúvé áthelyezése válik szükségessé. Mind ezek iránt a tárgyalások már folyamatban vannak.

3. A partszegélyek,

melyek a fönn vázolt új hidak által egymással összekötendőek lesznek s a Duna-szabályozási társulat programja szerint

épülnek, Pest és Buda között következőleg oszlanak el: Pesten a már régebben fömálló Rudolf-rakpart folytatásaképen fölfelé 600^0 (melyből 222^0 lépcsőzetes rakpart), továbbá a már létező Ferencz József-rakparttól lefelé az új vámház alatt 170^0 (melyből 55^0 lépcsőzetes) partszegélyi munka fog létesíttetni. Budán, melynek eddig épített rakpartjai nem voltak, a partszegély a lánczhibtől föl és lefelé mindössze 1560^0 -re terjed, melyből az emeletes rakpartok közé szurt lépcsőzetes partszegély hossza összesen 430^0 -et tesz.

A munkálatok 1871 végén kezdődtek és 1874 végén be lesznek fejezve. Költségeik 3—4 millió frtra ruznak. A terveket a m. kir. közlekedésügyi ministeriumban dolgozták ki; a kivitelt valamint az összes megkivántató gépek és készülékek beszerzését az általános osztrák építőtársulat vállalta el.

A szakértőt még mindenesetre a következő adatok is érdekelni fogják: A partszegély beton-alapjához szükségelt czölöpözési munkálatokra 12,000 czölöp és 25,000 szál kérges deszka fogyott el, melyek 5 gőz- és 30 kézi czölöpverőgép által verettek be a folyó aljába. A szükségelt 6000 köb-öl beton elkészítésére két új szerkezetű gőz-bétoneur áll alkalmazásban. A folyó aljának a betonozás előtt elkerülhetlen kitisztításán 3 kis gőz-kotrógép fáradozik. A partszegély falai a legszilárdabb mészkő-köcskákból rakatnak hydraulicus ragasz segélyével. A partszegély arczéle két emeletből áll; az alsó emelet + 18'-nyira van a sempont fölött, 6—14⁰ széles s az áruk be- és kirakodására és raktárolására szolgál, a fölső 6⁰ széles emelet pedig, mely + 24'-nyira van a sempont fölött, parti utcza gyanánt fog szolgálni. 100—100⁰-nyi közökben lejáró lépcsők vezetnek a fölső emeletről az alsóra, nemkülönben megfelelő közökben lejáró kocsutak is, továbbá az alsó emeletről a víz színéhez viz-lépcsők

fognak vezetni. A rácsozatok a már fönnálló partszegély rácsozataihoz hasonló modorban lesznek tartva. A partszegélyfalak hát-töltésére 100,000 köb-ölnyi kotrási anyag szükséges. A kotrási munkálatokat 4 gőz-kotrógép végzi naponkénti 1000 köb-ölnyi összes eredménnyel, továbbá 2 gőz-emelőgép (élevateur) naponkénti 400 köb-ölnyi összmunkával. E kotrógépek ketteje a fiumei stabilimento tecnico, másik ketteje pedig valamint a két emelőgép a marseille-i „Établissement des forges et chantiers“ által készült. Valamennyi gép a budapesti folyamszabályozás céljaihoz különösen idomítva szerkesztetett.

Mindez azonban a szabályozási munkálatoknak még csak második szakaszát képezi, mely könyvünk tulajdonképeni keretén belül esik; az első szakaszba a Margitszigeti hidtól fölfelé egész Uj-Pestig s a kikötősziget csucsának belefoglalásával eszközrendő munkálatok tartoznak, míg a harmadik szakasz a budapesti partszegélynek egyrészt a pesti fővámházon, másrészt a budai rudasfürdőn alul kezdődő s a soroksári Duna-ág elzárásáig és a zsilipművekig terjedő folytatásából áll.

4. Az osztr. államvasut új pályaudvara.

A váci ut végén levő mostani osztrák állami vas-pályaudvar eredetileg Sprenger es. k. tanácsos tervei szerint épült s tavaly a gyár-utca felé néző kétemeletes nagy pavillon által lőn megtoldva, mely az építkezési igazgatóság tervei szerint Bernart főmérnök által emeltetett s jelenleg az ideiglenes személycsarnokot, várótermeket, éttermet stb. foglalja magába.

Azonban már legközelebb e pályaudvar oly alapos újjászülésnek néz eléje, hogy egész összességéből csak ama legújabb pavillon fog megmaradni. E pavillont ugyanis a

nagy körut, mely a mai pályaudvaron keresztül egyenes vonalban a Margit-szigeti hidig vezettetik, az épület többi részétől tökéletesen el fogja metszeni, úgy hogy a körut felé új homlokzattal kellend ellátni. (Az ilyformán szabadon álló külön épületté vált pavillont később mi célra fogják fordítani, még nem bizonyos.) Új homlokzatával szemközt, a körut tulsó oldalán kezdődik majd az államvasut új pályaudvara, és pedig két hatalmas sarokpavillonnal, melyek közt az indóházi csarnok fog boltozódni. E csarnok a legnagyobb létező indóházi csarnokok közé fog tartozni, vasszerkezetből áll, hat vágányu és 44 meter ívközzel bir közép-gyám nélkül. Építeni a régi csarnok fölé fogják, melyet aztán, ha az új elkészült, egyszerűen ki fognak alóla szedni, úgy hogy az egész építkezés tartama alatt a közlekedés benne megakadályozva nem lesz. Kivülről hozzá csatlakoznak még az igazgatási és forgalmi hivatalok helyiségei, még pedig nagyobb terjedelemben mint minőket a bécsi központi vaspályaudvarban látunk. Ezeknek végére lesznek a rendkívüli fénynyel berendezett udvari termek (téli kerttel s más egyebekkel) helyezve. A pavillonokra függélyesen, a körut felé esnek majd az étkezési helyiségek csinos kerttel; beljebb, az éttermekkel párhuzamosan s ezektől diszes ugróutakkal élénkített tágas távozási udvarral elválasztva, (érkezés és távozás ugyanis nem úgy fog történni mint most, hanem megfordítva), a postaépület fog állni, melyhez a földött póstaudvarral ellátott nagy gyorszállítmányfeladási épület csatlakozik, a mi néhány nagyobb műhely lerombolását teszi szükségessé. A fölvételi épület területe 7,600 □ ölet tesz, a csarnok hossza több mint 90°, szélessége 22°. Az egész épületnek 1875 végén készen kell állani. Azon nagy nehézségek s a legkülönb-félébb magán- és nyilvános érdekek összeütközése, melyek ezen építkezés akadályait képezték, a fönn vázolt beosztás

által, melynek főérdeme De Serres vezérfőlügyelőt illeti, igen szerencsésen el vannak mozditva.

E pályaudvari építkezés különös előnyét képezi még az is, hogy a pálya színvonalában való átjárások tökéletesen el lesznek kerülve. Történik pedig ez egy hid és két alagut által.

A pályaudvar áthidalása a kétsziv utca felől két följáró kanyarodással történik De Serres ur czélszerű megoldása szerint; a műhelyek vágányain át a hid falazatos, a személy- és tehervágányokon át vasszerkezetű lesz; összes hosszasa a feljáró kanyarodásokkal együtt 360°. Épül az állami vaspálya-társulat költségén és 1874 végén el fog készülni.

A két alagut egyike gyalogosok számára van tervezve, a hajtsár utcától ered, 9' széles, 9' magas és 92° hosszú. A másik a szekerek közlekedésének van szánva, az arénautczánál kezdődik és 6° széles, 2° magas és 26° hosszú¹⁾; ennél vasszerkezet lesz alkalmazva. Az összes építkezések költsége vagy 8 millió forintra rug, de nem is szenved kétséget, hogy e pályaudvar a világ legérdekesebb indóházai közé lesz sorozható.

5. A pesti központi vaspályaudvar.

Ez a budapesti összekötő vaspálya személyfölvételi pályaudvara (a teherfölvételiről l. a 201. lapon) s a kerepesi ut vámsorompóján kívül fog állani. Az épület középvonala a kerepesi ut tengelyében fekszik. Alkatrészei: egy nyugatról keletnek irányzott, 40 meter szélességű és 180 meter hosszasa, öt vágányos, három peronnal ellátott

¹⁾ Szélességét az építkezési tanács utólagosan 31 lábra szállította alá.

személy-csarnok, mely a közepét képezi; egy éjszaki függelék (távozási oldal), mely két kétemeletes pavillon által közbefogott középépületből (pénztárak előcsarnoka) s kétoldalt összekötő üvegfalas árkádokból áll; továbbá egy az éjszakinak megfelelő s hozzá hasonló déli függelék (érkezési oldal). Ezek együttvéve képezik a fő-épületet, melylyel a gyorszállitmányok s a posta fel- és kiadási tárai földött perronok által vannak összekötve, miáltal a földött perronok összes hossza 240 meterre nő. A fő-épület 7,171 □ meternyi területet foglal el, (a déli vaspályaudvar Bécsben 5,328 □°, az államvaspályáé Bécsben 6,700 □°, a kir. keleti vasuté Berlinben 7,258 □°). A várótermeket szegélyző boltíves folyosó 6 meter (19') széles; a várótermek 12.25 meter mélységűek. Az indóház függelékeiben vannak még elhelyezve: 3 nagy étterem, a hivatali helyiségek, lakások 24 hivatalnok számára stb. A csarnok jó világítására különös gond lőn fordítva; a tető-ablakokon s az oldalfalak csarnok-ablakain kívül még a homlokfalakon is egy-egy óriási, 22 meter (70') szélességű és megfelelő magasságu ablak van alkalmazva. Az épület gazdag szobrászi díszítést is nyer jelképes alakokban. A tekintélyes és szép mű tervezete Rochlitz fő-mérnöktől ered. A szükséges telek-kisajátítások már megtörténvén, az építési munkát hováhamarabb meg fogják kezdeni.

6. A városi vízvezeték.

Ezen nagyszerű, de még bevégezetlen művet Lindley William angol vizi mérnök kezdette meg 1868-ban s folytatta azóta 2.390,000 frt. költséggel mostani stádiumáig. A hozzá tartozó építkezések egyrésze a földunasoron van, a cs. kir. hajóhivatalon innen, a Margit-sziget déli csucsával csaknem szemközt. Vagyon pedig ott: a gépház 2 gőz-

géppel, melyek mindegyike körülbelül 65 lóerejű és 3 gőzkazánal bír; továbbá 4 fölül beboltozott és egymással tárnák által közlekedő szűrő-akna, melyeknek átmérője 18, 30, 60 és 30 bécsi láb, s alja 9'-nyira van a Duna szempontja alatt. Az első és második aknától a 20 hüvelykes szívó vezeték számára alagut vezet a gépházba, azonban minden gép egyenesen a Dunából is huzhatja vizét. Mind ezen épületek (melyek 182,703 frtba kerültek), csak ideiglenesek és, ha egyszer a permanens építkezés el lesz végezve, hihetőleg a nyilvános kutaknak szűretlen vízzel való ellátására, valamint tűzoltási célokra fognak használatni.

Az állandó műnek már most használatban levő részei ezek: a csövek hálózata, melynek összes hossza 250,000 bécsi láb, 20—4 hüvelyk átmérőjű csövekkel (a mint a viszonyok megkívánják), továbbá 400 mentő csappal, melyek a vizet tűzvész és utca-öntözés alkalmával szolgáltatják, és 380 öblítő csappal a cső-rendszer tisztítására, (a hálózat költsége 1.179,972 frt.); továbbá két nagy víztartó Kőbányában, körülbelül egy földrajzi mértföldnyire a gépháztól sziklába vájva, ezek mindegyike 212' hosszú, 78' széles, 33' mély s fölül boltozata van, mely 16 szabadon álló pilléren nyugszik. A víztartók alja legmagasb pontján 106' 6"-kel, a bennök lehetséges legmagasabb víztükör 132' 6"-kel fekszik a Duna szempontja fölött. Minden víztartó 384,000 köb-láb vizet fogadhat be s a gőzgépek által telik meg, minek eszközlésére mindenikben két nagy szökőkútfele készülék van. A két víztartó 532,012 frtba került; azon magasság, melyig a víz nyomás által átlagosan emeltetik, 136'; a vezetékekben eszközölt nyomás mintegy 3 atmosphaerát tesz.

1872-ben 71,230,523 köb-láb szűrött és 12,592,607 köb-láb szűretlen, összesen tehát 83,823,140 köbláb víz lőn 1062 csapon át mintegy 41,000 főnyi fogyasztó

V. SZAKASZ.

BUDAI SÉTA.

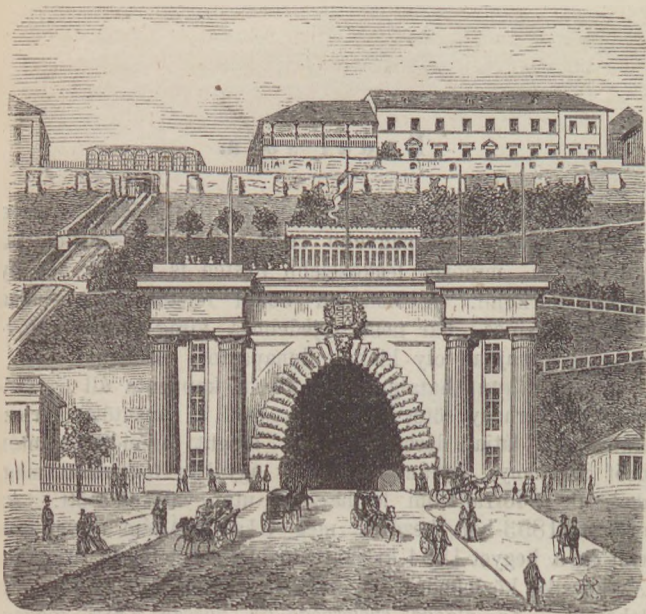
B u d a i s é t a.

A lánczhidon átmenvén, egy kis négyszögletes térre jutunk, melynek legnagyobb része igen jó fa-burkolattal van ellátva, minővel legközelebb Pesten is fognak néhány utczt burkolni. A lánczhid budai fejétől jobbra-balra két igen csinos, bár nem terjedelmes virág-ültetvény foglalja el a hajdan oly kietlen dunapartot. Előttünk

az alagut hatalmas dór izlésű kapuzata áll és szemünk a várhegy sötét odván keresztül a napsütötte Krisztinavárost látja derengeni. Az alagut eszméje szintén gróf Széchenyi István termékeny agyában fogamzott meg, de csak a forradalom leviharzása után valósulhatott. Az építést 1853-ban kezdték meg Clark Ádám tervei szerint és a hegyet 1854-ki márczius 19-éig teljesen átfúrták. A kocsik közlekedése 1855-iki szeptember 23-án vált lehetővé. Az alagut szélessége 5°, hossza 180°, magassága elején és végén 5° 3' 7'', közepén pedig, hol legalacsonyabb, 4° 1' 2''. Belseje 28° magas akna által közlekedik a várbeli sz. György terével. (Vám az alagutban: gyalognak 2 kr., egylovas kocsinak 4 kr., kétlovasnak 8 kr.)

A lánczhidtér jobb oldalát *a budai takarékpénztár* szép épülete képezi, melyet Ybl tervezett; ez az első

épület Budapesten, mely újabb korban monumentális izléssel terméskőből épült s így az azóta mindinkább fölszaporodott díszépületek sorát megnyitá. Vele tőszomszéd (a főutczában) az Unger által 1872-ben épített *budai ke-*

A budai alagút.

reskedelmi és iparbank épülete, mely Budaváros legszébb házai közé tartozik. Evvel szemközt a főutca másik sarkát a hajdani *lánczhidépület* alkotja, melyet szintén Ybl emelt. A lánczhidtér baloldalán most épül a *magyar nyugati vasut háza*, melynek terveit Wagner

Sándor készíté. Evvel szemközt a Barber és Klusemann czég tekintélyes négyszöget képező, de építészileg nem jelentékeny háza áll, melyre a főutczában balra a

báró Lipthay Béla palotája következik. Ezen új házat, a budapesti paloták legérdekesebbjeinek egyikét, Unger tervezte és építette. A Duna felé palotát, a főutcza felé bérházat képez. Első emeletén díszes nagy terem van, melynek három oldalán a falszegély szép viaszfestésű hosszképeket mutat föl Lotz Károlytól, és pedig (az ablaknak állva) jobbról: I. Jupiter és Juno Irist kiküldik a földre; II. (az ajtó fölött) középen Ámor, kétoldalt három grácia és három hóra; III. Neptun és Amphitrite kiküldik Boreast; a hosszfalon: IV. Ganymed (kis kép); V. Apollo és a muzsák; VI. Vénus születése; VII. Bacchus és kísérete; VIII. Hébe (kis kép); a bal falon: IX. Pán és a nymphák; X. (ajtó fölött) középen Morpheus, kétoldalt a párkák s a furiák; XI. Ceres és Achelous folyamisten. (E jeles festmények fényképei Klösz hatvani utczai fényképésznél kaphatók.) E palota után két alacsony viskó, ezekre pedig

gr. Széchenyi Béla palotája következik, melyet Ybl épített a késő francia renaissance izlésében. Érdekes részletei vannak és csinos márvány lépcsője. A szomszéd ház a Széchenyi-szálloda.

A *budai partszegélyt* most építik; (l. a 201-dik lapon). A lánczvidéktől jobbra elnyúló ház-sorban a két kiszögellő új épület az Andrásyaké. Az alagut mellett balra, mint képünkön is látható,

a *gőzsikló* kocsijait látjuk szakadatlanul föl-alá csuszni a hegyoldalon. E közlekedési eszközt pár évvel ezelőtt gr. Széchenyi Ödön s egy általa képzett részvény-társaság hozták életbe. (V. ö. a 66. l.) Fölhasználjuk az alkalmat és veszélynek árnyéka sem lévén, egy perc alatt fölragadtatjuk magunkat a sz. György terére. Ott jobbra a

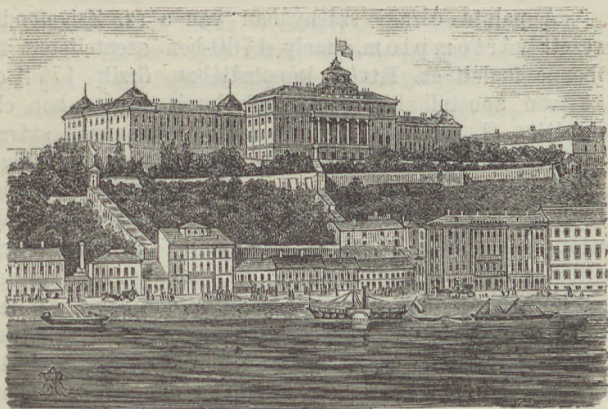
gr. Sándor palotáját látjuk, melyben most a miniszterelnökség van elhelyezve, balra pedig a *fegyvertúrát* (most távirdahivatal). A tér közepén az 1852-ben emelt vasöntésű *Hentzi-szobor* áll (v. ö. a 43. l.), melynek oldalabláin az e helyen elesett 418 császári katona nevei vannak följegyezve. Német fölirata még Hentzi tábornokot és Allnoch ezredest említi. A 66' magas emlék terveit Sprenger udvari építészeti tanácsos készíté. Hogy mostani helyén véglegesen meg fog-e maradni, még nem bizonyos. A szemközti épület *gr. Teleki palotája*, melyben most József főherczeg lakik. Ezeket futólag megtekintvén mindenekelőtt balra fordulunk s pár lépéssel a vártérre érünk, utközben az udvari istálló-épületet s az ugynevezett „Stöcklgebäudét“ jobbra hagyván. Előttünk már most

a *királyi várlak* áll. Ama pompás paloták, melyek hajdan e helyen állottak, nyomtalanul elenyésztek. A mostani épület Mária Terézia idejéből származik. Alapkövét 1749-iki május 13-án rakták le és Hillebrand építész 1771-iki márczius 31-én az épületet befejezettnek nyilvánította. Az építkezési költségek 402,679 frtra rugtak. A Duna felé néző főhomlokzat 94° hosszú és közepét hat természetes oszlopon nyugvó erkély élénkíti. Ezen rész felső emeletében hajdan egy ideig a csillagda tanyázott. A középipülethez két szárny-épület csatlakozik. Az egész várpalotában 203 szoba van, melyeknek berendezése elég gazdag ugyan, de fejedelmi pompát tulajdonkép koránsem mutat.

Megtekinteni a várlak belsejét az udvar távollétében mindenkor lehet. Jelentkezni a várkapitánynál kell, kinek hivatali szobája, a vártér felől számítva, az épület bal szegletében nyíló ajtón túl jobbra van.

A dísztermek a közép-épület első emeletét foglalják el. A fölépcsőn fölérvén jobbra egy előterembe lépünk, melyben Engerth tanárnak a zentai csatát ábrázoló nagy

festménye függ. Azután egy váróterem következik, mely egyszersmind szolgálati terem a gárdák és hadsegédek számára (fehér és arany). Innen balra a kihallgatási szoba nyílik, melynek falain piros damasz-k-mezőket látunk s melyben piros mennyezet alatt egyszerű trón áll. Ezután egy sor díszterem következik; és pedig: az első fehér, arannyal és piros damasz-k-butorzattal; a második chamois-szinű ibolyakék alapon (ez kihallgatásoknál írószoba

A királyi várak.

gyanánt szolgál); a harmadik chamois-szinű kénsárga alapon; a negyedik buzavirágszínű sárga alapon; az ötödik (hajdan a királyné öltözőszobája) tarka virágokat mutat chamois alapon; a hatodik (hajdan a királyné írószobája) tarka virágokkal behintett, ezüstsziürke kárpitu; a hetedik piros ezüstsziürkében; a nyolczadik (hajdan a királyné elfogadó terme) kék és fehér; a kilenczedik (cercle-szoba) aranyozott fehér; a tizedik (étkező szoba) hasonlóképen.

A kilenczedikből jobbra a nagy szertartási, táncz- és étterembe lépünk, melynek falai sárgás márványutánczattal borítvák. Különös érdekléssel e termek épen nem birnak, nevezetesen feltűnő bennök a művészeti tárgyak teljes hiánya. Királyné ő felsége violaszin selyemmel kárpitozott hat szobás lakosztályt bir a vár déli szárnyának első emeletén, honnan egyszerű fa-lépcső vezet a koronahercegnek másodemeleti lakosztályába. Ugyanazon szárnyban van király ő felségének hasonló terjedelmű lakása is.

A palota északi szárnyában van a sz. Zsigmondról nevezett vártemplom, mely 1769-ben szenteltetett föl. A benne foglalt sz. István kápolnájában őrzik 1771 óta sz. István apostoli királyunk jobb kezét mint a hon első ereklyéjét. (L. a „népünnepek“ alatt.) Ugyanazon szárnyban őrzi 1790 óta az e czélra alkotott korona-őrség a magyar birodalom korona-jelvényeit, és pedig: a koronát, a királyi jogart, az ország almáját, a királyi kardot és köpenyt, sz. István keztyűit, czipőit és harisnyáit. A korona két részből áll, homlok-öve ugyanis azon koronából való, melyet Dukas Mihály byzanci császár I. Géza királynak (akkor még hercegnek) ajándékol küldött, míg felső része, mely két egymáson keresztbe illesztett ívből áll, a II. Silvester pápa által sz. Istvánnak küldött korona maradványa. A korona alakja körülbelül félgömböt képez, sulya 9 márka és hat lat, díszítésében 53 zafir, 50 rubint, 1 smaragd és 338 igazgyöngy szerepel. A királyi jogar középkori buzogány alakját mutatja, aranyozott és felül üveggömbben végződik, alul gyöngy-füzérekkel ékes. Az ország almája drágakövekkel kirakott aranymű, melynek tetején kis kereszt áll, míg oldala az Anjou-ház czimerét mutatja. A koronázási köpeny, melyet állítólag sz. István hitvese, Gizella királyné saját kezével hímzett, világoskék selyemből való és szűz Mária, a fölfeszített Krisztus és sok szent arany-

hímzésű képeivel, valamint számos fölirattal van diszítve. Közzemlére e drága jelvények csak koronázás előtt és után szoktak három napig kitéve lenni.

A királyi várak egyik főnevezetessége még a várkert, melynek felső része tágas terrasset képez francia stílusú árnyékos fa-ültetvényekkel, a közönségnek is nyitva áll és pompás kilátást nyújt az alant előmlő fonséges folyamra s a partjain elterülő kettős fővárosra. (Bejárata vagy a várpalotától balra eső nagy rácsos kapun át, vagy ha ez netalán zárva volna, a várudvar bal szögletében levő ajtón át.) A várkert alsó része, mely a várfalak számtalan kiszögellései közé simuló kisebb-nagyobb szerfölkött kellemes osztályokból, árnyas facsoportok, zománczos virágágyak, susogó bokrok, szökdellő vízsugarak stb. összegéből áll s rendkívül bájolónak mondható, a közönség számára megnyitva nincsen; mindazonáltal kiváló állásu idegenek szerencsét próbálhatnak a várkapitánynál, a mi kedvező körülmények közt néha talán célhoz vezethet. Legujabban a várkert olyforma kiterjesztése forog szóban, mely szerint az udvar a budai dunapart házsorának egy részét megvette és le fogja romboltatni, hogy helyébe magas és díszes terrasset emeljen, melynek rácsozatos széléig terjedne aztán a várkert.

A várpalotától jobbra a déli (vár-) kapu vezet ki a várból. A vár többi részeit megtekintendők, forduljunk innen vissza a sz. György terére. A várbeli épületek falain, a mint körülnézünk, itt-ott emléktáblákat látunk az akadémia által szerkesztett föliratokkal, melyek az illető pontokhoz füzöddő történelmi tények emlékét elevenítik föl. A gr. Sándor palotájával határos a várszinház, melynek helyén 1784-ig karmeliták kolostora, azelőtt pedig török mecset állott. Tovább menve, az evang. templom, a genie-igazgatóság, a Ferencz József-kapu s a disztéri fő-örtanya előtt haladunk el s nemsokára

a főtérrre érünk, melynek közepén 1710 óta 10° magas igen barokk izlésű szentháromság-szobor áll. Ettől jobbra

a *szűz Mária mennybemenetelének egyházát* (plebánia-templom) látjuk, melyet IV. Béla épített, Corvin Mátyás jelentékenyen nagyobbitott, a törökök mecsetté változtattak s később a jezsuiták igen szerencsétlenül megújítottak. Belseje a 13. század második felének felel meg és 12 csúcsíves pillérrel bir. A tornyon látszó czimer a Corvin családé és 1470. évszámot visel. A templomban a főoltártól jobbra alamizsnás sz. János lábát tartalmazó ereklyés-oltár áll, (a szent többi tetemeit a pozsonyi székesegyház őrzi); balra fogadalmi oltár van egy képpel, mely az 1723-ban Budán dühöngött tűzvészt ábrázolja. A jobb oldali falon még egy régi Mária-szobor is látható. Ezen templomban történt meg 1867-ben Ferencz József király és Erzsébet királyné koronáztatása.

A templomhoz balról a főparancsnoksági épület csatlakozik, melynek északi részén még a domonkosiak régi templom-tornyának kövei szemlélhetők. A templom s a főparancsnoksági épület mögött szabad tér vagyon, (hajdan a németek temetője), honnan szép kilátás nyílik Budapestre s a Dunára. A várhegy innenső részén ideoda kanyargó séta-utak ellipsz név alatt ismeretesek és szapora látogatás tárgyai. A domboldalban jókora kerüléssel hegynek jövő görbe utca az Albrecht-ut; a mellékén feltűnő új nagy ház a gr. Lónyayé, mely mellett az új Lónyay-lépcső vezet föl; balra a házak közül tarka-barka góth épület emelkedik ki, mely az 1858-ban Petschnigg és Diescher által épült budai reáliskola; valamivel lejjebb és jobbra az 1703-ban megkezdett és 1856-ban Reitter Ferencz főmérnök tervei szerint megújított csuklyások templomának 22° magas tornya és zár-dájok 38° hosszú teteje látszik.

Fönn a várban a templommal szemközt az igen szerényke városháza áll, mely 1686-ban épült, 1723-ban földig égett és újra fölépült, 1773-ban megnagyobbíttatott. Belső udvarában van a budai főkapitányi hivatal. A térről két utcza nyulik el északnak; ezek egyike (balra) az országház-utcza, mely az országház előtt elhaladva a Ferdinánd terére s az evang. sz. Jánoshoz czimzett

örségi templom elé vezet. Ez a 13. században alapított és az utolsó Árpádot, III. Endrét, benne temették el. A török uralom idejében a várnak ez volt egyetlen keresztény temploma. Midőn a törököket Budavárban ostromolták, a torony felső részét lerombolták és ágyukat állítottak magasára, hogy az ellenséget kényelmesebben lődözhessék. Budavár fölszabadítása után az egész templom (a torony alatti bejárat kivételével) újból fölépítetett. 1792-ben I. Ferencz császárt koronázták benne királylyá. Belsejében semmi figyelemre méltó nincsen. A templom átellenében a Ferdinánd-kaszárnya áll.

Itt elértük a vár északi csúcsát és visszafelé fordulhatunk. Legkellemesebb ut esik a bástya-sétányon, mely a felső (bécsi) kaputól a székesfehérvári kapuig a vár egész nyugati oldalán végig húzódik s pompás átnézetét nyújtja a budai hegyek tágas körének, az ebbe foglalt völgygyel egyetemben. E kilátás méltó párja azon látképnek, melyet a tuloldalon a várfal keleti részéről élveztünk. (L. fönebb.) A kiálló félkörded bastionok egyikének mellvédjéhez lépve, átellenben a következő hegyeket látjuk sorakozni:

Egészen balra a 763' magas Gellérthegyet szeliden tenyegető váracsával; háta jobbfelé lassankint aláhajlik s a kis Gellérthegyben (fövenyhegy, naphegy) vész el. Következik aztán jobbra a szép sashegy 835' magas ikeresúcsa (dolomit és mészmárga), melynek oldalain a legkitünőbb budai vörös bor terem. Mellette jobbra

a Széchenyihegy (régii még most is szokásosb nevén: nagy svábhegy) 1200'-ig emelkedő, hosszan elnyúló és számos nyári lakkal mintegy behintett gerinczével találkozunk, mely csupa fővenyőből áll és észak-kelet felé a 818' magas kis svábhegybe megy át, melyen a fővenyő Jura-mészszel váltakozik. Ez után lappangnak zöld mélyedésekben az álláspontunkról be nem látható zugliget kies völgyei (l. a „kirándulások“ alatt) s mellettök jobbra az egész hegyláncz legmagasb kupja, az 1656'-ig dagadó Jánoshegye (dolomit és fővenyő), még tovább az 1200'-at túlhaladó kopár hárshegy, melyet az előbbitől a mély Lipótmező választ el; tovább a kecskehegyek tűnnek föl, melyek több egymással összefüggő hegykupból állanak, nevezetesen a felső és alsó kecskehegy, Mátyáshegy, ó-budai hegy és háromhatárhegyből (1554') s csupa dolomittal borított mészmárgát mutatnak. Maga a várhegy, melyen állunk, 190' magas és fehér édesvizi mészszei borított mészmárgából áll.

Budaváros azon részei, melyeket a bástya fokáról áttekinthetünk, a következők:

Jobb felé a Gellérthegy lejtőjének alsó részein a ráczváros apró házikóinak festői zúrzavarát látjuk, melyen az 1728—39-ig épült s az 1810-iki tűzvész által tetemes károkat szenvedett katolikus plebánia-templom tornya uralkodik. Magát a völgyet a Krisztinaváros tölti ki, melyben az alagut-utczától balra a kis Horváthkertet s benne a budai nyári szinkört ismerjük föl. Ezen egész városrészen egy széles és mély árok, a rosz-hirű ördög árka vonul keresztül, melynek beboltozásához nem rég fogtak. A krisztinavárosi templomot rendszeren kéményseprő-kápolnának nevezik, mert kéményseprő építtette 1795—97-ig és állítólag csodákat mivelő, Milanóból ide származott Mária-képet helyezett belé. A templom mellett jobbra

gróf Karácsonyi Guido palotája látszik, mely az ötvenes évek vége felé épült több építész, de különösen Pan József tervei szerint. A palota elég terjedelmes, igen urias és palotaszerű, bár kiforratlan renaissance izlésben van építve. Belül szép márványlépcsője, ékes termei, egyszerű kis színháza, gobelinekkel kárpitozott nagy díszterme és jelentéktelen képtára vagyon; hátul csinos magánkert csatlakozik hozzá. A palota mögötti magaslaton szemünkbe ötlő jelentékeny új épület a két pavillonból álló, nyolcz kis saroktorony közé foglalt katonai kórház, melyet Kauzer István épített és tavaly végezett be. Jobbra tőle a budai indóház mutatkozik. A völgy téres zöld alját az ugynevezett vérmező képezi, melyen katonai szertartások és hadi gyakorlatok szoktak végbe menni. Határát jobbfelé a városmajor képezi, egy igen mélyen fekvő s ezért szerfölött nedves ültetvény, melynek árnyas fasorai és nagy zöld mezői a környékre nézve igen becsesek. Mögötte, de messze, látszólagosan a Jánoshegyének tövében is egy óriási épület tömegeit látjuk fehérteni, mely a lipótmezei országos tébolyda (l. a „kirándulások“ között.)

Pestre visszatérhetünk, ha a várból vagy a gőzsiklón bocsátkozunk le, vagy a Fercnz József-kapun keresztül gyalog megyünk le (5 percz alatt) a hídfohöz.

A budai lóvasuttal (a budai hídfotól, Pest felől számitva, jobbra) vagy a helyi gőzössel 20 percz alatt elérhető

a *császárfürdő* (l. a 72. lapon). Mielőtt ehez jutunk, balra a hogyanek menő Niedermayer-utca a terraszirozott magaslaton álló

Gül Baba sírjához vezet. Gül Baba, a „rózsák atyja“, igen tekintélyes török szent volt, ki a 16. század első felében élt. Sírja nyolczszögletes kis mecset, melynek zsindelyes kupolája fölé a félhold van tűzve. Belül ezen

épület igen disztelen, a kopár falakon török betűkkel teleirt pergamenlapokat látni, a talajt egy pár lyukas gyékény borítja s néhány rozszant fa-lócza kínálkozik ülés gyanánt hívónak hitetlennek. A mecset építője Mohammed basa volt, ki 1543—48-ig kormányzott Budán, s a mohamedán világ legtávolabb eső zugolyaiból még most is folyvást Budára zárandokolniak az ájtatos müzümánok a rózsák atyjának sirjához.

Ugyanazon alkalmatossággal félóra alatt

Ó - B u d a

is elérhető (1. a 3. lapot). E városrész külseje éppen nem kecsegtető, jellege nagyobbbrészt csaknem falusias; csupán a főbb terek környezete emelkedik túl némileg a szerénység ezen alacsony színvonalán. A lóvasuton haladtunkban jobbra a

zsinagógát pillantjuk meg, mely az egész környezet fölött uralkodó tekintélyes épület s homlokzatán 6 nagy korintheta oszlopból álló előcsarnokot mutat. Boltíves belseje a zsidó imaházak hagyományos egyszerűségétől csak igen kevésbé tér el. Kívül az egész templom fü-zöld színűre van mázolva, a mi szépségét éppen nem emeli. A lóvasut a főtéren áll meg a katonai ruha-szertár épülete mellett. Ennek sarkát megkerülvén, magas kapuzatu hiddal vagyunk szemben, mely a dunagőzhajózási társulat

hajógyárába vezet át. (A dohányzás a hajógyár összes területén szigoruan tilos.) Ezen igen jelentékeny gyártelep számos műhelyeiből került ki a társulatnak mind a 170 gőzös s egyéb járműve; megtekinteni egész nap lehet, csak a bemenettől balra eső műszaki igazgatósági épület első emeletén kell jelentkezni, hol engedélyjegy és vezető mindenkinek ingyen rendelkezésére áll. Az összes

telep két szigeten van elhelyezve, melyeknek területe mintegy 30 holdat tesz; a két sziget között a társulat téli kikötője van. Az első és kisebb szigeten látjuk a gyári épületek legnagyobb részét, és pedig: déli csucsához közel a kazángyárat, melyben a nagy gőzkazánokat kovácsolják (ez az egésznek leglármásabb része); aztán fölfelé haladva, egymással párhuzamosan a gépgyárt, gépkovácsműhelyt és öntődét; tovább a tűzörség színjét, mely egy gőz- és hat kézi fecskendővel bír; ezután jobbra a kikötő partján egy hosszú színt oly munkák számára, melyeket földél alatt kell végezni (festést, mázolást stb.), s innen befelé a műszaki főigazgatás épületét, az asztalos és lakatos műhelyeket; még tovább a vastarakat és hajókovácsműhelyt, jobbra a kikötő mellett a három hajólabát, melyeken a hajókat építik és melyekről vízre bocsátják; azután a pörölyös kovácsműhelyt két nagy gőz-pörölylyel, egy kis vasnyújtóművet, a légszeszgyárt, szöszlőházat, fonodát, a 200⁰ hosszú kötélverő házat, fa-raktárakat, gőzfűrészeket, gyalulógépeket stb., melyek egytől egyig vasut által vannak egymással összekötve. Mindezeknek fölületes megtekintése is jó órába kerül. A hajógyárban foglalkozó munkások, száma mintegy 2500-an, egész lakosságot képeznek, melyben a kézművek csaknem minden neme képviselve van, a géplakatostól a kötélverőig s a műasztalostól a pörölyforgató kovácsig, úgy hogy a társulat valóban összes szükségleteit saját munkájával képes fedezni.

A hajógyár szigetének felső részében még különös figyelemre méltók egy régi római fürdő maradványai, melyek a vaskályhák raktára gyanánt szolgáló fészert alatti láthatók. Egy téglából épített kerekded s elég tágas medenceze, melynek széle még több lépcsőfokkal bír, nem rossz karban maradt fönn, mellette egy második hasonló medenczének már csak a fele látszik s ezeken kívül néhány

négyszögletes szoba, melyek válaszfalai részben még több lábnyi magasságig fönmállanak.

Még sokkal érdekesebbek azonban egy másik római fürdőből épségben maradt földalatti

hypocaustum (fűtőhely) jelentékeny részei, melyek az ó-budai Flórián terén léteznek. (A hajógyárból jövet az utcán egyenesen végig menvén, a fűtér mellett elhaladunk s aztán a balra elágazó uri utczába fordulunk, melyben 199. szám alatt a kir. kamarai jószágigazgatóság van; itt az udvar hátulján levő kertecskében lakik a szolga, ki a fürdő kulcsát őrzi s a látogatót a hely színére vezeti.) A *hypocaustum*, melyre 1778-ben egy mészgödrt ásó vinczellér bukkant, egy kis négyszögletű épület alatt lap-pang, mely a Flórián terén egészen szabadon áll. Miután a nemzeti színűre festett ajtó kinyílt, nyikorgó falépcsőn mintegy 9'-nyira leszállunk a föld színe alá s a lépcső alatt mindjárt meglátjuk a még igen jó karban levő nevezetesség elejét, t. i. igen sok (eredetileg 192, de most már jóval kevesebb) 3' magasságu kerek kő-oszlopot, melyek 13-ával egyközű sorokban állanak, csak 1 $\frac{1}{2}$ —2'-nyira egymástól. Alant a sötétség teljes levén, gyertyát gyújtunk és guggon ülve becsuszunk a tömkelegbe, mig-nem egy fal utunkat állja. Visszatérvén, jobbra hasonló földalatti oszlop-rendszert pillantunk meg s ezen keresztül tágasabb, de nem magasabb földalatti térbe jutunk, mely (eredetileg 105) téglaszerkezetű négyszögű pilléren nyugszik. Az oszlopok fölött három rétegből alkotott erős tető vagy burkolat nyugszik, melynek felső kergét hajdan csinos mozaik-munka képezé, de ez bizony már nyomtalanul eltűnt. E fürdőbe a régi rómaiak természetes melegvizet vezettek egy

vízvezeték által, mely egész Aquincumon keresztül-húzódott. Ha a fűtérrel elindulva a hajógyár utczára függélyesen álló sz.-endrei utat vagy egy óra hosszant a

lőpormalom irányában követjük ¹⁾, ezen vízvezetéknek még igen tetemes romjaira akadunk több ölnyre fölemelkedő pillérek alakjában, melyek 30—100 lépésnyi közökben merednek ki a földből s irányukkal egyenest ama régi fürdőre utalnak. Az első pillérek az uttól balra esnek s legelsejök a róla „Köves Máriá“-nak (Maria Stein) nevezett kis templom előtt áll és Mária-képet foglal magában. E pillér nagyobb is a többinél. Tovább haladva, utszéli malomhoz érünk, mely előtt a balra elhajló sz.-endrei országutat elhagyván a malom kapuja felé irányuló utra térünk, mely aztán keskeny ösvény alakban sűrű cserjésen keresztül a malom bal sarkát megkerüli és egy deszkagát közé foglalt patak bal partján vezet tovább, hol a régi pillérek sora még jó darabig folytatódik. Némelyik kőszálon még egészen világosan látszik mind a két ívhajlás egyesülése, másokat fájdalom löporral szétrobbantottak és murva helyett az ut feltöltésére használtak, — mely vandalismus, ha végét nem szakasztják, idővel az ókor e fölöttébb érdekes maradványának teljes elpusztulását fogja okozni.

Ezen ut különben is gazdag a római kor maradványaiban; itt-ott utfélen régi római köveket látunk meredezni, (ámbar a becsesebbek már rég a nemzeti múzeumban leltek maradandó helyet), s a hol csak kőfélét látunk a porond alól kibujni, kotorjuk ki a bot végével és látni fogjuk, hogy valami régi római téglá, melyen néha még a legio bélyegét is föltalálhatjuk.

Ha az ösvényt még tovább követjük, a báró Lipthay lőpormalmaihoz érünk, (dohányzás tilos), hol érdekes kénkő-tartalmu tó mutatkozik. A tiszta kékes víz fenekén, mely több helyen igen mélyen fekszik, számos kénkőforrást

¹⁾ A városból kiérve, jobbra az óbudai hajógyár ujonnan épülő munkás-telepének csinos házait látjuk.

látunk egészen téjfehér színben fölbugyogni tölcséralaku kráterekből, melyek köröskörül a szivárvány minden színeiben játszó csapadékokkal borítvák. A különös látvány hosszan leköti a figyelmet s megérdemli, hogy kedveért egy órácskát ballagjunk. Különben a vasárnapoló ó-budaiak ide tömegesen elszoktak látogatni, ámbár a hely színén levő korcsma a legszerényebb igényeknek is alig felel meg.

VI. SZAKASZ.

KISEBB-NAGYOBB KIRÁNDULÁSOK.

Kisebb-nagyobb kirándulások.

I. A Margit-sziget.

E pompás sziget, mely horgonyzó hajó módjára, mint a melyhez csakugyan hasonlít is, lebeg a Duna fölszínén, a római időkben Aquincum erődítéseinek részét képezé s a sziget északi csúcsán víz alatt levő hatalmas alapfalak is nyilván e művekhez tartoztak. Az Árpád-házi királyok alatt a sziget vadaskert volt s ezért „nyulak szigete“, insula leporum, volt a neve; ugyanakkor több palota is állt területén. A „Margit-sziget“ nevet csak IV. Béla királyunk Margit leányának halála után nyeré, ki az atyja által ott épített s Boldogasszonynak szentelt zárdában végezte napjait. A 13. században a szigeten 8—11 épület állott, köztük IV. Béla palotája, az esztergomi érsek vára s néhány zárdá és templom. A 12. századból eredt és Mihály arkangyalról nevezett prémontréiek zárdájának érdekes romjai látszanak még ma is a sziget közepe felé, keleti partjához közel, a József nádor által emelt egyszerű nyaralóház falának támasztva. E falak még most is mintegy 90°-nyire emelkednek és góth részleteket mutatnak. Innen nem messze, festői pagonyban lappanganak a Boldogasszony templomának és zárdájának szép romjai, melyet IV. Béla a tatárjárás után 1251 előtt épített. E zárdát apácák lakták, kik a domonkosiak főügyelete

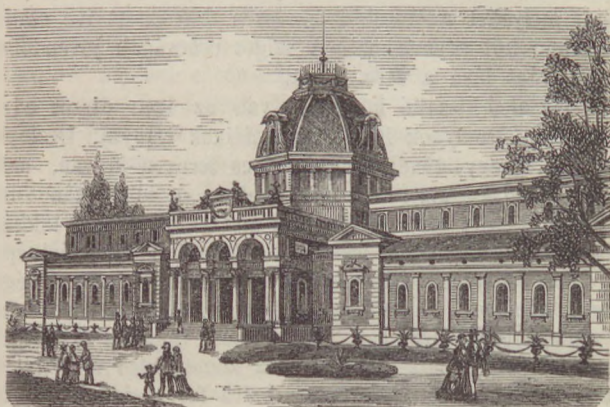
alatt állottak. Itt vőn fátvolt 1262-ben és halt meg 1271. febr. 15-én Margit hercegnő. Két lombardiai művész, Péter és Albert, három hónapig dolgozott pompás sír-
emlékén, mely vörös és fehér márványból volt faragva. 1641-ben Margit a boldogságosok közé avattatott. A templom belseje 183'9" hosszú és 37'5" széles volt s a 16-ik századból fönmaradt rajza szerint négy négyszögletű toronynyal birt, melyeknek falai 4'5" vastagok valának. Ásatásokat a romokban Tost főkertész eszközölt, miáltal igen érdekes tárgyak jöttek napfényre, így többi közt V. István király (?) sírja, melynek tartalma a nemzeti muzeumban látható. A hajdani zárda-udvartól mintegy 12°-nyire észak felé csekélyke fenyő-tömb közepén 5°-es falmaradvány áll, melyet a domonkosiak hajdani zárdája alkatrészének tartanak. A sziget északi csúcsán emelkedett az esztergomi érsek vára toronynyal és lakházzal, ebből alacsony vizállás alkalmával még mainap is jelentékeny alapzatok látszanak. A szigeten hajdan még ezeken kívül létezett nagy építkezéseknek ma már minden nyoma eltűnt. Ujabban (1790 óta) a sziget Sándor, 1795 óta József, 1847 óta pedig István főherceg-nádorok birtoka volt; legujabban az utóbbinak öcsese, József főherceg birja.

A mostani birtokos, kinek fejedelmi nagylelkűsége országszerte ismeretes, a szigetet 120 katasztrális hold terjedelmű nagyszerű díszkertté varázsoltá át, a növényzetet acesúthi kertjeiből ide átültetett százezernyi uj plántával gazdagította, vízvezetéki hálózat által (melynek költsége 60,000 frtra rugott) a legczélszerűbb öntözési szervezetet létesítette, a legnagyobbyszerű dísz-épületek egész hosszu sorát ritka bőkezűséggel részint már fölépíttette, részint fölépíttetni elhatározta, Zsigmondy bányamérnök által artézi kutat furatott, szóval: több millió forintnyi áldozattal valóságos édent hozott létre, melyet aztán a főváros közönségének ugyszólván oda ajándékozott.

Elegáns gőzhajók közlekednek óránként a város és sziget között (oda és vissza 30 kr.) s a közönséget 15—20 percz alatt annak alsó, félóra alatt pedig felső kikötőhelyéhez szállítják. A szigethez a város felől közeledvén a kis „budai sziget“ tűnik szemünkbe, mely a Margitsziget oldalához simul mint a kisdud ladik a nagy hajóélehez, s a közék között keskeny folyóág elrekesztése folytán vele nemsokára össze is fog nőni. A sziget déli csúcsáról elragadó kilátás nyílik a hatalmas folyamra s a két városra, melyeket a lánczhid merészen kifeszített íve szellős magasban köt egymáshoz. A sziget csúcsának jövődöbéli alakja iránt lásd a 200. lapot.

Az alsó kiszálló közelében van az igen diszes alsó vendéglő, melynek homlokzata délnek irányul. Oszlopos csarnoka, nagy tánczterme és téres terrasse-je van, mely előtt szabad ég alatt is külön pódiumon lehet tánczolni. Háttul az épület sátoros folyosók által több csinos lakházzal van összekötve. (A vendéglő helyén hajdan óriási épület állott, melynek 10' vastag falai 1000⁰ hosszú négyszögöt képeztek; hihetőleg a johanniták zárdája volt ez.) A vendéglőtől balra egy kis lóvasut vágánya kezdődik, mely 10 percz alatt (10 kr-ért) a sziget felső részén levő artézi kúthoz viszen. Utközben balra folyvást szép kilátás esik Buda felé, míg jobbról a legkülönbébb és terebélyesebb régi fák csoportjai s a sziget belsejének viritó pázsitsíkjai kecségtetik a szemet. A sziget közepe felé a hajdani főhercegi lakházat látjuk a hozzá dörgölődő repkénydus rommal együtt s tovább aztán a még furásban levő második artézi kut fa-tornyát. A ló-vasut végén, Ó-Budával szemben a forrás-ház kapja meg figyelmünket, hol az inni kívánó közönségnek leányárvák szolgálnak. A Duna felé kénkőves zuhatag gyanánt látjuk előmleni az ásványviz tetemes fölöslegét, mely a fül és — orr figyelmét már távolról fölébreszti. Az artézi kut

mélysége $62^{\circ} 3'$, furatása 1866. december 21-én kezdődött és 1867. május 13-án be volt végezve; csöveinek átmérője $9\frac{1}{2}$ — $10''$. A meleg forrás 5° -nyi magasságig szökell a sziget színvonala fölé, 5 év óta állandóan 35° R. fok hőmérsékű és 4'-bal a színvonal alatt 24 óra folytán 250,000 akónál több vizet nyújt. E viz földalatti vezetéken át jut a közeli Margit-fürdőbe. Ez a sziget legpompásabb és legnagyobb épülete, nemes olasz re-

A Margit-fürdő.

naissance izlést mutat, egész homlokzatának hossza $36\frac{1}{2}'$, három szárnya, (melyeknek egyike a másik kettőre függélyesen áll,) egyenkint 14° hosszú, 9° széles és $5^{\circ} 3'$ magas. A hol a szárnyak összetalálkoznak, impozans kupola emelkedik 12° magasságig, mely alatt nemes oszlopos kapuzat szögell ki, erőlyesen hangsúlyozva az épület közép-pontját. A 3 szárnyban 52 fürdőszoba van (kád-, kő-, porcellán-, tükörfürdők stb.), mindannyi a legnagyobb

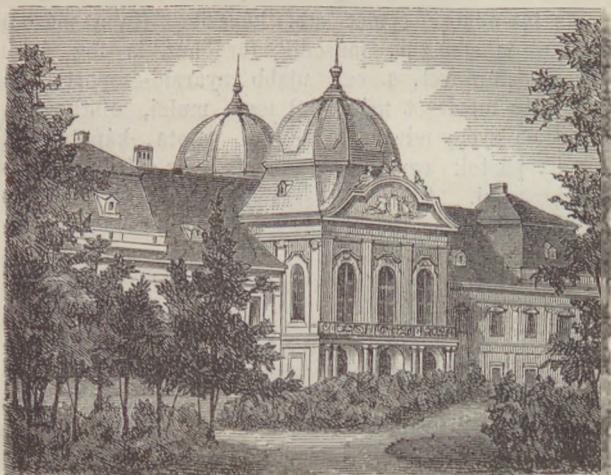
kényelemmel berendezve. A víz leghathatósb ásványos részei: szabad és félig megkötött szénsav és szénélecskéneg. A fürdőház környezetét pompás virágágyak, zöld csillámu pázsit-táblák, több igen csinos kis nyaraló, egy 44 szobás kisebb és egy 162 szobás nagyobb vendégfogadó, a 10° hosszú és 5° széles felső vendéglő terjedelmes fa-alkotmányu külön termével és szellős verandaival, a 60° magas és csinosan tagozott kéményű mosóház, az intendansi épület stb. képezik. Ha a második artézi kut is elkészül, második fürdőház is fog épülni pompás gőzfürdővel, s egy újabb nyaraló-csoportozattal, mely a már meglevőt még felül fogja mulni, minthogy ott társalgó- és gyógy-udvar, főherczegi palota, kápolna stb. is lesz, a partok egy részét pedig nyílt séta-csarnokok fogják beszegni. A sziget összes építkezéseinek terveit az újabb Pest épülése körül oly nagy érdemeket szerzett Ybl Miklós készítette.

II. G ö d ö l l ő.

E 3000 lakót számláló magyar falu, mely az utolsó években mint az uralkodó család nyári székhelye ismertebb és látogatottabb lőn, Pesthez 4⁵/₃ mértföldre esik s a magyar állami vaspálya személyvonataival (indóház a kerepesi vámsorompón kívül) 52 percz alatt elérhető.

Állomások: Kőbánya (a pesti vízvezeték nagy víztartóival, melyeket I. a 207-dik lapon); Rákös (hajdan nagy Drasche-féle, most részvényes téglagyár); Csaba-Keresztur; Péczel (szép, de elhanyagolt díszkert hajdan híres vízművekkel); Isaszegh (a nemzeti hadak győzelme 1849-ben), aztán a királyi vadaskerten átrobogva: Gödöllő, melynek egyetlen nevezetessége a kastély és a park.

A kastély az állomás közelében fekszik és Mária Terézia alatt gróf (később herceg) Grassalkovich Antal által emeltetett, kinek családja azonban már három nemzedék után kihalt, mire Gödöllő b. Sina birtokába ment át, kitől azt az országgyűlés 1867-ben a király számára nyaralónak vette meg. Az épület azon kor jellegét viseli, melyből származik s egy kiszögellő középtestből áll, mely-

A gödöllői kastély.

nek földszintje négy tekintélyes oszloppár között kocsijáratot enged a park felé, míg a magas felső emeletnek hosszú erkély fölött három magas ívű ablaka és kupolaidomu teteje van. A két alacsonyabb oldalszárny végét mansard-tetejű sarok-pavillonok képezik.

A kastélyban 100 szobánál több van s egész belseje 1867-ben alaposan megújított. Az egyszerően befestett

lépcsőházban széles, kényelmes lépcső kanyarodik föl az első emeletre, melynek közepét az átjáró kapu fölé helyezett nagy terem foglalja el. Ennek falai fehér műmárvánnyal borítvák, melynek aranyozásaival nem fukarkodtak; minden, még a butorzat is, a késő rokokó izlésében van tartva. E teremtől jobbra a királyné lakosztályába jutni, mely nagy egyszerűség által tűnik ki, ámbár egyes butordarabok kiváló pompa és izlés által fejedelmi urnőre utalnak. A világos kárpitokkal bevont falaknak néhány jó tájkép stb. szolgál ékességül. Az utolsó szobában Mária Terézia arczképe függ, mint a ki többször időzött e termekben. Innen kicsiny lépcsőt használva a földszintre jutunk, hol a kastély fönséges birtokosnőjének szobái folytatódnak. A nagy teremtől balra a király lakosztálya terjed el, mely az egyszerűségben a királyné szobáinál még sokkal tovább megy; kivált a hálósobát már valósággal spártainak nevezhetni. Szoba-diszítést csak igen keveset látunk, leginkább feltűnik két igen szépen dolgozott bronz-öntésű állatszobor mint asztali díszlet s egy nagy fénykép, mely egy Olaszországban bátorsága által különösen kittűnt — altiszt arczképe. Az épület többi része a koronaherczeg s az udvari személyzet lakásait tartalmazza. Mutatják ezenkívül a kastélyban Mária Terézia ágyát is, továbbá egy gyönyörűen kirakott régi szekrényt, mely egy hajdani török szultán ajándoka, végre azon aranyba foglalt cserépedényeket, melyekben hajdan a Grassalkovich hercegi család alapítója szegény deák korában Pécssett a kapuczinusoktól kéregetett ebédjét haza vitte.

A park nem igen nagy, de dús virág-ültetvényei, hattyus tava és szép űsrégi fákból álló fasorai által kedves benyomást tesz. Annál terjedelmesebb a hozzá csatlakozó vadaskert, melyet azonban már rég nem ápolnak úgy mint hajdanában, sőt melyen mainap a vasut is keresztül jár.

A kastély és park megtekintése az udvar távollétében minden nehézség nélkül megtörténhetik.

A környék dombos és erdős; a vadászat köröskörül igen hálás; nyul, őz, szarvas tanyázik benne, s legujabban sikeres rókavadászatokat is tartottak.

Gödöllőtől félóránnyira a hatvani országot mentében csinos erdős vidék közepette fekszik

Besnyő, a kapuczinusok ezen ismeretes zárdája, melyet Grassalkovich herczeg építtetett, kinek is családja a templom kryptájában nyugszik. Ezen zárdában volt internálva 1774—75-ben tizennégy hónapig Feszler Ignác Aurél, a magyarok kítűnő történetirója.

III. F ó t h.

Mindenekelőtt az osztrák államvaspályán negyedóra alatt *Palotára* megyünk, mely a pest-bécsi vonal első állomása. (A vasut mellett csinos árnyas liget, melyben elég jó vendéglőt találni.) Vagy pedig ugyanezen távolságot a pesti lóvasuttal öt negyedóra alatt haladjuk meg (30 kr.), miközben alkalmunk nyílik

Uj-Pestet is megtekinteni. Pestnek ezen virágzó gyarmatát mintegy 20 évvel ezelőtt alapította egy Löwy nevű izr. kereskedő (kiről egy uj-pesti utcza is el van nevezve) id. gróf Károlyi István birtokainak egy valóságos sivatagot alkotó részén. Azóta e telep váratlan arányokban virult föl és jelenleg igen tekintélyes helységet képez, melynek házsorai már egész a félóránnyira eső Palota faluig terjednek. A lóvasut kezdőpontja mellett jó vendéglő van. A helységben sok az ipar, a parton a fiumei stabilimento tecnico hajógyára települt meg. Szemközt a Dunán az ugynevezett uj-pesti-sziget fekszik, mely árnyas sétahelyet nyújt. A part és sziget között a folyam valóságos

öblöt képez, mely 75 hold területű s a gőzhajók téli kikötője gyanánt használtatik. A szigeten fogják fölállítani a pesti vízvezeték állandó gépművét (l. a 208. lapon).

A hol a lóvasut Palotára ér, az első háznál (melynek oszlopos előcsarnoka van) kiszállunk s a balra elágazó utra ereszkedünk, mely eleintén igen homokos talajon, de utóbb óriási jegenye-fasorok mentében egy óra alatt egyenesen Fóthra viszen.

Bérekocsit Pestről Fóthra és vissza, mely sétát egy délután folytán könnyen meg lehet tenni, (oda 1½ óra, vissza valamivel több), 12 frtéért kaphatni; kedvező körülmények közt kevesebért is.

Fóth tősgyökeres magyar falu, tiszta házakkal, emberséges néppel, és igen kedvező benyomást tesz. A parknak a falu felőli bejárata mellett igen jó vendéglő van, melynek udvarán vasárnaponként a falusi fiatalság muzsikaszó mellett nagy dinom-dánomot szokott csapni.

Fóth főnevezetessége a szép templom, melyet id. gróf Károlyi István, az egész környék birtokosa 1845—56-ig Ybl Miklós pesti építész által mintegy 2 millió frt. költséggel építtetett. A templom a szeplőtlen szűznek van szentelve és „Mária fogantatásának“ első ünnepén avattatott föl. A tér, melyen áll, 14' magas monumentális izlésben épített terrasset képez; a templomtól balra a plébános laka, jobbra az iskolaépület áll. Mind ezen épületek stilje román és a legcsekélyebb részletekig következetesen keresztül van vive. A templom homlokzata 70' hosszú és széleit két négyszögletes torony képzi, melyeknek magassága 143', hasonló de csak 90' magasságú két torony áll hátul a szentély mellett. A főtornyok között a szeplőtlen szűz 9' magas érc-szobra emelkedik, melyet Fernkorn híres bécsi szobrász öntött. A szép kapuzatról némi szobrászati díszítés még hiányzik. A templom felső és alsó templomra oszlik. Amaz 147' hosszú; a hozzácsatlakozó

tribuna, köröndjével együtt 24' hosszú és 30' széles. A középhajó 54' magas, 90' hosszú és 24' széles; az oldal-

Főthi templom.

hajóktól öt gazdag fejezetű pillérpár által van elválasztva, sük fa-mélyezetes tetővel, szép szószékkel s Moser L. által Salzburgban készített orgonával bir, a pillérfalakon 12 medaillonban az apostolok fresco-képei látszanak. A fő-bejárattól jobbra sz. Lucentius vértanu kápolnája van, kinek tetemeit a pápa Károlyi grófnak ajándékozván, azok most az oltár üvegfa mögött nyugosznak. A jobbik oldalhajóban „sz. Franciscus Romana“, a balban „a sárkányt legyőző sz.-György“ van oltárkép gyanánt ábrázolva, míg a főoltárt a „szeplőtlen szüz“ képe díszíti. A köröndben jó frescofestvények vannak, és pedig: fölül a megváltó s a négy evangelista, alattok pedig következő öt ábrázolat: a jó pásztor, az angyali üdvözet, Mária koronáztatása, Krisztus születése és Saulus megtérítése. A képek egytől egyig Blaas Károly bécsi tanártól valók. A szentély talaja vörös, fehér és fekete márványból álló szép mozaikkal van kirakva. A szentély mellett balra nyílik a krypta, egy valóságos alsó templom bejárata. Kényelmes lépcső vezet le ajtajához, mely fölött e szavakat olvassuk: „Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus“. A 24' magas sirbolti kápolnát két hatalmas nyolczoldalu szépen díszített pillér támasztja s belsejében Tenerani három mesterművével találkozunk; az oltáron ugyanis a „trónoló Krisztus“ fehér karrarai márványszobra magaslik, (az oltár előlapja szép florencezi pietra dura-mozaik, mely 16,000 frtba került,) átellenében a föltámadás harsonáját tartó Gábor arkangyal ülő márványszobra vagyon, melynek talapzatán az ó-keresztény egyházi ének e verse olvasható:

Tuba mirum spargens sonum
Per sepulchra regionum
Coget omnes ante thronum.

Ettől jobbra Károlyi Erzsébet gróf kisasszony kedves térdelő márvány-alakját látjuk, ki csak 18 évet élt és Rómában

halt el 1840-ben. (A lábazat fölirata: „Venio domine“, a talapzaton a kisasszony személyére vonatkozó hosszabb latin fölirat van.) A három szobor mindegyike 12,000 scudoba került. A sirbolt belső része a kápolnától kovácsolt vasrácszatok által van elválasztva, 20' magas és három csoportba állított 12 oszlopon nyugszik; benn balra a férfiak, jobbra a nők és gyermekek koporsói, eddig mindössze kilenczen, vannak elhelyezve.

Igen figyelemreméltó a gróf Károlyi István parkja is, mely valóban főnemesi liberalitással kocsik és gyalogok számára meg van nyitva. E roppant terjedelmű díszkert igen festői részletekkel és rendkívül változatos növényzettel bír, mely az összes belföldi tű-levelű és lombos fákat, a virágok egész seregét stb. magába foglalja. Van benne továbbá tó, patak, több hid és vizigát, s a mindenütt uralkodó mély csönd és háborítatlan nyugalom a sétáló lelkét is békére hangolja.

A gróf kastélya elég egyszerű épület, mely az építészet sivárabb korából való; hat szabadon álló nagy jóni oszloppal szegélyezett középrésze és két haránt-szárnya van; a grófnak egész nyáron át lakhelyül szolgál. Mindazonáltal belseje is folyvást megtekinthető. A gróf által elfoglalt szobák sorában különös megemlítésre a sárga díszterem s a könyvtár érdemesek. Amabban igen érdekes és becses márvány-gyűjtemény van, mely több száz téglalakú és szépen köszörült darabból áll, (a gróf Olaszországban szerezte), a falakon tiz nagy olajfestésű tájkép függ, melyek közül kettő id. Markó Károly jobb művei közé tartozik, míg a többit Ligeti Antal festette. A könyvtár elég tartalmas és jól van elhelyezve. A többi termekben szanaszét igen sok jó angol aczélmetszetű arczképet látni elszórva.

IV. Vándorlások a budai hegyekben.

1. A Gellérthegy.

Minden idegennek lelkiismeretbeli kötelessége legyen ezen egészen közel fekvő s a természettől messzire kiszögellő helyzete által kilátási ponttá ugyszólván praedestinált hegyre fölmenni, mely Budapest arczképének egyik legjellemzőbb vonását képezi. E czélból legkényelmesebb a pesti plébánia-térről a kis átkelő propellerrel a budai tabán (ráczváros) partjára átszállani s aztán a ráczfürdő közelében hegynek menő apró közök bármelyikébe fordulni. Ezáltal egyszersmind mély pillantást lehet vetni e város-rész valóban tulfalusias életébe. A legfölső házsoron aztán végig megy az ember, míg ösvényre akad, mely balra kanyarodván a hegy magasára vezet. Az ősz Gellért tetején 1814 óta csillagda állott, mely azonban rég megszűnt s a forradalom után félelmetes erődnek csinált helyet. Nevét a hegy szent Gellért csanádi püspöktől nyeré, kit pogány eleink 1047-ben innen a Duna partjára letaszítván vértanuságra segítettek.

A kilátás a hegy tetejéről, honnan a szép részletekben oly gazdag dunai tájképet s a főváros háztengerét teljesen belátni, nagyszerű és elragadó még az olyan szemnek is, mely világot látott s a gellérthegyi kilátást sem először szemléli.

Lemenni nem épen ott kell, hol a följövet történt, mert a hegy déli oldalán keskeny ösvény fut lefelé s a rudas-fürdő mögött egy keskeny közön át a Dunához vezet, hol szintén átkelő propeller áll, melylyel Pestre visszatérhetni. Az ösvénytől balra a hegyoldalban több kisebb és egy nagyobb barlangot látni, mely utóbbiba házikó is van építve. A Gellérthegy déli oldala a növény-

zetnek oly kedvező, hogy ott nemcsak kitűnő bor terem, de a fügefá is szabad ég alatt tenyészik. Husvét hétfőjén a Gellérthegy régi idők óta mindig nagy népünnep színhelye szokott lenni, mely azonban az idén egyelőre fölfüggesztetett, nehogy a hegy befásítása céljából ujonnan ültetett zsenge csemeték a sokadalom által valamikép kárt vallhassanak.

A ráczváros fölötti fősíkon legközelebb (talán még az idén) ékes öntöttvas kiosk fog épülni frisitőhely gyanánt; a pompás levegő az elragadó kilátással egyetemben e helynek mindenesetre szép jövőt ígér, különösen minthogy legujabban Széchenyi Ödön gróf indítványára vállalat alakult, mely a közönséget emelőgép (elevator) által fogja egy percz alatt a hegy magasára szállítani. Ehez számítva még a befásítást s azon elegans nyaralókat, melyek a hegy oldalában nem sokára létesülni fognak, biztosan várhatjuk, hogy az ősz Gellért maholnap második (s az elsőnél szebb) ifjuságra fog virradni.

A hegytől délnek mintegy félóránnyira a Duna partján a nádorkert fekszik, egy gyümölcsös és zöldségeskert, melynek egy pár csinos régi hársfasora van. Most a kert bérbe van adva.

2. A Széchenyi-hegy,

közönségesen svábhegy, (mert 1686-ban Buda visszavétele alkalmával sváb hadak ütöttek rajta tábornak,) a vérmézőn túl emelkedik. A közlekedést l. a 63. lapon.

Kocsin e hegyre fél óra alatt könnyen följutni. Az ut a budai indóház s az új katonai kórház mögött hegynek eredő teremtés-utczával kezdődik, de mindjárt jobbra hajlik; a vörös keresztnél új kanyarulatot tesz jobbra, a hegy irányában, később még inkább jobbra fordul, csekélyke hidon megy át, a hegyoldal szőlei közt huzódik tovább,

miközben balra folyvást a hegy hosszú, erdőszegélyes, nyaralókkal tarkított háta mutatkozik; a „Herminalak“ után ismét jobbra fordul, még pedig kétszer, miközben jobb kéz felé a hegyhát egyik gerinczén a torony-alaku Ürményi-féle nyaraló tűnik föl; végre a kutaknál az út ketté válik és jobbra a zugligetbe (l. alább), balra pedig a sváblhegy fösikjára vezet, mely azonban még nem képezi a hegy legnagyobb magaslatát. A szépen zöldelő fösikon csinos kápolna áll, melynek chronogrammjaból az 1858. évszámot betűzhetni ki mint a kápolna építésének esztendejét; köröskörül több nyaraló és két vendéglő áll, melyek közül a Sauerének kertje és szép kilátása van. Ha a templomtól egyenesen a hegyhátnak irányozzuk lépteinket, kis negyedóra alatt annak gerinczét elérjük, melynek hosszában jobb felé nyárilakok közt és árnyas ligeteken keresztül kényelmes szép ut vezet a kis félórányra eső Norma-fához, (egy ugyanoda vezető egyencsebb utat l. a 250. lapon), egy az erdőszéle előtt elszigetelten álló terebéyles bükkfához, melynek törzsébe számtalan látogató nevei és kezdőbetűi vannak vésve. (Nevét e fa hagyomány szerint Vörösmartytól kapta volna.) A Norma-fa mellől gyönyörű és messze terjedő kilátás nyílik Buda és Pest egy részére, a Dunára s a budai hegyekre, legkivált pedig az alant egészen beláthatóan elterülő kies zugligetre, mely nem egyéb egy szép völgykatlannál, a melynek mélyéből igen kedves mintázatu és több épülettel koszoruzott halom emelkedik.

3. A zugliget

a magyar főváros leglátogatottabb sétáló és legszebb nyaraló helye. Hajdan e táj Mátyás királyunk vadaskertjéhez tartozott, a mint hogy a vidékbeli svábok Mátyás

vaddisznói után a zugligetet még most is „Sauwinkel“-nek nevezik.

A svábhegyről jövet, a Norma-fa mellett elmenő utat követjük, mely a hegygerincz szélén folytatódik, de nem sokára lefelé száll s egy tölgyektől beárnyékolt hegyi kaszálón át a „disznófő“-höz vezet le, mely ember-séges vendéglő, nagy táncsteremmel és szellős verandával. Az itt serkedő forrás vize, mely kőből faragott vaddisznófő szájából tör ki, (a hegynek támaszkodó forrásházban,) az egész vidéken nagyhírű. A forrásházzal szemközt balra jó gyalogut kezdődik, mely pár percz alatt a tulajdonképeni zugligetbe vezet le.

Városból jövet a zugliget legkényelmesebben s legolcsóbban a budai lóvasutttal érhető el $\frac{3}{4}$ —1 óra alatt (l. a 65. oldalon). Ezt használván, utközben a következő részletek kapják meg figyelmünket:

balra a városmajor szépen zöldelő árnyas ültetvényei; azután jobbra

a Drasche téglagyára (most részvény - társulat); később a vámsorompó után balra

a temető, (ennek kezdete előtt széles ut válik el balra s hegynek huzódik; ha ezt gyalog követjük s az itt-ott jobbra-balra elágazó ösvényekre nem hederítve mindig egyenlő magasban haladunk tova a hegyoldalt borító szőlők között, félóra mulva szintén a zugligetbe érünk, hol a balra föltűnő első utszéli nyaraló a „szép svájcziné“ s a vele szemközt álló hosszú ház az Engel-féle nyaraló); nem sokára

a „szép Ilonához“ czimzett kerti vendéglő, mely mögött a közuti vaspálya-társulat istállóit látjuk, (itt ágazik el jobbra a Lipótmezőre vezető országut, l. alább); azután jobbra a repkénynyel befont

„Gondüző“ nevű nyaraló; azután a zugliget kezdetén balra

a „szarvas“ vendéglő s evvel szemben jobbra

a Fleischmann és Weber nyaralója, melynek tetőfalára Lotz Károly szembekötősdit játszó gyermekeket festett; s végre egy hirtelen kanyarodás után balra az ugynevezett

„Laszlovszky“, mely kellemes kertben fekvő nyaralók csoportozata; evvel szemközt a nagy

Baldácsy-féle villa, csinos kerttel, melyen keresztül a Ferenczhalmára lehet menni.

A kocsi megáll (a lóvasut váróterme még tervben van) s csak egy ut vezet előre az előttünk sziklás magaslaton látszó Fuchs-villa irányában. Negyedóra mulva elérjük a „vaskaput“. Ettől balra árnyas mélyut vezet föl a „szép svájczinő“ czimű magán-nyaralóhoz. Mi azonban a vaskapun átmegyünk és jobbra szeliden kanyargó kényelmes erdei uton negyedóra alatt a „fácán“ halmára jutunk, (mely most részvénytársaság birtoka). Valamivel, de nem sokkal hamarabb oda érhetünk, ha azon meredekebb, itt-ott lépcsőfokokkal vegyes erdei ösvényt használjuk, melynek eleje a vaskapun belül mindjárt a szemközti domb alján kezdődik. Ugyanoda harmadik ut is vezet a vaskapun belül balra elhajolva, eleinte a fönnemlitett mélyut mentében, de utóbb hirtelen az elég meredek magaslatnak fordulva. A domb tetejét a szép fekvésű „fácán“-vendéglő foglalja el nyílt oszlopos folyosóival, nagy termével, felső és alsó terrasse-jával, mely utóbbin minden délután cigányzene szól. A vendéglőtől balra a domb hátán terjedelmes, szép fekvésű és hatalmas oszlopsorokkal övezett nyaraló és néhány silányabb új nyárilak mutatkozik. A nagy nyárilakot s a vendéglőt a boldogult Riegler Ignác pesti polgár építtette, kinek emlékéért a nyárilak homlokfalán márványtábla tartja fönn.

A nagy nyaraló előtt fölfelé vezető ut csinos erdőcskébe viszen, melynek széléről csinos kilátás esik a zugliget

tulsó részeire; lefelé ugyanazon ut egy másik utra vezet. Ezen utóbbin, ha balra követjük, a csinos „csillagvölgy“-be jutunk, melynek torkolata a „szép svájczinó“ tövében van, (a völgy mélyében az ugynevezett „Diogenes falva“ látható, ez Heinrich budai polgár által építtetett s a házak egyikének felső emelete Diogenes hordájának mintájára dongákból van összetákolva; belsejének megtekintése 10 kr.) De ha ugyanazon utat jobb felé követjük, pár percz alatt a bájos „harangvölgy“ torkolatához jutunk, melynél rendszeren lovak és szamarak szoktak állani, a kirándulni kívánók számára. Ha az egész harangvölgyön hosszában keresztül-megyünk, annak végén kényelmes utat találunk, mely bal-felé lassan emelkedve, árnyas erdőn keresztül kis félóra alatt a csillagvölgybe vezet át, melynek hosszában aztán megint le lehet térni a kocsitra. (Utközben egy kis hegyi rét alján is mentünk végig, melynek felső részéről igen csinos kilátás nyílik.)

A „fácán“ tágas terrasse-ján állva az átellenes hegyoldalon kellemes kanyarulatban látjuk fölfelé huzódni azon fehér utat, mely innen jó negyedóra alatt a „disznófő“-höz vezet (1. fünebb). A fehér uton fölfelé menve, már a disznófőhöz közel, egy balra eső réten a „vörös ház“ nevű nyaraló látszik, míg a disznófőtől jobbra pár száz lépésnyire az erdőben az „isten szeméhez“ czimzett nyárlak áll.

A nyaralóknak szintén egész csoportja helyezkedett el a „szép svájczinó“-vel szemközt, a mélyut másik oldalán emelkedő Laszlovszky-hegyen; ezek közül leginkább föltűnik a hegyoldal közepéből kimagasló emeletes Landau-nyaraló.

4. A szép juhásznő.

A szép juhásznőről nevezett vendéglő és nyaralók nevöket Mátyás király életének egyik gyöngéd epizódjától származtatják, kit ugyanis e kies helyen egy szép pásztorleány szerelme boldogított volna. E kellemes táj, melyen hegy és völgy, erdő és rét karöltve gyakorolják varázsuakat, a Budakeszre vezető országot jobb oldalán fekszik s a „Laszlovszky“-tól kocsin $\frac{1}{4}$, gyalog $\frac{1}{2}$ óra alatt elérhető. Gyalogosok a napsütötte poros országot helyett mindenesetre azon sokkal kellemesb erdei utnak fognak előnyt adni, melyre jutunk, ha a „szarvas“ vendéglőnél jobbra fordulva a kocsitra térünk, ezen átme-gyünk és tuloldalán a „Miksa árka“ és „kuruczvölgy“ mély völgyeibe bocsátkozunk alá, melyekben balra forduló árnyas ut vezet a szép juhásznőig. Ezen uton a juhásznőhöz érve, mindjárt jobbra csak pár lépésnyi távolban egyszerű ülőpad áll, melyről szép kilátás nyílik az imént érintett hosszú zöld völgyön keresztül a háttérben tornyosuló város tömegeire. (Ez Deák Ferencz egyik kedves helyecskéje.) A „szép juhásznő“ jelenleg Borsos József pesti festő és fényképész tulajdona. Hajdan (1304-től kezdve) ugyanitt az erdő közepén a pálosok híres és gazdagon díszített kolostora állt, mely azonban a török uralom folytán omladékká lett, úgy hogy most már csak igen jelentéktelen nyomai látszanak.

A zugligetből a szép juhásznőhöz úgy lehet átgyalogolni, ha azon utat követjük, mely a disznófűtől jobbra elágazva az „Isten szeméhez“ címzett nyaraló előtt (lásd fönebb) vezet el s az erdőn keresztül negyedóráska alatt a „menny“ című kilátási ponthoz viszen, honnan balra kanyarodva erdei uttá válik és egyenesen levisz a juhásznőhöz.

Ha a juhásznőnél az országuton átmegyünk, a tulajdonképpeni erdei kocsitra bukkanunk, melyen félóra alatt a Jánoshegyre érünk.

5. A Jánoshegy.

Legtöbbször azonban e magas hegykup megmászása, mely igen hálás séta, a zugliget felől történik. — E célból a disznófő forrásházát balra hagyva, a mellette fölfelé törő, eleintén meredek, később kényelmes utat választjuk, mely a már fönebb említett tölgyes kaszálón visz át és később sík szántóföld jobb oldalán vonul tovább. Mielőtt ez utóbbinak elejéhez ér, balra a Norma-fához vezető leggyakrabban használt ut ágazik el belőle; mi azonban egyenes irányban a szántóföld szélén megyünk tovább, a jobbra akadó parányi kápolnácskát elhagyjuk és nemsokára szép árnyas erdőbe érünk, hol rögtön jobbra fordulunk. Innen az ut igen kényelmesen minden emelkedés nélkül, sőt néhol még lejtősen is, szép terebélyes bükkfák alatt vezet tovább. Vége felé balra egy másik ut ágazik el tőle, mely lefelé kanyarodva a szép juhásznőhöz visz; ezt azonban elhagyjuk s előbbi irányunkban tovább sétálván, pár percz múlva az erdő szélére érünk, hol a Jánoshegy legmagasabb kupja áll előttünk. Ez kissé meredek ugyan s a fölvezető ut rögös, de csak pár perczig tart, míg legmagasabb pontjára fölérünk, hol háromszögletesi gúla ágaskodik. A kilátás innen rendkívül tág és pompás, minthogy itt a budai hegyek legmagasabb pontján állván, tekintetünk egyfelől az összes budai hegységet, a fővárost s a mögötte elterülő véghetetlen rónát, másfelől pedig a mélységben lappangó Budakeszt s az ezen túl kezdődő termékeny síkságot számos helységekkel, zöld erdőfoltjaival s egyéb változatos részleteivel belátja.

6. A Lipótmező.

Ez legjobban elérhető, ha a „szép Ilona“ vendéglőnél a lóvasutat elhagyjuk, (legcélszerűbben ott, hol a kocsik elé friss lovakat fognak,) s azon széles országutat választjuk, mely jobbra ágazva lassu emelkedéssel a Lipótmezőre vezet. Az uttól jobbra az „ördög árka“ (hajdan sz. Pál patakja) kíséri bennünket, mig nem félóra múlva

az országos tébolyda előtt állunk. Ezen óriási épület, mely a mögötte emelkedő erdős halomról hatásosan válik el, 1860. márczius 20-án kezdett épülni és 1868. december 6-án végeztetett be. A háromemeletes épület zöméhez, melynek elől oszlopos kocsiföljárata van, kétoldalt terjedelmes szárnyak csatlakoznak; benn az intézet céljaira szükséges minden helyiség és segédeszköz megvan, így többi közt 16 elkülönített kertecske, melyekben a betegek hűsölhetnek, továbbá iskola, műhelyek, kápolnák, fürdők, könyvtár stb. Az egész épület, számos udvaraival együtt 5 holdnál nagyobb területet foglal el, s ezenkívül még terjedelmes előkert s csaknem 90 hold terjedelmű erdő tartozik az intézethez. Az építkezés összes költsége közel 2 millió forintba rugott s az intézet megnyitása óta összesen 1408 elmebeteg (816 férfi és 592 nő) ápoltatott benne. A személyzet száz főnél több, a betegek száma rendszeren 800 körül van; az intézet kiadásai 1872-ben 183,985 ft. 36½ krra, a bevételek csupán 46,781 ft. 27 krra rugtak, a hiányt országos költségen fedezik. Az igen figyelemreméltó intézet megtekintése többnyire csak szakembereknek szokott megengedtetni, kik dr. Schnirech Emil igazgató urnál jelentkeznek. A betegeket naponként délelőtti 10—12 és délutáni 3—4 óráig lehet meglátogatni.

A tébolydával szemközt egyenes ut vezet le a Lipótmező vendéglőjéhez, mely körül kellemes alkalom nyilik a sétálni kedvelőnek.

Az intézet területének rács-kerítésétől balra is elég jó utat találunk, mely eleinte kissé hegynek megy, de aztán a völgybe ereszkedik le, hol a szép juhásznőhöz vezet tovább.

7. A háromhatárhegy.

A budai hegységnek ezen magasságra második (1554' magas) pontja Ó-Buda mögött emelkedik és igen terjedelmes kilátást nyújt az egész környékre, melynek látkörét a köröskörül hatalmasan terjeszkedő rónaság még inkább tágitja. A ki jól gyalogol, azt e hegy megmászása bőven meg fogja jutalmazni, csak hogy nyár idején mindjárt napfölkelte után el kell indulnia ezen utra, mely 3 óra hosszant huzódik és teljesen árnyéktalan. Tavasz elején és szép őszi napokon e hátrány elesvén, a fáradalmas ut valóságos sétává lesz. (Enni-inni valót mindenki magával vigyen!)

Miután Ó-Budán széltében keresztülvergődtünk, a város mögött emelkedő dombra érünk, melynek magaslatán Kis-Czell, hajdan a trinitáriusok zárdája, jelenleg kaszárnya és kórház áll. Innen szép kilátás esik Buda északi részeire, a Dunára, Új-Pestre stb. A zárdá előtt utunk balra fordul s aztán szőlők között huzódik fölfelé, nemsokára határozottan jobbra kanyarodván és északnyugati irányt vevén. Így először is a több ormu kecskehegyen kerekedtünk tul, mely a háromhatárhegy elé kuczorodik s azt délről mintegy gyűrűvel veszi körül. A kecskehegy hátán szerényke kis korcsma is van, a vinczellérek a korcsmárost „Weber-Hardl“-nak nevezik. Innen tovább

megyünk, mindig jobb felé tartva, s egy sekélyes talajhorpadáson keresztül jutván a háromhatárhegy lejtőjén vándorlunk fölfelé. Az utat már itt eltéveszteni lehetetlen, de nem is kell ut, mert tüskön-bokron keresztül mehetünk egyenesen azon háromszögítési gula irányában, mely a három hullámu hegycsucs balszélét képező dombon meredez. Fönn a gulán kívül még három kerek pázsit-dombot látunk, melyeket azon ponton emeltek, hol Buda, Ó-Buda és Hidegkut határai (innen „háromhatárhegy“) összehatalálkoznak.

V. Különféle kirándulások.

Kőbánya. (Pesti oldal.) E kirándulás kevésbé kecsesgető a többinél. Az osztrák államvaspálya pest-czeglédi vonalának első állomása (15 percz). Lóvasuton is elérhető ($\frac{3}{4}$ óra). Néprajzi tekintetben érdekesek az itt levő terjedelmes disznószállások és néha sörtvés lakóik birtokosai is; műszaki érdekük a pesti vízvezeték víztartói (lásd a 207. lapon); nagyon általános érdekü a híres kőbányai sör, melyet a sörház kertjében mérnek.

Budakesz. (Budai oldal.) A Jánoshegy mögött. A szép juhásznő előtt elhaladó országút Budakeszre vezet. Járnak ide társaskocsik is, melyek a szép juhásznőnél megállnak és vendégeket vesznek föl. A helységet svábok lakják, nevezetessége éppen semmi sincs, de számos városi családnak szolgál nyári lakhely gyanánt. Budakesz és a hegység (Jánoshegy és svábhegy) között szőlők terülnek el, melyeken ha keresztül megyünk, félóra mulva erdővel szegélyezett völgybe érünk, melyben

Tölgyes-Mária (a sváboknál „Maria Eichel“) romjai állanak. Hajdanában ez a trinitáriusok Ó-Buda mögött emelkedő kis-czelli zárdájának fiókja volt. A rom melletti házikóban többnyire szerény lüsitöket is kaphatni. Vissz térni lehet a zugliget felé, vagy pedig a svábhegyen át (kis félóra), de jó lesz valakire szert tenni, ki vezetőül szolgálhat, mert a sűrű tölgyesben egy kis ügyetlenséggel még el is lehet tévedni.

Remete-Mária (Maria Einsiedel). Kedvelt sétatja a Lipótf mező felől jövőknek. Eleinte a patak mentében visz az ut, aztán a Józsefhegy tövében, míg félóra múlva a „hűs völgy“-ben (kühle Thal) levő korcsmához érünk, melytől kezdve a Budáról Remete-Máriához vezető országutat követjük az 1816-ban épült kápolnáig. E mögött alig negyedóránnyira az ördög árka által képezett csaknem regényes sziklatorkolatban remete-odu van remete nélkül. A kápolnától negyedórájárás még *H i d e g k u t* helység, honnan egy óra alatt

Üröm faluba lehet menni, (Ó-Budához azonban Üröm szintén csak egy óránnyira esik,) hol Alexandra Pawlowna orosz nagyfejedelemnő, József főherczeg-nádor első nejének temetkezési kápolnája áll.

Promontor. Vasuttal csak egy óránnyira Buda alatt a Duna partján. (Közép-állomások: Albertfalva és promontóri őrház.) Ezen virágzó falut, melynek lakosságát csupa jó módu svábnép képezi, nemében csaknem egyetlené teszik nevezetes barlang-építményei. A falu nagy része ugyanis a föld színe alatt bujkál; néhol a házak terjedelmes szikla-odukban állnak együtt csoportonként, másutt meg a magas fensiket képező meszes kőzetbe bevannak vájva, úgy hogy az egész falunak csak füstölő kéményei emelkednek túl a talaj színvonalán s az arra

sétáló mindenfelé letekinthet a mély udvarokra, melyek körül a „ház“ szobáit a mészkőbe vájva látja. Ide kirándulni tehát nagyon is érdemes. Van itt még ezenkívül egy katakombakomplexum kőbánya sok földalatti üreggel és folyosóval, melyek egyike 1600' hosszú. A bor itt mindenütt jó, a promontóri sörház söre hasonlóképen. A helységgel szemközt a Duna közepén a szép erdővel borított s elég terjedelmes

Haros sziget látszik, mely királyi fácskányos gyantánál szolgál s mint ilyen egy erdész székhelye. A szigeten hosszában és széltében két ösvény vonul keresztül; közepén, de inkább a tulsó part felé, az erdészlak rejlik. A szigetet igen ritkán látogatják, de vidám hangulatu nagyobb társaság a dús növényzetű partokon, a fák sűrű lombjai alatt mindenestre igen jól fogja magát érezni, mire nézve az erdész engedélyét megnyerni nem nehéz. Szabályos közlekedés nincsen, de Promontórban könnyen fogadhatni nagy ladikot, melyen át lehet szállni; figyelembe veendő azonban, hogy erős alszél alkalmával, mely a Duna hullámain hatalmasan fölkaparja, az ilyen jármű nem legkedélyesebb. — Promontór alatt a következő vasúti állomás

Tétény sváb falu, melynek szőlőhegyei nagyszerű sziklapinczékét rejtenek méhükben. Ezek azonban egymaguk még nehezen fogják kárpótolhatni az oda rándulót. Mindezen helységek, a Haros szigettel, sőt az átellenben fekvő egész Csepel szigettel egyetemben, hajdan (1698 óta) savoyai Jenő herczeg birtokát képezék, kinek czimere ugyanezért a promontóri régi kastély kapuja fölött még most is látható; jelenleg az egész birtok a királyi családé.

A kamarai erdőt, mely a promontóri hegységnek Buda felé néző lejtőit borítja, hajdan nyári tartózkodásra

sokat használták, most azonban egészen el van hagyatva. Erdei séta után áhítózó nagyobb társaságok számára nem alkalmatlan, de eleséget okvetlenül kiki magával vigyen!

VI. Távolabbi kirándulások.

1. Ó c s a.

Ha Pestet déli irányban elhagyva a Dunával csaknem párhuzamosan haladó országotat követjük, Soroksár sváb helységbe érünk, melynek óriási fehér czipói nem csekély hirűek. Innen délkeletre fekszik Ó c s a. Az egész utat kocsin három óra alatt meg lehet tenni. Ócsa minden mű- és régiségbarát látogatását a legnagyobb mértékben megérdemli pompás ősrégi (most református) temploma miatt. E kéttornyu egyház byzanci modorban igen szép anyagból van építve. Eredete a 10. vagy 11. századba vezetendő vissza s ámbár e remek mű fölött a tatár és török vész viharzott el, mégis mind mainapig jó karban látjuk. Magyarország egyházi építkezéseinek egyik legérdekesebbike.

2. Z s á m b é k.

Hasonló érdeket kelt a Budától 4 mértföldnyire eső és harmadfél órai kellemes kocsizás árán (Bián keresztül) elérhető Z s á m b é k sváb helység, melynek egyetlen nevezetessége a román-góth átmeneti stylben épült és szerkezetére nézve a párisi Notre-Dame egyházára emlékeztető templomnak tekintélyes romja. Mind a román, mind a góth styl jellemvonásai ezen építményen érdekes vegyülékben fölismerhetők, a mint hogy például a középhajó

köröndje a nyolczszög öt oldalával van bezárva, míg a mellékhajók köröndjei félkörformán végződnek, a köríves diszítésű falszegély alatt csucsíves kapuzat tárul elénk, stb. Az épület hossza 225', szélessége 150'. Az építő anyag igen jó, (még a tetőzet is széles terméskő-lapokból volt összeillesztve,) de a körülötte lakó parasztság fájdalom már sokat elhordott belőle s beleépítette saját szerény házaiba. Legjobban épségben maradt a templom keleti oldala, aztán a homlokzat, két tornyával együtt, melyek közt csucsos tetőfal emelkedik csinos mívű rózsá-alaku ablakkal, (e fal azonban hosszában megrepedt). Az épület a 12. század végéről való; a kész templom legelőször egy 1235-iki okmányban említettik.

Ugyanesak Zsámbékon egy nagy barlang is van (most borpince), mely hajdan a szláv czernebog imádatának volt szentelve.

3. A l c s ú t h.

József főherczegnek ezen kitűnő karban tartott szép birtoka Fehérmegyében fekszik és Budáról legkönnyebben a vasuton érhető el, melyen Mártonvásár állomásig kell utazni, itten pedig Alcsúthra kocsit fogadni. Az egész uradalom állapota a lehető legvirágzóbb és a mezsei gazdaságnak csaknem minden ágát mivelik ott. A vidék dombos és kellemes, az utak jól fönn vannak tartva, a kastély (melyben a főherczeg gyakran és huzamosan szokott tartózkodni) egyszerűen, de izléssel és eleganciával be van rendezve, a hozzá csatlakozó díszkert szép ültetvényekkel s kivált virágtenyészettel bir. Szomszédságában a sűrű erdővel födött Csapla-hegy emelkedik, melynek csúcsára több ösvénnyel kívül kocsit is vezet; felülről az erdőn keresztül több irányban szép kilátás nyílik.

4. B a l a t o n - F ü r e d .

Hazánk e leghiresebb és leglátogatottabb fürdőhelye Zalamegyében a „magyar tenger“ kies partján fekszik, 140 meternyire az Ádria tükre fölött. Minthogy Pestről elindulva egy délelőtt alatt kényelmesen oda érhetni s a Balaton regényes partjai a turistának elég érdekes mindenfélét nyújtanak, e kirándulás az idejével fukarkodni nem kényszerült utazónak mindenestre jó szívvvel ajánlható. A fővárossal való közlekedés igen meg van könnyítve. A déli vaspálya Budáról 4¹/₂ óra alatt Siófokra szállítja az utast, hol már várja őt a gőzhajó, mely egy óra alatt a tavon át Füredre viszi. (Az idény tetőpontján igen czélszerű, levél vagy távirat útján kérdést intézni a fürdő-igazgatósághoz, hogy van-e és mikor van üres szoba.)

Füred gyógy-hatányait első sorban az állandóan + 10 R. fokú, igen kellemes szénsav- és vastartalmú ásványviz s a tó-fürdő kezezi, mely annál üdítőbb, mivel a 20 mértföld hosszáságú Balaton eléggé erős hullámvéréssel bír. Vannak ezenkívül még iszap- és gőzfürdői, savó- és szőlő-kúrai. Helybeli mulatsági elemeket illetőleg Fürednek színháza és cigányzenéje van, a Balaton kellemes vízi sétákkal kínálkozik, (melyekre ladikok óraszámra bérelhetők az igazgatósági irodában,) van aztán sétány és park, végre a kies környék, mely különösen sajátos vulkanikus képződései miatt igen érdekes, sok szép kirándulási pontot nyújt. Leggyakrabban történnek nagyobb séták Tihany régi zárdájához, mely a Balatonba messze benyúló földnyelven fekszik és szép vízhangja által is figyelmet kelt, továbbá a Nosztori-völgybe, Csobáncz, Tátika, Somlyó, Badacsony stb. romkoszoruzta és sokat megénekelt hegykupjaihoz, melyek mindannyian jeles bort

is teremnek, stb. Természetes, hogy a ki egyszer balatoni fogast evett a füredi savanyuvízzel vegyes badacsonyi nektárhoz, az mindörökké újra meg újra meg fogja kívánni és nem is szorul többé arra, hogy „kecskekörmöket“ dugjon zsebre elutaztakor füredi emlék gyanánt.

(Gyógy-taksa: 3 napra 1 frt. 50 kr.; 5 napra 2 frt.; 10 napra 3 frt.; még továbbra 4 frt. Meleg kádfürdők 60—35 kr.; iszap- vagy gőzfürdő 1 frt.; uszoda 20 kr.; szobafürdő az uszodában 60 kr. Egy pohár savó 6 kr.; egy üveg savanyuvíz 5 kr.)

5. Visegrád.

A visegrádi kirándulás a legszebbek közé tartozik, melyeket Buda-Pestről tehetni. A helyszínhez fűződő nagy történelmi emlékek, a táj kies volta s a közlekedés kényelmessége egyaránt vonzzák oda nemcsak az idegent, de azt is, ki e tájat már ismeri.

Az utazást legjobban megtehetni gőzhajóval, mely mindennap reggel 6 óra felé indul a fővárosból és este visszatér, úgy hogy az egész élvezetes séta egy napnál többet igénybe nem vesz.

Az ut következőképen foly le:

A hajó elindultával a kettős város nagyszerű panorámája gyorsan elmarad s midőn a bájos Margitszigetet balra, az ujbpesti kikötőszigetet pedig jobbra elhagytuk, már csak a Gellérthegy erőssége s Budavár tornyai integetnek felénk a reggeli ezüstködön keresztül. Nemsokára Ó-Buda is a távolba vész s a hajó 1½ óra múlva

Vác partja alatt köt ki. E 12,894 lakosu csinos püspöki város legkiválóbb épülete a székesegyház, melyet gf. Eszterházy Károly püspök kezdett meg 1761-ben és Migazzi Kristóf bibornok-püspök végzett be 1777-ben.

Az olasz renaissance izlésű egyház terveit Canaval készíté, az építkezést Oswald nevű kegyesrendi szerzetes vezette. A tervrajz az esztergomi székesegyházéhoz igen hasonlít. Elül 12 oszlopos csarnok van a homlokzathoz ragasztva, kétoldalt 162' magas tornyok állanak. A templom hossza 192', szélessége 84'; a kupola magassága 132', körülete 230', átmérője 60'. A kupola frismézfestményei a bécsi Maulpertsch-től valók, a főoltár képe (Mária mennybemenetele) Kremser-Schmidt-től. A szószék mellett Althan és Migazzi bibornokok mozaikarczképei láthatók. A sírbolt 120' hosszú, 78' széles és 12 oszlopon nyugszik. Ezenkívül Vácznak még 3 katolikus, 1 protestans és 1 örmény temploma van. Vác legtekintélyesebb részei: a székesegyház tere, mely a Dunára néz s a Migazzi-várnak is nevezett püspöki lak, (melynek kertfalába római fogadalni és sírkövek vannak illesztve), jobbra a papnövelde s a káptalani házak, balra a kegyesrendiek zárdája és gymnasiauma által van képezve; továbbá a főtér, melyen a városháza, a kórház s a siketnémák intézete áll. Érdekes még azon diadalkapu, melyet Migazzi bibornok (ki mindössze 600,000 frtnál többet fordított saját vagyonából Vácz szépítésére) 1764-ben emeltetett a Váczt meglátogató Mária Terézia királyné tiszteletére, s végre a város felső részében 1857-ben emelt nagy fegyház, góthi templomával.

Egy óra múlva a hajó az 5 mértföld hosszúságú Szent Endre szigetét hagyja el balra s az eddig sík partok halmosodni kezdenek. A Duna már elkezdti azon nagy fél kört, melyben keleti irányát elég hirtelen délire változtatja, s e félkör közepében, hol a mindenfelől hegyektől köryezett folyam csaknem tónak látszik, megpillantjuk végre utazásunk célját. A Duna jobb partján, tehát nekünk most balkéz felé, 1154' magas, moredek trachyt-kup tetején trónol

Visegrád méltóságos romja, de körfalai a hegyoldalán levonulnak a folyam partjáig, hol az impozáns Salamon tornya kapja meg figyelmünket. Visegrád helyén hajdan a római Castrum ad Herculem állott s a hegy keleti lejtőjének mélyedésében római temetőre is akadtak, melyből sok téglá, vert pénz, hamvveder, lámpa és köny-üvegcese került napfényre. A „Visegrád“ szó szláv eredetű (wisse = magas, grad vagy hrad = vár). Már szent István korában e hely oly jelentékeny volt, hogy okmányilag „civitas“ gyanánt említették. A vár korát a Salamon tornyán (melyben állítólag Salamon királyunk másfél évig ült börtönben) világosan meg lehet különböztetni, mert alsó része byzánczi modoru, a középső a 12. század jellegét viseli, a torony felső csipkézete pedig Mátyás király korából való, ki az egész várat nagy fénynyel átalakította és bevégezte.

Róbert Károly volt a vár első királyi lakója; az ő palotája a hegy tövében állott és benne ülte meg három menyegzőjét is: lengyelországi Máriával, luxemburgi Beatrixszal és megint lengyelországi Erzsébettel. E kastélyban született Nagy Lajos király is 1326. márczius 5-én. E korban Visegrád fényes ünnepélyek színhelye volt és gyakran fogadott koronás vendégeket, így: János cseh királyt fiastul, IV. Károlyt és Kázmér lengyel királyt, kik a magyar király döntő ítéletét kikérni jöttek ide. Ily alkalommal mindig szertelen fény és pompa lőn kifejtve, a mint hogy például a cseh király asztalára mindennap 2500 kenyér kellett, a lengyel király kísérete pedig naponkint 108 hordó bort megivott. Visegrádon történt az is, hogy az ősz Zách Feliczián, kinek Klára leányát a királyné öcsese megszeplősitette, boszusováron az épen ebédelő királyi családra rontott, a királyt megsebesíté, a királynőnek néhány ujját elvágta s a két kis herczegnek is életére tört, de a jelenvolt udvari személyzet által

rögtön felkonczoltatott. (1330. ápril 17.) A Zách-család e merénylet miatt harmadiziglen kiméletlenül kiirtatott. (Victorin ur, Visegrád mostani plebánosa, a szerencsétlen Zách Klára emlékére a hegy csúcsa alatt messze fénylő keresztet állíttatott aranyozott vasból, illő fölirattal, Arany János legnagyobb lantosunk pedig Klára tragicus esetét legszebb balladájának tárgyaul választotta.) Visegrádon halt meg II. Károly király is az 1385-ben Budán rajta elkövetett gyilkossági merénylet következtében. Zsigmond király alatt Visegrád szintén nagy fejedelmi gyülekezetek színhelye lett, sok német és osztrák uralkodó zarándokolván oda, jogát keresendő. Különös fontosságot nyert még a vár azáltal, hogy a szent korona benne őrizteték.

Visegrád legszebb virága azonban a Mátyás király nevével áll összefüggésben. Hires kortársai: Martius Galeot, Bonfin, Velius, Oláh Miklós érsek és Averulinus királyi építész nem győzik eléggé dicsérni e hasonlithatlan királyi lak fényét és pompáját. Voltak ott függő kertek, melyekhez a Duna partjáról 7—8 rőf szélességű 40 márványlépcsőfok vezetett föl, volt szobrokkal diszített márványkut és mozaikkal kirakott kápolna alabástrom oltárokkal, voltak pompás fürdők, üvegházak, halmedenczék, lovarda, s mind ezek fölött 350 kisebb-nagyobb lakószoba. Jogosan nevezé tehát Oláh érsek Visegrádot „földi paradicsomnak“.

Később Visegrád mesés változatosságu sorson ment keresztül. 1526-ban néhány szerzetes sikeresen védelmezte a török ellen, 1529-ben Soliman elfoglalta, 1530-ban Rogendorf visszafoglalta, azután Zápolya hatalmába és 1544-ben ismét a törökökébe került, kiktől 1595-ben Pálffy Miklós és Mátyás ismét visszavették, csak azért hogy 1605-ben megint ők vehessék be, 1661-ben újra elveszithessék s végre 1683-ban legutószor kerítsék körmeik közé, melyekből 1684. július 18-án Károly lotharingiai herczeg véglegesen kicsikarta s ornáról a félholdat örökre

ledöntötte. Az ostromlások e hosszú sora a szép várat szerfölött megviselte és I. Lipót végre 1702-ben a falakat az alsó várral egyetemben lőporral szétrobbantatta, hogy ezáltal netaláni későbbi lázadóknak egy támaszponttal kevesebbjök legyen.

A hegy megmászása és a rom megtekintése igen hálás dolog. A kikötőhídtől balra fordulunk, három pesti birtokos: Liechtenstein lapszerkesztő, Görgői ügyvéd és dr. Bakody szép fekvésű és mutatós nyaralói előtt, valamint az utánuk következő Salamon tornya alatt elhaladunk s aztán az iránytáblákkal ellátott új utat követjük, mely kényelmes kigyóvonalakban a fellegvárba vezet. A várban pár év óta ásatások s a még meglevő részek főtartására célzó munkálatok történtek országos költségen dr. Heuszlmann Imre régészünk felügyelete alatt, nemkülönben a rom őrt is kapott. A magasból le a büszke Dunára, az átellenes Nagy Maros helysége s az e mögött és köröskörül dagadó hegysége gyönyörű kilátás nyílik, kivált naplementekor. Lejőni a hegy nyugati oldalán a kálvárián át is lehet.

A Visegrád alatt folyam mentében emelkedő hegy fokáról a kilátás még sokkal szebb, minthogy innen magát a romot is beláthatni s a Duna kanyarékos útját a szem messzire követheti, a folyam ezüstként csillámló tükre a közbe-közbe toluló hegyek által meg-megszakítva egyszerre h é t helyütt válván láthatóvá, ugyanannyi tengerszemhez hasonlóan. Igen különös látvány!

A hegy tövében Visegrád falu fekszik 1200 lakossal. Itt egyszerű vendéglőt is találni, mely egyszerű igényeknek megfelelni képes.

Pestről Visegrádra nyáron majd minden vasárnap kéjvonatok és külön gőzösök mennek zeneszóval, énekes programokkal stb. Ilyenekhez csatlakozni, ha alkalom nyílik rá, igen mulatságos.

6. A magyar felföldre.

Ámbár e kirándulás már koránsem esik ezen könyv keretébe, meg nem állhatjuk, hogy az utazót itt arra ne figyelmeztessük, miszerint a magyar felföld legnagyobb része, a 8000 lábat meghaladó Tátra, a mostani vasuti összeköttetések következtében Pesthez csak egy napi ut. Egy kirándulás Tátra-Füredre, mely már 3100'-nyira fekszik a tenger színe fölött, alig kerül többbe 24 óránál. Az utazás előbb a magyar állami vaspályán történik Hatvanon át Rutkáig, és pedig következőleg:

Gödöllőig l. a 235. lapon. Innen halmos vidéken át tovább, míg a Duna és Tisza közti vizválasztékon túl vagyunk. Balra a magasan fekvő Besnyő (zárdá) látszik. Következnek: Aszód (b. Podmanitzky kastélya), Tura, Hatvan, (hg. Grassalkovich-féle kastély, vasuti vendéglő), Szántó, Pásztó, Bátor, Kis-Terenye, Salgó-Tarján (jelentékeny kőszéntelepekkel és régi várrommal), Somos-Ujfalu, aztán a Zagyva kellemes völgyében tovább s a Medves-hegység mély átvágásán keresztül, Füleke (az Ipoly tág völgyében), Losonc, Lónyabánya (a két utóbbi közt balra kissé távolabb Gács, a Forgách grófok régi hegyi vára, most jelentékeny posztógyárakkal), Krivány, Véghle-Szalatnya (a szűk festői Szalatnya völgyében), azután Zólyom (rég. városka 2047 lakossal és 1350-ben épült még lakható kastélylyal a Szalatnya balpartján; innen egy órányira északfelé fekszik Szliács híres vastartalmu fürdő, melyet különösen hölgyeink látogatnak), azután Garam-Berzence (már a nyugatra forduló Garam völgyében), Bartos-Lehotka, a szűk érdekes Javornik-völgy, tovább Kőrmöczbánya (8442 lakos, ősrégi híres arany- és ezüstbányák, kőrmöczi aranyok, régi kastély és székes-

egyház, melyben 15. századbeli félig fönmaradt frescók; a főtéren a pénzverde, közel hozzá nagy ugrókut), Berg, Turcsek, Stubnya-Teplitz (meleg fürdők), Znyó-Váralja, R.-Pribóc, T.-Sz.-Márton, Rutka, hol a kassa-oderbergi vaspályára megyünk át, mely keletre szállit a Tátrával szemközt Poprád állomásig. Innen Tátra-Füred kocsin két óra alatt elérhető.

Hatvanig alföldi vidékeket látott az ember, de innen északra kanyarodva igen változatos és helyenkint festői vidékeken siet át, míg a kassa-oderbergi vaspálya már nagyszerű felföldünk vadregényes erdő- és sziklavilágán röpi keresztül.

Tátra-Füred nyár idején igen szép tartózkodási hely, (szobát a fürdő-igazgatóságnál jó előre megrendelni!), az élet kellemes és ocsó, ámbár lakás és butorzat dolgában mindenféle kényelemről le kell mondani; s a Tátra különféle tájaira (ugymint: a felkai völgybe, a Kolbach zuhataihoz, a lomnitzi, gerlsdorfi és schlagendorfi csucsra, a lengyel nycregre, az öt tóhoz stb.) innen lehet legalkalmasabban kirándulni. Pestre visszatérni lehet aztán Kásán, Miskolczon és Hatvanon át is az alföld végtelen rónáin keresztül.

7. Bécsbe.

a) Pestről Bécsbe vasuton.

Távolság $36\frac{1}{2}$ mértföld. Vegyes vonat 9, gyorsvonat $6\frac{1}{2}$ óra alatt. Balra kell ülni, a Dunára való kilátás végett. Indóház Pesten a váczi ut végén.

Állomások: Palota, Dunakesz, Vác (l. a 259. lapon), mely a vasut felől csekély benyomást tesz, csak fegyháza és székesegyháza tűnven ki, Nagymaros (szép kilátás a szemközt emelkedő Visegrádra),

S z o b b (az Ipolyon keresztül), *Esztergom-Nána* (a Garan folyón keresztül); mindeddig a Duna bal partján vezetett a vágány, de most a folyót elhagyja. Következnek: K ö b ö l k u t, É r s e k u j v á r (vasuti vendéglő, mely nem igen ajánlandó), T ó t - M e g y e r (gr. Károlyiak kastélya), T o r n ó c z (a Vág folyón átmegyünk), S e l l y e, G a l a n t h a (innen az Eszterházyak prædicatuma), D i ó - s z e g, S z e m p e z, C s e k l é s z (Eszterházy-féle kastély és park), *Pozsony* (l. a 268. lapon), mely a vasutról nézve is igen jó benyomást tesz. Ez után három percz hosszúságu alagut a Kis-Kárpátok utolsó elágazásain keresztül, nemsokára a Morva folyó hidján robogunk át, mely a határt képezi, s a termékeny M a r c h f e l d síkság következik, (Ottokár cseh király veresége Habsburgi Rudolf és Kun László által 1278-ban).

M a r c h e g g állomáson a vonat kétfelé oszlik; az egyik G r o s s - E n z e r s d o r f és S t a d e l a u felé (hol nagyszerű új vasuti hid van a Dunán verve) megy Bécsnek s a Belvedere vámsorompó előtti államvaspályai indóházba érkezik, míg a másik G ä n s e r n d o r f és F l o r i d s d o r f állomásokon át a Prater melletti északi vaspályai indóházban áll meg.

b) Budáról Bécsbe vasuton.

Távolság 41 mértföld. A menet ideje $12\frac{1}{2}$ óra. Indulás a budai indóháztól.

Mindjárt az indóházból kiérve egy alagut következik, azután Albertfalva, Promontór (l. a 254. lapon), T é t é n y (mindenütt szőlőhegyek), T á r n o k, M á r t o n v á s á r (gr. Brunsvik-féle kastély), N y é k, P.-Dinnyés (jobbra a kiszáritott velencei tó), *Székes-Tchérvár* (Alba Regia, hajdan a magyar királyok koronázási és temetkező

helye, püspöki szék: 22,683 lakos; a főtéren Vörösmarty szobra ifj. b. Vay Miklóstól), Moha, Bodajk (kis fürdőhely), Moór (csata 1848-ban), Kisbér (hires cs. és kir. ménes), Nagy-Igmánd, a Bakony erdős halmai, Uj-Szőny (Komárom vár hidfeje), Ács, Sz.-János, Győr (Jaurinum, Arabona; 20,035 lakos; a Rába torkolatán; 12. századbeli, de tökéletesen megújított székesegyház, püspöki palota, magyar színház), Sz.-Miklós, Mosony, Strass-Somerein, Zurndorf, Parndorf (balra a Fertő tava), Bruck a Lajta mellett (gr. Harrach kastélya és parkja, fűvészkert, 5000 lakos), Wilfleinsdorf, Trautmannsdorf, a Lajta folyó. Götzendorf (balra a Lajta-hegység), Gramat-Neusiedl (jobbra a Fische partján gróf Schloissnigg Ebergassing nevű kastélya), Guttenhof-Velm, Himberg, Lanzendorf, Schwechat (hires Dreher-féle sörfőző, csata 1849.), Simmering, aztán Bécs (államvaspályai indóház).

c) Pestről Bécsbe a Dunán.

Az utazás tartama nem egyforma. Indulás Pestről este, megérkezés Bécsben másnap délután 3—6 órakor. Lefelé a hajó 10—12 óra alatt jó, a dunai ut tehát inkább a Bécsből visszatérésre ajánlható.

Pestről Visegrádig l. a 259. lapon.

Következnek azután: *Esztergom* (Strigonium, a primás székhelye, a Garan torkolata mellett, 8780 lakossal; sz. István szülőhelye; nagyszerű székesegyház, melynek hossza 336', kereszthajója 156', magassága 61', a kupola magassága 250', átmérője 82', építője Kühnel, bevégezője Hild); *Neszemély*, *Komárom* (erős vár a Vág torkolatán, 12,253 lakossal; Klapka védelme 1849-ben),

G ö n y ő (innen gőzhajó Győrbe), Csallóköz szigete (12 mf. hosszú, 7 mf. széles), *Pozsony* (Posonium, régi koronázási város, 46,540 lakossal, festői fekvésben a várhegy tővéen, melyen a vár impozans romja áll: a székesegyház 1452-ben szenteltetett föl; ugyanott sz. Márton lovagszobra a híres Donnertől; országház, melyben hajdan országgyűlések tartattak; 16 köztér; pozsonyi békckötés 1805-ben), D é v é n y vára (a Morva folyó Dunába szakadása mellett), H a i n b u r g (cs. kir. dohánygyár, várromok, római torony), N é m e t - Ó v á r (góth templom), P e t r o n e l l (az Attila által elfoglalt római Carnuntum helyén) E l l e n d, R e g e l s b r u n n, S c h ö n a u, F i s c h a m e n d, Lobau sziget (asperni csata 1809-ben), aztán be a dunai csatornába *Bécs* alá.

Budapest utczái, térei, »

**a térkép szélén föl nem jegyzett részletei, s azoknak fekvése,
a térkép négyszög-hálójában.**

Jegyek magyarázata.

I. Belváros, Innere Stadt.	VII. Viziváros, Wasserstadt.
II. Lipótváros; Leopoldstadt.	VIII. Tabán. Tában (Raitzenst.)
III. Terézváros, Theresienstadt.	IX. Krisztinaváros, Christinenstadt.
IV. Józsefváros, Josephstadt.	X. Országút, Landstrasse.
V. Ferenczváros, Franzstadt.	XI. Ujlak, Neustift.
VI. Vár, Festung.	XII. Ó-Buda, Altofen.
XIII. Kültelkek, Extravillan.	

Az elnevezésekhez csatolt betűk és számjegyek célja a térkép hason módon jelzett négyszög-hálózatában való eligazodást könnyebbíteni.

A térkép szélén levő kis arabs számok a délkörtől, illetőleg egyenlítőtől való távolságot fejezik ki ölekben.

A.

A budai Gellert hegyi volt csil-
lagda keleti tornyán keresztül
menő földdélkör; der durch
den östlichen Thurm der auf
dem Blocksberg bestanden
Sternwarte gehende Erdme-
ridian, O.

A d. k. államvasut pályaudvara;
südöstlicher Staatsbahnhof,
III — C VIII.

Ákáczaútcza, Akaziengasse, III
— C V.

Akademiaútcza, Akademiegasse
II — A V.

Alagut, Tunnel, XIII — C I.

Alsó dunasor, untere Donau-
zeile, I — A III; VIII — A I.

Angyalútcza, Engelgasse, V —
D 2.

Aradiútcza, Aradergasse, III
— D VII.

Aranykézütcza, goldene Hand-
gasse, I — A III.

Arenaut, Arenastrasse, III —
E IX.

Arenaútcza, Arenagasse, III —
D IV.

Árokútcza, Grabengasse, III —
C VI.

Árpádutcza, Árpádgasse, II —
A V.

Attilaútcza, Attilagasse, II —
A VI; VIII — B III.

B.

Bálványútcza, Göttergasse, II
— A V.

Barak-kórház, Barakenspital,
XIII — H 3.

Bástyaútcza, Basteigasse, I —
B I.

Bátoryútcza, Batorygasse, II
— A VI.

Bécsikapu, Wienerthor, VI —
C VI.

Bécsikapuútcza, Wienerthor-
gasse, VI — C V; VII — C VI.

Bécsiútcza, Wienergasse, II —
A III.

Békésútcza, Friedliche Gasse,
IV — D II.

Bélaútcza, Bélagasse, II — A V.

Bérkocsisútcza, Fiakergasse, IV
— E III.

Bezerédyútcza, Bezerédygasse,
IV — E III.

Bodzafaútcza, Hollundergasse,
IV — D III.

Bombatér, Bombenplatz, VII
— B VI.

Borzútcza, Dachsgasse, I —
B II.

Budai kis sziget, kleine Ofner
Insel, XIII — A X.

Budapesti gőzm., Pest-Ofner
Dampfmühle, II — A VII.

Bulesiútcza, Bulesígasse, III
— C IX.

C.

Contiutcza, Contigasse (richtig Kontgasse), IV — E II.
Csillagutcza, Sterngasse, II — A VI; V — C I.
Csokonaiutcza, Csokonaigasse, IV — E III.
Csömöriut, Csömörér Weg, XIII — H VI.
Czukurutcza, Zuckergasse, I — B II.

D.

Damjanichutcza, Damjanichgasse, III — F VII.
Dávidutcza, Davidsgasse, III — B VII.
Deák Ferencztér, Franz Deákplatz, I — B IV.
Deák Ferenczutcza, Franz Deák-gasse, I — A III.
Disz-kertek, Ziergärten, III — E VII.
Disztér, Paradeplatz, VI — b IV.
Dohányutcza, Tabakgasse III — C III.
Donátiutcza, Donatigasse, VII — b VI.
Dorottyautcza, Dorotheagasse, II — A IV.
Dunafolyó, Donauström.
Dunasor, Donauzeile, VII — a III.
Dunaszabályozási vonal, Donaueregulirungs-Linie, XIII — C 4.
Dunautcza, Donaugasse, I — A II.

E.

Egyenlítő, Aequator.

Egyetemutcza, Universitäts-gasse, I — B II.
Élelemraktár, Provianthaus X — b VIII.
Építés alatt levő hid, im Bau begriffene Brücke, XIII — a IX.
Építkezés alatt levő fő-sugarút, im Bau begriffene Haupt-Radialstrasse. III — E VIII.
Építkezés alatt levő nagy körút, im Bau begriffene grosse Ringstrasse, III — C VI.
Epréskertutcza, Maulbeergartengasse, III — E VIII.
Erdősor, Waldzeile. III — E IV.
Erzsébettér, Elisabethplatz. II — A IV.

F.

Fazekastér, Hafnerplatz, VII — b V.
Fazekasutcza, Hafnergasse, VII — c VII.
Fecskeutcza, Schwalbengasse, IV. — E II.
Fegyvergyárutcza, Arsenalg., II — A VIII.
Fehér sastér, weisser Adlerplatz, VIII — a II.
Fehérvári kapu, Stuhlweissenburger Thor, VI — c IV.
Fekete sasutcza, Schwarze Adlergasse. III — B IV.
Fellegrár, Citadelle, XIII — o O.
Felső dunasor, Obere Donauzeile VII. — b VII.
Ferencz József rakpart, Franz Josephsquai.
Ferencz Józseftér, Franz Josephsplatz, II — a IV

Ferencztér, Franzensplatz. V.
— E 2.

Ferenczutcza, Franzensgasse, V. — E 2.

Fer. Józsefkapu, Franz Josephs-
thor. VI — b IV.

Fhg. Albrechtut, Erz. Al-
brechtgasse, VII — b IV.

Flóriánutcza, Florianigasse, V
— F 2.

Főhg. Sándorutcza, Erzherzog
Alexandergasse, IV — C II.

Fortunautcza, Fortunagasse,
VI. — c v.

Főut. Hochstrasse, II — A. v.

Főutcza. Hauptgasse, VIII. —
a II; IX — d v; VII — b VII;
V — D 2; XI — b XII.

Fuchs laktanya, Fuchs-Kaserne,
XIII — E 4.

Fürdőutcza, Badgasse, II —
A IV.

Futóutcza. Renngasse, IV —
E 1; VII — c VII.

Füvészkert, Botanischer Garten.
IV — F 1.

G.

Gáblerutcza, Gablergasse, III
— D IV.

Galambutcza. Taubengasse, I
— A II.

Geyzauteza, Geyzagasse, II —
a VI.

Gólyauteza, Storchengasse, IV
— E 1.

Gőzfavágó, Dampfholzhacke,
X — d VIII.

Gőzkocsigyár, Waggonfabrik,
XIII — II I.

Gránátosutcza, Grenadlergasse,
I — B. III.

Gyapjuutcza. Wollgasse, II —
B VI.

Gyárudvar gözm., Fabrikshof
Dampfmühle, XI — b XI.

Gyárutcza, Fabriksgasse, III
— C VI.

Gyeputcza, Wasengasse, V. —
E 2.

Gyógyszerészek, Apotheker,
XIII. — D 4.

Gyöngytyukutcza, Perlhuhng.,
IV. — D III.

Gyorskocsiutcza, Diligenceg.,
VII — b VII.

H.

Haggenmacher g. m., Haggen-
macher'sche Dampfmühle, II
— A VIII.

Hajnalutcza, Morgengasse, II
— B VI.

Hajógyár. Schiffswerfte, XII —
A XVI.

Hajósutcza. Schiffmannsgasse,
III — B v.

Hajóutcza, Schiffgasse, I —
A III.

Hajtsárutcza, Viehtriebgasse,
III — D. VII.

Hajtsárut. Viehtriebweg, XIII
— E XII.

Haltér, Fischplatz, I — A II.

Harminczadutcza. Dreissigst-
gasse, II — A IV.

Három kapásutcza, Drei Hauer-
gasse, VII — c VII.

Három pipautcza, Drei Pfeifen-
gasse, V — C. I.

Hársfautcza, Lindengasse, III
— D V.

Hattysziget, Schwaneninsel,
VII — c VI; XIII — d IX.

Hattyutcza, Schwanengasse, VI — c VI.

Hatvaniutcza, Hatvanergasse, I — B III.

Hegyutcza, Berggasse, VIII — a I.

Hengermalom, Walzmühle, II — A VIII.

Herminatér, Herminenplatz, III — B V.

Herminaut, Herminenstrasse, XIII — G X.

Himzóutcza, Stickergasse, I — B II.

Holdutcza, Mondgasse, II — A VI.

Homokutcza, Sandgasse IV — F II.

Honvéd laktanya, Honvédkaserne, V — G 3.

Horgonyutcza, Ankergasse, IV — F I.

Horvátkert, Horváthgarten, IX — c III.

I.

Illésutcza Eliasgasse, IV — F I.

Ilonautcza, Helenengasse, VII — c VI.

Imreutcza, Emrichgasse, V — C I.

Iskolaucza, Schulgasse, IX — c IV; I — B II; VII — b VI.

Istvánér, Stephansplatz, III — C IV.

Istvánutcza, Stephansgasse V — C I.

J.

Jánosutcza, Johannesgasse, VII — c VII; IX — c III.

Jégverem, Eisgrube, XIII — a XI.

Józsefhegy, Josephsberg, XIII — c XI.

Józseftér, Josephsplatz II — A IV.

Józsefutcza, Josephsgasse, IV — F II.

K.

Kácsautcza, Entengasse, VII — b VII.

Kakasutcza, Hahngasse, V — D I.

Kalaputcza, Hutgasse, I — B II.

Kalvária, Kalvarienberg, IV — G I.

Kalváriakápolna, Kalvarienkapelle XIII — c IX.

Kalváriaucza, Kalvariengasse, IV — G I.

Kapucinusutcza, Kapuzinergasse, VII — b V.

Károlyutcza, Karlsgasse, I — B III.

Karpfensteinutcza, Karpfensteingasse IV — F II.

Kártolyfonoda, Kammgarnspinnerei V — D 3.

Kecskemétiutcza, Kecskemétergasse I — B II.

Kemnicziutcza, Kemnitzergasse, III — D VI.

Kenderutcza, Hanfgasse IV — E II.

Képiróutcza, Malergasse, I — B I.

Kerepesi országút, Kerepeser Landstrasse, XIII. — G IV.

Kerepesiút, Kerepeserstrasse, IV — E IV.

Kerepesi vámház, Kerepeser
Mauth, IV — F IV.

Keresztér, Kreuzplatz, VIII
— b 2.

Keresztutca, Kreuzgasse, VIII
— a II.

Kertészutca, Gärtnergasse, III
— D V; VI — d v.

Keserűviz források, Bittersalz-
quellen, XIII — b 5.

Kétnyuluteza, Zwei Hasengasse,
V — C 1; VII — b VII.

Két sasutca, Zwei Adlergasse
II — A V.

Két szerecsenutca, Zwei Moh-
rengasse, III — C. v.

Két szivutca, Zwei Herzen-
gasse III — D VII.

Kis fiararosutca, Kleine Fuhr-
mannsgasse IV — F III.

Kis gólyauteza, Kl. Storchen-
gasse IV — F 1.

Kigyóutca, Schlangengasse, I
— B II; VII — b v.

Kinizsiutca, Kinizsigasse, V
— C 1.

Királyhegyutca, Königsberg-
gasse, X — b VIII.

Királyserfőződe, Königsbier-
brauerei II — A VIII.

Királyutca, Königsgasse, III
— C v.

Kir. hajóhivatal, kön. Schiff-
amt, II — a VII.

Kir. társzekér raktár, k. Fuhr-
wesensdepót II — A VII.

Kis főutca, Kl. Hauptgasse,
V — D 1.

Kis hidutca, Kl. Brückgasse,
I — A III.

Kis keresztutca, kleine Kreuz-
gasse, III — C IV.

K. kórházutca, kleine Spitals-
gasse IV — D III.

Kis löportoronyutca, kl. Pul-
verthurm-gasse, III — C X.

Kis mezőutca, kl. Feldgasse,
III — D IV.

Kőbányaiut, Steinbrucher Str.,
XIII — H I.

Kőbányaiutca, Steinbrücher-
gasse, IV — G I.

Kőfaragóutca, Steinmetzgasse,
IV — D III.

Kölcseyutca, Kölcseygasse, IV
— D II.

Kőművesutca, Maurergasse,
III — C VI.

Könyökutca, Ellbogengasse,
III — B V.

Kőolajfinomítógyár, Petroleum-
Raffinerie, XIII — A 4.

Kőrutca, Eschengasse, IV
— G I.

Kórházutca, Spitalsgasse, VII
— C VI; VII — b VII.

Koronaőrutca, Kronhütergasse
IX — d IV.

Koronauteza, Krongasse, I —
A III.

Körönd, Rondeau, XIII —
F VIII.

Koszoruutca, Kranzgasse, IV
F II.

Kötőutca, Strickergasse, I —
A II.

Köztelekuteza, Köztelekgasse,
V — C 1.

Közutivaspálya Újpestről, Neu-
pester Strassenbahn, XIII
— C XIII.

Kis salétromutca, kl. Saliter-
gasse, IV — D II.

Kis stációutca, kl. Stations-
gasse IV — E I.

Kis templomutcza, Kl. Kirchen-
gasse, IV — E I.

L.

Lánczhid, Kettenbrücke, XIII
— a IV.

Laudonutcza, Laudongasse, III
— B V.

Lázárutcza, Lazarusgasse, III
— B V.

Liliomutcza, Liliengasse V —
D 2.

Lipótutcza, Leopoldsgasse I
— B II.

Lisztutcza, Mehlgasse IV —
E II.

Lovagutcza, Rittergasse III —
B VI.

Lövészutcza, Schützengasse I
— B I.

Lövöldetér. Schiessstättenplatz
III — D VII.

Lóvonatu vaspálya (vasut),
Pferdebahn VII — b IV; XIII
— A XIII.

Ludoviceumutcza, Ludoviceum-
gasse IV — G 1.

Luiza gözm., Lusien-Dampfm.,
XII — b XII.

M.

Magdolnautcza, Magdalenen-
gasse IV — F II.

Magyarutcza, Ungargasse I —
C II.

Malomutcza, Mühlgasse V —
D 1.

Margit-sziget, Margaretheninsel
XIII — A XIII.

Máriautcza, Mariengasse IV —
D II.

Mária Valeriautcza, Maria
Valeriagasse I — A III.

Marokkaiutcza, Marokkaner-
gasse II — B IV.

Mártonutcza, Martinsgasse V
— F 3.

Mátyásh., Mathiasberg XIII —
d XIII.

Mátyástér, Mathiasplatz IV —
F II; VII — b V.

Mátyásutcza, Mathiasgasse V
— C 1; XI — c XII.

Medveutcza, Bärengasse VII —
b VII.

Meleg forrás, warme Quelle
XIII — A XIV.

Mérlegutcza, Waaggasse II —
A IV.

Mészárosutcza, Fleischergasse
V — B I.

Miksautcza, Maximiliansgasse
III — D IV.

Molnárutcza, Müllergasse I —
B II.

Muzeumutcza, Museumsgasse
IV — C II.

N.

Nádorkert, Palatinalgarten XIII
— B 6.

Nádorutcza, Palatingasse II —
A V.

Nagy Diófautcza, Gr. Nuss-
baumgasse III — C IV.

Nagy Jánosutcza, Gr. Johannes-
gasse III — E VIII.

Nagy löportoronyutcza, Gr.
Pulverthurm-gasse III —
C X.

Nagymezőutcza, Gr. Feldgasse
III — B VI.

Nagy sziget, Grosse Insel XII
— A XVI.

Nagy templomutcza, Grosse Kirch-
chengasse, IV. — E 1.

Nagy tó, Grosser Teich, XIII
— F IX.

Nándor tér, Ferdinandsplatz,
VI — c VI.

Nap hegy, Sonnenberg, XIII
— c II.

Naputcza, Sonnengasse, II —
A VII; IV — E I; IX — c III.

Német utcza, Deutsche Gasse,
IV — D III.

Nagy fuvarosutcza, Gr. Fuhr-
mannsgasse, IV — E II.

Nagy keresztutcza, Gr. Kreuz-
gasse III — C IV.

Nyárutcza, Sommergasse, III
— C IV.

O. Ó. Ö.

Ó-budai fouteza, Altföner Haupt-
gasse XI — b XII.

Ó-főutcza, alte Hauptgasse, X
— b IX.

Ördögárok, Teufelsgraben, IX
— d IV.

Óriásutcza, Riesengasse, IV —
E 1.

Örömvölgyutcza, Freudenthal-
gasse, IV — G 1.

Országházutcza, Landhausgas.,
VI — c V.

Országút, Landstrasse, III —
— B III.

Örutcza, Wächtergasse, IV —
E II.

Őszutcza, Herbstgasse, IV —
C II.

Öt pacsirtautcza, Fünflerchen-
gasse, IV — C II; VII — c VII
Ó-utcza, Altgasse, III — B VI.

P.

Padolatgyár, Parquettenfabrik,
II — A X.

Papnöveldeutcza, Seminärgasse,
I — B II.

Pávasziget, Pfaueninsel, XIII
— F IX.

Pávautcza, Pfaugasse, V —
D 2.

Pest-bécsi vasp., Pest-Wiener
Eisenbahn, XIII — H XIII.

Pest-czeplédi vaspálya, Pest-
Czepléder Eisenbahn XIII
— G X.

Petőfutcza, Petőfigasse, III —
B V.

Podmanitzkyutcza, Podmanitz-
kygasse III — C VIII.

Práterutcza, Pratergasse, IV
— E 1.

Promontor felé, Nach Promon-
tor, XIII — A 4.

Promontóriút, Promontorerstr.,
XIII — B 4.

R.

Rákóczytér, Rákóczyplatz, IV
— D II.

Reáltanodautcza, Realschulg.,
I — B II.

Régi cukorgyár, alte Zucker-
fabrik, II. — A VII.

Régi lőportárak, Alte Pulver-
magazine, XIII — D XI.

Régi posta-utczá, Alte Post-
gasse, I — A III.

Remeteutcza, Einsiedlergasse
V — F 3.
Révayutcza, Révaygasse III —
B V.
Rigóutcza, Amselgasse IV —
E II.
Rombachutcza, Rombachgasse
III — B IV.
Rostélyutcza, Gittergasse I —
B III.
Rózsautcza, Rosengasse III —
D VII.
Rom, Ruine XIII — A XIII.
Rudolfrakpart, Rudolfsquai II
— a V.

S.

Salétromutcza, Salitergasse IV
— D II.
Sarkantyusutcza, Sporergasse
I — B III.
Sashegy, Adlersberg XIII —
d 1.
Sebestyénutcza, Sebastianigasse
I — B II.
Sertéskereskedőutcza, Borsten-
viehhändlergasse IV —
E III.
Sétány, Promenade VIII —
a III.
Sétautcza, Promenadegasse II
— A V.
Siputcza, Pfeiffergasse III —
C III.
Sörházutcza, Brauhausgasse I
— B I.
Soroksári országút, Soroksárer
Landstrasse XIII — E 5.
Soroksáriút, Soroksárergasse V
— C I.
Sóutcza, Salzgasse I — B I.

Stációutcza Stationsgasse IV —
E I; VIII — b I; X — c IX.
Steinerutcza, Stenergasse III
— C VIII.
Sütőutcza, Bäckergasse I —
A III.
Szarkautcza, Elstergasse I —
B I.
Szarvastér, Hirschenplatz VIII
— a II.
Százház, Hunderthäuser XIII
— G V.
Széchenyisziget Széchenyi-Insel
XIII — F IX.
Széchenyiutcza, Széchenyigasse
II — A V; VII — b IV.
Szegutcza, Nagelgasse III —
C VI.
Szélutcza, Windgasse X —
c IX.
Szénatér, Heuplatz V — C I.
Széputcza, Schönegasse I —
B II.
Szerbutcza, Serbengasse, I —
B I; VII — c VII.
Szeszfőmítő, Spiritusraffinerie,
XIII — C XII.
Szeszgyár, Spiritusfabrik XIII
— B 2.
Szinháztér, Theaterplatz II —
A III.
Szinházutcza, Theatergasse, II
— A III.
Szőlőhegyutcza, Weinberggasse
IV — F II.
Szövetségutcza, Allianzgasse,
III. — E V.
Szt. Gellérthegy, Blocksberg.
XIII — a I.
Szt. Gellértutcza, Blocksberg-
gasse, IX — b II.
Szt. Györgytér, Sct. Georgs-
platz, VI — b IV.

Szt. háromságtér, Dreifaltigkeitsplatz VI — c v.

Szt. Rochushegy Rochusberg, XIII — d IX.

Szvetenayutcza, Szvetenaygasse V — F 2.

Szüzutcza, Jungferngasse. IV — E I.

T.

Tábori kórház. Lagerspital, XIII — D 5.

Tavaszmezőutcza, Frühlingsfeldgasse. IV — F II.

Tébolyda. Irrenanstalt, X — b IX.

Téglagyár. Ziegelei. XIII — a 3.

Telekytér, Telekypplatz, IV — F II.

Télutcza, Wintergasse, I — B I.

Temetőút, Friedhofsstrasse, IV — G III.

Temetőutcza, Gottesackergasse IV — G I; V — E 3.

Templomtér. Kirchenplatz, IV — E I; II — A v; VIII — a II.

Tervezett híd, Projektirte Brücke, XIII — B I.

Tervezett központi pályaudvar, Projektirter Zentralbahnhof. XIII — G v.

Tervezett lóversenytér, Projektirter Wettrennplatz. XIII — E XI.

Tervezett összekötő vaspálya, Projektirte Verbindungsbahn, XIII — d 4.

Tervezett vasuti összekötőhíd Projektirte Eisenbahn-Verbindungsbrücke, XIII — C 6.

Tó, Teich, IV — G 2.

Toldy Ferenczutcza, Franz Toldygasse, VII — c VI.

Tömőutcza, Schoppergasse IV — F 1.

Tükörutcza, Spiegelgasse II — A v.

Türelemutza, Toleranzgasse IV — D I.

U.

Udv. istállók, Hofstallungen VI — b III.

Uj baromvásártér, Neuer Viehmarkt XIII — F 5.

Uj hársfautcza, Neue Lindengasse III — D v.

Uj utcza, Neugasse III — B VI.

Uj vásártér, Neuer Marktplatz IV — E III.

Uj világ, Neue Welt I — A VIII.

Ujvilágutcza, Neue Weltgasse I — B III; XI — c XII.

Üllői országút, Uellöer Landstrasse XIII — H 3.

Üllőiút, Uellöerstrasse V — D I.

Üllői vámház, Uellöer Mauth XIII — G 3.

Unió-gőzmalom, Union-Dampf-mühle II — B VIII.

Uriutcza. Herrengasse I — B III; VI — c v.

V.

Váczi országút, Waitzner Landstrasse II — B.

Váciut, Waitznerstrasse II —
B.
Váciutcza, Waitznergasse I —
A III.
Váci vámház, Waitzner Mauth
XIII — C XII.
Vadászutcza, Jüergasse II —
A VI.
Valeroutcza, Valerogasse III —
C V.
Várkapu, Burghor VI — b III.
Vármegeyutcza, Komitatshaus-
gasse I — B III.
Városháztér, Rathhausplatz I
— A II.
Városligeti fasor, Stadtwäld-
chenallee III — E VII.
Városliget nagyobbitására ter-
vezett tér, Zur Erweiterung
des Stadtwäldchens bestimm-
ter Platz. XIII — H VI.
Vártér, Burgplatz VI — b III.
Vasutcza, Eisengasse IV —
C III. III — C VI.
Vendéglő, Gasthaus XIII —
A XIV; XIII — a X.
Vendelutcza, Wendelingasse V
— E 2.
Vérmező, Generalwiese IX —
d V.
Victoria g. m., Victoria Dampf-
mühle II — B XI.
Vigutcza, Lustige Gasse, IV
— E II.
Violautcza, Veigelgasse. V —
E 2.

Virágutcza, Blumengasse, V
— E 2.
Wurmutcza, Wurmigasse, II —
A III.

Z.

Zergentcza, Gemsengasse, IV
— D II.
Zöldfaucza, Grünbaumgasse,
I — B II; X — b VIII.
Zrinyiutcza, Zrinyigasse, II —
A IV.
Zsákutcza, Sackgasse, IV —
E 1.
Zsibárusutcza. Trödlergasse,
I — B III.

I. juhmosoda, Wollwaschfabrik,
II — B X.
I. magy. gépgyár. I. ung. Ma-
schinenfabrik, XIII. — B X.
Két oroszlanutcza, Zwei Lö-
wengasse, V — C I.
Három bárányutcza, Drei Läm-
mergasse. III — B VII.
Három dobutcza, Dreitrommel-
gasse, III — C IV.
Három koronautcza, Drei Kro-
nengasse, II — A V.
Három mozsárutcza, Drei Mör-
sergasse, III — C VI.
Három szecresenutcza, Drei-
mohrengasse, VII — b VI.
Három szivutcza, Dreiherten-
gasse, III — B VI.

propeller p 66

Engl. Club p 78

MTA
KIK

(Pd. 208. copy)

1874 along island over,
with 1875-1876

